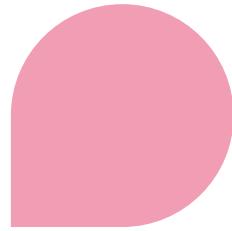

bipolar

Dokumentation
Dokumentáció
2006/2007

Bipolar
deutsch-ungarische Kulturprojekte

Dokumentation 2006/2007

Erfahrungen, Ergebnisse, Erfolge

Bipolar
német–magyar kulturális együttműködések

Dokumentáció 2006/2007

Sikersztorik és tanulságos történetek

Inhalt

Grußwort von Hortensia Völckers	6
Einleitung von Flóra Tálasí	8
Bipolar aus ungarischer Sicht. Gespräch mit Péter Máté	10

Diskurs

Jurystatements

Anna Wessely: Zur Halbzeit	16
Andreas Broeckmann: Ein Blick auf Bipolar im Herbst 2007	18
Péter Eötvös: Von Neugier angetrieben	20
Dóra Hegyi: An der Schnittstelle von Utopie und Realität	22
Jean-Baptiste Joly: Menschen guten Willens	24
László Karsai: Stolpersteine in Ungarn	26
Kathrin Tiedemann: Fremd werden	28

Diskussion

Nostalgie – Amnesie – Utopie. Podiumsgespräch	32
---	----

Werkstattgespräche

Konzepte und Kontexte. Kooperationen im Theater	48
Kuratoren als Piraten. Kooperationen in Kunst und Musik	58

Projekte und Teilnehmer

Literatur

Die Planung/A Terv	74
Revisiting Memory – Gedächtnisspuren	78
Erinnerungskultur und kreatives Vergessen	82

Musik

Opernsaga Kommander Kobayashi III	88
The Blind Spot	92
HunD Link – Freiräume des Geistes	96
Music in the Global Village	100
Remembering Newtopia – Creating Our Future	104
Hommage à György Ligeti (1923–2006)	108

Kunst

Kempelen. Mensch-[in der]-Maschine	114
forschungsgruppe_f_r/e/migració	118
On Call. Auf Abruf	122
Parcella. Skulpturenpark Berlin_Zentrum	126
The Social Engine – Exploring Flexibility	130
!Revolution?	134

Tartalom

Köszöntő – Hortensia Völckers	7
Előszó – Tálasí Flóra	9
A Bipolar magyar szemmel. Beszélgetés Máté Péterrel	11

Vélemény és diskurzus

A zsűri értékel

Wessely Anna: Félideben	17
Andreas Broekmann: Visszapillantás és kitekintés 2007 őszén	19
Eötvös Péter: Kíváncsiságolt hajtva	21
Hegyi Dóra: Projektek a realitás és utopia határán	23
Jean-Baptiste Joly: Jóakarató emberek	25
Karsai László: «Emlékező» macskák Magyarországon	27
Kathrin Tiedemann: Ha idegenné leszel...	29

Vita

Nostalgia – amnézia – utópia. Pódiumbeszélgetés	33
---	----

Műhelybeszélgetések

Elgondolások és a valóság. Színházi együttműködések	49
Kuratörök – kalózok. Zenei és művészeti együttműködések	59

Projektek és résztvevők

Irodalom

Die Planung/A Terv	74
Revisiting Memory – Az emlékezet nyomában	78
Kreatív felejtés és emlékezéskultúra	82

Zene

Opernsaga Kommander Kobayashi III.	88
The Blind Spot	92
HunD Link – A szellem szabad terei	96
Zene a globális faluban	101
Remembering Newtopia – Creating Our Future	104
Hommage à Ligeti György (1923–2006)	109

Vizuális művészet

Kempelen – Ember a gében	115
forschungsgruppe_f_r/e/migració	118
On Call	122
Parcella. Szoborpark Berlin_központ	126
The Social Engine – Exploring Flexibility	130
!Forradalom?	134

Theater und Tanz

Das Gespräch	140
HiB – Hamlet in Budapest. Hamlet in Berlin	144
Medea	148
Instinct	152
Morpholand	156
KARNEVAL Karneval	160
Erlebnisministerium	164

Kunstvermittlung

Deutschland-Präsentation der Sáry-Methode	170
Jugend auf dem Lande	174
Winterakademie 2 – Sagen wir, normal ist anders	178
20 Jahre später... The Future of Utopia	182
Sehnsucht nach... Theaterpädagogische Dialoge	186

Kulturgeschichte

Klipzensored	192
nłosztalgia	196
Faulheit. In den Architekturen des Alltags	200
Stolpersteine in Ungarn	204
Die ungarische Revolution von 1956. Kontext – Wirkung – Mythos	208
Deutsche in Ungarn – Ungarn in Deutschland. Europäische Lebenswege	212

Anhang

Jury	218
Bipolar-Team	220
Beteiligte Institutionen	222
Teilnehmer	224
Publikationsregister	229
Fotoregister	230
Impressum/Danksagung	232

Színház és tánc

A beszélgetés	141
HiB – Hamlet Budapesten. Hamlet Berlinben	145
Médeia	148
Instinct	153
Morfománia	157
KARNEVÁL Karnevál	160
Élményminiszterium	164

Művészeti nevelés

A Sáry-módszer németországi bemutatása	170
Vidéki fiatalok	175
2. Téli akadémia – A normális más	178
20 év múlva... The Future of Utopia	183
Diskurzus a színházpedagógiáról	186

Kultúrtörténet

Klipzensored	192
nłosztalgia	196
Restség. A minden napok architektúrájában	200
Stolpersteine – Emlékező macskakövek Magyarországon	204
Az 1956-os magyar forradalom. Kontextus – hatás – mítosz	209
Németek Magyarországon – magyarok Németországban. Európai életutak	212

Függelék

Zsűri	219
A Bipolar csapata	221
Résztt vevő szervezetek	222
Részttvevők	224
Publikációk	229
Képjegyzék	230
Impressum/Köszönnetnyilvánítás	232

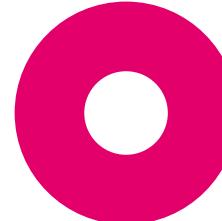
Grußwort

Anfang Oktober des Jahres 2007 findet in einem Berliner Theatersaal ein denkwürdiges Experiment statt. Der ungarische Komponist László Sáry bittet sein Publikum, dass jedermann eine Zeit lang Töne auf einen der Vokale «U (sehr tief), O oder A (mittel), Ä, E, Ö, Ü oder I (sehr hoch)» singen und danach ebenso lange schweigen möge. Er gibt das Zeichen zum Einsatz und im Zuschauerraum schwellt – erst verhalten, dann mit wachsender Kraft – das Geräusch der einzelnen Kehlen zu einem großen gemeinsamen Klangbild an. Auf ein erneutes Zeichen hin herrscht Schweigen – ein intensives, beinahe rauschendes Schweigen, in das noch das Echo des Chors hinein pulsiert.

«Sehr hoch – tief – mittel» – die Übersetzung der Vokalfolge im Namen «Bi-po-lar» deckt beinahe das gesamte Klangepektrum von László Sárys «Übung zum kreativen Musizieren» ab. Vielleicht eignet sich diese Publikumsimprovisation auch deshalb als eine Art «soundtrack» der deutsch-ungarischen Kulturprojekte, die im Rahmen von Bipolar seit Ende 2005 entstanden sind. Viele dieser Projekte sind genau solche Übungen in der Produktion von Unerhörttem, Trainingseinheiten für die Verfeinerung von Selbstwahrnehmungen und Werkstätten zukunftsweisender kultureller Ausdrucksformen.

Es gibt noch andere Wege, sich den Zusammenklang der mehr als dreißig Bipolar-Projekte vorzustellen. Der Komponist György Ligeti, dessen Andenken Bipolar im selben Herbst 2007 ein großes Abschlusskonzert gewidmet hat, sagte einmal über das Verhältnis von Kunst und Wissenschaft: «So verschieden die Kriterien für die Künste und die Wissenschaften auch sind, Gemeinsamkeiten gibt es insofern, als die Menschen, die in diesen beiden Bereichen arbeiten, von Neugier angetrieben werden. Es gilt, Zusammenhänge zu erkunden, die andere noch nicht erkannt haben, Strukturen zu entwerfen, die bis dahin nicht existierten.»

Auch dieser Satz beschreibt sehr treffend die Haltung, denen das Publikum überall in den Projekten von Bipolar begegnen konnte. «Von Neugier angetrieben» haben sich Schriftsteller, Fotografen, Schauspieler, Regisseure, Kuratoren, Komponisten, Bildende Künstler, Übersetzer aus Ungarn und aus Deutschland auf den Weg gemacht, um das Experiment Bipolar gemeinsam zu gestalten. Ein Experiment, das nur auf den ersten Blick eine bilaterale deutsch-ungarische Angelegenheit ist. Auf den zweiten Blick steht

es in der Folge der Kulturbegegnungen, welche die Kulturstiftung des Bundes als ihren Beitrag zur Erweiterung der Europäischen Union ins Leben gerufen hat – nach *relations* und dem *Büro Kopernikus*, den beiden vorangegangen Austauschprogrammen mit ihren jeweiligen Schwerpunkten Südosteuropa und Polen. Auf den dritten Blick beweisen auch die Projekte von Bipolar, dass sie höchstens noch organisatorisch auf Deutschland und Ungarn bezogen sind, die Mitwirkenden in den Projekten kommen bereits aus ganz verschiedenen europäischen Ländern. Und auch die Themen, die das Programm Bipolar in seiner Ausschreibung vorgeschlagen hat, sprengen jede Form von nationaler Fixierung: die Zukunft der Utopie, Sehnsucht nach Normalität und Erinnerungskultur. Aussicht auf neue Impulse können wir angesichts dieser Themen nur dann erhoffen, wenn wir sie jenseits unserer – wie Peter Sloterdijk es nannte – «nationalen Halluzinations-Kammern» zu bearbeiten verstehen: ohne Rücksicht auf Harmonie-Erwartungen, dafür kontrapunktisch, verästelt und poetisch, so wie ein Konzert von György Ligeti klingt oder ein spontaner Publikumsgesang von lauter «As» und «Os».

Die Kulturstiftung des Bundes ist sehr froh über die Projekte, die im Rahmen von Bipolar entstanden sind. Wir wünschen allen Mitwirkenden, dass die Strukturen, die sie geschaffen haben, über das Ende von Bipolar hinaus lebendig bleiben. Wir danken zahlreichen kulturpolitischen Partnern für die konstruktive Zusammenarbeit mit Bipolar – namentlich dem Collegium Hungaricum Berlin, dem Ungarischen Akzent, dem Ungarischen Nationalen Kulturfonds und dem Goethe-Institut Budapest. Wir danken der Jury von Bipolar, die ein exzellentes Gespür in der Auswahl der Projekte bewiesen hat. Besonders danken wir dem deutsch-ungarischen Team um Flóra Tálasi – Péter Máté, Ildikó Jaruska, Emilia Nagy und Harald Wiester, ohne die Bipolar nicht das wunderbare Programm geworden wäre, als das wir es erinnern.

Hortensia Völckers
Künstlerische Direktorin der
Kulturstiftung des Bundes

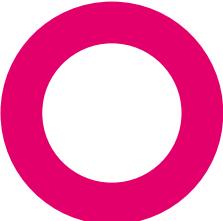
Köszöntő

2007. október elején különös kísérlet zajlik egy berlini színházteremben. Sáry László, magyar zeneszerző arra kéri a közösséget, hogy mindenki válasszon magának egy magánhangzót – Ú (nagyon mély), Ó vagy Á (közepes), E, É, Ö, Ü vagy Í (nagyon magas) –, énekelje azt a megadott módon és tartsa ki egy bizonyos ideig. Utána maradjon ugyanannyi ideig csendben. Megadja a jelet a belépésre, és a nézőtéren az egyes torkokból kiáradó hang – előbb még visszafigyelhető, aztán egyre erősebben – egyetlen nagy hangsúlyt kínál. Egy újabb jelre beáll a csend – intenzív, szinte zúgó csend, amelyben ott lüktek a kórus visszafigyelői.

Nagyon magas, mély, közepes – a «Bi-po-lar» ledédi Sáry László *Kreatív zenei gyakorlatok* című kísérletének majdnem egész hangspektrumát. Ez a német-magyar közösséget bevonó improvisáció lehetne azoknak a kulturális projekteknak a háttérzeneje, amelyek a Bipolar keretében között 2005 végétől megvalósultak. Ezek többsége szintén gyakorlat volt valami hallatlan előállításához, az önismeret fejlesztéséhez és a kulturális kifejezési formák megújításához.

De másképp is elközelíthetjük a több mint harmadik Bipolar-projekt összecsendülését. Ligeti György, aki-nek a Bipolar a projektsorozat lezárásként 2007 őszén emlékkoncertet szentelt, egyszer azt mondta a művészeti és a tudomány vizsonyáról: «Akármennyire különböznek a művészletek és a tudományok kritériumai, az mindenkorral közelebb állnak, hogy ezekben a területeken dolgozókat a kíváncsiság hajtja. Ami a legfontosabb: olyan összefüggéseket feltárnak, amelyeket más még nem vett észre, olyan struktúrákat kidolgoznak, amelyek korábban nem léteztek.»

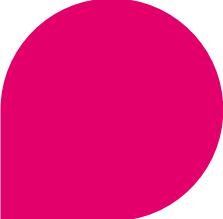
Ez a mondat is találónan írja le azt az alapállást, amellyel a közösség mindenhol találkozhatott a Bipolar projekteiben. Kíváncsiságtól hajtva keltek útra írók, fotográfusok, színészek, rendezők, kurátorok, zeneszerzők, képzőművészek, fordítók Magyarországról és Németországból, hogy részt vegyenek egy olyan kísérletben, amely csak első pillantásra tűnik bilateralis, német-magyar ügynek. Tágabb összefüggései között azoknak a kulturális találkozásoknak a sorába illeszkedik, amelyeket az Európai Unió bővítéséhez való hozzájárulásként a Szövetségi Kulturális Alapítvány hívott életre. Folytatása a *relations* és a *Büro Kopernikus* két előző csereprogramnak, amelyeknek súlypontja az előbbi esetében Délkelet-Európa, az utóbbiéban Lengyelország volt. A Bipolar projekt

jei maguk is bizonyítják, hogy legfeljebb szervezetileg vonatkozhatók Németországra és Magyarországra, a projektekben közreműködők már nem csupán e két országból származtak. És maguk a Bipolar program kiírásában javasolt témák is szétfeszítik a nemzeti kötöttségek minden formáját: az utopia jövője, a normalitás utáni vágy, emlékezéskultúra. Új impulzusokat csak akkor várhatsunk ezekben a téma-körökben, ha a «nemzeti hallucináció-kamrákból» (Peter Sloterdijk) kilépve dolgozzuk fel őket: tekintet nélkül a harmónia-elvárásokra, ellenpontozva, elágazódva és költőien, ahogy egy Ligeti-darab szólal meg, vagy ahogy egy csupa Á-ból és Ó-ból álló spontán kórusmű a közönség ajkán.

A Szövetségi Kulturális Alapítvány örömmel nyugtázza, hogy a Bipolar projektsorozata sikeres volt. Azt kívánjuk minden közreműködőnek, hogy az általuk megheremelt struktúrák a Bipolar után is elevenek maradjanak. Számos kultúrpolitikai partnerünk ezúton is köszönjük a Bipolarral való konstruktív együttműködést – név szerint a Collegium Hungaricum Berlinnek, az Ungarischer Akzent Németországi Magyar Évadnak, a Nemzeti Kulturális Alapnak és a budapesti Goethe Intézetnek. Köszönetet mondunk a Bipolar zsűrijének, amely kiváló érzékkel válogatta ki a projekteket. Külön köszönet illeti meg a Tálaši Flórával dolgozó német-magyar csapatot – Máté Pétert, Jaruska Ildikót, Nagy Emíliát és Harald Wiestert, akik nélkül a Bipolar nem lett volna az, ami volt – egy csodálatos program, amelyre még sokáig emlékezni fogunk.

Hortensia Völckers
a Német Szövetségi Kulturális Alapítvány
művészeti igazgatója

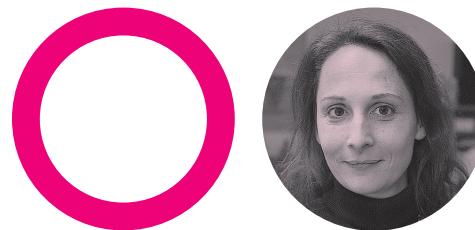
Einleitung

Der vorliegende Band dokumentiert die Ergebnisse eines zweijährigen deutsch-ungarischen Initiativprojektes, das die Kulturstiftung des Bundes nach dem deutsch-polnischen Büro Kopernikus als zweite bilaterale Begegnung mit einem ost-mitteleuropäischen Land 2005 gestartet hatte: *Bipolar deutsch-ungarische Kulturprojekte* förderte dreiunddreißig Kooperationsprojekte aus allen Sparten der zeitgenössischen Kunst und Kultur.

Bipolar hätte freilich auch anders heißen können – etwa «Büro Balázs» nach dem Verfasser der ersten – deutschsprachigen – Filmtheorie, Béla Balázs oder auch «Büro Kempelen» nach dem Erfinder der Schachmaschine Wolfgang von Kempelen. Doch ungarische Namen wie Balázs und Kempelen werden in Deutschland eher als Chiffren (und evtl. Zungenbrecher) denn als Referenzen einer gemeinsamen Kultur wahrgenommen. Auf «Büro Bartók» hätte man sich wohl geeinigt, wenn nicht das Bartók-Jahr 2006 vor der Tür gestanden hätte. So wurde schließlich der Name Bipolar gewählt: eher neutral, ohne vordergründige nationale Note, dennoch programmatisch für eine Initiative, die – ohne das Fremde zu tilgen und zu verwischen – Kooperationen befördern sollte. Näherte man sich dem Namen auf dem Umweg über das Englische, so konnte er noch ein kleines Schmunzeln hervorrufen.

Vor einem Jahr luden wir mit dem Projektkatalog zum Besuch der Werkstätten von über dreiunddreißig deutsch-ungarischen Kooperationsprojekten ein, die von der Fachjury zur Verwirklichung ausgewählt worden waren. Diese abschließende Veröffentlichung gibt nun einen umfassenden Überblick über die Aktivitäten und zieht Bilanz. Die Dokumentation der einzelnen Projekte sind im zweiten Teil des Katalogs nach Genres geordnet festgehalten. Dort wird beschrieben, wie sich die Vorhaben entwickelt haben und wo Projektergebnisse als Buch, DVD, als aktive Website oder fortdauernde Organisationsstruktur nach dem Abschluss von Bipolar weiterhin verfügbar bleiben. Zudem werden die Akteure – Projektleiter, Kuratoren, Künstler und Organisationen – vorgestellt, wenn auch nur knapp. [An dieser Stelle bitten wir zu verzeihen, dass wir aus Gründen der Plätzökonomie auf im Deutschen übliche, politisch korrekte Geschlechtsdifferenzierungen verzichtet haben.]

Der Dokumentation der Projektergebnisse sind drei Kapitel vorangestellt, in denen Hintergründe

offen gelegt werden. Das Wort gebührt zunächst der Fachjury, deren Mitglieder die Ergebnisse der zweijährigen Arbeit persönlich reflektieren: Anna Wessely hat bereits zur *Halbzeit!* von Bipolar im April 2007 die Kriterien der Juryauswahl erläutert, Andreas Broeckmann wertet nun im November 2007 die Ergebnisse insgesamt aus. Péter Eötvös, Dóra Hegyi, Jean-Baptiste Joly, László Karsai und Kathrin Tiedemann kommentieren jeweils einen künstlerischen Bereich oder einzelne Projekte. In Kapitel 2 ist ein Podiumsgespräch, *Nostalgie – Amnesie – Utopie*, nachzulesen, das Dóra Hegyi und Flóra Tálaši mit Kulturschaffenden aus dem Umfeld der Projekte und anderen Intellektuellen anlässlich der *Bipolar Nachlese* in Budapest geführt haben. Die angeregte Diskussion bewegte sich im thematischen Spannungsfeld von Erinnerung und Utopie, das Bipolar in der Projekttausschreibung angerissen und zur unterschiedlichen Bearbeitung empfohlen hatte. Kapitel 3 enthält Auszüge aus den Werkstattgesprächen, die im Rahmen der Abschlussveranstaltungen im Oktober 2007 am Berliner HAU2 und am Budapester Goethe-Institut stattfanden. Dabei gewähren Projektleiter Einblicke in Prozesse der Produktionsarbeit, sie beschreiben bleibende Erfahrungen und berichten auch von schwierigen Momenten in der Zusammenarbeit mit ihrem Partner.

Ich hoffe, dass sich dieser Band mit der Fülle der enthaltenen Informationen nicht nur als Dokumentation von Bipolar bewährt, sondern sich als eine Art Arbeitsbuch auch für die Entwicklung zukünftiger deutsch-ungarischer und internationaler Projekte als hilfreich erweist.

Am Ende der zweijährigen Zusammenarbeit möchte ich mich bei allen Teilnehmern für ihren Beitrag, bei den Mitgliedern der Jury, dem Vorstand und den Mitarbeitern der Kulturstiftung des Bundes für Ihre Unterstützung und nicht zuletzt bei meinem Team für die engagierte Mitarbeit auf das herzlichste bedanken. Auf Wiedersehen!

Flóra Tálaši
Bipolar Projektleiterin

Előszó

E kötet a Német Szövetségi Kulturális Alapítvány (Kulturstiftung des Bundes) kétéves német–magyar kulturális együttműködési programjának dokumentációja. Az alapítvány 2003-ban indította útjára azt a sorozatot, amelyben Németország az Európai Unió új tagállamaival kívánt együttműködéseket kezdeményezni a kultúra és a művészet területén. A Bipolar program a német–lengyel Büro Kopernikust követte 2005-ben, 2008-ban «zipp» néven jelentkezik majd a cseh–német folytatás.

A Bipolar program harminchárom német–magyar kortárs művészeti és kulturális együttműködés létrejöttét támogatta.

A Bipolar bizonyára más néven is futhattat volna. Szóba került például a «Büro Balázs» az első (német nyelven írt) filmelmélet megalkotója után, vagy a «Büro Kempelen» a sakktáblaművekkel emlékezve, akit a felvilágosodás kori Európában Wolfgang von Kempelen néven ismertek. Azt tapasztaltuk azonban, hogy még Balázs Béla vagy Kempelen Farkas neve sem vonult be közös kulturális referenciaként a német köztudatba. Idegenszerűen hatnak és kiejthetetlenséggel zavart okoznak. A «Büro Bartók» elnevezés mindenki számára elfogadható lehetett volna – még ha a «Büro» szó magyar fülnek nem túl hangzatos is –, de küszöbön állt a 2006-os Bartók-év, s várható volt a jubileumi események inflálódása Európa-szerte. Így esett a választás végül a minden nyelven jól artikulálható Bipolar névre, amely semlegesnek tűnt, különösebb nemzeti asszociációktól mentesnek, másrészről értelmezhető volt programatikusan egy olyan kezdeményezés elnevezéseként, amely együttműködéseket kívánt támogatni a különbözőségek kiiktatása vagy összemossása nélkül. És nem bántuk, hogy az angol nyelv felől közelítve a Bipolar cím enye, ironikus mosolyt csalt az arcokra.

Egy év telt el azóta, hogy projektkatalógusunkban bemutattuk a szakmai zsűri által kiválasztott, több mint harmincszerűtől kezdődően projekt koncepcióját. A jelen publikációban az elért eredményekről adunk részletes áttekintést. Az egyes projektek dokumentációját a kötet második része tartalmazza művészeti területenkénti bontásban. A megvalósult elképzélések leírása mellett összegyűjtöttünk számos más, fontos információt is a projektek részleteiről. Bemutatjuk a projektek vezetőit, a kurátorokat, egyes művészeket, a háttérintézményeket és a társult szervezeteket. Tájékoztatunk arról is, milyen maradandó eredményei

vannak az egyes projekteknek. Folyóiratok, könyvek és DVD-k jelentek meg, új weblapok készültek és működnek tovább, egyes szervezetek folytatják a Bipolar támogatásával elkezdett munkát.

A projektek dokumentációját három fejezet előzi meg, melyek bepillantást engednek a kulissák mögé. Először a zsűrit illeti a szó: Wessely Annának a *Félidező!* című berlini rendezvényükön, 2007 áprilisában elhangzott beszédét közzöljük, amelyben a zsűri kiválasztási elveire reagált. Andreas Broeckmann 2007 novemberében visszatekintve értékeli a program eredményeit. Eötvös Péter, Hegyi Dóra, Jean-Baptiste Joly, Karsai László és Kathrin Tiedemann az egyes művészeti területeken kialakult együttműködésekhez fűznek kommentárt. A második fejezetben *Nosztalgia – amnézia – utopia* címmel egy pódiumbeszélgetés szerkesztett anyagát közzöljük. A Bipolar pályázati kiírásában felvett témaáról Bodó Balázs szociológussal, Garaczi Lászlóval, Gerlóczy Ferenc publistával, Gerő András történéssel, valamint a *nlosztalgia* című projekt három résztvevőjével – Carmen von Kendével, Jasna Koteskával és Mán-Várhégyi Rékával – a Bipolar Utószüretén beszélgettünk. A harmadik fejezetben olvashatók a Bipolar záró rendezvényeinek 2007 októberében a berlini HAU2 színházban, illetve a budapesti Goethe Intézetben folytatott műhelybeszélgetések kironatai. A résztvevők mesélnek ezekben maradandó élményeikről, elemzik projektjeik munkafolyamatait és beszámolnak az együttműködés egyes nehéz helyzeteiről is.

Remélem, hogy az információkban gazdag kötet, melyet ezennel közrebecsítünk, nemcsak a Bipolar program dokumentációjaként állja meg a helyét, hanem hasznos kézikönyvként szolgál majd további német–magyar és nemzetközi projektek előkészítéséhez is.

A Bipolar csapata nevében szeretnék köszönetet mondani minden résztvevőnek a közreműködésért. A zsűri tagjainak, valamint a Német Szövetségi Kulturális Alapítvány elnökségének és munkatársainak hálásan köszönjük a kitartó szakmai támogatást. A magam névében pedig megköszönöm munkatársaimnak, hogy fáradtságot nem kímélve, zökkenőmentesen végigvitték velem ezt a kétéves intenzív munkafolyamatot. Viszontlátásra!

Tálaši Flóra
Bipolar programigazgató

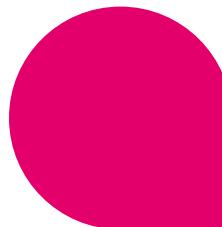
Bipolar aus ungarischer Sicht

Gespräch mit Péter Máté,
dem Repräsentanten von Bipolar in Ungarn

Flóra Tálsi Anfang 2005, als ich im Auftrag der Kulturstiftung des Bundes begonnen habe, die Konzeption zu einem großangelegten deutsch-ungarischen kulturellen Kooperationsprogramm auszuarbeiten, waren Sie natürlich unter den Ersten, die ich in Ungarn aufgesucht habe. Als ehemaliger Direktor des Budapest Herbstfestivals haben Sie einen genauen Überblick über das zeitgenössische kulturelle Leben in Ungarn, über dessen Situation und die Beteiligten. Ich erinnere mich, dass Sie, als ich Ihnen im Juni 2005 das Konzept des Programms (Reiseförderung mit dem Ziel der Partnersuche, thematische Ausschreibungen zu Kooperationsprojekten) das erste Mal skizzierte, zunächst skeptisch reagierten. Welche Elemente der Konzeption waren für Sie wenig erfolgversprechend?

Péter Máté Selbstverständlich hatte ich kein Problem mit der Kooperation, denn Sie wissen ja, dass wir in unserem holländischen Projekt [beim Ungarischen Kulturjahr in Holland 2004], selbst damit experimentiert hatten. Die Reiseförderung war ausgesprochen nützlich, ich hielt das für eine sehr gute Idee. Meine Zweifel bezogen sich auf die Thematik. Im Vergleich zur ungarischen Praxis (und meinem eigenen Denken) hielt ich die Themen für zu theoretisch und befürchtete, dass sie den potenziellen Bewerbern die Hände binden oder sie abschrecken würden, oder dass sie ihre Lieblingsidee vielleicht in jene Kategorie hineinzwängen würden, die am wenigsten Widerstand leistet.

Flóra Tálsi Haben sich Ihre Zweifel bewahrheitet?
Péter Máté Dass die Kategorien befruchtend auf das Denken wirken und Anhaltspunkte bieten – worauf Sie vermutlich gehofft haben –, hat sich bei einer nach Gattung und Alter gut definierbaren Gruppe bewährt: bei den jungen medienorientierten, interdisziplinären Gruppierungen. Bei ihnen hat das zu spannenden Ergebnissen geführt, z.B. die Bände *Die Planung/A Terv*. Auch die Vorstellung der *Stolpersteine* in Ungarn wurde durch die Thematik motiviert, aber in diesem Sinne ist das ein Sonderfall. Zudem hatten es die verbalen Künstler damit einfacher, für sie sind solche Kategorien leichter zu handhaben als für die Musik oder den Tanz, siehe die Erfolge von *Revisiting Memory* und *Kreatives Vergessen*.

Flóra Tálsi Während der Laufzeit der Ausschreibung haben Sie das (virtuelle) Informationsbüro in Budapest geleitet und dann von Budapest aus die Verwirklichung der Projekte betreut. Was sind aus ungarischer Sicht die wichtigsten Ergebnisse des Projekts?

Péter Máté Zum Teil das, was wir bereits zu Anfang wussten, nämlich dass die ungarische Kunst- und Kulturszene – vor allem diejenigen, die vor 1995 zu arbeiten begonnen haben – lernen muss, im internationalen Kontext anders zu denken: nicht allein in den Kategorien von Export und Import, sondern von gemeinsamer Präsenz, substantiellem Gedanken-austausch und echter Kooperation. Das Projekt war eine Gelegenheit (oder übte gar den Zwang aus), dies zu lernen. Mit Bipolar erhielt die finanzschwache und, auch aufgrund äußerer Umstände, zu einem langfristigen Planen unfähige zeitgenössische Szene Ungarns unerwartet eine Möglichkeit, eine Aufgabe – und ein System normaler Konditionen dazu. Die erfolgreichen Projekte und die entstandenen Beziehungen sprechen für sich.

Nicht nur für die Teilnehmer, sondern für unser kulturelles Leben insgesamt – die mit uns in Kontakt getretenen Institutionen und mich selbst eingeschlossen – trifft es zu, dass das kulturelle Lernen, das Kennenlernen erfolgreicher Methoden und anderer Techniken bei der Behebung von Fehlern in der Praxis sehr wichtig ist. Ein Beispiel dafür war, wovon wir theoretisch bereits viel wussten: der Umgang der Deutschen mit den Krämpfen der «kollektiven Erinnerung».

Flóra Tálsi Gab es Überraschungen?
Péter Máté Was mich überrascht hat, dabei hätte ich damit rechnen können, war: Welch babelsche Situationen die unterschiedlichen Attitüden und die bestehenden Vorurteile (etwa über die Arroganz von Wohlsituierter einerseits bzw. über die balkanische Schlampigkeit andererseits) schaffen können, sogar bei denjenigen, die von sich glaubten (und wir von ihnen), dass sie die andere Welt kennen und ohne Vorurteile mit anders gearteten Kulturen in Kontakt treten können.

A Bipolar magyar szemmel

Beszélgetés Máté Péterrel,
a Bipolar magyarországi képviselőjével

Tálsi Flóra 2005 elején, amikor a Kulturstiftung des Bundes megbízásából hozzálltam egy nagyszabású német-magyar kulturális együttműködési program konцепciójának kidolgozásához, természetesen az elsők között volt, akiket Magyarországon megkerestem. A Budapesti Őszi Fesztivál korábbi igazgatójaként rálátása van a magyar kortárs kulturális életre, áttekintéssel rendelkezik annak helyzetéről és szereplőiről. Emlékszem, hogy 2005 júniusában, amikor a program koncepcióját (partnerkeresésre szolgáló utazási támogatás, együttműködési projektekre kiírt tematikus pályázat) először vázoltam magának, szkeptikusan fogadta. A koncepció mely elemeinek sikereségében kételkedett?

Máté Péter Természetesen nem az együttműködéssel volt problémám, hiszen tudja, hogy korábban, többek között a hollandiai programban [a 2004-es Hollandiai Magyar Évadban], mi is kísérleteztünk ezzel. Az utazási támogatásokat pedig kifejezetten hasznos, jó ötletnek tartottam. Alapvető kétségeim a tematikussággal voltak. A hazai gyakorlathoz (és a saját munkamódszeremhez) viszonyítva túl teoretikusnak tartottam a témakat, és attól is féltem, hogy gúzsba köti vagy elriasztja a potenciális pályázókat, esetleg kedvenc ötletüket beszuszakolja a legkevésbé elnennt kategóriaiba.

Tálsi Flóra Beigazolódtak a fenntartásai?

Máté Péter Amiben maga – valóságnak – bízott, hogy a kategóriák megtermékenyítik a gondolkodást és támpontokat adnak, szerintem csak egy elég szűk, műfajilag és korosztályilag egyaránt jól definíálható csoportnál vált be: a fiatal média- és interdisziplináris társaságoknál. Náluk viszont izgalmas dolgokat eredményezett, pl. a *Die Planung/A Terv* köteteket. Az *Emlékező macskákövek* is egy ilyen projekt volt, bár rendhagyó eset. Könnyebb volt a verbális alkotók helyzete, számukra ezek a kategóriák kezelhetőbbek, láss a *Revisiting Memoryt* és a *Kreatív felejtést*, mint a zenénél vagy a táncnál.

Tálsi Flóra A program magyarországi képviselőjéként a pályázati szakaszban a budapesti (virtuális) tájékoztató irodát vezette, majd Budapestről végigkövette a projektek megvalósulását. Magyar perspektívából nézve mik a program fontosabb eredményei?

Máté Péter Több is volt. Saját perspektívából a

következő négyet tartom a legfontosabbnak. Először is részben azt, amit már az induláskor tudtunk, hogy a magyarországi művészvilágnak, mondjuk az 1995 előtt indultnak, meg kell tanulniuk másképp gondolkodni nemzetközi léptékben, nem pusztán export-import kategóriákban, hanem közös jelenlétében, érdemi eszmecsérében, valódi együttműködésben. A program alkalmat adott (kényszerített) erre a tanulásra. A Bipollar a forráshiányos és hosszabbtávú tervezésre külső okokból is képtelen magyar kortárs szcéná váratlanul kapott egy lehetőséget, egy feladatot és a megvalósításhoz egy normális feltételerendszer. Maradandó eredménynek tartom a létrejött sikeres projekteket és az így kialakult kapcsolatokat. Nemcsak a résztvevőkre vonatkozik, hanem kulturális életünk egészére, ideértve a velünk kapcsolatba került intézményeket (és saját magamat is), hogy fontos tapasztalat volt mások szempontjainak, technikáinak megismerése, a kulturális tanulás, a sikeres metódusok, a másik hibamegoldó technikáinak megismerése élőben. Például arról, amiről elvben sokat tudtunk: hogyan kezelik a németek a «kollektív emlékezet» görccseit.

Tálsi Flóra Érték meglepetések?

Máté Péter Ami meglepett, pedig számíthattam volna rá: az attitűdök különbözősége és a működő előítéletek (például a birodalmi gógról egyfelől, a balkáni trehányásról másfelől) bábeli helyzeteket tudnak produkálni, még azoknál is, akik azt hitték magukról, és mi is róluk, hogy ismerik a másik világot, illetve előítéletek nélküli tudnak másfajta kultúrákkal kapcsolatba kerülni.

Ebenfalls neu war für mich eine junge Generation von Künstlern. Ich wusste zwar, dass es diese Welt gibt, die ich hier [in Budapest] am ehesten an den IMPEX – Contemporary Art Provider knüpfen kann, aber ich hatte mit dieser Altersklasse und diesem Arbeitsstil noch nicht zu tun. Ich kannte diese Szene in einer älteren Ausgabe, aber ich wurde damit konfrontiert, dass die junge Generation sich zum Teil auf andere Werte berief und nach anderen Regeln fungionierte.

Flóra Tálsi Haben Sie im Nachhinein das Gefühl, etwas hat im Gesamtprojekt gefehlt?

Péter Máté Was mir bei der Auswahl der Projekte gefehlt hat, war eine positive Diskriminierung von Werkstätten außerhalb der Hauptstadt. Sie hätte Schwierigkeiten mit sich gebracht, aber aus ungarischer Sicht hätten jene Probleme und Konflikte längerfristig eventuell nützlicher und fruchtbare sein können als bei manchen jetzt verwirklichten Projekten.

Flóra Tálsi Die Arbeitsmethode von Bipolar war vielleicht am ehesten dadurch gekennzeichnet, dass sie auf der Kompetenz einzelner Personen und ihren Verbindungen bei der Selbstorganisation aufbaute. Was für ein Echo hatte dieser Arbeitsstil in Ungarn?

Péter Máté Meiner Meinung nach ist das so nicht bewusst geworden, es handelte sich eher um eine spontane Selektion. Diejenigen, deren Muttersprache das ist, haben das instinktiv genutzt. Ich würde eher sagen, dass die Projektteilnehmer das Gefühl hatten, man achtet anders auf sie. «Berlin» bat um regelmäßige Informationen, mischte sich aber nur ein, wenn man darum gebeten hatte oder wenn hinsichtlich des gesamten Initiativprojekts ernsthafte Probleme auftauchten. Die Projektpartner haben die Hilfsbereitschaft und die partnerschaftliche Herangehensweise gespürt, daher gab es eine Atmosphäre des Vertrauens, dies wurde manchmal auch ausgesprochen, und das nicht aus Höflichkeit.

Tudtam, hogy léteznek, de nem dolgoztam azzal a korosztállyal és munkastíllussal, amelyet itt leginkább az IMPEX – Kulturális Szolgáltatóhoz tudok kötni. Idősebb kiadásban ismertem ezt a világot, de egyszerűen azzal szembesülttem, hogy ez a másik generáció részben másfajta értékekre hivatkozva és más szabályok szerint működik.

Tálsi Flóra Hiányol valamit utólag a programban?

Máté Péter A pozitív diszkrimináció a fővárosokon kívüli műhelyek esetében hiányzott. Valószínűleg ott is lettek volna nehézségek, de szigorúan magyar szemmel, ezek esetleg hosszabb távon hasznosabb és terményebb problémák és konfliktusok lehettek volna, mint amikkel szembesültünk némielyik megvalósult projektnél.

Tálsi Flóra A Bipolar munkamódszerét talán az jellemzi leginkább, hogy az egyes emberek kompetenciájára és önszerveződő kapcsolódásaira épített. Milyen visszhangja volt ennek a munkastílusnak Magyarországon?

Máté Péter Szerintem ez így nem tudatosult, inkább spontán szelekción volt. Akik számára ez anyanyelv, azok összetönen éltek vele. Inkább úgy mondanám, hogy a projektek azt érezték, másképp figyelnek rájuk. «Berlin» rendszeres információkat kér, de csak akkor szólt közbe, amikor ők kérték, vagy ha az egész keretprogram szempontjából komoly galibát látott. A projektvezetők segítőkészséget és partnerséget éreztek, tehát megvolt a bizalom (ezt néha ki is mondta, és nem udvariasságból).

Jurystatements A zsűri értékel

Anna Wessely

Zur Halbzeit

Beitrag zum Halbzeit-Treffen von Bipolar
am 21. April 2007 in Berlin

Ich bin hier, um die Teilnehmer des Projekts und ihre Gäste im Namen der Jury zu begrüßen und einige Worte zu unserer Arbeit zu sagen. Wir haben uns vor zwei Jahren das erste Mal getroffen, als die Kulturstiftung des Bundes uns ihr Projekt und dessen zentrale Themen vorgestellt hat. Über die Kriterien der Auswahl, die selbstverständlich auch die Hauptziele von Bipolar beinhalten, mussten wir gemeinsam entscheiden. Drei von diesen Zielen möchte ich hervorheben.

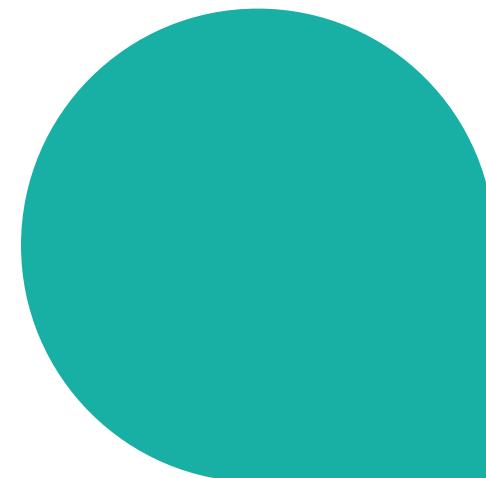
Zum ersten unterscheidet sich Bipolar grundlegend von anderen internationalen Austauschprogrammen im Bereich der Kunst, bei denen die Teilnehmer größtenteils erwarten, dass ihre Heimat und Kultur in irgendeiner Weise präsentiert werden. Bipolar hat die Künstler stattdessen darum gebeten, sie selbst zu sein und sich offen für Menschen zu zeigen, die über ein ähnliches Interesse verfügen, ähnliche Techniken verwenden, nur eben in einem anderen Land leben.

Zum zweiten war das Ziel von Bipolar nicht, mit spektakulären und Aufsehen erregenden Ereignissen aufzuwarten, sondern eher eine experimentelle Zusammenarbeit zwischen deutschen und ungarischen Kulturvermittlern ins Leben zu rufen, die eine gemeinsame Sprache sprechen, und sie zu langfristigen Beziehungen zu ermuntern.

Als dritten Punkt möchte ich betonen, dass die Mitglieder der Jury im Voraus entschieden hatten, dass sie innovative und damit zwangsläufig risiko-reiche künstlerische Konzeptionen gegenüber den Plänen von anerkannten, zuverlässig auf hohem Niveau tätigen Künstlern bevorzugen würden. Dies ist unter anderem der Grund dafür, dass so viele Konzepte und Arbeiten beteiligt waren, die beispielsweise die Grenzen von Kunst und Bildung, oder Kunst und historischer Erinnerung oder etwa Kunst und Politik überschritten.

Ich muss gestehen, dass ich diese Arbeit sehr genossen habe – selbst wenn es manchmal erschöpfend war, tagelang über das eine oder andere Projekt zu diskutieren – und zwar deshalb, weil ich in guter Gesellschaft arbeiten durfte, unter Menschen, von denen ich viel lernen konnte. Ich möchte den anderen Mitgliedern der Jury meinen Dank für ihre Zusammenarbeit auch auf diesem Wege aussprechen.

Wir wissen, dass die genehmigten Projekte den schwersten Abschnitt der Verwirklichung, den Abschnitt der Vorbereitung, Organisation, Logistik entweder bereits hinter sich haben oder dabei sind, ihn abzuschließen. Was nun folgt, wird mit Sicherheit amüsanter und sehr viel spektakulärer sein. Wenn auf der Grundlage der Budapest-Kempelen-Ausstellung irgendwelche Schlüsse im Hinblick auf das allgemeine Niveau der Verwirklichung möglich sind, dann können wir allen Teilnehmern des Projekts ganz beruhigt eine fruchtbare Arbeit und viel Erfolg wünschen.

Wessely Anna

Félideben

Elhangzott a Bipolar félidei találkozója alkalmából 2007. április 21-én Berlinben

Azért vagyok itt, hogy köszöntsem a projekt résztvevőit és vendégeiket a zsűri nevében, és pár szót szóljak a munkánkról. Két évvel ezelőtt találkoztunk először, amikor a Kulturstiftung des Bundes (Német Szövetségi Kulturális Alapítvány) bemutatta nekünk a projektet és annak központi témaíát. Együtt kellett döntenünk a válogatás kritériumairól, melyekben természetesen megfogalmazódnak a Bipolar-projekt fő célpontjai is. E célok közül most hármat szeretnék kiemelni.

Először is, a Bipolar alapjaiban különbözik a nemzetközi művészeti csereprogramoktól, melyekben a résztvevőktől járászt azt várok, hogy valami módon megjelenítsék hazájukat és kultúrájukat. A Bipolar ehelyett arra kérte a művészeket, hogy legyenek önmaguk, és legyenek nyitottak a hozzájuk hasonló érdeklődéssel bíró, hasonló technikákat használó emberekre, akik történetesen más országban élnek.

Másodszor, a Bipolarnak nem az volt a célja, hogy látványos, hírértékű eseményekkel szolgáljon, hanem inkább az, hogy kísérleti együttműködéseket hozzon létre olyan német és magyar kulturális menedzserek között, akik közös nyelvet beszélnek, és esetleg hosszú távú kapcsolatokra buzdítva őket.

Harmadjára azt hangsúlyoznám, hogy a zsűri tagjai eleve eldöntötték, hogy az innovatív és szükségszerűen kockázatos művészeti elképzéléseket fogják előnyben részesíteni az elismert, megbízhatóan magas szinten produkáló művészek tervezvei szemben. Többek között emiatt is került be sok olyan elképzelés, mely tudatosan lépté át a határokat, mondjuk a művészet és az oktatás vagy a művészet és a politika között.

Végül engedjék meg, hogy bevalljam, bármily fárasztó is volt napokig vitatkozni egy-egy projektről, nagyon elveztem a munkát – mert jó társaságban dolgozhattam, olyan emberek között, akikről sokat lehet tanulni. A zsűri többi tagjának ezúton is szeretném megköszönni szíves közreműködését.

Tudjuk, hogy az elfogadott projektek vagy túl vannak a megvalósítás legnehezebb szakaszán, vagy már igencsak a végén tartanak az előkészítés, szervezés, logisztika fázisának. Ami most következik bizonyosan sokkal szórakoztatóbb és sokkal látványosabb lesz. Ha a budapesti Kempelen-kiállítás alapján bármiféle következetést levonhatunk a megvalósítás általános színvonalára nézve, akkor nyugodt lélekkel kívánhatunk a projekt összes résztvevőjének eredményes munkát és sok sikert.

Andreas Broeckmann

Ein Blick auf Bipolar im Herbst 2007

Das wichtigste Resultat des Bipolar-Programms – neben einer großen Anzahl erfolgreicher Kulturveranstaltungen, die in beiden Ländern ein breites Publikum für neue künstlerische Projekte gewinnen konnten – dürfte der intensive Austausch zwischen Kulturschaffenden in Ungarn und in Deutschland gewesen sein, die sich in der Vorbereitung und Durchführung ihrer Kooperationen mit den aktuellen Fragestellungen, den Träumen und den strukturellen Problemen der verschiedenen Kulturszenen beschäftigt haben. Und dies gilt nicht nur für diejenigen, die eine Förderung erhalten haben, sondern für all jene, die sich zusammen mit Partnern im jeweils anderen Land um eine Teilnahme bemüht haben. Ohne Zweifel werden viele dieser Partnerschaften auch dann noch weiterwirken, wenn sie nicht mehr von der Aussicht auf unmittelbare Fördergelder angestachelt werden.

Die Bipolar-Jury war in der glücklichen Lage, bei der Sichtung der eingereichten Projekte einen besonders umfassenden Einblick in die Kulturszenen von Ungarn und Deutschland zu gewinnen. Die Lektüre der Konzepte war dabei ebenso interessant wie die anschließenden Diskussionen mit den anderen Jurymitgliedern, durch die ein differenzierteres Verständnis der verschiedenen Szenen, ihrer Beziehungen untereinander und der aktuellen wie historischen Resonanzen ihrer Ideen gewonnen werden konnte. Deshalb war es dann auch ausgesprochen befriedigend, gemeinsam die Realisierung einer größeren Anzahl viel versprechender Projekte und Kooperationen ermöglichen zu können.

Die thematische Strukturierung der Einreichungen entlang der Achsen *Erinnerung*, *Normalität* und *Utopie* diente als nützliche Orientierungshilfe, ebenso wie der Bezug auf die verschiedenen Kunstpartien. In beiden Fällen waren sie freilich nicht strenge Vorgabe, sondern lediglich Ausgangspunkt für eine Vielfalt von Ansätzen, die sich weder in strenge Schemata von Vergangenheits-, Gegenwarts- und Zukunftsreflexion zwängen lassen, noch den hergebrachten Genregrenzen gehorchen. In dieser Hinsicht bot Bipolar ein repräsentatives Bild aktueller Kunstproduktion, in der Genregrenzen verschwimmen und Fragestellungen und Themen oft auf gezielt transdisziplinäre

Weise angegangen werden. Die offene Ausschreibung trug dieser Situation ebenso Rechnung wie die bi-nationale und interdisziplinäre Besetzung der Jury, die eine differenzierte Diskussion vieler Vorschläge überhaupt erst möglich machte.

Bipolar regte zu einer intensiven Auseinandersetzung mit historischen Utopien, utopischen Normalitäten, imaginären Vergangenheiten und virtuellen Gegenwart an. Es ist ein besonderes Verdienst des Programms, deutsche und ungarische Künstler, Kulturschaffende, Jugendliche und zahlreiche andere Bürgerinnen und Bürger dazu angeregt zu haben, diese Auseinandersetzung gemeinsam zu führen und persönliche wie auch kollektive Perspektiven für eine gemeinsame Gestaltung von Gegenwart und Zukunft zu entwickeln. Die Zukunft wird zeigen, dass dieses differenzierte und nicht am kurzfristigen Spektakel, sondern an nachhaltiger Begegnung und Entdeckung orientierte Vorgehen zu dauerhaften Beziehungen beitragen wird, die das «bipolare» Kraftfeld zwischen Deutschland und Ungarn noch lange beeinflussen werden.

Andreas Broeckmann

Visszapillantás és kitekintés 2007 őszén

Úgy gondolom, a Bipolar program legfontosabb eredménye – a sok színvonalas kulturális rendezvény mellett, melyek minden országban nagyszámú közönséget vonzottak –, hogy páratlanul intenzív eszmecsérét indított el. A programban résztvevők együttműködésük előkészítése és megvalósítása során megtapasztálták és megvitatták a különböző kulturális területek aktuális kérdésfeltevéseit, víziót és strukturális problémáit. És ez nemcsak azokra vonatkozik, akik elnyerték a támogatást, hanem mindenakra, akik külföldi partnerükkel együtt a Bipolar programban részt venni igyekeztek. E munkakapcsolatok kétségtelenül akkor is tovább fognak működni, amikor már nem ösztönzi őket a közvetlen anyagi támogatás (vagy akár annak reménye).

A Bipolar zsűrije abban a szerencsés helyzetben volt, hogy a benyújtott pályázatok tanulmányozása nyomán meglehetősen átfogó képet kaphatott Magyarország és Németország kulturális életének egyes területeiről. Már a koncepciók olvasása is érdekfeszítő volt, de megbízásunk igazán izgalmasákkor vált, amikor a zsűri vitájában lassan körönlázdak a különböző kulturális színterek, kirajzolódtak a köztük fennálló kapcsolatok, megismertük egyes téma helyi és történelmi konnotációit, és ezáltal közösen eljutottunk az aktuális elképzélések árnyaltabb értelmezéséhez. A vita végén azzal a jó érzéssel váltunk el egymástól, hogy számos igéretes projekt és együttműködés megvalósítását tehetük közösen lehetővé.

A tájékozódást segítette a pályázat tematikus, az emlékezés, normalítás, illetve *utópia* tengelyei mentén megfogalmazott rendszere, akárcsak a projektek művészeti ágak szerinti tárgyalása. E szempontok nem jelentettek kötöttséget, hanem kiindulópontjául szolgáltak egy sor, sem a múlt-, jelen- és jövőreflexiók sémái közé nem szorítható, sem pedig a szokványos műfaji korlátoknak nem engedelmeskedő kezdeményezésnek. Így a Bipolar pályázati anyaga az aktuális művészeti alkotómunka reprezentatív képét nyújtotta, melyben a határok elmosónak, a kérdésfeltevések és téma pedig gyakorta célzottan transzdiszciplináris módon fogalmazódnak meg. A nyílt pályázati forma megfelelő keretet biztosított e kortárs szcéna

megjelenítésére. A zsűri sokoldalú szakmai háttere és bi-nacionális összetétele pedig szükséges volt a projektek differenciált vitájához.

A Bipolar biztatta a résztvevőket, hogy a történeti utópiák, utópisztikus normalítások, képzeletbeli múltak és virtuális jelenek kérdéskörét intenzíven körüljárják. A program különös érdeme, hogy magyar és német művészeket, kreatív kultúraközvetítőket, fiatalokat és civileket arra készített, hogy együtt dolgozzanak a jelen és a jövő alakításának úgy személyes, mint kollektív perspektíváin. A jövő igazolni fogja a program folyamatokat elindító munkáját, azt, hogy találkozásra és felfedezésre, nem látványosságra törekedett. Meggyőződésem, hogy e kapcsolatépítő munka eredményei még sokáig befolyásolni fogják a Magyarország és Németország közötti «bipoláris» erőteret.

Péter Eötvös

Von Neugier angetrieben

Es war mir eine große Freude, ein derart bedeutendes Projekt von der Planung bis zum Publikumserfolg begleiten zu können und das eine oder andere Mal auch persönlich teilnehmen zu dürfen. Schon die Grundidee von Bipolar, die die kulturellen Akteure in so hohem Maße mobilisieren konnte, schätze ich sehr. Ich selbst war nur im Bereich der Musik näher involviert, aber ich habe mit Freude gesehen, dass auch in den anderen künstlerischen Zweigen bedeutende Erfolge verzeichnet werden konnten.

Jene Musikprojekte, die eine Förderung erhielten, haben die Möglichkeiten der Kooperation gut genutzt.

Als Jurymitglied des Kompositionswettbewerbs *In memoriam György Ligeti* kann ich sagen, dass das Interesse unsere Erwartungen weit überstieg. Dies bedeutet auch, dass die Informationen dank einer guten Öffentlichkeitsarbeit in breiten Kreisen bekannt waren. Das künstlerische Ergebnis sprach für sich: Beim Abschlusskonzert von Bipolar konnten wir drei ausgezeichnete junge Komponisten präsentieren. Die Zusammensetzung der Preisträger symbolisiert gewissermaßen den Geist des Projekts Bipolar. Die Werke eines deutschen, eines ungarischen und eines in Berlin lebenden ungarischen Komponisten wurden vom ausgezeichneten vorbereiteten Solistenensemble Ligatura Berlin unter der Leitung von Ferenc Gábor gespielt. Besonders interessant war für mich das elektroakustische Projekt von Sascha Lino Lemke in der Interpretation des European Bridges Ensembles – auch als eine Repräsentation aktueller Strömungen. Wie es ein ungarischer Journalist formulierte: noch nirgendwo habe er ein derart großes Interesse für die Vorstellung neuer Werke erfahren wie in Berlin.

Ähnlich originell fand ich die gemeinsame Produktion von Samu Gryllus und Klaus Lang, die *Opernsaga Kommander Kobayashi* 3. Teil, gezeigt in den Sophiensälen in Berlin und am Budapesti Trafó, die eine Möglichkeit aufzeigt, wie erfolgreiche Kooperationskonzepte für zukünftige internationale Kammeroper-Produktionen aussehen könnten.

Ich wünsche allen, dass die kulturellen Beziehungen, die mit Hilfe von Bipolar zustande gekommen sind, lebendig bleiben und weitere gemeinsame Produktionen ins Leben rufen.

Eötvös Péter

Kíváncsiságolt hajtva

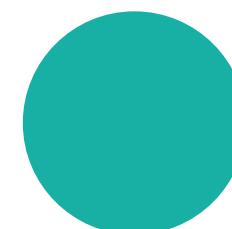
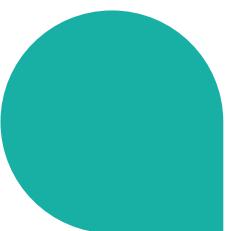
Nagy öröömre szolgált, hogy egy ilyen jelentős projektet a tervezéstől a közönségsikerig alkalmam volt végigkísérni, és egyszer-kétszer személyesen is részt vehettem a rendezvényeken. Nagyra értékelém a Bipolar alapötletét, és azt, hogy a két ország kultúrájának részvétveőit ilyen mértékben meg tudta mozgatni. Bár magam csak a zenei területen voltam közelebbről érintett, örömmel láttam, hogy a többi művészeti ágban is jelentős sikerek születtek.

Azok a zenei projektek, amelyeket támogatást kaptak, jól használták ki az együttműködés lehetőségeit.

Az *In memoriam Ligeti György* zeneszerzői verseny zsűritagjaként elmondhatom, hogy várakozásainkat meghaladó volt az érdeklődés. A kiválasztott kommunikációs munkának köszönhetően a pályázati felhívás széles körben ismert volt. Az eredmény nem is maradt el: három kitűnő fiatal zeneszerzőt mutathattunk be a Bipolar zárókoncertjén. A díjnyertesek összetétele jól szimbolizálja a Bipolar projekt szellemét: egy német, egy magyar és egy Berlinben élő magyar szerző művét játszotta Gábor Ferenc vezényletevel a kiválasztott felkészített Solistenensemble Ligatura Berlin. Különösen érdekes volt számonra Sascha Lino Lemke jelenkorai írásait képviselő elektroakusztikus projektje, mely szintén e koncerten hangzott el a European Bridges Ensemble előadásában. Egy magyar újságíró úgy fogalmazott: sehol másol nem tapasztalt olyan nagy érdeklődést új művek bemutatása iránt, mint Berlinben.

Hasonlóan eredetiek találtam Gryllus Samu és Klaus Lang közös produkcióját, az *Operasaga Kommander Kobayashi* harmadik részét, melyet a berlini Sophiensäleben és a budapesti Trafóban mutattak be. Jó példa arra, milyen koncepciók alapján lehetne a jövőben kamaraopera-produkciókat nemzetközi együttműködésben megvalósítani.

Kívánom, hogy a Bipolar segítségével létrejött kulturális kapcsolatok elők maradjanak és további közös produkciókat eredményezzenek.

Dóra Hegyi

An der Schnittstelle von Utopie und Realität

Der Erfolg des Projekts Bipolar besteht für mich darin, dass zahlreiche gut funktionierende, sich organisch entwickelnde Projekte zustande gekommen sind. Manche Kunst- und kulturhistorischen Projekte zeigen beispielhaft, dass es sinnvoll ist, zuzulassen, dass sich an einem kulturellen Kooperationsprojekt zwischen zwei Ländern auch andere als die Kulturschaffenden eben dieser beiden Länder beteiligen. Dazu bedarf es allerdings einer offenen Förderungsstruktur, die die Erkenntnis zulässt, dass kulturelle Kooperationen sich nicht in geografische Grenzen zwängen lassen.

Den Ausgangspunkt der Initiativen bildeten die inspirierenden Themen der Projektausschreibung von Bipolar, hinzu kam der Vorschlag eines Partners und ein Dialog zwischen den Partnern.

Solch ein Dialog zwischen den Kuratorinnen Lívia Páldi und Ulrike Kremeier hatte zum Beispiel die Ausstellung *!Revolution?* anlässlich des fünfzigsten Jahrestags der Ungarischen Revolution von 1956 im Berliner Collegium Hungaricum zum Ergebnis; sie wurde später mit einigen Ergänzungen auch im Centre d'art Passerelle in Brest und in der Kunsthalle Budapest gezeigt. Die Ausstellung, an der sich Künstler aus zahlreichen Ländern beteiligten, beschäftigte sich mit der medialen Repräsentation von Revolutionen – anhand bedeutender Werke wie des verbotenen Films *Agitátorok* (Agitatoren) von Dezső Magyar aus dem Jahre 1969 oder der von Peter Watkins in England gedrehten Dokumentarfilm-Fälschung über die Revolution von 1956.

Ich möchte drei Projekte hervorheben, an denen internationale Künstler- und Autorenkollektive teilnahmen und damit das zunächst bilateral formulierte Thema «Die Zukunft der Utopie» ausweiteten. Die Ausgaben der Zeitschrift *Die Planung/A Terv* aus den Jahren 2011, 2036 und 2048 – sie erschienen jetzt, im Jahre 2007, und werden 2011, 2036 bzw. 2048 erneut erscheinen – zeichnet jene Ambiguität aus, die für Zukunftsvorstellungen typisch ist: Während Visionen der näheren und ferneren Zukunft dargestellt werden, wird versucht, die Gegenwart als Vergangenheit zu interpretieren. Der Plan als Entwurf und die Planung als Prozess, die gleichermaßen mit positiven und negativen Utopien verbunden sind, ziehen sich wie ein roter Faden durch die knapp sechzig Beiträge, die von Autoren unterschiedlicher Fachgebiete verfasst wurden.

Das Projekt *The Social Engine – Exploring Flexibility* ist ein herausragendes Beispiel für engagierte Kunst, die sich der Erforschung sozialer Phänomene widmet. Die Künstler – Miklós Erhardt und die REINIGUNGSGESELLSCHAFT –, haben die infolge der Globalisierung der Wirtschaft veränderten Arbeitsverhältnisse in beiden Ländern untersucht und diese nebeneinander gestellt.

Eines der lebendigsten Projekte stellte aus meiner Sicht *Parcella* dar, das auf einem leeren Grundstück in Berlin einen Ausstellungsort im öffentlichen Raum geschaffen hat. Auf der Brachfläche, die Teil des ehemaligen Mauerstreifens ist, wurden von einem Kuratorium ausgewählte künstlerische Projekte verwirklicht. Die Arbeiten haben den Standort in unmittelbarem oder in weiterem Zusammenhang interpretiert, als Beispiel seien der über hundert Personen einbeziehende, choreographierte Spaziergang von Katarina Ševič und das Projekt von Daniel Knorr zu nennen, das den Status des öffentlichen Raumes durch eine fiktive Garantie behauptet und zugleich in Frage stellt.

Als Jurymitglied an der Entwicklung und am Verlauf von Bipolar teilzunehmen, war für mich eine sehr spannende Erfahrung. Ich hoffe, dass sich aus diesem groß angelegten Initiativprojekt auch Lehren für die Förderungsstruktur im Kulturbereich Ungarns ableiten lassen. Zum Beispiel, dass man durch die inhaltliche Ausrichtung von Fördermaßnahmen unter Umständen auch fehlende Diskurse inspirierend und konstruktiv generieren kann.

Hegyi Dóra

Projektek a realitás és utópia határán

Számonra a Bipolar program sikerének titka az, hogy a legtöbb esetben organikus, valóban működő projektek jöttek létre. Talán a képzőművészeti és kultúrtörténeti projektek nemzetközisége mutatja leginkább, hogy egy, két ország együttműködésére épülő kulturális program nem feltétlenül jelenti azt, hogy csak a két ország kulturális szereplői vehetnek részt benne. Persze ehhez nyitott támogatási struktúrára van szükség, amely tudatában van annak, hogy a kulturális együttműködések határait nem érdemes az országhatároknál meghúzni.

A kezdeményezések kiindulópontját a Bipolar-program inspiráló témái, az egyik fél felvetése vagy a két fél dialógusa adta. A *!Forradalom?* című kiállítás például két kurátor, Páldi Lívia és Ulrike Kremeier közös koncepciója alapján jött létre az 1956-os forradalom 50. évfordulója apropóján a berlini Collegium Hungaricumban, majd azt kiegészítésekkel a bresti Centre d'art Passerelle és a budapesti Műcsarnok is bemutatta. A kiállítás, amely különböző országokban élő művészek munkáit vonultatta fel, a forradalmak mediatizált reprezentációjával foglalkozott olyan fontos műveken keresztül, mint Magyar Dezső betiltott, *Agitátorok* című, 1969-es filmje vagy Peter Watkins áldokumentumfilmje, amelyet az 1956-os forradalomról Angliában forgatott.

Egyes projektek nemzetközi művész- és szerzőgárdát vonultattak fel és ezzel a bipolárisan felvetett témat [Az utópia jövője] kitágították. Hármat közülük kiemelnék:

A *Die Planung A Terv* című folyóirat 2011-es, 2036-os és 2048-as számának – melyek a nevezett években újra megjelennek majd – megvan az a kettőssége, ami a jövőről szóló elképzéléseket jellemzi: miközben közelebbi és távolabbi jövőről alkotnak víziót, a jelent múltként próbálják értelmezni. A terv és a tervezés, amelyhez egyaránt kapcsolódnak pozitív és negatív utópiák, vezérfonalként húzódik véig a majd hatvan, legkülönbözőbb területekről érkező szerző írásaiban.

A *The Social Engine – Exploring Flexibility* című projekt (Erhardt Miklós és a REINIGUNGSGESELLSCHAFT) a társadalalmi jelenségeket kutató művészeti kitűnő példája. A művészek a globális gazdaság következményeként megváltozott munkakörülményeket vizsgálták és állították egymás mellé a két ország kontextusában.

Számonra az egyik legelőbb projekt, a *Parcella*, egy berlini üres telekre megállmodott köztéri kiállítóhely életre hívását tette lehetővé. A volt berlini fal egy szakaszának helyét is magában foglaló telken kuratórium által kiválasztott, művészeti projektek valósultak meg. A munkák közvetlenül vagy tágabb értelemben értelmezték a helyszínt, példaképpen csak Katerina Ševič több mint száz ember bevonó koreografált sétájára, valamint Daniel Knorr a köztér státuszát vizsgáló projektjére utalnék.

Nagyon érdekes tapasztalatot és élményt jelentett számonra zsűritagként részt venni a Bipolar-program folyamatában. Remélem, hogy a hazai kulturális pályáztatás területén sikerül tanulságokat levonnunk ebből a nagyszabású kezdeményezésből. Például azt, hogy a kulturális pályázatok tartalmi alapon való megközelítésével inspirálónan és konstruktívan lehet akár hiányzó diskurzusokat is generálni.

Jean-Baptiste Joly

Menschen guten Willens

Es war ein Katalog, wie man sonst in einer Kulturinstitution jede Woche zehn davon erhält, weder besser noch schlechter als die anderen, einer jener Kataloge, den man mit zerstreutem Blick in der rechten Hand hält und rückwärts vom Ende bis zum Anfang mit dem Daumen der linken Hand durchblättert. Dabei war aber ein Brief, der mich aufforderte, zu diesem Buch und zur beiliegenden Zeitschrift eine Rezension zu schreiben. Denn schließlich war ich als Mitglied in der Bipolar-Jury auch dafür mitverantwortlich, dass diese beiden Bücher überhaupt gefördert und publiziert worden waren. Der Katalog, der wie viele Kataloge aussah, trug den Titel *Revisiting Memory*, die Zeitschrift, eine Ausgabe der Literaturzeitschrift *Sprache im technischen Zeitalter* widmete sich dem Thema *Kreatives Vergessen*.

Dabei fiel mir ein, dass die Jury nicht nur für die Auswahl der geförderten Projekte zuständig war, sondern auch für dieses Arbeitsthema: Die Idee, Künstlerinnen und Künstler aus Deutschland und Ungarn zum Thema Gedächtnis und Vergangenheit arbeiten zu lassen, hatte ich auch mitgetragen. Nun war es meine Aufgabe – und auch sicherlich meine Verantwortung – zu prüfen, was aus einer wohl gemeinten, unter Menschen guten Willens entstandenen Absicht, überhaupt geworden war.

Im Rahmen von *Revisiting Memory – Gedächtnisspuren* begaben sich gemeinsam je zwei Künstler, ein Fotograf und ein Schriftsteller, einer aus Ungarn und einer aus dem deutschsprachigen Raum, an die Orte ihrer Kindheit und Jugend. Auch die beteiligten Künstlerinnen und Künstler waren Menschen guten Willens, die diese «Pflichtübung» angenommen haben, manchmal etwas zögerlich, und aus den gestellten Situationen sicherlich das literarisch und künstlerisch Beste geholt haben: «Jetzt ist er gezwungen, Orte aufzusuchen, an denen er seit Jahrzehnten nicht gewesen ist» schreibt dazu Krisztián Grecsó. Die Absicht der Jury macht Christiane Neudecker sogar zum Leitfaden ihres schönen Textes *Flugtechniken*: «Warum sie uns ausgewählt haben, zum Beispiel. Was sie von uns wollen. Dass wir etwas suchen müssen, haben sie uns gesagt».

Im Buch alternieren die Texte der Autoren mit den Fotografien, die anlässlich dieser Reisen aufgenommen wurden. Diese Bilder können für sich wahrgenommen werden, als schöne Motive mit allge-

meinem Gültigkeitswert aus dem Mitteleuropa des beginnenden 21. Jahrhunderts. Bringt man sie aber in Verbindung mit den dazugehörigen Texten, so geben sie einige ihrer Geheimnisse preis: der rote Mantel erwärmt sich, die Körper der ringenden Mädchen füllen sich mit Leben, der Mann hinter der Palisade beginnt zu sprechen.

In diesen Situationen, die an fremden und heimischen Orten «inszeniert» wurden, kommen auch jene wunderbaren Momente der Begegnung vor, die nur möglich sind, weil deren Beteiligte urbane Menschen sind, die zugleich offen und neugierig sind, vornehm genug, um die Andersheit des Fremden zu erkennen und zu respektieren, um sich darauf einzustellen. Figuren wie die Gräfin in Passau, der vergessliche Vater in Wolfurt oder die Großmutter im Sauerland werden dem Leser in Erinnerung bleiben wie die Figuren eines guten Romans!

Beinahe hätte ich das Projekt *Kreatives Vergessen selber vergessen!* Dieses bedarf weniger meiner Kommentare, denn es ist hervorragende Literatur, mit guten Schriftstellerinnen und Schriftstellern aus Ungarn, Österreich und Deutschland, die ihr Metier bestens beherrschen und deren Texte oder Essays jenseits jeglicher Pflichtübung zweifellos bestehen werden: Zsófia Balla, László Garaczi, Endre Kukorely, László Márton, Gábor Németh, Lajos Parti Nagy, Marcel Beyer, Terézia Mora, Robert Schindel, Thomas Lehr, Julia Franck und Katja Lange-Müller. Einfach lebenswert!

Jean-Baptiste Joly

Jóakaratú emberek

Egy katalógus volt, olyan, mint amilyenekből hetente tízét is kap egy kulturális intézmény, se jobb, se rosszabb, mint a többi, afféle katalógus, amelyet az ember szórakozott tekintettel, jobb kezében tartva, bal hüvelykujjával hátulról előrefelé átlapoz. Volt azonban egy levél is, melyben felkértek, írnék recenziót e könyvről és a mellékelt folyóiratról. Végtére is tagja voltam a Bipolar-zsűrinek, s ebbéli minőségben felelős voltam azért, hogy a szóban forgó két könyv egyáltalán támogatást kapott és megjelenhetett. A katalógusnak, mely úgy nézett ki, mint sok más katalógus, *Revisiting Memory* volt a címe; a folyóirat pedig, a *Sprache im technischen Zeitalter* című irodalmi folyóirat egy száma, a kreatív felejtés témájával foglalkozott.

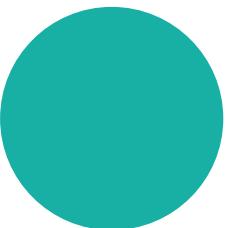
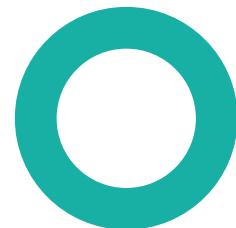
Ekkor jutott eszembe, hogy a zsűri nemcsak abban volt illetékes, hogy kiválassza a támogatásban részesülő projekteket, hanem a téma kijelölésében is: azt a gondolatot, hogy magyar és német művészek dolgozhatnának az emlékezet és a múlt témakörében, magam is támogattam. Így hát most az volt a feladatom – és nyilván a felelősségem is –, hogy ellenőrzzem, mi lett egy jóakaratú emberek körében született, jószándékú kezdeményezés eredménye.

A *Revisiting Memory – Az emlékezet nyomában* keretében két-két művész – egy fotográfus és egy író, az egyik Magyarországról, a másik német nyelvterületről – tért vissza gyermekkora, ifjúsága színhelyére. A részt vevő művészek is jóakaratú emberek voltak, akik e «kötelező gyakorlatot» néha tétovázva ugyan, de elfogadták, és a megrendezett helyszekből bizonyára az irodalmilag, művészileg legjobbat hozták ki: «Most olyan helyeken kell megfordulnia, ahol évtizedek óta nem járt», írja erről Grecsó Krisztián. A zsűri szántékát Christiane Neudecker *Repülési technikák* című nagyon szép írásának egyenesen vezérfonalává teszi: «Más kérdésekre számítottam. Például, hogy miért minket választottak. Hogy mit akarnak tőlünk. Hogy valamit meg kell keresnünk, mondta.»

A könyvben az írások és az utazások során készült képek váltakozva jelennek meg. E képek önmagukban is megállnak, mintegy a XXI. századi Kelet-Európa szép, általános érvényű motívumaiként. Ha azonban összekapcsoljuk őket a szövegekkel, egynémely titkukat is kiszolgáltatják: a piros kabát melegsgéggel töltődik fel, a birkózó lányok teste élettes telik meg, a deszkakerítés mögött álló férfi megszólal.

Ezen idegen és otthonos helyszíneken «megrendezett» helyzetekben a találkozás azon csodás pillanatai is megjelennek, melyek csak azért jöhetek létre, mert résznevői olyan városi emberek, akik egyúttal nyitottak és kíváncsiak, elég nemes lelkűek, hogy az idegen másságát felismerjék és tiszteletben tartsák. Az olyan irodalmi alakok, mint a passaui grófnő, a feledékeny apa Wolfurtban vagy a sauerlandi nagymama, megmaradnak az olvasó emlékezetében, akár egy jó regény szereplői!

Majdnem megfeledekezem a *Kreatív felejtés* írásait közölő irodalmi folyóiratról! Ezt kevésbé kell kommentálnom, mert vitán felül kiválló irodalom, neves magyar, osztrák és német írók, illetve írónők tollából, akik tökéletesen bírják a mesterségüket és aiknek szövegei, esszéi bármiféle kötelező gyakorlaton túl is megállják a helyüket: Balla Zsófia, Garaczi László, Kukorely Endre, Márton László, Németh Gábor, Parti Nagy Lajos, Marcel Beyer, Terézia Mora, Robert Schindel, Thomas Lehr, Julia Franck és Katja Lange-Müller. Érdemes elolvasnai!

László Karsai

Stolpersteine in Ungarn

Jedes zehnte Opfer des Holocaust war ein Ungar oder ein aus Ungarn deportierter Jude. Adolf Eichmann, der Leiter der Abteilung B-4 (Judenfrage) des Reichssicherheitshauptamtes IV (Gestapo) war bis zum Ende seines Lebens stolz darauf, in Ungarn den «Europa-Rekord» erreicht zu haben. Vom 15. Mai 1944, als die ersten Deportationszüge in Richtung des Todeslagers Auschwitz-Birkenau losfuhren, bis zum 6. Juli 1944, als Reichsverweser Miklós Horthy aufgrund des heimischen und internationalen Protests, der zunehmend schlechteren militärischen Situation und anderer Gründe die Deportationen schließlich einstellte, waren nach Angaben der Nazis insgesamt 437.402 Juden deportiert worden. Das Judentum aus der Provinz war deportiert worden, in den zahlreichen Dörfern und Kreisen sind nach 1945 so gut wie keine Überlebenden mehr zu finden. Diejenigen, die den Arbeitsdienst überlebt hatten, oder in den Konzentrationslagern die Befreiung erleben konnten, fanden ihre Häuser und Wohnungen geplündert, ausgeraubt und/oder besetzt vor.

Lange Jahre nach der Befreiung lebte der Holocaust in das Ghetto der rituellen Gedenkeiern der Glaubensgemeinschaft zurückgedrängt, in der Erinnerung der Überlebenden, in der Fach- und Gedenkkultur. Die Mehrzahl der Holocaustüberlebenden wollte ebenso wie der Großteil der Zeitgenossen vor allem vergessen: der eine die Entrichtung, die Ausraubung, die Demütigung, die grausamen Leiden, den Tod von zahlreichen Familienmitgliedern, Verwandten und Freunden, der andere «nur» sein Schweigen, dass er auch da passiv geblieben war, als er hätte schreien, hätte handeln müssen. Heute erinnern bereits, besonders seit dem Zusammenbruch des ungarischen, sich mit so wenig Recht als sozialistisch bezeichnenden Systems (1989–1990) Gedenktafeln und Denkmäler, Skulpturen an öffentlichen Plätzen, Straßen und Plätze die Passanten daran, wen und wann die Anhänger einer mörderischen Idee des «Rassenschutzes» deportiert haben. Mit den Stolpersteinen stellt Gunter Demnig den Ermordeten auf eine ganz neue, verblüffend sensible und beinahe unumgängliche Weise ein Denkmal. Die Menschen achten, wenn sie ihren Beschäftigungen nacheilen, darauf, wohin sie treten, ihre Blicke bleiben nur selten an den Gedenktafeln in Augenhöhe haften. Wenn man aber vor seinen Füßen diese kleinen Kupferschilder in der Größe von 10×10 cm erblickt, darauf die sachlichen

Angaben: X.Y. hat in diesem Haus, hier gelebt, wurde an dem Tag deportiert, in Auschwitz, der Ukraine usw. ermordet, dann denkt man vielleicht nach, dann hält man vielleicht für einen Augenblick inne. So bleiben nicht nur die Namen der Opfer erhalten, sondern man erfährt auch, wo sie wohnten.

In Deutschland veranlassen landesweit bereits mehrere tausend dieser «Stolpersteine» die Passanten zum stillen Gedenken, zum Nachdenken. In Ungarn können wir nur hoffen, dass die ersten 50 Steine nur der Anfang sind. Wir hoffen, dass es begeisterte und opferbereite Juden und Nicht-Juden geben wird, die mit einem neuen Stolperstein helfen, die Namen der Ermordeten zu bewahren.

Als wir mit Hilfe des Bipolar-Projekts begannen, die Angaben zu den Stolpersteinen zu sammeln, die Lebensgeschichten der Deportierten und Ermordeten, stellte ich glücklich fest, dass beinahe jeder helfen wollte. Von Nyíregyháza bis Makó, von Balatonfüred bis Szeged waren Archivare, Historiker, Angestellte bei Glaubensgemeinschaften sofort bereit nachzuforschen, zu arbeiten, natürlich ohne dass sie für ihre Mühe eine Bezahlung erwartet oder gar gefordert hätten. Es gab so gut wie keinen zuständigen Beamten, der versucht hätte, uns Hindernisse in den Weg zu legen. In der bedauerlicherweise unendlich gespaltenen politischen Öffentlichkeit Ungarns gab es keine Selbstverwaltung, die die Genehmigung zur Verlegung der Stolpersteine nicht ohne Diskussion, nicht einstimmig bewilligt hätte. Im Herbst vergangenen Jahres gab es Meinungen, wenn auch nur sehr wenige, die befürchteten, die ungarischen Neonazis, die Post-Pfeilkreuzler würden die Stolpersteine zerstören, mit Farbe besprühen. Bis zum Spätherbst 2007 wagte niemand, auch nur einen einzigen Stein zu beschädigen. Auf einer ungarischen Homepage von Neonazis stand vor einigen Monaten im Zusammenhang mit den Stolpersteinen: «Wenn das so weitergeht, dann können wir nicht einmal mehr mit gesenktem Blick durch die Straßen gehen...» Wir hoffen, es wird immer mehr ungarische Dörfer und Städte geben, in denen kein einziger Neonazi ruhig durch die Straßen, auf den Plätzen gehen kann, nicht einmal gesenkten Blickes.

Karsai László

«Emlékező» macskakövek Magyarországon

A holokauszt minden tizedik áldozata magyar, vagy Magyarországról deportált zsidó volt. Adolf Eichmann, a Birodalmi Biztonsági Főhivatal IV. (Gestapo)-B-4. (Zsidőügyi) osztályának vezetője élete végéig büszke volt arra, hogy Magyarországon sikerült «európai rekordot» felállítania. 1944. május 15-től, amikor az első deportáló vonatok elindultak az auschwitzbirkenau haláltábor felé, 1944. július 6-ig, amikor Horthy Miklós kormányzó a hazai és nemzetközi tiltakozások, az egyre romló katonai helyzet és más okok miatt végre leállította a deportálásokat, a nácik adatai szerint összesen 437.402 zsidót deportáltak. A vidék zsidóságát deportálták, falvak, járások sokaságában 1945 után szinte nem találunk túlélőket. Akik túléltek a munkaszolgálatot vagy a koncentrációs táborokban megélték a felszabadulást, kifosztva, kirabolva, és/ vagy elfoglalva találták házaikat, lakásaikat.

A felszabadulás után hosszú évekig a hitközségi rituális megemlékezések gettójába szorítva, a túlélők emlékezetében, a szak- és emlékirodalomban éltek csak a holokauszt. A holokausztot túlélő zsidók többsége éppen úgy, mint a nem zsidó kortársak zöme főleg és elsősorban felejténi akart. Ki a jogfosztás, a kifosztás, a megaláztatás, az izonyatos szenvédések, a családtagok, rokonok, barátok sokaságának halálát, ki «csak» azt, hogy hallgatott, passzív maradt akkor is, amikor kiáltani, cselekedni kellett volna. Ma már, különösen a magyarországi, oly kevés joggal magát szocialistának nevező rendszer bukása (1989–1990) óta emléktáblák és emlékművek, köztéri szobrok, utcák és terek emlékeztetik a járókelőket arra, kiket és mikor deportálták egy gyilkos, «fajvédő» eszme hívei. Az «emlékező» macskakövekkel Gunter Demnig egészén új, döbbenetesen érzéklethes és szinte kikerülhetetlen módon állít emléket a meggyilkoltaknak. A dolga után siető ember általában jobban figyel arra, hová lép, ritkán akad meg szeme a szemmagasságban rögzített emléktáblákon. A lába előtt, ha megpillantja a 10×10 centiméteres kis rézáblákat, rajtuk a szikár adatokkal: ebben a házban, itt élt X.Y., ekkor deportálták, megölték Auschwitzban, Ukrajnában stb., akkor talán elgondolkodik, talán egy pillanatra meg is torpan. Az áldozatoknak így nem csak a nevük marad meg, de a járókelők azt is megtudhatják, hol lakott.

Németországban már országszerte több ezer ilyen «Stolperstein» késztheteti csendes emlékezésre, elgondolkodásra a járókelőket. Magyarországon csak remélhetjük, hogy az első ötven kő letétele csak

a kezdet. Bízzunk abban, hogy lesznek lelkes és áldozatkész zsidók és nem zsidók, akik újabb és újabb «emlékező» macskakövekkel legalább a meggyilkoltak nevét segítenek megőrizni.

Amikor a Bipolar-program segítségével elkezdtük az «emlékező» macskakövekhez gyűjteni az adatokat, a deportáltak és meggyilkoltak élettörténeteit, boldogan tapasztaltam, hogy szinte mindenki segíteni akart. Nyíregyházától Makóig, Balatonfüredtől Szigetvárig leváltárosok, történészek, hitközségi alkalmazottak első szóra, és természetesen fáradózásukért pénzt nem várva és még kevésbé kérve, hajlandók voltak kutatni, dolgozni. Szinte nem akadt olyan illetékes hivatalnok, aki akadékoskodni próbált volna. A sajnos végig voltak, igaz, nagyon kevesen, akik attól tartottak, a magyar neonáci, posztnyilasok majd összetörök, festékkel fűjük le az emlékköveket. 2007 késő őszéig egyetlen egy kőhöz sem mertek hozzányúlni. Az egyik neonáci magyar honlapon valaki párhónapja az «emlékező» macskakövek kapcsán azt írta: «Ha így meg tovább, akkor már földre sütött szemmel sem járhatunk az utcákon...» Reméljük, egyre több olyan magyarországi falu és város lesz, ahol egyetlen utcában, egyetlen téren egyetlen neonáci sem járhat nyugodtan, még földre sütött szemmel sem.

Kathrin Tiedemann

Fremd werden

Internationale Koproduktionen im Theater bieten eine großartige Möglichkeit, um etwas über eine andere, fremde Theaterkultur und vor allem über die Voraussetzungen des eigenen Theaterverständnisses in Erfahrung zu bringen, über die man sich im vertrauten Kontext normalerweise keinerlei Rechenschaft ablegen muss. Theater ist zumindest in Deutschland und, soweit ich das beurteilen kann, ebenso in Ungarn überwiegend eine sesshafte Kunst, gebunden an Orte, an denen sie für ein lokales Publikum produziert wird. Außerhalb von kulturellen Austauschprogrammen ergibt sich selten die Möglichkeit, internationale Koproduktionen zu initiieren und durchzuführen. Deshalb gibt es nur wenige Künstler, die, wenn sie eine internationale Kooperation starten, bereits auf Erfahrungen im Umgang mit den besondern Schwierigkeiten und Möglichkeiten einer künstlerischen Kooperation mit Partnern aus verschiedenen Ländern zurückgreifen können. Aber der Wunsch nach internationalen Arbeitsbegegnungen und Austausch ist groß. Insofern haben die Künstler, die sich in das Abenteuer eines Arbeitsprozesses mit unbekannten Partnern gestürzt haben, Pionierarbeit geleistet.

Die zentrale Frage bei internationalen Kooperationen, im Unterschied zu internationalen Gastspielen, die im Rahmen von Bipolar bewusst ausgeschlossen waren, ist meiner Meinung nach, ob es gelingt, die kulturellen Differenzen auf produktive Weise ins Spiel zu bringen und einen Raum zu öffnen, in dem beide Seiten unbekanntes Terrain betreten. Vielleicht kann das umso besser gelingen, je fremder man sich ist. Als Beispiel für diese Beobachtung möchte ich an dieser Stelle kurz auf die Performance des französischen Choreografen Jérôme Bel «Pichet Klunchun and myself» verweisen. In dieser Auftragsarbeit für ein Festival in Bangkok setzen Bel und Pichet Klunchun, ein Meister des thailändischen Khon, einen Dialog über die Fremdartigkeit der klassischen thailändischen respektive der postmodernen westlichen Tanzkunst für den jeweils anderen in Szene. Während des Stücks wechseln sich gegenseitige Befragung und die Demonstration kurzer Tanzsequenzen ab. Obwohl zwischen ihren Kunstauffassungen Welten liegen, teilen sie einen großartigen Humor und eine große Offenheit, mit der sie ihre Arbeitsweisen und künstlerischen Positionen darlegen. So gelingt es,

den Performern mit einfachsten Mitteln ihr Publikum an einen mitreißenden Dialog über kulturelle Unterschiede teilhaben zu lassen.

Wenn wir uns innerhalb Europas in Dialog begeben wollen, unterstellen wir vielleicht schon zuviel an gemeinsamen kulturellen Voraussetzungen, zumal wenn wir uns an Fragen der Geschichtsaufarbeitung wagen. Jedenfalls fiel an den Berichten über die Kooperationen zwischen ungarischen und deutschen Theatermachern, die von den beteiligten Künstlern im Rahmen der Abschlussveranstaltungen zu Bipolar in Berlin und Budapest gegeben wurden, auf, wie wenig man sich offenbar im Vorhinein über die konkreten und auch persönlichen Motive für die Teilnahme an einer deutsch-ungarischen/ungarisch-deutschen Kooperation ausgetauscht hatte. Zudem legen die Berichte nahe, dass je stärker die Thematik des künstlerischen Vorhabens mit politischer Sprengkraft aufgeladen war, die künstlerische Zusammenarbeit sich umso schwieriger gestaltete. Andererseits konnte es einem vergleichsweise unprätentiösem Vorhaben, das auf die Dauer von einem Jahr angelegt war und sich in erster Linie dem Austausch über unterschiedliche theaterpädagogische Arbeitsweisen widmen wollte, gelingen, jugendliche Darsteller aus beiden Ländern im Prozess einer gemeinsamen Stückentwicklung zu einem zweisprachigen Ensemble zusammen zu bringen.

Bipolar hatte etwas von einem temporären utopischen Raum, von einer Versuchsanordnung zum sich gemeinsam fremd werden.

Kathrin Tiedemann

Ha idegenné leszel...

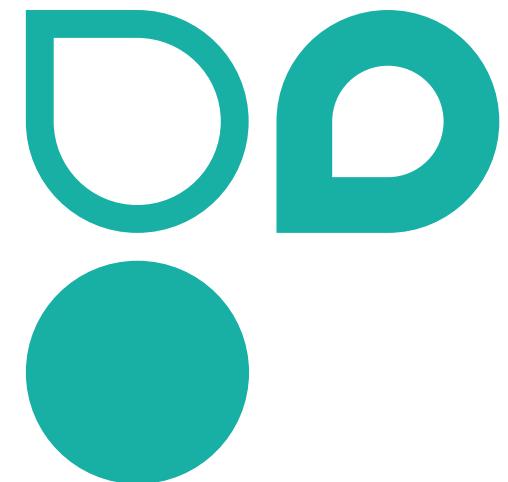
Egy nemzetközi színházi koprodukció során nagyszerű lehetőség nyílik arra, hogy megtudjunk valamit egy másik, idegen színházi kultúráról, s legfőképpen saját színházértelemezésünk előfeltételeiről, melyekkel a megszokott környezetben általában nem vetünk számot. A színház legalábbis Németországban – és amennyire meg tudom ítélni, Magyarországon is – többször helyhez kötött művészeti, mely lokális közönség számára hoz létre produkciókat. Nemzetközi koprodukciók kezdeményezésére és kivitelezésére a kulturális csereprogramokon kívül alig adódik alkalom. Ezért csak nagyon kevés olyan művész akad, akinek, ha elindítanak valamilyen nemzetközi kooperációt, már volnának tapasztalatai a különböző országokból jött partnerekkel megvalósított művészeti együttműködés sajátos nehézségei és lehetőségei terén. Mégis jelentős igény mutatkozik a nemzetközi munkakapcsolatok iránt. E tekintetben azok a művészek, akik belevágta az eladdig ismeretlen partnerekkel véghezvitt munkafolyamat kalandjába, egyfajta úttörő munkát végeztek.

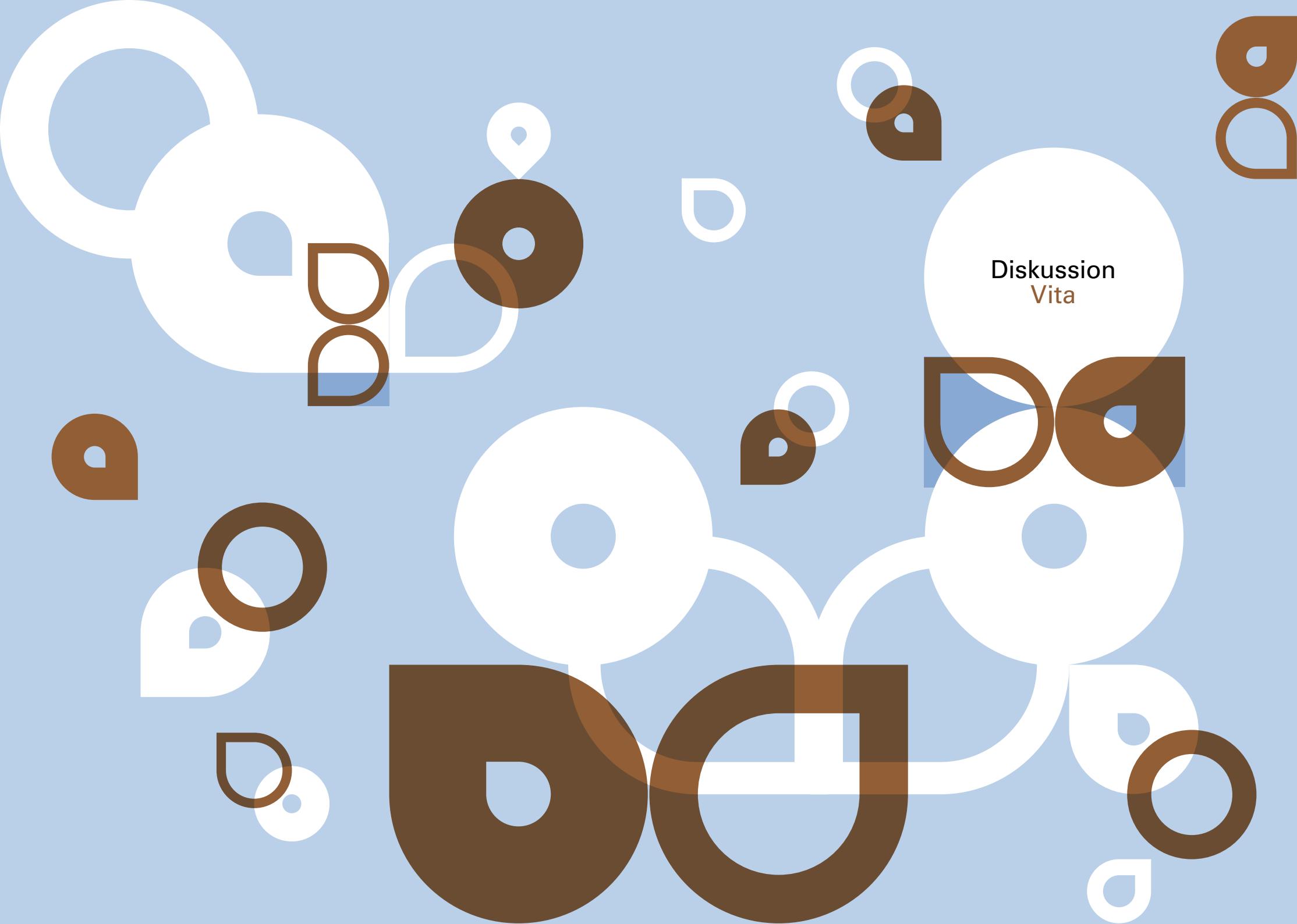
Ellentétben a vendéglátékokkal – melyekre a Bipolar projekt keretében koncepcionális okokból nem került sor –, a nemzetközi koprodukciók esetében a központi kérdés véleményem szerint az, hogy sikerül-e a kulturális különbségeket produktív módon szóva tenni és egy olyan teret nyitni, ahol minden fél új, számára ismeretlen terepen jár. Ez talán annál jobban sikerülhet, minél idegenebb egymásnak a két partner. E megfigyelést alátámasztandó hadd utaljak itt röviden Jérôme Bel koreográfus «Pichet Klunchun and myself» című performanszára. Ebben Bel és Pichet Klunchun, a thaiföldi khon mestere egy párbeszédet vitt szíre a klasszikus thai, illetve posztmodern nyugati táncművészeti kölcsönös idegenszerűségről. A darab során egymásnak feltett kérdések és rövid táncsorozatok váltakoznak. Bár kettejük művészettel fogását világok választják el egymástól, közös bennük az a remek humor és nyitottság, mellyel munkamódszerüket és művészeti álláspontjaikat mutatják be. A performerek ily módon érték el, hogy közönségük a legegyszerűbb eszközök révén is részesülhessen e magával ragadó, a kulturális különbségekről szóló párbeszédből.

Ha e párbeszédet Európán belül kezdeményezzük, előfordulhat, hogy túlságosan is sok közös kulturális elemet tételezünk fel – kivált, ha történeti kérdések

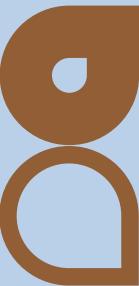
feldolgozása felé fordulunk. A Bipolar berlini és budapesti zárórendezvényein elhangzott szakmai beszámolók során feltűnt, hogy a német–magyar/magyar–német koprodukcióban való részvétel konkrét és személyes indítékaival előzetesen alig esett szó. Ezen felül a beszámolókból az is kiderül, hogy minél erősebb volt a művészeti projekt tematikájának politikai töltete, annál nehezebben alakult maga a művészeti együttműködés. Másfelől viszont egy drámapedagógiai munkamódszerek megvitatását célzó projekt sikерrel járt abban, hogy a minden országból jött, fiai-tal előadóművöket egy-egy darab közös kidolgozásának folyamán kétnyelvű társulattá kovácsolja össze.

A Bipolar projekt ily módon egyfajta ideiglenes, utópisztikus térként szolgált, mintha arra szólítana fel: legyünk együtt idegenné.

Diskussion
Vita

Nostalgie – Amnesie – Utopie

Podiumsgespräch

Bipolar Utószüret

18.10.2007, Gödör Klub, Budapest

Podiumsteilnehmer: Balázs Bodó (Soziologe), László Garaczi (Schriftsteller), Ferenc Gerlóczy (Publizist), András Gerő (Historiker), Carmen von Kende (Kulturaktivistin), Jasna Koteska (Literaturwissenschaftlerin), Réka Mán-Várhegyi (Kultursoziologin)

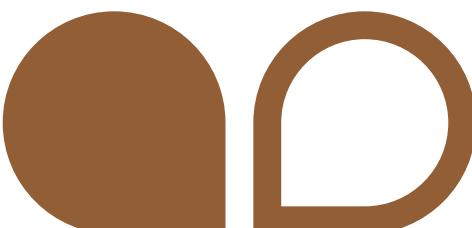
Gesprächsleitung: Dóra Hegyi und Flóra Tála

Nosztalgia und Nostalgie

Dóra Hegyi Gegenstand dieses Gesprächs sind drei Annäherungen an das Thema Erinnerung: eine emotionale Hinwendung zur Vergangenheit, die Nostalgie, die Zusammenhänge zwischen Erinnerung und Vergessen sowie die Beziehung zwischen Nostalgie und Utopie.

Flóra Tála Ausgangspunkt des Gesprächs ist der gemeinsame Katalog des Berliner Vereins Rejs und des Budapester Vereins Anthropolis mit dem Titel *Nosztalgia – Ways of Revisiting the Socialist Past*. Als Vertreterinnen des Projekts sitzen Carmen von Kende und Réka Mán-Várhegyi auf dem Podium. Carmen, wann habt ihr dieses Projekt gestartet, denn es war eure Idee, von welchem Verständnis von Nostalgie seid ihr ausgegangen?

Carmen von Kende In Berlin ist die sogenannte Ostalgie, die Nostalgie nach dem Alltag in der ehemaligen DDR, beinahe überall präsent. In diesem Zusammenhang entsteht ein Film nach dem anderen, die Geschäfte sind voll mit Alltagsgegenständen aus der DDR, die Fernsehsender haben Shows, die das zum Inhalt haben, eingeführt. Es findet also eine intensive, positive Beschäftigung mit der Vergangen-

heit der DDR, vor allem mit deren Alltag statt. Das Phänomen ist zur Mode geworden, was das Thema äußerst schwierig und sensibel macht. Uns interessierte, ob die Erscheinung auch in anderen mittelosteuropäischen, ehemals sozialistischen Ländern präsent ist. Und wenn ja, wie sie dort zum Ausdruck kommt.

Flóra Tála Ihr habt die Arbeit mit einer Ausschreibung begonnen, man konnte Essays und Fotos einreichen. Die ausgewählten Künstler habt ihr dann zu einem Seminar nach Zánka eingeladen, in das ehemalige zentrale Pionierlager Ungarns. Was stand im Mittelpunkt der Diskussionen? Hat sich eure ursprüngliche Vorstellung von diesem Phänomen verändert, denn ihr, deutsche Projektleiter, seid ja alle in der Bundesrepublik aufgewachsen?

Carmen von Kende Für mich war Zánka an sich schon ein besonderes Erlebnis. Anfangs standen für uns tatsächlich die Gegenstände und die greifbaren Andenken im Mittelpunkt, denn in Berlin waren wir damit konfrontiert. In Zánka haben wir uns bemüht, die Frage unter mehreren Gesichtspunkten zu betrachten. Wir haben in vier Workshops mit Künstlern und Wissenschaftlern zusammengearbeitet, die die Retrokultur analysierten, indem sie politischen, ästhetischen und emotionalen Aspekten beziehungsweise unseren Ausgangspunkten folgten. Überraschenderweise haben nicht nur wir Westdeutschen uns von der objektiven Annäherung zunehmend in Richtung subjektiver Erinnerung bewegt, sondern auch die Kollegen aus dem Osten. Unsere Beobachtungen haben sich vom Objekt zum Subjekt gewandt.

Réka Mán-Várhegyi Zuerst dachten wir, es wäre gut, Tisza-Schuhe oder Ähnliches einzubringen, denn auch bei uns gibt es diese Art von Nostalgie. In Berlin war die Wiederentdeckung der Gegenstände aus der Zeit des Sozialismus jedoch viel offensichtlicher.

Mich persönlich hat die Enthüllung der versteckten Äußerungen der Nostalgie im Alltag sehr bewegt. Ich denke dabei daran, dass die alte Nachbarin im Treppenhaus darüber spricht, was besser und was schlechter war, aber vor allem darüber, was besser war. Gleichzeitig kann man die Nostalgie auch im

Nosztalgia – amnézia – utópia

Pódiumbeszélgetés

Bipolar Utószüret

2007. október 18., Gödör Klub, Budapest

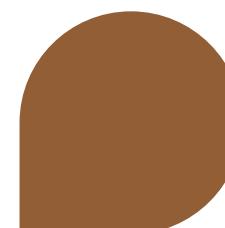
A beszélgetés résztvevői: Bodó Balázs (szociológus), Garaczi László (író), Gerlóczy Ferenc (író, publista), Gerő András (történész), Carmen von Kende (kultúraszervező), Jasna Koteska (irodalmár), Mán-Várhegyi Réka (kultúrakutató). A beszélgetést vezette Hegyi Dóra és Tála Flóra.

Nostalgie

Hegyi Dóra Azemlékezés három megközelítése lesz a témánk: a pozitív múlt felé fordulásról, a nosztalgiaról, az emlékezés és a felejtés összefüggéseiről, valamint a nosztalgia és utópia kapcsolatáról lesz szó.

Tála Flóra A beszélgetés kiindulópontja a berlini Rejs egyesület és az Anthropolis közös katalógusa, a *Nosztalgia – Ways of Revisiting the Socialist Past*. A projekt képviseletében Carmen von Kende és Mán-Várhegyi Réka ülnek a podiumon. Carmen, amikor elindultatok ezzel a projekttel, hiszen a Ti ötleteket volt, a nosztalgia milyen értelmezésből indultatok ki?

Carmen von Kende Berlinben szinte mindenhol jelenlévő az úgynevezett «osztalgia», a német Ost, azaz Kelet szóból eredően, az egykor NDK hétköznapjai utáni nosztalgia jelensége. Egyre-másra készülnek az ehhez kapcsolódó filmek, NDK-s hétköznapi tárgyakkal vannak teli a boltok, a tévéadók idevágó show-műsorokat vezettek be. Intenzív, pozitív töltetű foglalkozás zajlik tehát az NDK múltjával, főként annak hétköznapiaval. A jelenség divattá vált, így a téma igen nehéz és érzéknyi. Az érdekeltek bennünket, hogy a jelenség más közép-kelet-európai, volt szocialista országban is jelen van-e. Ha igen, hogyan jut kifejezésre.

Tála Flóra Egy pályázati felhívással kezdték a munkát: esszéket, fotókat lehetett benyújtani. A kiválasztott alkotókat meghívották egy szemináriumra Zánkára, az egykori úttörőtáborba. Mi állt a viták középpontjában? Megváltozott a kiindulási elképzélések a jelenségről, hiszen a német projektvezetők valamennyien Nyugat-Németországban nőttek fel?

Carmen von Kende Számomra már maga Zánka különleges élmény volt. Kezdetben valóban a tárgyak és kézzelfogható emlékek álltak számunkra a középpontban, hiszen mi Berlinben ezzel szembesültünk. Zánkán több szempontból igyekeztünk megközelíteni a kérdést. Művészkekkel és kutatókkal dolgoztunk négy műhelyben, amelyek a nosztalgia politikai, esztétikai, érzelmi aspektusait, illetve a mi kiindulási pontunkat követve, a retrokultúrát elemezték. Meglepő módon nem csak mi, nyugatiak, de a keleti kollegák is az objektív megközelítéstől egyre inkább a szubjektív emlékezés felé mozdultak el. A megfigyeléseink az objektumtól a szubjektum felé fordultak.

Mán-Várhegyi Réka Először mi is gondolkodtuk, hogy jó lenne a Tisza cípőt vagy hasonlókat behozni, mert nálunk is létezik ez a fajta nosztalgia. Berlinben azonban sokkal szembetűnőbb a szocialista korszak tárgyainak újrafelfedezése.

Engem személy szerint a nosztalgia a minden nap életben való burkolt megnyilvánulásainak a leleplezése mozgatott meg nagyon. Arra gondolok, hogy a szomszéd néni arról beszél a lépcsőházból, hogy mi volt jobb vagy rosszabb, de főként, hogy mi volt jobb. Ugyanakkor a politikai diskurzusban is lehet burkolt formában használni a nosztalgiai.

A projekt kezdetén sokan közülünk kívállóként vizsgálták a nosztalgia jelenségét. A nosztalgia álmozdás, a vesztesek sportja. Ne arról beszélünk, én min nosztalgiam, hanem hogy min nosztalgázik a többi szerencsétlen. Ez folyamatosan átalakult a zánkai szemináriumokon. Azt láttuk, hogy a nosztalgia elemzése hol kihelyezett szemszögű megfigyelés, hol pedig performatív művelet, amikor elkezd nosztalgizálni valaki. Az elemzés gyakran nosztalgiázsba csapott át. Azt akartuk résztvevőinknél elérni, hogy ennek tudatában folyamatosan vizsgálják önmagukat is.

politischen Diskurs in verhüllter Form verwenden. Zu Beginn des Projekts haben viele von uns das Phänomen der Nostalgie als Außenstehende untersucht – die Nostalgie als Träumerei, als Hobby der Verlierer, also bloß nicht davon sprechen, welcher Nostalgie ich nachhänge, sondern welcher Nostalgie die anderen Unglücksraben nachhängen. Dies hat sich bei den Seminaren in Zánka ständig gewandelt. Wir erkannten, dass die Analyse der Nostalgie mal eine Beobachtung aus der äußereren Perspektive, mal ein performativer Vorgang ist, wenn jemand beginnt, in Nostalgien zu schwelgen. Die Analyse ging oft in Letzteres über. Wir wollten bei unseren Teilnehmern erreichen, dass sie in Kenntnis dessen auch sich selbst ständig beobachten. Da an unserem Projekt Leute um die Dreißig teilgenommen haben, ergab es sich, dass letzten Endes eine auf die Kindheit orientierte Nostalgie in den Mittelpunkt geriet. Jasna Koteska schreibt in unserem Katalog, dass die Nostalgie eine Rolle spielen kann, wenn auch nicht in der Geschichte oder der objektiven Untersuchung der individuellen Geschichte, so doch darin, unsere Position dazu zu klären oder ihr näher zu kommen.

Flóra Tálsási Jasna, deine persönliche Geschichte ist eine besondere, denn das Schicksal deines Vaters ist sehr berührend. Bei der Lektüre deines Textes habe ich mich gefragt, warum du seine Geschichte im Kontext der Nostalgie behandelst. Und überhaupt, wie kann man Nostalgie nach einer Kindheit verspüren, in der der Vater ins Gefängnis gekommen ist?

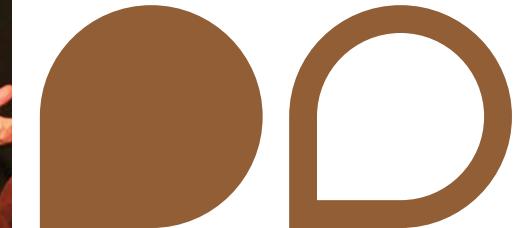
Jasna Koteska Ich verspüre Nostalgie nach meiner Kindheit, weil sie mir gehört. Und ich möchte auch keine anderen haben. Als ich Tito als Kind sah, winkte ich auch, weil ich nicht wusste, was für ein System er bewegte und was für eine Infrastruktur der Macht er ausgebaut hatte, die sich auch auf meine Familie auswirkte. Im Jahr 2000 erlangte mein Vater aus den offiziellen Akten die Gewissheit, dass er 46 Jahre hindurch beobachtet worden war. Seit seinen Jahren als Student an der Hochschule führten sie eine Akte über ihn, seit er sein erstes Gedicht geschrieben hatte. Im Laufe der Jahre wuchs und wuchs die Menge von Aufzeichnungen über ihn. Mein Vater hatte immer gesagt, er würde beobachtet, aber seine Freunde, die Familie hielten es für Verfolgungswahn. Später sahen wir alle ein, dass seine Paranoia begründet gewesen war. Es existierte tatsächlich eine Struktur, die gegen ihre eigenen Mitglieder, in diesem Sinne auch gegen meinen Vater arbeitete.

Meine Erinnerungen aus der Kindheit, die schön sind, und die durch das spätere Verständnis entwickelte Vorstellung von dieser Zeit stehen einander gegenüber. Vor einigen Jahren habe ich gelesen, dass Tito auf der Grundlage der Opferzahlen in einer Statistik über die brutalsten Diktatoren an zehnter Stelle steht. Die widersprüchliche Erinnerung an diese Zeit zeigt, dass sich im einstigen Jugoslawien heute immer noch viele nicht vorstellen können, dass dieser hedonistische, sympathische Mann das Leben von einer Million Menschen ausgelöscht oder zerstört hat.

László Garaczi Der Begriff scheint recht komplex und birgt auch eine Falle. Wenn wir sozusagen in Nostalgie schwelgen, dann wünschen wir uns nicht unbedingt ein vergangenes Gesellschaftssystem zurück, sondern sehnen uns nach unserer eigenen Kindheit. Dieser Prozess hat also psychologisch eine Bedeutung und ein Gewicht, was sich sehr stark mit der soziologischen oder geschichtssoziologischen Annäherung vermischt. Wenn wir uns an Gegenstände erinnern, dann freuen wir uns darüber, dass unsere persönliche Vergangenheit lebendig wird, aber da kann man keine weiter gefasste Sehnsucht von gesellschaftlichem Ausmaß hineinprojizieren.

Der andere Punkt ist, dass man zur Nostalgie eine ruhige Atmosphäre braucht. Dazu, dass sie kulturelle Prozesse in Gang setzt, wie beispielsweise eine Mode, eine neue Denkweise oder Attitüde, dazu ist die Atmosphäre der Versöhnung, der Ironie oder der Melancholie notwendig, was bei uns nicht so sehr der Fall ist. Wenn die Menschen nervös sind, wütend, gegeneinander kämpfen, dann begünstigt das emotionale Umfeld die Nostalgie nicht. Wenn du zum Beispiel einen Gegenstand aus der sozialistischen Ära in den Diskurs einbringst, dann wird das sofort in einem politischen Kontext gedeutet. Dann ist das bestimmt ein linker Wähler. Das ist eine schwere Situation. Die Kultur der Nostalgie zeigt sich bei uns nur in solchen tendenziösen Ausbrüchen.

Ferenc Gerlóczy Der Mensch versucht seine Identitätsprobleme nicht nur in ruhigen Zeiten, sondern auch in chaotischen und schrecklichen Situationen durch die Sehnsucht nach der Vergangenheit zu lösen. Die Sehnsucht nach der Jeans von vor zwanzig Jahren oder dem Trabi ist nicht das Gleiche, wie sich in die Zeiten vor Trianon oder ins Zwischenstromland oder in andere Epochen zurückzusehnen, als die Welt, nach Ansicht mancher, noch nicht zusammengebrochen war.

A projektünkben harmincévesek, vagy a körüliek vettek részt, ezzel együtt járt, hogy végeredményben egy gyerekkororientált nosztalgia került a középpontba. Jasna Koteska azt írja a katalógusunkban, hogy a nosztalgia szerepet játszhat, ha nem is a történelem vagy az egyéni történetek objektív vizsgálatában, de egyfajta tisztázásban vagy közelebb kerülésben.

Tálsási Flóra Jasna, a Te személyes történeted nagyon különleges, hiszen az édesapád története nagyon megrázó. Az merült fel ben nem, vajon miért választottad az ő történetét a nosztalgíáról szóló írásodhoz. Hogyan lehet nosztalgia érezni egy olyan gyerekkor után, amelyben az apa börtönbe került?

Jasna Koteska Nosztalgia érzek a gyerekkorom után, mert az enyém. És nem is szeretnék másikat. Amikor láttam Titót gyerekként, én is integettettem, mert nem tudtam, milyen rendszert mozgat, és milyen hatalmi infrastruktúrát épített ki, amelynek hatása van az én családomra is. 2000-ben nyert igazolást apám a hivatalos aktákból, hogy negyvenhat éven kezdetűl megfigyelték. Főiskolás korától kezdve vezetek róla egy aktát, attól kezdve, hogy megírta az első versét. Az évek alatt csak nőtt és nőtt a róla készült feljegyzések tömege. Apám minden mondta, hogy megfigyelik, de a barátai, a családja ezt üldözési mániának tartotta. Később mindenian beláttuk, hogy a paranoiája megalapozott volt. Tényleg létezett egy rendszer, amely a saját tagjai ellen, ebben az értelemben apám ellen dolgozott.

EgyémaSSAL szemben állnak a gyerekkor emlékeim, amelyek szépek, és a későbbi megértés által

kialakított elképzelésem erről az időszakról. Pár héttel ezelőtt olvastam, hogy Titót a tizedik legkegyetlenebb diktátorként tartja számon egy statisztika az áldozatok száma alapján. Az erre az időszakra való ellentmondásos emlékezést szemlélteti, hogy az egykor Jugoszláviában sokan még ma sem tudják elköpzelni, hogy ez a hedonista, szímpatikus ember egymillió ember életét oltotta ki vagy tette tönkre.

Garaczi László A fogalom elég komplexnek tűnik, és van benne egy csapda is. Amikor úgymond nosztalgiajunk, nem feltétlenül egy elmúlt társadalmi rendszert kívánunk vissza, hanem a saját gyermekkorunkba vágyódunk. Tehát van egy pszichológiai jelentése és jelentősége ennek a lelkei folyamatnak, ami nagyon összefügg a szociológiai vagy történelemszociológiai megközelítéssel. Amikor visszaemlékezünk tárnyakra, akkor annak örülünk, hogy a személyes múltunk megelevenedik, de ebbe nem lehet egy társadalmi mértékű visszavágódást belevetíteni.

A másik az, hogy a nosztalgiahoz nyugodt lézkör kell. Ahhoz, hogy kultúrális folyamatokat beindítson, mint például egy divatot, új gondolkodásmódot vagy attitűdot, ahhoz a megbocsátásnak, az iróniának vagy a melankoliának a lékgörcs szükséges, ami nálunk nem nagyon van meg. Amikor az emberek idegesek, dühösek, harcolnak egymással, akkor az érzelmi közegek nem kedvez a nosztalgianak. Ha például egy tárnyat a szocialista érából beemel a diskurzusba, akkor azt azonnal politikai kontextusban értelmezik. Akkor ez biztosan baloldali szavazó. Nagyjából ennyire súlyos a helyzet. A nosztalgia kultúrája nálunk csak nekihevülésekben mutatkozik meg.

Balázs Bodó Ich dachte bislang, es sei eine ungemein perverse Sache, nach Zánka zu gehen und über die Vergangenheit nachzusinnen, weil mich mit diesem Ort ein einziges Erlebnis verbindet, und zwar das, wie ich mit meinen Kameraden singe, dass die Vergangenheit endgültig ausgelöscht werden muss [wie es im ungarischen Text der Internationale heißt]. Ich dachte, dass dies zu einem logischen Paradoxon führt. Wenn ich dorthin zurückgehe, um mich zu erinnern, dann muss ich das auslöschen, weswegen ich zurückgegangen bin. Wenn ich nicht zurückgehe, dann kann ich meine Vergangenheit bewahren. Wenn die Gegenwart aber wirklich so schlecht ist, dann muss ich eine Zeitreise unternehmen wie im Film *Zurück in die Zukunft*: Ich kann mein heutiges Elend aufheben, wenn ich zurückgehe, um zu lernen, wie man das auslöschen muss, was hierher geführt hat. Das andere begriffliche Paradoxon, das mich verblüfft hat, war, dass der Pionier – sei es ein junger Pionier aus dem Osten oder ein westlicher Pionier, sagen wir, der Amerika erobert hat –, nicht dafür berühmt ist, dass er herumsitzt und Trübsal bläst, weil er nicht irgendwo anders in der Vergangenheit ist.

András Gerő Lasst uns das Wort «Nostalgie» beiseite legen und es durch «Erinnerung» ersetzen, das ist ein neutraleres Wort. Den Menschen, der keine Erinnerung hat, hält unsere Kultur für krank. Die Erinnerungen meiner Katze reichen keine drei Sekunden zurück, die von uns Menschen sogar eine Million Jahre. Die Erinnerung ist das Alpha der Nostalgie, was ich nicht so übersetzen würde, dass sich der Mensch nach der kompletten Vergangenheit sehnt, sondern nach seiner eigenen Geschichte, nach seiner eigenen Vergangenheit. Diese Art von Erinnerung kann in vollkommen absurder Weise stattfinden. Man kann an sehr schlimme Zeiten sehr angenehme Erinnerungen haben. Lasst mich ein Beispiel bringen. Meine Mutter liebt Katalin Karády [eine berühmte ungarische Sängerin der 1940er], aber sie verspürt keine Nostalgie nach den vierziger Jahren mit den Judenverfolgungen, sondern nach Karády, denn damals war sie zweihundzwanzig Jahre alt, und selbst als Jüdin ist es besser zweihundzwanzig zu sein als sechsundachtzig. Die Nostalgie kann eine positive Richtung in Bezug auf die Erinnerung sein. Man kann sich aus seiner eigenen Geschichte die Rosinen herauspicken.

Erinnerung und Kreatives Vergessen

László Garaczi Über die Erinnerung kann man nicht ohne das Vergessen sprechen. Als in dem Workshop *Kreatives Vergessen* in Berlin sechs deutsche und sechs ungarische Autoren zusammenkamen, stellte sich heraus, dass unter diesem Begriff jeder etwas anderes versteht. Dieses Wortpaar besitzt auch einen zynischen Bedeutungsinhalt, wir haben bei der Ausarbeitung des Projekts allerdings an das heilende Vergessen gedacht. Was wir bereits verstanden haben, das können wir ruhig vergessen. Wenn wir schon daran gearbeitet haben, die Vergangenheit nicht zu verschleiern, dann können wir wieder nach vorne blicken.

Das Thema des Symposions war vor allem, mit welchen Strategien die deutsche und die ungarische Gesellschaft versuchen, die Geschichte aufzuarbeiten. Darin gibt es große Unterschiede. Einer ist, dass Deutschland zum Beispiel gleich nach dem Krieg damit beginnen konnte, seine Erinnerungen an das Dritte Reich aufzuarbeiten. Die Westdeutschen konnten so eine Praxis darin entwickeln, wie man über die Vergangenheit sprechen und wie man diese aufarbeiten muss. Soweit ich weiß, ist dies auch geschehen. Infolgedessen begannen die Deutschen nach der Wende, auch die Geschichte des ostdeutschen Sozialismus sehr schnell aufzuarbeiten. Sie haben sich mit diesem Teil der Geschichte viel ehrlicher konfrontiert als wir Ungarn. Ich erinnere mich an einen Artikel von Péter Nádas in der Zeitschrift *Nappali Ház* zu Beginn der neunziger Jahre, als sich über den deutschen Schriftsteller Sascha Anderson herausstellte, dass er inoffizieller Stasi-Mitarbeiter gewesen war. Was bei uns etwa im Jahr 2000 begann, fand dort bereits seit zehn Jahren statt. Vor diesem Hintergrund diskutierten die deutschen Autoren.

Die Haltung der ungarischen Autoren war dadurch bestimmt, dass zu Beginn des Projekts [im Herbst 2006] auf den Straßen Budapests Autos brannten. Die Ungarn schrieben wütendere, engagiertere Texte, sie reagierten auf die gegebene aktuelle politische Situation. Die Deutschen stellten sich Tabuthemen, über die wir nur sehr schwer sprechen konnten, viel mutiger. Sie fragten beispielsweise nach, ob es bei uns Versuche gegeben habe, die Rolle des Judentums im kommunistischen Regime aufzuarbeiten. Wir versuchten darüber zu sprechen, machten aber die Erfahrung, dass wir dazu unter dem Gesichtspunkt einer gewissen humanistischen Sprechweise keine Sprache besitzen. Wir kamen zu dem Punkt, dass die

Gerlóczy Ferenc Nemcsak nyugalomban, hanem kaotikus és szörnyű helyzetekben is múltba vágyakozással próbálja megoldani az ember az identitás-problémáit. A húsz ével ezelőtti farmernadrág vagy Trabant utáni vágyakozás nem ugyanaz, mint visszavágyni a Trianon előtti időbe vagy Etelközbe vagy más korszakokba, amikor az illető elköpzelései szerint még nem omlott össze a világ.

Bodó Balázs Én ez idáig azt gondoltam, hogy vég-telenül perverz dolog elmenni Zánkára a múltról elméldedni, mert engem oda egyetlen élmény köt, mégpedig az, hogy a pajtásaimmal azt énekel, hogy a múltat végképp el kell törölni. Azt gondoltam, hogy ez logikai paradoxonhoz vezet. Ha én oda visszamegyek, hogy emlékezzem, akkor el kell törölnöm azt, amiért visszamentem. Ha nem meyek vissza, akkor meg tudom őrizni a múltam. Ha viszont tényleg ennyire rossz a jelen, akkor időutazást kellene tennem, mint a *Vissza a jövőbe* című filmben: akkor tudom megoldani a mai nyomoromat, ha visszamegyek, hogy meg-tanuljam, hogyan kell eltörölni azt, ami idevezetett.

A másik fogalmi paradoxon, ami engem megdöbbentett, hogy az úttörő, legyen az keleti pionír pajtás vagy nyugati, mondjuk Amerikát meghódító úttörő, nem arról híres, hogy üldögél és azon szomorkodik, hogy miért nincsen valahol máshol a múltban.

Gerő András Felejtésük el a nosztalgia szót, helyettesítésük be az emlékezettel, az neutrálisabb szó. Azt az embert, aki nem emlékezete, a mi kultúránk betegnek tartja. A macskám emlékezete nem terjed vissza akár három másodpercre sem, a miénk, embereké akár egymillió évre is. Az emlékezet egy alfa-ja a nosztalgia, amit én nem úgy fordítanék, hogy a komplett múlt után vágyódik az ember, hanem a saját története, a saját múltja után. Ez a fajta emlékezet teljesen abszurd módon tud emlékezni: nagyon rossz korokról nagyon kellemes emlékekkel bírhat. Hadd mondjak egy példát. Az én anyám imádja Karády Katalint, de nem a zsidóöldözésekkel teli negyvenes évek után iránt érez nosztalgiat, hanem Karády után, mert akkor huszonkét éves volt, és még zsidóként is jobb huszonkét évesnek lenni, mint nyolcvanhatnak. A nosztalgia pozitív irányultság lehet az emlékezet szempontjából. Az ember mazsolázhat a saját történetéből.

Kreatív felejtés

Garaczi László Az emlékezésről nem lehet a felejtés nélkül beszélni. Amikor a *Kreatív felejtés* című műhelyben összegyűlt hat német és hat magyar író Berlinben, akkor kiderült, hogy a fogalom alatt mindenki mászt ért. Ennek a szópárnak van egy cinklus jelentéstartalma is, mi azonban a projekt kidolgozásakor a gyógyító felejtésre gondoltunk. Amit már megértettünk, azt felejtésre ítéltetjük. Ha már megdolgoztunk azért, hogy nem fatylat terítünk a múltra, akkor már tekinthetünk előre.

A szimpóziumnak főként az volt a téma, hogy a német és magyar társadalom milyen stratégiákkal próbálja feldolgozni a történetét. Itt nagy különbségek vannak. Az egyik Németország például rögtön a háború után elkezdhette feldolgozni a harmadik birodalommal kapcsolatos emlékeit. A nyugatnémetek számára így kialakulhatott a gyakorlata annak, hogy kell beszélni a múltról, és hogyan kell feldolgozni azt. Amennyire én tudom, ez meg is történt. Ennek következtében a rendszerváltás után a keletnémet szocializmus történetét is nagyon gyorsan elkezdték feldolgozni. Sokkal nagyobb őszinteséggel néztek szembe a történelem e részével, mint a magyarok. Emlékszem Nádas Péter egyik cikkére a kilencvenes évek elején a *Nappali Ház*ban, amikor Sascha Anderson német íróról kiderült, hogy ügynök volt. Az, ami nálunk 2000 környékén kezdődött, ott már zajlott tíz éve. Ezzel a háttérrel érkeztek a német írók.

A magyar írók attitűdjét az határozza meg, hogy a projekt kezdetén [2006 őszén] Budapest utcáin máglyák égtek. A magyarok dühösebb, elkötelezettebb szövegeket írtak, az adott aktuális politikai helyzetre reagáltak. A németek sokkal merészebben szembe néztek tabutémákkal, amelyekről mi nagyon nehezen tudtunk beszélni. Rákérdeztek például arra, hogy nálunk történt-e kísérlet a zsidóság kommunista rezsimben betöltött szerepének feldolgozására. Megpróbáltunk erről beszélni, de azt tapasztaltuk, hogy ehhez a holokauszt után, egy bizonyos humanista beszédmód szempontjából nincsen nyelvünk. Mi arra jutottunk, hogy nem történt meg a kérdés feldolgozása, miközben a németek sok más hasonló neuralgikus témát már feldolgoztak.

Bodó Balázs Egy popkulturális referencia jutott erről eszembe: Bob és Bobek, két nyúl, akik egy bűvészkalapban látnak. Az egyik epizódban űrtazást tesznek egy bolygóra, ahol azt látják, hogy az ott élő nyulak csak heverésznek és szórakoznak, senki

Aufarbeitung der Frage nicht stattgefunden hat, während die Deutschen schon viele ähnliche neuralgische Themen aufgearbeitet haben.

Balázs Bodó Mir fällt dabei eine popkulturelle Referenz ein: Bob und Bobek, zwei Hasen, die in einem Zauberzylinder wohnen. In einer der Folgen unternehmen sie eine Weltraumreise zu einem Planeten, wo sie sehen, dass die dort lebenden Hasen nur faulenzen und sich amüsieren, keiner arbeitet. Das können sie nicht verstehen. Wieso arbeitet hier niemand, fragen sie. Tja, wir sind schon mit allem fertig, antworten die anderen. Wir sind fertig. Als könnte auch der Prozess der Aufarbeitung so aussehen, dass man sich nach einer Weile zurücklehnt und fertig ist. Meiner Meinung nach ist das nicht so. Die Zeiten sind vorbei, in denen die Aufarbeitung derartiger historischer Traumata Aufgabe der schreibenden Intellektuellen gewesen sein müsste oder könnte. Diese Verwirrung, die wir derzeit in Bezug auf die Aufarbeitung der Geschichte verspüren, ist der Tatsache zu verdanken, dass die populäre Kultur nichts mit ihrer eigenen Geschichte anfangen kann. Das Problem ist nicht, dass sie nicht stattfindet, oder zwar stattfindet, aber der intellektuelle Diskurs nicht früh genug begonnen hat. Das Interessante ist vielmehr, wenn sich eine nicht aufgearbeitete Geschichte beispielsweise in einem geklauten Panzer manifestiert, denn das ist die Attitüde, die am markantesten in der Lage war, bestehen zu bleiben. Für mich ist es gleichermaßen amüsant, in einem reinen, sehr rationalen Diskurs etwas aufzuarbeiten und in einer Art *Schreie und Flüstern* zu leben. Meiner Meinung nach haben wir keine Chance mehr, einen großen gemeinsamen Konsens zu schaffen, wie er in den sechziger, siebziger Jahren in Westdeutschland über den Zweiten Weltkrieg entstanden ist. Ab hier werden bestimmte Geschichten nur immer von neuem abgespielt. Wir sitzen auf den zerstörten Ruinen unserer halbfertigen Geschichten, und das ist gut so, denn wenn du mit dem Auto durch die ungarische Landschaft fährst, dann wirst du das sehen, und das verleiht ihr die besondere Note.

Dóra Hegyi Du hast im Zusammenhang mit der informellen Tätigkeit von István Szabó geschrieben, dass seine Generation mit ihrem Schweigen den Jüngeren die Vergangenheit raubt.

Balázs Bodó Ich weiß nicht, ob die jüngere Generation klar sehen will. Ich würde es mir wünschen. Wir haben Räume, wo wir Dinge zusammengetragen

haben, weil wir denken, dass wir uns an sie erinnern müssen und sie uns gehören, siehe das Freilichtmuseum in Szentendre [mit Zeugnissen traditioneller, bäuerlicher Alltagskultur]. Wir besitzen Orte, an denen wir Sachen zusammengetragen haben, weil wir denken, dass es wichtig ist, uns an sie zu erinnern, wie an etwas, das uns nie gehört hat, siehe den Skulpturenpark [mit sozialistischen Monumenten am Rande von Budapest]. Schlimm ist, wenn wir auch solche Räume besitzen, wo jene Sachen zusammengetragen sind, an die wir uns für sich genommen erinnern müssten, die wir aber nie kennen lernen können. Dies ist etwa das Archiv der [ungarischen] Staatssicherheit. Ich sehe bei meinen eigenen Studenten, dass sie, was die Zukunft angeht, ratlos sind, weil sie kein bisschen von ihrer Geschichte kennen. Es ist gelungen, sie derart zu entwurzeln, dass sie, auch was die Zukunft angeht, ratlos sind.

András Gerő Nur das Individuum, nicht eine ganze Gesellschaft kann etwas aufarbeiten. Sowohl in Deutschland als auch in Ungarn existiert ein kulturelles und intellektuelles Angebot, in dem alles vorhanden ist, doch die Menschen reagieren nicht darauf. Aber vielleicht werden sie es einmal tun.

Um auf den Beitrag von László Garaczi zurückzukommen, ob wir eine Sprache zur Rolle der Juden im Kommunismus haben: Jede Kultur besitzt Tabus, die keine kulturellen Tabus sind. Die kulturellen Tabus sind sozusagen systemunabhängig, zum Beispiel essen wir kein Menschenfleisch. Aber jedes politische System schafft Tabuisierungen, die nach dem Zusammenbruch des Systems noch nachwirken. Über diese ist es wirklich schwer zu sprechen, weil wir keine Sprache dafür haben. Aber das kann kein Hindernis sein. In Ungarn kann man das Wort Jude nicht aussprechen, ohne dass man in den Verdacht des Antisemitismus oder einer anderen anrüchigen Sache gerät. Dafür können auch die Juden, da sie über sich selbst nie Jude sagen. Aber es hängt auch damit zusammen, was mit dem Judentum von den 30er Jahren bis zum Holocaust geschehen ist. Das ist eine tabuisierte Sache.

In Deutschland kann man beispielsweise nicht über den Anschluss sprechen, dabei war das ein historischer Prozess und drückte einen vollkommen begründbaren, sinnvollen Gedankengang aus. 1848 wollten ihn die Österreicher auch. Schließlich hat Hitler ihn verwirklicht. Niemand stellt die Frage, welchen Sinn Österreich noch hatte. Dabei leben die Deutschen in einer Demokratie. Da allerdings ein

nem dolgozik. Ezt nem nagyon értik. Hogyhogy itt nem dolgozik senki, kérdeztek. Hát mi már mindenkel végeztünk, felelték. Készen vagyunk. Mintha a feldolgozás folyamata olyan lehetne, hogy az ember egy idő után hátradől és készen van. Szerintem ez nem így van. Már vége van annak a kornak, amikor az ilyen típusú történelmi traumáknak a feldolgozása az írástudók feladata lehetne vagy kellene legyen. Az a zavar, amit most érzékelünk a történelem feldolgozottságára vonatkozóan, annak köszönhető, hogy a populáris kultúra nem tud mit kezdeni a saját történelmével. Nem az a baj, hogy nem zajlik, vagy ugyan zajlik, de nem elég korán kezdődött egyfajta értelmezési diskurzus, hanem az az érdekes, amikor egy fel nem dolgozott történet például egy ellottankban manifesztálódik, mert ez az attitűd, amely legmarkánsabban képes volt fennmaradni. Nekem egyformán szórakoztató egy tiszta, nagyon racionális diskurzusban feldolgozni valamit, meg élni a «suttogások és sikolyok»-ban.

Szerintem nincs már esélyünk arra, hogy kialakítunk egy nagy közös konsenzust, mint ami a '60-'70-es években kialakult a második világháborúról Nyugat-Németországban. Innentől csak újrajátszásai vannak bizonyos történeteknek. Ülünk a félkész történeteink pusztuló romjain, és ez így van jól, mert ha keresztülautózol a magyar tájon, akkor ezt fogod látni, és ez adja meg a sajátos ízét.

Hegyi Dóra Azt írtad Szabó István ügynök volta kapcsán, hogy az ő generációja a hallgatásával elrabolta a fiatalabbak múltját.

Bodó Balázs Nem tudom, hogy a fiatalok szeretnének-e tisztán látni. Én nem bánnám. Vannak olyan tereink, ahol összehordtunk dolgokat, mert azt gondoljuk, hogy emlékezni kell rájuk, és a mieink, lásd a szentendrei skanzent. Vannak olyan helyeink, ahol összehordtunk dolgokat, mert az gondoljuk, hogy fontos rájuk emlékeznünk, mint valami olyanra, ami soha nem is volt a miénk, lásd a szoborparkot. Baj, ha van egy olyan terünk is, ahol azokat a dolgokat hordtuk össze, amelyekre, mint olyanakra kell emlékeznünk, amiket soha nem ismerhetünk meg. Ez a levéltár, az állambiztonsági részleg. Én azt látom a saját diájkaimon, hogy tanácsstalanok a jövővel kapcsolatban, mert egy betűt nem tudnak a saját múltjukról. Sikerült őket úgy elgyökerteleníteni, hogy a jövővel kapcsolatban is tanácsstalanok.

Gerő András Egy egész társadalom nem tud feldolgozni valamit, csak az egyének. Németországban és Magyarországon is van egy olyan kulturális és intellektuális kínálat, amelyben benne van minden, de az emberek, a popkultúra, nem reagál erre. De lehet, hogy majd egyszer fognak.

Visszatérve Garaczi László hozzászólásához: van-e nyelvünk a zsidók szerepére a kommunizmusban? minden kultúrának vannak olyan tabui, amelyek nem kulturális tabuk. A kulturális tabuk úgymond a rendszertől függetlenek, például nem eszünk embert. De minden politikai rendszer kialakít tabusításokat, amelyek a rendszer összeomlása után még hatnak.

Ezekről valóban nehéz beszélni, mert nincs nyelv hozzá. De ez nem lehet akadály. Magyarországon

hundert Jahre andauernder Prozess unter Hitler den Abschluss fand, wurde das Anschluss-Problem zu einem Tabu in der deutschen Kultur.

Das Tabu kann man umgehen, man kann es angreifen. Péter Nádas hat beispielsweise versucht, in einer anderen, in einer neuen Sprache über die Sexualität zu schreiben. Wenn jemand über geschlechtliche Beziehungen schreiben wollte, dann gab es dafür zwei Sprachen: die ärztliche oder die pornografische. Jedes Tabu ist angreifbar. In einem freien Land – und wir wollen nicht bezweifeln, dass beide Länder freie Länder sind – kommen in den Menschen eine Menge intellektuelle Kräfte in Bewegung, die die politischen oder auch kulturellen Tabus niederreißen wollen. Und das ist die natürliche Bewegung einer Gesellschaft. Deshalb halte ich die Frage, ob eine Gesellschaft diese oder jene Sache aufgearbeitet hat, nicht für vernünftig.

Utopie und Konzeptionen

Flóra Tálasi Heutzutage ist die Utopie als solche im intellektuellen und politischen Diskurs nicht präsent, oder sie erscheint gar als ein diskreditierter Begriff. Ein wenig überspitzt formuliert, würde ich sagen, dass wir in Ungarn beziehungsweise in Osteuropa mehr als vierzig Jahre lang in der Illusion einer Utopie gelebt haben. Kann man vor diesem Hintergrund heute in dieser Region Nostalgie nach der Utopie empfinden? Ich frage dabei konkret nach 1968. Diese Jahreszahl umgibt sowohl in West- als auch in Osteuropa die Aura der Utopie. Im Westen geht es dabei um die Utopie einer freieren und aktiveren Gesellschaft, die Vergangenheit intensiver aufarbeitet, und in Osteuropa – im Zusammenhang mit dem Prager Frühling – um die Utopie des «Sozialismus mit menschlichem Antlitz», einer humanistischen Variante des Sozialismus.

András Gerő Ich bin der Ansicht, die großen Utopien sind heute nicht mehr relevant. Die Menschheit hat im zwanzigsten Jahrhundert verschiedene Utopien in der tatsächlichen Praxis ausprobiert. Meiner Meinung nach gibt es keine Utopie – es gibt keine gemeinschaftliche Erlösung, höchstens die Erlösung des Einzelnen ist möglich. Demgegenüber herrscht ein außerordentlich großer Bedarf an Konzeptionen, wie man rational vorankommen kann. Aber zu überlegen, ob man nicht die ganze Welt umwälzt, das geht nicht. Ich meine jedoch zu spüren, dass das notwendige Fehlen von Utopien die Menschen dazu veran-

lässt, auch schon auf Konzeptionen zu verzichten. Daraus folgt zu meinem größten Bedauern, dass die Europäische Union samt ihren Mitgliedsländern, darunter auch Ungarn, vollkommen konzeptionslos geworden ist. Sie hat keine besondere Vorstellung davon, was sie in fünf, acht oder zehn Jahren erreichen will.

Jasna Koteska Es kann aber sein, dass es gar keiner Konzeptionen bedarf. Nehmen wir zum Beispiel China. Wenn wir die Wirtschaft, die Industrie dort untersuchen, was sehen wir? Sie haben nichts anderes getan, als Häuser für fünf Dollar zu bauen, Autos für dreißig Cent und so weiter. Dies war ein Angriff auf den Wert des Geldes. Das Geld verliert bei ihnen seinen Wert vollkommen und damit verschaffen sie sich einen unglaublichen Einfluss auf die Weltwirtschaft. Und dies geschieht ohne jegliche Ideologie, ohne Marx, ohne den Bolschewismus. Es steht keine Konzeption dahinter. Ein quasi nationaler Prozess der Zivilisation hat seinen Anfang genommen. Der einzige Gedanke war: Wir sind viele, und wir erreichen etwas, wenn wir uns auf einmal in Bewegung setzen – vielleicht ist dies das Utopistische daran. Vielleicht führt der Wertverlust des Geldes einmal zu neuen Ideologien.

András Gerő Ich bin mir nicht sicher, dass all das in China ohne Konzeption geschieht.

Ferenc Gerlóczy Es kann überhaupt keine Rede davon sein, dass es keinen Bedarf an Utopien gäbe. Das ist ja gerade das Problem, dass die Menschen keine Träume mehr haben, dass sie keine weitgreifenden Utopien besitzen. Die Utopien werden bedauerlicherweise mit Pragmatismus verwechselt. Der Politologe Tamás Molnár beispielsweise stellt das utopische Denken so hin, als wäre dies eine ganz schlimme Sache, indem er nämlich die Distopie und die negative Utopie als Utopie betrachtet. Den Kommunismus als Utopie kritisiert er, weil es den Gulag gab und Stalin und Gefängnisse. Das ist ungefähr so, als würden wir sagen, dass Nietzsche oder horribile dictu Karl May, der ebenfalls einer der Lieblingsautoren Hitlers und ein simplifizierender Autor war, verantwortlich für den Nazismus wäre. Die wahre Utopie ist das, was wir nicht nur nicht verwirklichen, sondern uns nicht einmal konkret vorstellen können.

Ein kurzer Rückgriff auf die frühere Diskussion: Die Nostalgie sollten wir nicht mit der Erinnerung verwechseln. Die Erinnerung ist tatsächlich wertneutral, in der Nostalgie steckt, gleich wie wir sie auch

nem lehet kiejeni azt a szót, hogy zsidó, anélkül, hogy az ember ne kerüljön vagy az antiszemita gyanújába vagy valami rosszíű dologba. Erről tehetnek a zsidók is, mert sose mondják önmagukról, hogy zsidó. De összefüggazzal is, hogy mi történt a zsidósággal kapcsolatosan a '30-as évektől a holokaustig. Ez tabusított dolog.

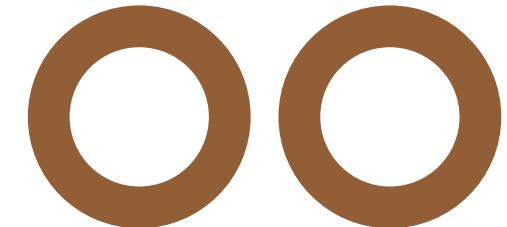
Németországban például nem lehet beszálni az Anschlussról, pedig az egy történelmi folyamat volt, és teljesen indokolható, értelmes gondolatmenet fejezett ki. 1848-ban az osztrákok is akarták. Végül Hitler valósította meg. Senki nem teszi fel azt a kérdést, hogy milyen értelme van Ausztriának. Pedig a németek demokráciában élnek. Mivel azonban Hitler alatt fejeződött be egy száz éve zajló folyamat, ezért tabuvá vált az Anschluss problémája a német kultúrában.

A tabut meg lehet kerülni, ki lehet kezdeni. Nádas Péter például megróbált egy másik, egy új nyelven írni a szexualitásról. Ha valaki a nemi kapcsolatokról akart írni, akkor arra két nyelv volt: az orvosi vagy a pornográf. minden tabu kikezhető. Egy szabad országban – és ne vonjuk kétségbbe, hogy minden ország az – egy csomó intellektuális erő mozdul meg az emberekben, ami politikai vagy akár kulturális tabukat akar lerombolni. És ez egy társadalom természetes mozgása. Ezért nem tartom értelmesnek a kérdést, hogy egy társadalom feldolgozza-e ezt vagy azt a dologot.

Utopia és koncepciók

Tálasi Flóra Manapság az utópia nem jelenlévő vagy akár lejáratott fogalomnak tűnik. Kicsit sarkítva úgy fogalmaznám, hogy itt, Magyarországon, illetve Kelet-Európában több mint negyven évig egy utópia illúziójában élünk. Lehet az utópia iránt ma ebben a térségben nosztalgiaját érezni? Konkrétan 1968-ra kérdeznek rá. Mind Nyugat-, mind Kelet-Európában az utópia aurája övezte az évszámot. Nyugaton egy bizonyos szabadabb, egy a múltat erőteljesebben feldolgozó, aktívabb társadalom utópiája, Kelet-Európában pedig a Prágai Tavasz kapcsán, az akkor emberarcú szocializmusnak nevezett humanista szocializmus utópiája.

Gerő András Szerintem, nincs helye ma már a nagy utópiáknak. Az emberiség a XX. században különféle utópiákat próbált ki ténylegesen, a gyakorlatban. Szerintem nincs utópia. Nincs közösségi megváltás, maximum egyéni megváltás lehetséges. Ezzel szemben koncepciókra rendkívül nagy szükség lenne. Hogyan

lehet racionálisan előrejutni. De abban gondolkodni, hogy felforgatjuk az egész világot, az nem megy. De én azt érzékeltem, hogy az utópia szükséges hiánya arra ösztönzi az embereket, hogy már a koncepcióról is lemondjanak. Ebből pedig legnagyobb sajnálatomra az következik, hogy például az Európai Unió, benne Magyarország is, tagállamaival együtt teljesen koncepció hiányossá vált. Semmi különös elképzelése nincs arról, mit akar elérni öt, nyolc vagy tíz év múlva.

Jasna Koteska Lehet, hogy nincs is szükség koncepcióra. Vegyük például Kínát. Ha megvizsgáljuk a gazdaságát, iparát, mit látunk? Nem tettek mást, mint hogy házakat építettek öt dollárért, autókat harminc centért és így tovább. Ezzel megtámadták a pénz értékét. Nullára értéktelepedik nálok a pénz, és ezzel hihetetlen befolyásra tesznek szert a világ gazdaságára. És történik minden ideológia nélkül, marxizmus, bolsevizmus nélkül. Nincsen koncepció mögötte. Eliminált a civilizáció egy nemzeti folyamata. Az egyetlen gondolat az volt, hogy sokan vagyunk, elérünk valamit, ha egyszerre mozdulunk – talán ez az utópisztikus benne. Talán a pénz előtéktelenítése új ideológiához vezet majd el.

Gerő András Nem vagyok biztos abban, hogy Kínában minden koncepció nélkül történik.

Gerlóczy Ferenc Egyáltalán nincs arról szó, hogy ne lenne szükség utópiáakra. Pont az a baj, hogy az emberek már nem álmoodnak, hogy nincsenek nagyléptékű utópiák. Az utópiákat sajnálatos módon összekeverik a pragmatizmussal. Molnár Tamás politológus például úgy állítja be az utópikus gondolkozást, mint valami fő gonosz dolgot, olyan alapon, hogy a disztopiát és negatív utópiát tekinti utópiának. A kommunizmust mint utópiát elmarasztalja azért, mert volt Gulag és volt Sztálin és voltak börtönök. Ez körülbelül olyan, mintha azt mondánánk, hogy Nietzsche vagy horribile dictu Karl May, aki szintén egyik kedvenc és szimplifikáló írója volt Hitlernek, felelős volna

bewerten, doch immer eine Sehnsucht beziehungsweise ein Schmerz. Sie ist eine Art Synonym für Heimweh. Es tut dem Menschen weh, dass er nicht in seiner Kindheit ist, nicht zu Hause ist. Es steckt ein Fortsehnen darin, das Fortsehnen aus dem Hier und Jetzt, aus diesem Topos in einen anderen, in einen U-Topos, der ein Nicht-Ort ist.

Die reine Vorstellung der Utopie bedeutet also, dass der Mensch sich etwas vorstellt, das anders ist als das Hier und Jetzt. Wenn der Mensch beginnt, dies zu verwirklichen, dann geschieht das immer mit einer Ideologisierung.

András Gerő Ich kann dir intellektuell nicht folgen. Du hast gesagt, wir bräuchten Utopien, aber so, dass sie nicht erfunden und nicht verwirklicht werden?

Ferenc Gerlóczy Die Utopie muss erfunden werden, und wir brauchen Ideen, erhabene Gedanken. Wenn wir keine Vorstellungen von nicht existierenden Welten und Gesellschaften haben, die den Ort und die Zeit verneinen, das, wo wir uns befinden, dann können wir nicht einmal Ähnliches verwirklichen. Worauf zum Beispiel, simplifiziert nach Marx, das mächtige Spektrum der Weltgeschichte aufgebaut hat, nämlich nach den Bedürfnissen und Fähigkeiten aller. Jeder beruft sich gewöhnlich auf den Kommunismus, wenn er behauptet, wir bräuchten keine Utopien. Aber die verwirklichte Utopie des Kommunismus hat niemals irgendwo existiert. Du hast gesagt, es gebe nur die Erlösung des Einzelnen. Meiner Meinung nach gibt es auch eine gemeinschaftliche Verwirklichung des Kommunismus. Natürlich zunächst nur in ganz kleinen Gemeinschaften, in Familien, in kleineren religiösen Gemeinschaften. Was hat das utopistische Denken, das Denken abgehoben von Ort und Zeit, vom Pragmatismus mit den Gefängnissen und dem Gulag zu tun? Nichts.

András Gerő Sei mir nicht böse, aber das ist, als wenn jemand darüber beginnt nachzudenken, ob es über- und untergeordnete Menschen gibt. Wenn er in die Situation kommt, dann rottet er die Untergeordneten aus. Dann beginnen sie, darüber nachzudenken, dass Einzelne mehr haben...

Ferenc Gerlóczy Das ist eine Simplifikation.

András Gerő Nein. Er nimmt es ihnen, und das ist so am einfachsten, wenn er sie auch tötet. Diese Dinge sind nicht voneinander unabhängig. Der

Stalinismus ist nicht unabhängig von der Idee des Kommunismus, und Hitler ist nicht unabhängig vom Rassismus. Es gibt keinen ätherischen Rassismus und ätherischen Kommunismus.

Ferenc Gerlóczy Die Utopie wird von sehr vielen, leider von den meisten, mit so genannten negativen Utopien oder Distopien gleichgesetzt. Es gibt positive Utopien. Das Christentum ist auch eine solche, hat als eine solche begonnen. Was Jesus seinen Jüngern gelehrt hat, hat nichts damit zu tun, was dann daraus wurde, was dann, wenn auch nicht unmittelbar, zur Ausrottung des Judentums führte.

Carmen von Kende Als wir begonnen haben, das Phänomen der Nostalgie zu untersuchen, ist rasch klar geworden, dass im Zusammenhang damit auch die Frage von Relevanz ist, ob wir Utopien benötigen. Was ist in der postsozialistischen Ära wichtig? Können die Vergangenheit oder Teile derselben als positiv bewertet werden? Denn die Utopie des Kommunismus ist, wie auch Ferenc Gerlóczy sagte, nie verwirklicht worden. Wenn es aber darum geht, welche Konzeptionen wir benötigen, führt dann diese Frage nicht erneut zu den Utopien? Heute sprechen wir bereits von einer Post-Postmoderne und vom Post-Post-Etwas, doch wie lange ist das tragbar? Können wir aus diesem Post-Denken nicht ausbrechen? Können wir keine neue, zukunftweisende Denkweise schaffen?

Flóra Tálasi Wir werden in dieser Frage im Rahmen dieser Podiumsdiskussion wohl kaum zu einer Einigung kommen. Viele meinen, das utopistische Denken habe sich im zwanzigsten Jahrhundert in Misskredit gebracht, und ich freue mich, dass heute auch ein Vertreter der entgegengesetzten Meinung anwesend ist.

Was ist von '68 geblieben?

Flóra Tálasi Kehren wir aber zu '68 zurück. Könnten Sie formulieren, was von dem utopischen Gehalt heute noch geblieben ist? Ist '68 eine funktionierende Referenz bei der Schaffung einer ost- und westeuropäischen Erinnerung?

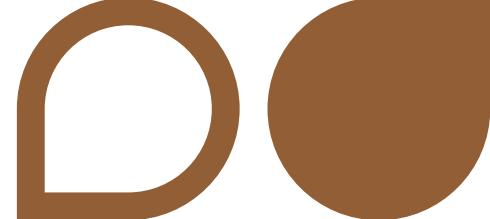
András Gerő Von '68 ist viel geblieben, wir wissen nur nicht mehr, dass es daran anknüpft oder symbolisch daran anknüpft. Aber dass wir unsere Träume als Realität betrachten sollten, war als utopisches Ziel nicht erfolgreich. '68 ist eine besondere, kulturelle

a nácizmusért. Az igazi utópia az, amit még elgondolni sem tudunk, nemhogy megvalósítani.

A nosztalgia pedig ne helyettesítsük az emlékezéssel. Az emlékezés valóban értéksemleges, a nosztalgiaban, akárhogyan is értékeljük, mindenben van egy vágy, illetve egy fájdalom. A honvágynak egyfajta szinonimája. Fáj az embernek, hogy nincs a gyerekkorában, nincs otthon. Elvágódás van benne, elvágódás az itt és mostból, ebből a toposzból egy másikba, egy u-toposzba, ami egy nem-hely. Tehát az utópia pusztai elképzélése azt jelenti, hogy az ember olyan képzeli el, ami másmilyen, mint az itt és most. Amikor az ember ezt elkezdi megvalósítani, az minden megideologizálással történik.

Gerő András Nem tudlak intellektuálisan követni. Azt mondod, hogy kell az utópia, de úgy, hogy ne találtasson ki és ne valósuljon meg?

Gerlóczy Ferenc Az utópiát ki kell találni, és szükségünk van eszmékre, magasrőptű gondolatokra. Ha nincsenek elképzéseink nem létező világokról, társadalmakról, amelyek tagadják a helyet és időt, ahol vagyunk, akkor még azokhoz hasonlót sem tudunk megvalósítani. Amire például, szimplifikálva Marx után, a világtörténelemeink hatalmas nagy spektruma épült: mindenki szükséglérei szerint és mindenki képességei szerint. mindenki a kommunizmusra szokott hivatkozni, ha azt állítja, hogy nincsen szükség utópiára. De a kommunizmus megvalósított utópiája nem létezett soha sehol. Te azt mondadt, hogy csak egyéni megváltás létezik. Szerintem létezik közösségi megvalósítása is a kommunizmusnak. Természetesen először csak kis közösségekben, családokban, kissébb vallási közösségekben. Mi köze van az utópisztikus gondolkodásnak, a helytől és az időtől, a pragmatizmustól elrugászkodott gondolkozásnak a börtönökhez és a Gulaghoz? Semmi.

Gerő András Ne haragudj, ez olyan dolog, mint hogy valaki elkezd gondolozni azon, hogy vannak felsőbb- és alsóbbrendű emberek. Ha helyzetbe kerül, kiírja az alsóbbrendűeket. Akkor elkezdenek azon gondolozni, hogy egyeseknek több van...

Gerlóczy Ferenc Ez szimplifikál.

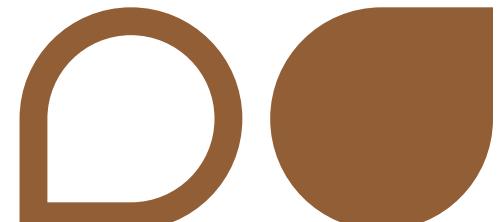
Gerő András Nem. Elveszi tőlük, és ez úgy a legegyszerűbb, ha meg is öli őket. Ezek nem függetlenek egymástól. A sztalinizmus nem független a kommunizmus eszményétől, Hitler nem független a rasszizmustól. Nincs éteri rasszizmus és éteri kommunizmus.

Gerlóczy Ferenc Az utópiát nagyon sokan, sajnos a legtöbben, az úgynevezett negatív utópiákkal vagy disztopiákkal azonosítják. Vannak pozitív utópiák. A keresztsénség is ilyen, ilyennek indult. Amit Jézus tanított a tanítványainak, annak semmi köze ahhoz, ami aztán lett belőle, ami aztán, ha nem is követelnél, a zsidóság kiirtásához vezetett.

Carmen von Kende Amikor a nosztalgia jelenséget kezdtük vizsgálni, hamar világossá vált, hogy ezeket kapcsolatban az a kérdés is releváns, hogy szükségünk van-e utópiára. Mi a fontos a posztsozialista érőben? Értékelhető a múlt vagy annak részletei pozitívan? Hiszen a kommunizmus utópiája, mint ahogy Gerlóczy Ferenc is mondta, soha nem valósult meg.

Ha azonban arról van szó, hogy milyen konцепciókra van szükségünk, nem vezet ez a kérdés újra az utópiákhoz? Ma már a poszt-poszt-modernitásról beszélünk és a poszt-poszt-akámiről, de meddig tartható ez? Nem törhetünk ki ebből a poszt-gondolkodásból? Nem hozhatunk létre egy új, jövőbe mutató gondolkodásmódot?

Tálasi Flóra Ezen a podiumon ebben a kérdésben nem fogunk egyezségre jutni. Sokan úgy vélik, hogy az utópikus gondolkozás lejáratódott a huszadik században, és örülök, hogy az ellenkező vélemény egy képviselője is jelen van ma.

Grenzlinie in der Geschichte nach dem Zweiten Weltkrieg. Es gibt vor '68 und nach '68, und ich denke, dass diese Jahreszahl die Geschichte nach dem Zweiten Weltkrieg auch in fünfzig oder hundert Jahren noch gliedern wird. Dazu gehört auch jene naive Utopie, die sich die führenden Persönlichkeiten der Tschechoslowakei zu der Reformierbarkeit des Sozialismus sowjetischen Typs ausgedacht haben. Denn '68 ist auch die erneute aktive Präsenz der sowjetischen Panzer in Europa.

Ferenc Gerlóczy In meinen Augen waren die Zustände in Prag vor den sowjetischen Panzern die uto-pistischen, nicht das Post-'68, als wir einmarschiert sind, denn es sind auch Ungarn einmarschiert. '68 war der Versuch eines menschlichen Sozialismus und nicht das Niederschlagen dessen. Das ist so, als würden wir den 4. November anstatt des 23. Oktober als das Datum für '56 betrachten.

András Gerő Unsere Weltbilder unterscheiden sich. Es ist gar keine Frage, dass man '56 ästhetisch mögen kann, aber es war eine vollkommen illusorische Sache. Es war eine Illusion in einem von den Sowjets besetzten Land an ein Mehrparteiensystem zu denken, ein reformierter Sozialismus war eine Illusion. Es ist kein Zufall, dass nach der Wende ein Großteil dessen verschwunden ist, was als Erbe von '56 hätte erscheinen können. Keiner wollte ein neutrales Ungarn, jeder wollte in die NATO, jeder wollte der EU beitreten. Keiner dachte, dass Arbeiterräte die Eigentumsüberwachung übernehmen müssten, jeder wollte privatisieren, aber das bestätigt nicht diejenigen, die die Revolution niedergeschlagen haben. Ganz im Gegenteil. Dazu sind sie auch noch abstößend, auch ästhetisch tauchen Probleme im Zusammenhang mit ihnen auf.

Ferenc Gerlóczy Nur noch so viel, dass der Utopismus weder das Niederschlagen, noch der zum

Niederschlagen führende Weg ist. Diejenigen, die die Sowjetunion zu dem gemacht haben, was sie war, waren keine Utopisten, sie haben die Gedanken anderer ausgenutzt...

András Gerő Ich weiß nicht, warum man den Kommunismus freisprechen muss! Man kann nicht einen Intellektuellen freisprechen, der an diesem uto-pistischen Prozess voll Blutvergießen und Entrichtung teilgenommen hat.

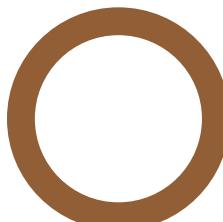
Ferenc Gerlóczy Gibt es keine unschuldige Weltanschauung?

András Gerő Jene Intellektuellen, die sich den Kopf darüber zerbrechen, wie man die Gesellschaft, die wirkliche Welt erlösen kann, sind alle verantwortlich. Marx ist absolut verantwortlich.

Ferenc Gerlóczy So ist natürlich jeder verantwortlich, nur wir in geringerem Maße, da unser Wirkungskreis kleiner ist.

Balázs Bodó Ich weiß nicht, ob es Sinn hat, über irgendeine Utopie nachzudenken. Die Geschichte funktioniert vielleicht wirklich so wie in China, weil einfach irgendetwas anfängt und das Geld auslöscht, aber fast zufällig. Eigentlich ist es keine erfreuliche Sache, dass wir schon jede östliche Religion, jede Drogen ausprobiert und verboten haben, und von da an wird es zum Nonplusultra des Revoltierens, der Identitäts-suche, des Widerstands, wenn ich einen Madonna-Track runterladen kann. Und das ist der Zustand des traurigen Helden, ich könnte viel heldenhafter sein, wenn ich eine Alternative hätte, die es wert ist, über sie nachzudenken, aber die gibt es nicht. Also geh' ich und lad' mir was runter.

Flóra Tálaszi Vielen Dank für das Gespräch.

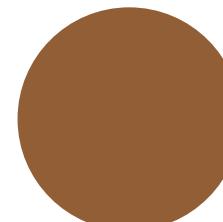
Mi maradt '68-ból?

Tálaszi Flóra Térünk vissza '68-ra. Megfogalmaznák, hogy '68 utópikus töltetéből mi látszik ma, mi maradt? Működő referencia-e a kelet- és nyugat-európai emlékezet kialakításában?

Gerő András Sok minden megmaradt '68-ból, csak már nem tudjuk, hogy ahhoz kötődik, vagy szimbolikusan ahhoz kötődik. De az, hogy tekintsük álmaintak realitásnak, nem jött be mint utópikus cél. '68 a második világháború utáni történelemnek egy sajátos, kulturális határvonala. Van '68 előtt és után, és úgy gondolom, hogy az évszám ötven, száz év múlva is tagolni fogja a második világháború utáni történelmet. Ebbe bele tartozik az a naiv utópia is, amelyet Csehszlovákia vezetői gondoltak el a szovjet típusú szocializmus reformálhatóságáról. Mert '68 a szovjet tanok újra aktív jelenléte is Európában.

Gerlóczy Ferenc Az én szememben a szovjet tanok előtti prágai állapotok voltak az utópisztikusak, nem poszt-'68, amikor bevonultunk, mert a magyarok is bevonultak. '68 az emberarcú szocializmus kísérlete volt, nem pedig a leverése. Ez olyan, mintha november 4-ét tekintenénk október 23. helyett '56 dátumának.

Gerő András Eltert a világképünk. Az nem is kérdés, hogy '56 esztétikailag kedvelhető, ám teljesen illuszórikus dolog volt. Illúzió volt egy, a szovjetek által megszállt országban többpártrendszerben gondolkozni, illúzió volt egy megreformált szocializmus. Nem véletlen, hogy a rendszerváltás után eltűnt a nagy része annak, ami '56 politikai örökségeként jelenhetett volna meg. Senki nem akart semleges Magyarországot, mindenki be akart kerülni a NATO-ba, mindenki be akart lépni az Unióba. Senki nem gondolta úgy, hogy munkástanácsoknak kellene átvenni

a tulajdonellenőrzést, mindenki privatizálni akart, de ez nem igazolja vissza a leverőket. Pont ellenkezőleg. Emellett ők még underítők is, esztétikailag is problémák merülnek fel velük kapcsolatban.

Gerlóczy Ferenc Csak még annyit, hogy az utópizmus nem a leverés, vagy a leveréshez vezető út. Akik a Szovjetuniót az álla tették, ami volt, nem voltak utópisták, meglovagolták mások gondolatait...

Gerő András Nem értem, miért kell felmenteni a kommunizmust! Egyetlen egy értelmeségit sem lehet felmenteni, aki ebben az utópikus, ámde vérontással, jogfosztással teli folyamatban részt vett.

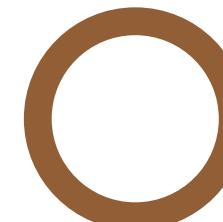
Gerlóczy Ferenc Nincs ártatlan világnezet?

Gerő András Azok az értelmeségek, akik azon törik a fejüköt, hogyan lehetne megváltani a társadalmat, a való világot, azok mind felelősséggel bírnak. Marxnak abszolút felelőssége van.

Gerlóczy Ferenc Mindenkinek van felelőssége, csak nekünk kisebb, mert kisebb a hatásunkról.

Bodó Balázs Nem tudom, hogy van-e értelme bárminelyen utópiáról gondolkozni. A történet talán valóban úgy működik, mint Kínában, mert egyszerűen elindul valami és eltörli a pénzü, de mintegy véletlenül. Igazából nem vidám dolog, hogy már minden keleti vallást, minden drogot kipróbtunk és betiltottunk, és innentől a lázadásnak, az identitáskeresésnek, az ellenállásnak a non plus ultrájává válik, ha le tudok tölteni egy Madonna-felvételt. És ez szomorú hős állapot, ennél sokkal hősebb is tudnék lenni, ha lenne alternatívám, amelyben érdemes gondolkodni, de nincsen. Úgyhogy megyek is, és letöltök valamit.

Tálaszi Flóra Köszönöm a beszélgetést.

Werkstattgespräche
Műhelybeszélgetések

Konzepte und Kontexte

Kooperationen im Theater

Auf zwei Podien in Berlin und Budapest haben Projektleiter über Konzepte, Sprachbarrieren und kulturelle Kontexte in Theaterkoproduktionen diskutiert. In diesem Kapitel sind Auszüge aus den Podiumsbeiträgen zu einzelnen Theaterkoproduktionen sowie zu Kooperationen in der theaterpädagogischen Arbeit nachzulesen. Sie beleuchten beispielhaft und anschaulich Erfolge und Schwierigkeiten, die mit Theaterarbeit im interkulturellen Kontext verbunden sind.

Bipolar Nachlese

6.10.2007, Hebbel am Ufer (HAU) 2, Berlin

Podiumsteilnehmer: Katja Kettner (Dramaturgin, *Medea*), Matthias Lilienthal (HAU, *Erlebnisministerium*), Felix Goldmann (ACUD Theater, *Das Gespräch*) und die Theaterpädagogen Uta Plate (Schaubühne, *Theaterpädagogische Dialoge*), Ulrich Hardt (Schlesische 27, *Theaterpädagogische Dialoge*) und Sascha Willenbacher (Theater an der Parkaue, *Winterakademie 2 – Normal ist anders*). Gesprächsleitung: Kathrin Tiedemann und Flóra Tálasí

Bipolar Utószüret

17.10.2007, Goethe-Institut, Budapest

Podiumsteilnehmer: Petra Arda (SPACE, *Hib*), Edina Kenesei (Bárka Színház, *Medea*), Éva Karádi (Magyar Lettre Internationale, *Kreatives Vergessen, Revisiting Memory*), Uta Plate (Schaubühne, *Theaterpädagogische Dialoge*) und Gábor Takács (KÁVA, *Theaterpädagogische Dialoge*). Gesprächsleitung: Kathrin Tiedemann und Péter Máté.

Theaterkoproduktionen

Kathrin Tiedemann Nicht nur als Jurymitglied von Bipolar, sondern als jemand, der in anderen Zusammenhängen schon sehr viel mit internationalen Kooperationen zu tun hatte, möchte ich meinen Fragen ein kurzes Statement zum Gelingen oder vermeintlichen Scheitern von Kooperationen im Theater voranstellen: Man vergisst sehr leicht, dass Theater schon an sich ein kollaborativer Prozess ist. In der Regel arbeitet eine ganze Gruppe von Leuten an einer Produktion zusammen. Von vornherein muss man sich verabreden für acht Wochen Proben oder manchmal eben nur für sechs Wochen Proben. Wenn die

Planung steht, kann man im Nachhinein den Prozess nicht mehr verlegen oder sagen, ach wir brauchen noch zwei Monate oder ein halbes Jahr, um zum Ergebnis zu kommen.

Als Dramaturgin hätte ich mir immer gewünscht, dass Prozesse des Nicht-Verstehens oder Probleme und Konflikte, die in der Probearbeit auftauchen, dokumentiert werden, um sie zugänglich zu machen. Aber dafür ist in der Regel keine Zeit da, weil man mitten in der Arbeit steckt, man ist auf das Ergebnis fixiert und möchte dass das Projekt zur Aufführung kommt. Das sind ganz allgemeine Theatererfahrungen – Konflikte und schwierige Momente kommen in jeder Theaterproduktion auf.

Ich möchte deshalb fragen, ob ihr eine Erfahrung mit eurer aktuellen Kooperation gemacht habt, die ihr in andere, zukünftige Koproduktionen mitnehmen möchtet? Sind internationale Koproduktionen für euch – nach dieser Erfahrung – etwas, was man im Theater anstreben sollte? Oder funktionieren sie eher nicht, weil man zum Beispiel ein lokales Publikum hat, weil man im lokalen Kontext arbeitet? Gibt es bei internationalen Produktionen etwas, was für das Theater an sich interessant sein könnte?

Medea

Eine Kooperation von schloss bröllin und Bárka Színház. Katja Kettner war Projektleiterin und Dramaturgin auf der deutschen Seite.

Katja Kettner Als wir angefangen haben über ein Medea-Projekt nachzudenken und über die vielen existierenden Medea-Fassungen diskutierten, kamen wir zu unserem ungarischen Partner, dem Bárka Theater in Budapest, und sie sagten gleich: wenn Medea, dann Heiner Müller. So war es unsere erste Erfahrung, dass es in Ungarn in Sachen Heiner Müller einen Nachholbedarf gibt. Die zweite damit zusammenhängende Erfahrung war, dass Müllers *Medea-material* in ungarischer Übersetzung gar nicht vorlag, so dass wir zunächst einmal den Text übersetzen lassen mussten. Auch das Lesen von Heiner Müller war hier und dort ein sehr unterschiedliches, denn die Rezeptions- und Aufführungsgeschichte, die das Werk in Deutschland durchlaufen hat, existierte so in Ungarn gar nicht. Hinzukommt, dass Heiner Müller ohne Punkt und Komma schreibt, so dass wir an der ungarischen Übersetzung bis zum letzten Tag weiter feilen mussten und die Textfassungen vergleichend –

kann man im Nachhinein den Prozess nicht mehr verlegen oder sagen, ach wir brauchen noch zwei Monate oder ein halbes Jahr, um zum Ergebnis zu kommen.

Als Dramaturgin hätte ich mir immer gewünscht, dass Prozesse des Nicht-Verstehens oder Probleme und Konflikte, die in der Probearbeit auftauchen, dokumentiert werden, um sie zugänglich zu machen. Aber dafür ist in der Regel keine Zeit da, weil man mitten in der Arbeit steckt, man ist auf das Ergebnis fixiert und möchte dass das Projekt zur Aufführung kommt. Das sind ganz allgemeine Theatererfahrungen – Konflikte und schwierige Momente kommen in jeder Theaterproduktion auf.

Ich möchte deshalb fragen, ob ihr eine Erfahrung mit eurer aktuellen Kooperation gemacht habt, die ihr in andere, zukünftige Koproduktionen mitnehmen möchtet? Sind internationale Koproduktionen für euch – nach dieser Erfahrung – etwas, was man im Theater anstreben sollte? Oder funktionieren sie eher nicht, weil man zum Beispiel ein lokales Publikum hat, weil man im lokalen Kontext arbeitet? Gibt es bei internationalen Produktionen etwas, was für das Theater an sich interessant sein könnte?

Medea

Eine Kooperation von schloss bröllin und Bárka Színház. Katja Kettner war Projektleiterin und Dramaturgin auf der deutschen Seite.

Katja Kettner Als wir angefangen haben über ein Medea-Projekt nachzudenken und über die vielen existierenden Medea-Fassungen diskutierten, kamen wir zu unserem ungarischen Partner, dem Bárka Theater in Budapest, und sie sagten gleich: wenn Medea, dann Heiner Müller. So war es unsere erste Erfahrung, dass es in Ungarn in Sachen Heiner Müller einen Nachholbedarf gibt. Die zweite damit zusammenhängende Erfahrung war, dass Müllers *Medea-material* in ungarischer Übersetzung gar nicht vorlag, so dass wir zunächst einmal den Text übersetzen lassen mussten. Auch das Lesen von Heiner Müller war hier und dort ein sehr unterschiedliches, denn die Rezeptions- und Aufführungsgeschichte, die das Werk in Deutschland durchlaufen hat, existierte so in Ungarn gar nicht. Hinzukommt, dass Heiner Müller ohne Punkt und Komma schreibt, so dass wir an der ungarischen Übersetzung bis zum letzten Tag weiter feilen mussten und die Textfassungen vergleichend –

Elgondolások és a valóság

Színházi együttműködések

A nemzetközi színházi produkciók koncepcióiról, a felmerülő nyelvi akadályokról és a kulturális különbségekről beszélgettek projektvezetők két pódiumon Berlinben és Budapesten. Ebben a fejezetben részletekben közzük hozzájárulásokat az egyes színházi, illetve színháznevelési együttműködésekről, amelyekből példáértékek kiolvashatók az interkulturális színházi munka lehetőségei és nehézségei.

Bipolar Nachlese

2007. október 6., Hebbel am Ufer (HAU) 2, Berlin

A beszélgetés résztvevői: Katja Kettner (dramaturg, *Médea*), Matthias Lilienthal (HAU, *Elményminiszterium*), Felix Goldmann (ACUD Theater, *A beszélgetés*), Uta Plate (Schaubühne, *Diskurzus a színházpedagógiáról*), Ulrich Hardt (Schlesische 27, *Diskurzus a színházpedagógiáról*), Sascha Willenbacher (Theater an der Parkaue, 2. Téli akadémia. A normális más). A beszélgetést Kathrin Tiedemann és Tálasí Flóra vezette.

Bipolar Utószüret

2007. október 17., Goethe Intézet, Budapest

A beszélgetés résztvevői: Arda Petra (SPACE, *Hib*), Kenesei Edina (Bárka Színház, *Médea*), Karádi Éva (Magyar Lettre Internationale, *Kreatív felejtés és emlékezéskultúra, Revisiting Memory*), Uta Plate (Schaubühne, *Diskurzus a színházpedagógiáról*), Takács Gábor (Káva Kulturális Műhely, *Diskurzus a színházpedagógiáról*). A beszélgetést Kathrin Tiedemann és Máté Péter vezette.

Színházi koproduciók

Kathrin Tiedemann Nemcsak mint zsűritag, hanem mint olyan valaki, akinek más összefüggésekben már sok dolga volt nemzetközi együttműködésekkel, szeretnék valamit röviden előrebocsátani a színházi együttműködések sikeréről vagy vélt kudarcáról.

Könnyen elfelejthük, hogy a színház már önmagában is kollaboratív folyamat. Általában emberek egy egész csoportja dolgozik együtt egy produción. Nyolc- vagy néha csak hattható próba erejéig egyeztetni kell az időbeosztást. Ha készen van a próbaterv, utólag már nem lehet máskorra tenni a folyamatot, vagy azt mondani, bocsánat, még szükségünk lenne két hónapra vagy fél évre, hogy eredményre

jussunk. Dramaturgként minden produció során megfogalmazódott ben nem a kívánság, hogy a meg nem értés folyamatait vagy a próbákon felmerülő egyéb problémákat és konfliktusokat dokumentáljuk, és hozzáérhetővé tegyük. De erre általában nincs idő, mert nyakig vagyunk a munkában, az eredményre koncentrálnunk, a darabot elő szeretnénk adni. Egészen általános színházi tapasztalatok ezek, konfliktusok és nehéz pillanatok minden színházi produkción előfordulnak. Ezért azt szeretném kérdezni, volt-e olyan tapasztalatok az aktuális együttműködésben, amelyet szívesen feljegyznétek, hogy jövőbeli korodukciókba magatkkal vihessétek. Továbbra is úgy gondoljátok-e a most szerzett tapasztalatok birtokában, hogy keresni kell a nemzetközi koprodukciók lehetőségét? Vagy inkább arra juttattatok a projektek során, hogy a színházi együttműködés nem működőképes, mert például a közönség helyhez köött, és ebben a helyi kontextusban kell dolgozni? Ad-e a nemzetközi produkción valamit, ami a színházat magát előremozdíja?

Médea

A schloss bröllin és a Bárka Színház együttműködése. Katja Kettner projektvezető és dramaturg volt a német oldalon.

Katja Kettner Amikor elkezdtünk gondolkodni egy Médea-projekten, és a sok meglevő Médea-változatról beszélgettünk, akkor a Bárka Színházban rögtön azt mondták, ha Médea, akkor Heiner Müller. Tehát az első tapasztalatunk az volt, hogy Magyarországon Heiner Müller tekintetében van mit pótolni.

A második, ezzel összefüggő tapasztalat az volt, hogy Müller Médea-anyak című műve nem volt meg magyarul, ezért először is le kellett fordítatnunk a szöveget. Heiner Müller olvasata is különbözőtt itt és ott, ugyanis az a recepció- és bemutatástörténet, amelyet a mű Németországban megélt, Magyarországon nem létezik. Ehhez jött, hogy Heiner Müller pont és vessző nélkül ír, úgyhogy az utolsó napig csiszolgatnunk kellett a magyar fordítást, és a szövegváltozatot összehasonlíta – időnként az angol nyelv kerülő útján – újra és újra meg kellett győződni arról, hogy ugyanarra gondolunk.

Nem akartunk az előadáson sem szinkrontolmácsolást, sem feliratot. A projekten kezdettől fogva két dramaturg dolgozott, Lengyel Anna és én, így mindenket érvényesítettük a kulturális háttérünket.

oft auf dem Umweg über das Englische – uns immer wieder rückversichern mussten, dass wir das Gleiche meinen.

Wir wollten keine Simultanübersetzung und keine Übertitelung, sondern wir haben das Projekt von vornherein mit einer Doppeldramaturgie konzipiert, mit einer ungarischen Kollegin, Anna Lengyel, und mir, so dass wir beide kulturelle Hintergründe einfließen lassen konnten. Und wir haben zweimal Medea und zweimal Jason besetzt, aber nur einmal die Amme, deren Aufgabe es war, beide Sprachen zu bedienen. Ich kann mal eine Szene umreißen, um das zu verdeutlichen. Es warten auf Jason zwei Medeen auf der Bühne – «Jason mein erstes und mein letztes» – und sprechen mit der Amme in ihren jeweiligen Sprachen. Die Amme muss auf beide Medeen in der jeweiligen Sprache reagieren – sie ist zwischen den beiden Frauen wie ein Diener zweier Herren zerrissen.

Über die zwei Sprachen haben wir auch noch auf andere Weise eine Spannung aufgebaut, denn alle Textteile wurden in beiden Sprachen komplett gespielt, nur oft zeitversetzt, so dass zuerst der fremdsprachliche Text szenisch umgesetzt wurde, und die Zuschauer die Passage erst beim zweiten Mal auch sprachlich nachvollziehen konnten. Oder wir haben sie musikalisch bearbeitet, so dass sie übereinander lagen wie in einer Symphonie, und als Zuschauer musste man genau hinhören, wo man den Textbezug in der ihm verständlichen Sprache herbekommt.

Für mich war bei dieser Produktion eine einprägsame Erfahrung, dass wir aus sehr unterschiedlichen Theatertraditionen kommen, deshalb spielten denn die zwei Paare Medea und Jason auf der Bühne auch jeweils etwas sehr Unterschiedliches. Es passierte nämlich Folgendes: In Ungarn, wo es keine Inszenierungsgeschichte zu Heiner Müller gibt und Müllers Texttektonik nicht bekannt ist oder zumindest nicht selbstverständlich zum Kanon gehört, wurde der Text von den Schauspielern emotional gespielt, es wurde psychologisch nach einer Figur gesucht – etwas was im deutschsprachigen Raum mit der entsprechenden Rezeptionsgeschichte des Textes überhaupt

nicht geht. Und das prallte aufeinander, denn unsere deutschen Schauspieler agierten auf der Bühne in gewohnter Müller-Manier: Gehen, Stehen, Text. Wir haben das nicht eingebettet, sondern für beide Paare auf der Bühne nutzbar gemacht. Dabei waren immer beide Sprachen präsent, denn wenn Medea deutsch sprach, sprach Jason ungarisch und umgekehrt. Das Ganze endete in einer Szene, in der Jasons Monolog – dank der doppelten Besetzung – in beiden Sprachen chorisch erklang.

Wir haben in der Produktionsphase sehr viel um Vertrauen miteinander ringen müssen, es gab heftige Konflikte und produktive Diskussionen. Und am Ende waren wir mit dem Ergebnis sehr zufrieden.

HiB – Hamlet in Budapest. Hamlet in Berlin

Eine Koproduktion der Internationalen Heiner Müller Gesellschaft und der Workshop Foundation. Petra Ardaí, Mitglied der Gruppe SPACE, arbeitete an einem Modul von *HiB* mit.

Petra Ardaí Wir, das heißt die Gruppe SPACE [Petra Ardaí und Luc van Loo], haben unsere Produktion im Rahmen des Projekts HiB mit dem Titel *Back to the present* verwirklicht. Uns hat interessiert, wie man ein Theater, das eine freie Diktion verwendet und die aktuelle politische Situation angreift – in unserem Fall 1956 und die Ereignisse des vergangenen Herbastes thematisiert [gemeint sind die z. T. gewalttätigen Demonstrationen im Herbst 2006 anlässlich des 50. Jahrestages der Ungarischen Revolution] – mit dem fertigen Text eines bekannten Stücks – in diesem Fall *Hamletmaschine* von Heiner Müller – kombiniert werden kann. Das erste konzeptionelle Problem war, dass wir eine Art Dokumentartheater machen, das mit jener Gemeinschaft kommunizieren muss, in der die Produktion stattfindet. Unser deutscher künstlerischer Partner, die Gruppe andcompany&Co., interpretiert hingegen bestehende literarische Werke mit seinen Produktionen neu. Das Experiment ist insofern gescheitert, als wir am Ende die beiden Dinge nicht kombiniert, sondern uns getrennt und unsere Vorstellungen nebeneinander verwirklicht haben. Die Produktionen wurden dann parallel so aufgeführt, dass das Publikum sich beide an einem Abend ansehen konnte.

Bei der Erfolglosigkeit des Experiments hat eine Rolle gespielt, dass Heiner Müller in Ungarn nicht so bekannt ist wie in Deutschland, daher lebt Müller hier

Két színész játszotta Médeát és kettő laszót, de a dajkát csak egy, és az ű feladata volt, hogy minden nyelven megszólaljon. Elmesélek egy jelenetet, hogy érthetővé tegyem a dolgot: két Médea vár laszónra a színpadon a dajkával. «laszón, elsőm és utolsóm», mire a dajka mindenkitőnek a maga nyelvén válaszol, mintha két úr szolgája lenne egyszerre.

A két nyelvel más módon is feszültséget teremtünk. minden szövegrész mindkét nyelven teljesen eljátszottunk, de gyakran időben eltölva, úgy, hogy előbb az idegen nyelven játszottuk el a jelenetet, és a nézők csak a második alkalommal tudták nyelvileg is követni az adott részt. Vagy zeneileg dolgoztuk fel a szövegrészeket oly módon, hogy átfedték egymást, mint egy szimfoníában, és a nézőnek figyelnie kellett, mikor hallja meg a szöveget a számára érthető nyelven.

Lényeges tapasztalat volt a produciónál, hogy nagyon különböző színházi tradíciókkal rendelkezünk. A Médea- és laszón-párok ezért például minden valami nagyon különböző dolgot játszottak el a színpadon. A következő történt: Magyarországon, ahol a Heiner Müller-daraboknak nincs színpadi hagyománya és nem ismert Müller szövegtektonikája, vagy legalábbis nem tartozik a kánonhoz, a színészek emocionálisan játszották a szöveget, lélektani alapon próbáltak egy figurát megformálni – ami német nyelvterületeken a szöveg ismert recepciótérénél miatt elképzelhetetlen lenne. A két stílus, sőt két színházi kultúra egymásnak feszült a színpadon, ugyanis a német színészeink a szokásos Müller-modorban játszottak: jön-megy, megáll, szöveg. Ezt a feszültséget nem oldottuk fel, hanem mindenkit pár számára hasznossá tettük.

Mindeközben minden jelen volt mindenkit nyelv is, ha Médea németül beszélt, akkor laszón magyarul, és fordítva. Az egész egy olyan jelenettel ért véget, ahol laszón monológja – a szerepköttözökés miatt – kórusban, két nyelven hangzott el.

A produkciós fázisban nagyon meg kellett küzdenünk egymással a bizalomról, voltak heves konfliktusok és produktív viták is, de az eredménnyel nagyon elégedettek vagyunk.

HiB – Hamlet Berlinben. Hamlet Budapesten
Az Internationale Heiner Müller Gesellschaft és a Műhely Alapítvány együttműködése. Ardaí Petra a SPACE csoport tagjaként a projekt egy modulának megvalósításán dolgozott.

Ardaí Petra A SPACE csapata [Ardaí Petra, Luc van Loo] *Emlékmű a jelennek/Back to the present* címűl a HiB projekt keretében valósított meg egy produkciót. Az érdekeltek minket, hogy egy szabad dikciót használó és az aktuális politikai helyzetet megtámadó – a mi esetünkben 1956-ot és 2006 őszének magyarországi eseményeit [lértsd a 2006 őszén zajló erőszakos tüntetéseket és akciót Budapesten] tematizáló – színházat hogyan lehet kombinálni egy ismert darab kész szövegével – ebben az esetben Heiner Müller *Hamletgépével*. Az első probléma az volt, hogy mi a dokumentum-színház koncepciójával dolgozunk, amelynek kommunikálnia kell azzal a közösséggel, amely a darabot létrehozza. Német művészpartnerünk, az andcompany&Co. csoport ezzel szemben meglévő irodalmi alkotásokat értelmez újra a produkciójában. A kísérlet annyiból kudarcba fulladt, hogy végül nem működtünk együtt, hanem szérváltunk, és egymás mellett valósítottuk meg elképzeléseinket. A produkciókat egymással párhuzamosan mutattuk be, a közönség egy este megnézhette mindenkit.

A kísérlet sikertelenségében szerepet játszott, hogy Heiner Müller nem annyira ismert Magyarországon, mint Németországban, ezért Müller más-hogy él meg itt és ott a színpadon. A *Hamletgép* című darab 1956-ra reflektál, és benne Müller úgymond saját személyiségeit nyitja vissza a múltba. Abban egyetértünk a német partnerünkkel, hogy a darabot úgy kell feldolgozni, hogy ne legyen poros és megszólaljon a magyar közönségnek is, de a megoldást különböző utakon kerestük. Minket, magyarokat – Babarczy Eszterrel dolgoztam ezen – főleg az érdekeltek, hogy mi a történelmi amnézia, mi a felejtés, hogyan szívároghat be a történelem ennyire a hétköznapi valóságba, mint azt a forradalom ötvenedik évfordulóján az utcán megtapasztaltuk. Ebből a perspektívából közelítettünk mind 1956-hoz, mind Müller darabjához. Német partnerünk olvasmányok alapján készült fel, volt egy karakteres elképzelése 1956-ról meg a mai magyar valóságról, de ez nem volt összeegyeztethető azzal az értelmezéssel, amelyet mi az aktuális magyar diskurzusban alakítottunk ki.

Amikor belevágottunk a projektbe német partnerünkkel, még nem tudtuk, hogy 1956 és a darab ilyen

auf der Bühne anders als dort. Das Stück *Hamletmaschine* reflektiert auf 1956, und darin öffnet Müller seine eigene Persönlichkeit für die Vergangenheit. Wir waren mit unserem deutschen Partner der gleichen Ansicht, dass man das Stück so aufarbeiten muss, dass es nicht unverständlich, nicht verstaubt ist und dass es auch dem ungarischen Publikum etwas sagt, aber die Lösung haben wir auf verschiedenen Wegen gesucht.

Uns Ungarn hat vor allem interessiert – daran habe ich mit Eszter Babarczy gearbeitet – was die geschichtliche Amnesie, was das Vergessen ist, wie die Geschichte derart in die Wirklichkeit des Alltags einzudringen vermag. Aus dieser Perspektive haben wir uns sowohl 1956 als auch dem Stück Heiner Müllers genähert. Unser deutscher Partner hat sich auf der Grundlage von Lektüren vorbereitet, sie hatten eine entschiedene Vorstellung von 1956 und der heutigen ungarischen Realität, doch das stimmte nicht mit unserer Deutung überein, die wir uns im aktuellen ungarischen Diskurs gebildet hatten. Das heißt, als wir das Projekt mit unserem deutschen Partner angegangen waren, wussten wir noch nicht, dass 1956 und das Stück von Müller so ernstzunehmende ideologische Unterschiede verursachen würden. Das hat sich im Verlauf der Arbeit herausgestellt. Und dann kam auch die Idee auf, diese Erkenntnis produktiv umzusetzen. Doch die Zeit, die uns bis zur Aufführung zur Verfügung stand, ermöglichte uns nicht, diese komplexen ästhetischen und ideologischen Probleme innerhalb einer Produktion zu lösen und unsere Vorstellungen auf einen Nenner zu bringen.

andcompany&Co. schuf schließlich aus Müllers *Hamletmaschine* die Produktion *Playtime!*, und wir entwickelten die fiktiv-dokumentaristische Audiotour *Back to the present*. Das Projekt bestand ohnehin aus mehreren Teilen, denn die Heiner Müller Gesellschaft hatte noch einige andere Veranstaltungen im Rahmen von *HIB*, Vorstellungen, Workshops, an denen ich nicht teilgenommen habe, und David Marton hat ebenfalls an einer Bearbeitung von *Hamletmaschine* gearbeitet, an dem Film *Exit Hamlet*, den ich

nur im fertigen Zustand gesehen habe. Wir waren in Berlin dabei, wo es einen *HIB*-Abschlussabend gab, an dem wir die Dokumentation unserer Budapester Audiotour präsentierten. Der ursprüngliche Plan wäre natürlich gewesen, auch in Berlin eine Audiotour in Bezug auf 1953 zu machen, aber darauf mussten wir aus pragmatischen Gründen verzichten, als unsere Produktion sich trennte.

Aber den Konflikt, den wir innerhalb der Produktion nicht zu lösen vermochten, könnte man schon noch einmal schriftlich festhalten.

Theaterpädagogische Kooperationen

Sehnsucht nach... Theaterpädagogische Dialoge
Die Schlesische 27, die Schaubühne am Lehniner Platz und Schloss Trebnitz auf der deutschen Seite haben mit KÁVA, einer theaterpädagogischen Werkstatt aus Budapest, zusammengearbeitet. Ebenfalls einbezogen war in die Zusammenarbeit eine Bildungsanstalt für Roma-Jugendliche, das Collegium Martinenum bei Pécs, wo KÁVA regelmäßig Kurse gibt. Die Partner tauschten sich ein Jahr lang fachlich aus und brachten schließlich zwei Produktionen heraus. Ulrich Hardt (Schlesische 27) und Uta Plate (Schaubühne) bzw. Gábor Takács (KÁVA) berichteten über ihre Erfahrungen.

Gábor Takács In der ungarischen Theaterkultur sind die theaterpädagogischen Mittel kaum bekannt. Die Formen der Theatererziehung, dass an einem festen Theaterhaus professionelle Theaterpädagogen an der Vorbereitung einer Produktion oder zumindest an ihrer nachträglichen Aufarbeitung mitwirken, existieren in Ungarn nicht. Demgegenüber ist jene Gattung der Theatererziehung, die hier in Ungarn von Theaterpädagogen in einigen Werkstätten, wie bei uns in der Werkstatt KÁVA, stattfindet, in Deutschland, so hat es den Anschein, weniger bekannt. Deshalb wollten wir in dem Projekt diese Erfahrungen austauschen und uns gegenseitig unsere Methoden vorstellen. Es hat sich sehr bald herausgestellt, dass wir unter denselben Begriffen nicht das Gleiche verstehen. Doch während der gemeinsamen Arbeit von einem Jahr hatten wir die Möglichkeit, gegenseitig den jeweiligen Background, die Arbeitsmethoden kennen zu lernen, die Ergebnisse zu erkennen und diese zu diskutieren. Unsere Ausgangspunkte lagen weit voneinander entfernt, doch wir haben uns einander sehr angenähert.

komoly ideológiai különbségeket okoz. Ez menet közben derült ki. És akkor az is felmerült, hogy tegyük ezt a felismerést produktívvá. De a rendelkezésre álló idő a kitűzött bemutatóig nem tette lehetővé, hogy ezeket a komplex esztétikai és ideológiai problémákat egy produkción belül megoldjuk és elképzeléseinket egy nevezőre hozzuk.

Az andcompany&Co. végül létrehozta a *Playtime!* című produkciót Müller *Hamletgépéből*, mi pedig az *Emlékmű a jelennek* fiktív-dokumentarista audiosétát. A projekt egyébként is több részből állt, hiszen a Nemzetközi Heiner Müller Társaságnak volt még néhány más rendezvénye is a *HIB* keretében, előadások, workshopok, amiken én nem vettettem részt. Márton Dávid is forgatott egy *Hamletgép-feldolgozást*, az *Exit Hamlet* című filmet, amit én már csak készen láttam. Ott voltunk azonban Berlinben a *HIB*-et záró esten, és mi is bemutattuk a budapesti audioséta dokumentációját. Az eredeti terv az volt, hogy Berlinben is készítünk egy 1953-hoz kapcsolódó audiosétát, de arról pragmatikus okokból le kellett mondunk, amikor a produkción kettévált. A konfliktust, amit a produkción belül nem sikerült megoldanunk, még valamikor meg lehetne írni.

Színházpedagógiai kooperációk

Diskurzus a színházpedagógiáról

A diskurzusba több német és magyar intézmény kapcsolódott be. Német részről a Schlesische 27, a Schaubühne és a Schloss Trebnitz alakított ki együttműködést a KÁVA Kulturális Műhellyel. Az együttműködésbe bevonták a mánfai Collegium Martinaeumot, egy roma fiatalok számára létrehozott intézményt, ahol a KÁVA rendszeresen kurzusokat tart. A partnerek az egy évig tartó szakmai tapasztalatsere folyamán két színházi produkción is létre hoztak. Ulrich Hardt (Schlesische 27), Uta Plate (Schaubühne, a Die Zwiefachen ifjúsági csoport vezetője) és Takács Gábor (KÁVA) számoltak be az együttműködés tapasztalatairól.

Takács Gábor A magyarországi színházi kultúrában a színházpedagógiai eszközök nemigen ismertek. A színházi nevelésnek az a formája, hogy egy kőszínházban hivatásos színházpedagógus dolgozik egy produkción elkészítésén vagy utólagos feldolgozásán, nem létezik Magyarországon. Ezzel szemben a színházi nevelés műfaja, amelyet itthon a szakemberek néhány műhelyben, mint nálunk, a KÁVA-ban

magas szinten művelnek, úgy tűnik, Németországban kevésbé ismert. A projektben ezeket a tapasztalatokat akartuk kicserélni és módszereinket megismerni egymással. Nagyon gyorsan kiderült, hogy nem ugyanazt értjük bizonyos fogalmakon. De az egyéves közös munkában volt lehetőségünk, hogy megismerni egymás háttérét, munkamódszereit, lássuk az eredményeket és megvitassuk azokat. Messzirol indulunk és közel kerültünk egymáshoz.

Uta Plate Az az egy év, amely rendelkezésünkre állt, jó alap volt, amelyre építettünk. Azok az emberek, akik a művészet és a kultúraközvetítés metszéspontján dolgoznak, általában meg vannak győződve arról, hogy a munkájuk fontos és helyes. Ha a módszerek különböznek, időre van szükség, hogy megértsük, mit és miért csinál a másik másképp. Egy számunakra nagyon inspiráló folyamat indult el, mert elég idő állt a rendelkezésünkre.

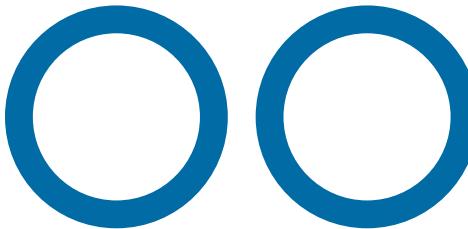
Megrázó pillanat volt, amikor az ifjúsági csoportok találkoztak. Az én színházi csoportom olyan berlini fiatalokból áll, akik megszöktek otthonról, akiknek drogproblémái vannak, akik egyszóval hátrányos helyzetűek. A roma fiatalok Magyarországon, ezt talán nem kell külön elmagyarázni őöknek, szintén nem tartoznak az ország privilegizált lakosai közé. Ez volt az a mozzanat, amiben a két csoport egymásra talál.

Mi nem tudtuk a színházi munkát angolul végezni [mint például a 2. Téli akadémia], mert a német fiatalok a Schaubühnen működő csoportomban nem mind beszélnek olyan jól angolul, hogy az lehetővé tenné ezt a fajta kommunikációt. De főleg a magyarországi roma fiatalok, akikkel a produkción létrehoztuk, egyságtalanul nem tudtak angolul, legalábbis annyira nem, hogy ezen a nyelven dolgozhattunk volna. Tehát a kutatások során és a próbákon minden fordító közvetítésével csináltunk, összesen négy fordító támogatta a munkánkat. De a színházban épp az a jó, hogy az nemcsak nyelv, hanem test, mozgás és olyan folyamatok, amelyek az érzékeket célozzák meg. Először táncossal és nem verbális eszközökkel dolgoztunk ki

Uta Plate Das Jahr, das wir gemeinsam zur Verfügung hatten, war eine gute Basis, auf der man aufbauen konnte. Leute, die an der Schnittstelle zwischen Kunst und Vermittlung arbeiten, sind meistens davon überzeugt, dass die Arbeit, die sie tun und wie sie sie tun, wichtig und richtig ist. Wenn sich die Methoden unterscheiden, braucht man Zeit, um zu verstehen, was und warum der andere etwas anders macht. Und das ist für uns zu einem sehr inspirierenden Vorgang geworden, gerade weil er Zeit in Anspruch nehmen konnte. Zudem war es ein berührender Moment, wie sich die Jugendgruppen begegneten. Meiner Theatergruppe gehören junge Berliner an, die von zu Hause abgehauen sind, die Drogenprobleme haben oder in betreuten Wohnprojekten leben, also sozial benachteiligte Jugendliche aus Berlin. Roma-Jugendliche in Ungarn, das brauche ich Ihnen nicht extra zu sagen, gehören auch nicht gerade zu den Privilegierten des Landes. Das war der Moment, wo sich die beiden Gruppen sehr getroffen haben.

Wir haben die Theaterarbeit nicht [wie etwa in der Winterakademie 2] auf Englisch umsetzen können, weil die deutschen Jugendlichen in meiner Gruppe an der Schaubühne teilweise auch nicht so gut Englisch sprechen und vor allem die Roma-Jugendlichen aus Ungarn, mit denen wir die Produktion erstellt haben, überhaupt keine Englischkenntnisse haben oder zumindest keine, die für eine solche Kommunikation ausreichen würden. So dass wir in der Recherche und den Proben alles über Übersetzung machen mussten, vier Übersetzer haben uns unterstützt. Aber das Tolle an Theater ist ja, dass es nicht nur Sprache ist, sondern Körper, Bewegung und Vorgänge, die verschiedene Sinne ansprechen. Zunächst haben wir Bilder, sogar ganze Szenen mit nonverbalen Mitteln und Tanz erarbeitet. Dabei ist das Vertrauen zueinander gewachsen, und die Jugendlichen konnten erfahren, dass man ganz viel auch ohne Sprache miteinander teilen und austauschen kann. Und erst nach und nach kam dann die Sprache dazu. Wir haben mit den Lebensrealitäten der Jugendlichen gearbeitet. Dabei stellte sich heraus, dass viele Konflikte in der Familie, im Umfeld der Jugendlichen sehr ähnlich waren, andere wieder ganz unterschiedlich.

Ulrich Hardt Wir haben unserem Vorhaben vorangestellt, danach zu fragen, was Theater für die Jugendlichen leisten kann für deren Erkundung ihres Umfelds. Und in dieser Erkundung muss Sprache nicht notwendigerweise die Hauptrolle spielen. In der Schlesischen 27 haben wir das Konzept der

Theaterexpedition schon in unterschiedlichen sprachlichen Kontexten mit Erfolg erprobt, und auch diesmal hat es sich bei der Theaterexpedition in der Slowakei im Wesentlichen bewährt. Allerdings muss ich sagen, dass wir diesmal mit einer besonderen sprachlichen Schwierigkeit zu tun hatten, denn im Freizeitbereich war es weder den jungen Berlinern, noch den Theaterpädagogen möglich, sich sprachlich mit den ungarischen Roma-Jugendlichen auszutauschen und das als Fundus für die Theaterarbeit zu nutzen.

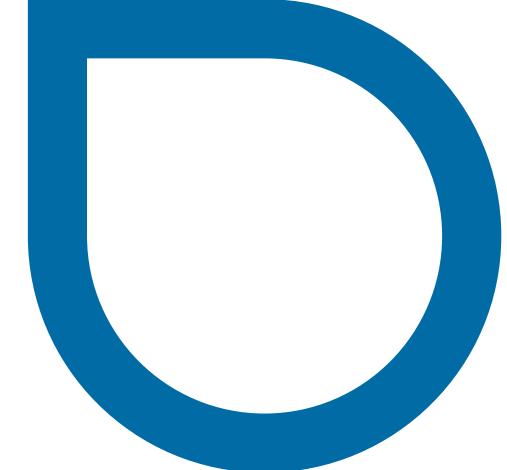
Uta Plate Was die Sprachnutzung auf der Bühne angeht, waren bei beiden Theaterproduktionen, also sowohl bei der Schlesischen 27 als auch bei der Schaubühne, beide Sprachen präsent. Das wurde dann sehr unterschiedlich gelöst. Wir an der Schaubühne haben zum Beispiel einen Tauschhandel von Themen betrieben, von Kindheitserinnerungen über Liebe und Utopieverstellungen bis zu Familienkonflikten und Nachträumen – all das wurde ausgetauscht und in Szene gesetzt. Dabei sprach jeder seine Muttersprache, und man tat so, als würde man das alles genau verstehen. Und man hat es auch verstanden, denn wir haben die Szenen in einen verabredeten Improvisationsrahmen gestellt und über Bewegung, Läute und Bilder hat man erahnen können, was der andere in seiner Sprache erzählt. Danach erst haben wir die Übersetzer dazu gebeten, um es auch sprachlich nachvollziehen zu können. Nach und nach haben wir auch Sprachhandel betrieben und mehrere Jugendliche haben den Ehrgeiz entwickelt, auf der Bühne die jeweils andere Sprache zu sprechen. Am Ende haben sie mehr Ungarisch gekonnt, als ich nach einem ganzen Jahr professionellem Austausch, muss ich zu meiner Schande gestehen. Aber wir haben miteinander erfahren, dass der Prozess, in dem ein Ensemble seine eigene Sprache findet, weit über die Sprache «Sprache» hinausgeht. Auch die Zuschauerresonanz war sehr positiv. Berliner Jugendliche, die in die Vorstellungen an der Schaubühne kamen, haben bestätigt, dass das Konzept der Zweisprachigkeit auch für sie voll aufging.

képeket, sőt egész jeleneteket. Közben erősödött a bizalom a résztvevők között, és a fiatalok azt tapasztalták, hogy sok minden lehet közölni nyelv nélkül is. Ezután kapott fokozatosan mind nagyobb szerepet a nyelv. A fiatalok minden nap az életéből építkezünk. Eközben kiderült, hogy sok konfliktus a családban, a fiatalok környezetében nagyon hasonló, mások viszont eltérnek.

Ulrich Hardt Mi elsősorban arra akartunk rákérdezni, hogy mennyiben tud segíteni a színház a fiataloknak környezetük megismerésében. És ebben a megismerésben nem feltétlenül a nyelv játszsa a főszerepet. A Schlesische 27-ben már többféle nyelvi kontextusban sikerkel kipróbláltuk a színházi felfedező utak koncepcióját, amely a lényeget illetően a szlovákiai út során [*Ikarosz – Álom a repülésről*] is bevált. Hozzá kell tenni azonban, hogy ezúttal nagyon megnehezítette a dolgunkat, hogy szabad idejükben sem a berlini fiatalok, sem a színházpedagógusok nem tudtak beszélgetni a roma fiatalokkal, pedig egyébként azok hozadékát is felhasználhattuk volna a színházi munkához.

Uta Plate Ami a színpadi nyelvhasználatot illeti, mindenki színházi produkciónál, tehát a Schlesische 27 és a Schaubühne esetében is mindenkit nyelv, a német és a magyar is jelen volt, de nagyon különbözőképpen. Mi például a Schaubühnen történeteket mesélünk el egymásnak, a gyerekkor emlékektől kezdve a szerelmen és utópiákon át a családi konfliktusokig és álmodókig, majd színpadra vittük ezeket. Mindenki az anyanyelvén beszélt, a többiek pedig úgy tettek, mintha értenék. És tényleg értették is, mert a jeleneteket egy előre megbeszélt, improvizációs keretbe helyeztük, és a mozgáson, a hangokon és a képeken keresztül lehetett sejteni, mit mond a másik a maga nyelvén. Csak utána kértük meg a fordítókat, hogy tolmácsoljanak. Fokozatosan egyre több fiatalban ébredt fel a becscvágy, hogy a másik nyelven szólaljon meg a színpadon. A végén jobban tudtak magyarul, mint én egy évnnyi kapcsolattartás után, ezt szégyenemre be kell

vallanom. De azt tapasztaltuk, hogy az a folyamat, amelynek során egy csapat megtalálja a maga nyelvét, túlmeleg a «nyelv» nevű nyelven. A közönség reakciója is nagyon pozitív volt. A berlini fiatalok, akik eljöttek a Schaubühne előadásaira, megerősítették, hogy a kétnyelvűség koncepciója működött a színpadon.

Ulrich Hardt Mi is hasonló tapasztalatokról tudunk beszámolni, ugyanis a nyelvi megértéslehetőségeinek csökkenése gyakran azt eredményezi, hogy jobban odafigyelünk, és nagyobb súlyt fektetünk az egyéb kiifejezési formáakra, a gesztikulációra, a mimikára és a mozgásra. A fiatalok számára ez kezdetben elég nagy kihívás, az első három-négy nap még nehéznek, sőt lehetetlennek tűnik számukra a dolog. De fokozatosan kialakul bennük egy másfajta érzékenység, még saját kifejezésformáik tekintetében is.

A Dél-Szlovákiába vezető színházi expedíciókon az Ikarosz és a Minotauroszt mítoszokat dolgoztuk fel, és a darabot előbb a magyar nyelvű Martoson (Marťovce), egy szabadtéri színpadon, majd pedig egy budapesti színpadon mutattuk be. A falusi környezetben, lényegében egy kis faluban tartott bemutató,

Ulrich Hardt Ja, wir haben auch ähnliche Erfahrungen gemacht, denn die Minderung der Verständigungsmöglichkeit über die Sprache führt oft dazu, dass man genauer hinschaut und mehr Wert auf andere Ausdrucksformen, wie Gestik, Mimik und Bewegung legt. Für die Jugendlichen hat das zunächst eine seltsame Anmutung. In den ersten drei, vier Tagen eines solchen Workshops finden sie das sehr schwierig und oft auch unmöglich. Aber nach und nach entwickeln sie eine andere Sensibilität – sogar für ihre eigenen Ausdrucksformen.

Wir haben das Stück, das wir während einer Theaterexpedition in der Südslowakei aus den Mythen *Ikarus* und *Minotaurus* erarbeitet haben, auf einer Freilichtbühne, im ungarischsprachigen Martos/Martovce und auf einer Bühne in Budapest aufgeführt. Die Aufführung in der ländlichen Umgebung, im kleinen Dorf eigentlich, wo mitunter ein Esel vor der Bühne vorbeilauf und ein Pferd dazwischenwiehert, stellte natürlich eine andere Herausforderung dar als die Aufführung im normalen Theater, wo man das Licht nach Wunsch einstellen kann und so weiter, wo dann eine andere Dichte möglich ist. In Budapest hat das Publikum mehr gelacht, auch die Akteure waren viel lebhafter dabei. In Martos, da herrschte nach der Vorstellung ein Schweigen im Publikum, als hätten die Leute einen Budenzauber erlebt, direkte Reaktionen vom Publikum haben wir dort keine bekommen.

Winterakademie 2 – Normal ist anders

Die Winterakademie am Theater an der Parkaue hat 2007 zum zweiten Mal stattgefunden, aber zum ersten Mal in Kooperation mit einem ausländischen Partner. Vier von zehn Laboren wurden von einem deutsch-ungarischen künstlerischen Duo (Künstlerheatermacher) geleitet, hier kam auch die teilnehmenden Jugendlichen kamen aus beiden Ländern. Sascha Willenbacher berichtete über die Erfahrungen. Der Partner auf der ungarischen Seite war KIMI, eine berufsbildende mittlere Schule für Theaterausbildung.

Sascha Willenbacher Für uns ist es interessant gewesen, auf der theaterpädagogischen Ebene den Austausch zu suchen. Mit KIMI haben wir einen Partner in Budapest gehabt, der Spezialist für Theaterprojekte an Schulen ist. Wir wollten mehr Einblick in ihre Arbeitsweisen gewinnen. Wir erhofften uns vom Austausch auch eine Reflexion über unser Konzept der Winterakademie, die wir international fortführen wollen – worin uns diese Erfahrung dann auch bestärkt hat. Letztendlich hätte es als Erstes auch ein anderes Land sein können, aber als Initiativprojekt, als das sich Bipolar auch verstanden hat, war es für uns ein wesentlicher Impuls, über den Tellerrand hinaus zu gucken.

Und zum anderen interessierte uns die Lebenswirklichkeit der Jugendlichen in den Städten, wo sie herkommen, ihre Normalität. Man ist ja mit Vorurteilen behaftet und etwa geneigt zu denken, dass es in Berlin im Vergleich zu Budapest besser ist, weil wir hier reicher sind und mehr Autos haben oder so. Aber wir haben einen Querschnitt aus unterschiedlichen gesellschaftlichen Milieus in den Gruppen gehabt, sowohl was die Jugendlichen aus Berlin als auch aus Budapest betrifft. So konnte es in den Labors passieren, dass ein Berliner Teilnehmer aus einem sozialen Problembezirk in Berlin und aus relativ armen Verhältnissen auf einen Jugendlichen aus Budapest traf, der aus der Mittelschicht kommt und dessen Eltern unter Umständen mehr Geld zur Verfügung haben als die Berliner Familie. So spielten sich in den Laboren interessante Reflexions- und Interaktionsprozesse ab, die sich am Ende auch in den Präsentationen niederschlugen. Die vier deutsch-ungarischen Labore fanden übrigens auf Englisch statt – ohne Probleme, denn gute Sprachkenntnisse waren unter anderem eine der Voraussetzungen für die Teilnahme der 16- bis 18-Jährigen.

amely alatt egy számár is átszaladt a színpad előtt, és a háttérben időnként felnyerített egy ló, természetesen másfél kihívást jelentett, mint a normális színházban megtartott előadás, ahol kívánság szerint lehet beállítani a fényt, és ahol másfél sűrűséget lehet elérni. Budapesten többet nevetett a közönség, a fellépők is sokkal élénkebbek voltak. Martoson az előadás után a közönség hallatott, mintha az emberek valami vásári varázslatot láttak volna, vagyis nem kaptunk közvetlen visszajelzést a közönségtől.

2.Téli akadémia – A normális más

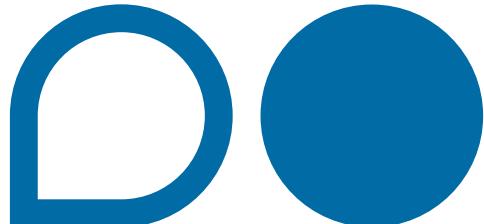
A Theater an der Parkaue Téli akadémiáját 2007-ben másodszor rendezték meg, de most először külföldi partnerrel együttműködve. A tíz laboratórium közül négyet egy német–magyar művész-dramaturg/rendező pár vezetett közösen, a fiatalok is vegyesen vettek részt ezekben. Sascha Willenbacher, a projekt német vezetője számolt be a tapasztalatokról. A magyar partner a KIMI – Keleti István Művészeti Iskola és Művészeti Szakközépiskola volt.

Sascha Willenbacher A mi motivációink az volt, hogy színházpedagógiai szinten együttműködést indítunk. Abban is reménykedünk, hogy a kooperáció révén visszajelzést kapunk a Téli akadémiáról, amelyet nemzetközi szinten akartunk folytatni. A budapesti KIMI, az iskolai színházi projektek specialistája lett a partnerünk. Szerettük volna megismerni a mun-kamódszereket. Végső soron lehetett volna egy másik ország is az első, amely felé nyitunk, de a Bipolar program fontos ösztönzést jelentett, hogy szétnézzük egy másfél közegben is. Az együttműködés tapasztala megerősített bennünket abban, hogy nemzetközi szinten folytassuk tovább a Téli akadémiát.

Ezen kívül érdekelte minket a városi fiatalok valósága, honnan jönnek, miben hasonló és miben tér el a normalitás, amit megtapasztalnak. Sok előítélet van

az emberben, és hajlamos azt gondolni, hogy Berlinben Budapesthez képest jobb a helyzet, mert mi gazdagabbak vagyunk, több autónk van és hasonlók. De a csoportokban a legkülönfélébb társadalmi rétegek keresztmetszete jött létre. Így előfordult, hogy egy berlini résztvevő, aki egy szociálisan problémás kerületről érkezett, összetalálkozott egy budapesti fiatallal, aki a középosztályból származott, és aki a szülei esetleg – abszolút értékben is – több pénzt keresnek, mint ez a berlini család. Ezért aztán a laboratóriumokban érdekes interaktíós folyamatok zajlottak le, amelyek megváltoztatták a résztvevők gondolkodását, és amelyek a végén a bemutatókban is megmutatkoztak.

A négy német–magyar laboratóriumban egyébként angolul folyt a munka – mindenféle nehézség nélkül, ugyanis a jó nyelvtudás a tizenhat–tizennyolc éves fiatalok részvételének előfeltétele volt.

Kuratoren als Piraten

Kooperationen in Kunst und Musik

Auf zwei Podien in Berlin und Budapest berichteten die teilnehmenden Projektleiter über ihre Projekte, erzählten über Unterschiede der deutschen und der ungarischen Szenen, in denen sie unterwegs waren. Sie berichteten auch über strukturelle und andere Probleme, die die Zusammenarbeit mit ihrem Partner so manches Mal erschwert haben. Wir veröffentlichten hier das Podiumsgespräch, das anlässlich der *Bipolar Nachlese* im Budapesti Goethe-Institut stattfand, erweitert durch Auszüge aus dem Gespräch im HAU in Berlin.

Bipolar Nachlese

6.10.2007, Hebbel am Ufer (HAU) 2, Berlin

Podiumsteilnehmer: Oliver Baurhenn (club transmediale, *The Blind Spot*), Martin Conrads (*Die Planung / A Terv*), Carmen von Kende (*nłosztalgia*), Wilhelm Droste (Drei Raben, *Revisiting Memory*). Gesprächsleitung: Harald Wiester

Bipolar Utószüret

17.10.2007, Goethe-Institut, Budapest

Podiumsteilnehmer: Oliver Baurhenn (club transmediale, *The Blind Spot*), Martin Conrads (*Die Planung / A Terv*), Philip Horst (KUNSTrePUBLIK, *Parcella*), Rita Kálmán (IMPEX, *On Call*), Carmen von Kende (*nłosztalgia*), József Melyi (*Kempelen*), György Szabó (Trafó – House of Contemporary Art, *Kommander Kobayashi III*). Gesprächsleitung: Andreas Broeckmann und Dóra Hegyi.

Andreas Broeckmann Ich will einen kurzen Kommentar voranschicken, um den Kontext dieser Diskussion zu erklären. Bei einem üblichen Kulturaustausch dieser Größenordnung würden hier zwei, drei Leute sitzen, oder sie würden überhaupt nicht auf diesem Podium sitzen, denn ein Orchester von Budapest nach Berlin zu schicken, oder eine Theaterproduktion, die es schon gibt, in einer anderen Stadt zu zeigen, erzeugt keine der Fragen, die wir hier diskutieren wollen. Denn Bipolar war kein herkömmlicher Kulturaustausch. Seine Komplexität steckt gerade in den Mikrogeschichten der einzelnen Projekte. Deswegen freue ich mich, dass auf dem Podium Kuratoren sitzen, die mit diesen Mikrostrukturen zu tun haben.

Dóra Hegyi Als Erstes wende ich mich an György Szabó, den Direktor von Trafó – Haus der zeitgenössischen Künste. Das Trafó ist eine der progressivsten kulturellen Institutionen in Budapest und damit für ausländische Institutionen ein beliebter Partner für die Zusammenarbeit. Wie könnt ihr diese Kompatibilität aufrechterhalten, die viele anderen ungarischen Institutionen überhaupt nicht oder kaum entwickeln können?

György Szabó Dabei gibt es mehrere Elemente. Einerseits müssen wir eine Stabilität aufweisen. Wenn wir mit jemandem ein Übereinkommen schließen, dann müssen wir uns an die Abmachung halten können. Andererseits ist ein Projekt nicht nur eine Frage des Geldes, ich muss auch sagen können, wann es zeitlich verwirklicht werden kann. Wenn ich etwas zeitlich bestimmen muss, dann muss ich auch eine Zukunftsvorstellung haben, der ich meine Ressourcen zuordnen kann. Planbarkeit ist heute in Ungarn ein sehr großes Problem. Der dritte Punkt ist, dass man bei den internationalen Foren präsent sein muss, damit man weiß, mit wem man im Dialog stehen muss, wer ein ernst zu nehmender Partner ist. Wir sind beispielsweise an mehreren von der Europäischen Union finanzierten Projekten beteiligt. Mehr als zehn haben wir bereits abgewickelt, was ein bedeutendes Ergebnis ist.

Dóra Hegyi Wie kann das Trafó den Erwartungen der potentiellen Partner entsprechen? Denn sehr viele Projekte suchen und finden euch, ihr aber arbeitet mit einem kleinen Team.

György Szabó Wir versuchen, ein System zu entwickeln, das uns selbst schützt. Wir rollen uns wie ein Igel zusammen, denn die einzelnen Projekte kommen meist mit einer unglaublichen Energie. Sie beanspruchen alles. Es donnert ein ICE mit hundertzwanzig Sachen zu uns herein, während unser Tempo bei sechzig km/h liegt, weil wir langfristig arbeiten müssen. Mit diesem sechziger Tempo muss man sehr überlegt und gründlich arbeiten, das Projekt von hundertzwanzig Sachen will aber alles. Das tötet sehr viele Institutionen. Sie legen sich unter die hundertzwanzig km/h und zerfallen. Deshalb muss man gewisse Konflikte

Kurátorok – kalózok

Zenei és művészeti együttműködések

Meghívott projektvezetők beszéltek megvalósult projekteikről, a magyar és német szénák különbségeiről két pódiumon Berlinben és Budapesten. Hozzájárásakban olyan intézményes problémákat is érintettek, amelyek nemely esetben megnehezítették az együttműköést. Kivonatokban közöltük azt a műhelybeszélgetést, amely a Bipolar *Utószüret* keretében a budapesti Goethe Intézetben zajlott. Ez egészít ki néhány idézet a berlini Hebbel am Ufer Színházban elhangzottakból.

Bipolar Nachlese

2007. október 6., Hebbel am Ufer (HAU) 2, Berlin

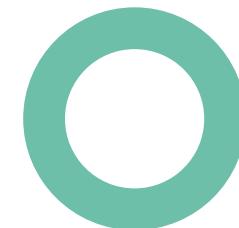
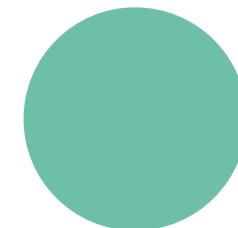
A beszélgetés résztvevői: Oliver Baurhenn (club transmediale, *The Blind Spot*), Martin Conrads (*Die Planung / A Terv*), Carmen von Kende (*nłosztalgia*), Wilhelm Droste (Drei Raben/Három Holló, *Revisiting Memory*). A beszélgetést Harald Wiester vezette.

Bipolar Utószüret

2007. október 17., Goethe Intézet, Budapest

A beszélgetés résztvevői: Oliver Baurhenn (club transmediale, *The Blind Spot*), Martin Conrads (*Die Planung / A Terv*), Philip Horst (KUNSTrePUBLIK, *Parcella*), Kálmán Rita (IMPEX, *On Call*), Carmen von Kende (*nłosztalgia*), Mélyi József (*Kempelen*), Szabó György (Trafó – Kortárs Művészeti Háza, *Kommander Kobayashi III*). A beszélgetést Hegyi Dóra és Andreas Broeckmann vezette.

Andreas Broeckmann Engedjenek meg néhány szót előljáróban, hogy megvilágítsam ennek a beszélgetésnek a kontextusát. Egy ilyen nagyságú, szokványos kulturális csereprogram esetében két-három ember ülne itt az asztalnál, sőt valószínűleg nem is kerülne sor pódiumbeszélgetésre. Ha egy zenekart küldenek ugyanis Budapestről Berlinbe,

vagy egy már megvalósult színházi produkciót mutatnak be egy másik városban, akkor nem merülnek fel olyan a kérdések, melyekről itt beszélni szeretnénk. A Bipolar komplexitása épp a projektek mikrotörételeiben rejlik, amelyek feldolgozása még ebben a pillanatban is zajlik. Ezért öröök, hogy olyan kurátorokat köszöntetek a pódiumon, akik ismerik ezeket a mikrostruktúrákat.

Hegyi Dóra Először Szabó Györgyöt, a Trafó igazgatóját kérdezem. A Trafó Budapesten az egyik legprogresszívebb kulturális intézmény, ezért külföldi szervezetek számára vágyott együttműködő partner. Hogyan lehet fenntartani a nemzetközi kompatibilitást, amelyet sok más magyar intézménynek nehéz kialakítania?

Szabó György Ennek több eleme van. Egyszer stabilitást kell mutatnunk. Ha megállapodunk valakivel, akkor tudunk kell tartani a megállapodást. Másrészről egy projekt nem csak pénz kérdése, azt is meg kell tudnunk mondani, hogy mikor valósulhat meg. Ha időben meg kell határoznom valamit, akkor lennie kell egy jövőképzésemnek, amihez hozzá tudom rendelni az eszközrendszerem. A tervezhetőség ma Magyarországon nagyon nagy probléma. A harmadik elem az, hogy ott kell lenni a nemzetközi fórumokon, hogy az ember tudja, kivel kell párbeszédet folytatni, ki a komoly partner. A Trafó például már több mint tíz uniós projektet bonyolított le, ami nagy eredmény.

Hegyi Dóra ATrafót nagyon sok projekt keresi meg. Ti ezzel szemben egy kis csappattal dolgoztok. Hogyan tudtok megfelelni ezeknek az elvárásoknak?

Szabó György Megpróbálunk egy önmagunkat védő rendszert kialakítani, sündisznoállást veszünk fel, mert a projektek általában hihetetlen energiával jönnek. Mindent igényelnek. Százhússal bevágtat egy gyorsvonat, miközben a mi tempónk hatvanas, mert nekünk hosszútávon kell dolgoznunk. Ezen a hatvanas tempón nagyon meggondoltan, alaposan kell dolgozni, de a százhúszas projekt minden akar. Ez nagyon sok intézményt megöl. Aláfekszenek a százhúszasnak és szétesnek. Ezért bizonyos konfliktusokat fel kell vállalni, hogy egyszerre több projek-

auf sich nehmen, um mehrere Projekte gleichzeitig durchführen zu können. Die Grenzen müssen sehr bewusst gezogen werden. Sehr wichtig ist auch, bei jedem einzelnen Projekt zu klären, was jene Bedingungen sind, mit denen ein partnerschaftliches Verhältnis aufrechterhalten werden kann. Und natürlich ist die ästhetische Qualität von entscheidender Bedeutung. Die Qualität ist wie das Licht in der Nacht. Wenn deins erstrahlt, dann musst du nicht mehr suchen, man kommt zu dir.

Andreas Broeckmann Ich frage Martin Conrads, Redaktionsmitglied und einer der Initiatoren der Zeitschrift *Die Planung/A Terv*. Er verbrachte in der Vorbereitung dieses Projektes mehrere Wochen in Budapest. Wie war das eigentlich in Budapest?

Martin Conrads Ich habe vor allem auch bei der Ausarbeitung des Projektes einige Zeit in Budapest verbracht. Insgesamt war ich vielleicht drei Monate da, eine Zeit, die ich als sehr interessant erlebt habe. Und das ist vielleicht auch der Effekt von Bipolar, dass ich manchmal länger geblieben bin als notwendig. Die Zeit war vor allem auch deswegen interessant, weil wir, nachdem wir aus Berlin die Partner in Budapest [Levente Polyák, Katarina Šević, Nextlab] gefunden hatten, ziemlich schnell eine Korrespondenz herstellen konnten, die sich auf einem fast selbstverständlichen Level des Austausches befand. Gleichzeitig hatten wir in Budapest den IMPEX-Raum als Produktionsort, der für mich auch so ein bisschen wie ein informelles Bipolar-Büro funktionierte. Da liefen ziemlich viele Projekte zusammen durch die einzelnen Leute, die am IMPEX beteiligt sind, aber es kamen auch ziemlich viele andere Leute vorbei, die gerade irgendwas mit dem Raum zu tun hatten und mit anderen Bipolar-Projekten unterwegs waren. Über diese räumliche Komponente des Budapest-Aufenthaltes haben sich viele Perspektiven und Horizonte für mich ergeben, einerseits was unser Projekt direkt angeht, aber andererseits auch was in der Stadt sonst los ist. Wir haben eine richtige Entscheidung getroffen, als wir [das Redaktionsteam] die Produktionszeit, die sich über sechs bis acht Wochen erstreckt hat, nach Budapest verlegt haben, weil wir als Berliner [mit Sandra Bartoli und Silvan Linden] die Kunstszenen in Budapest als relativ überschaubar erlebt haben und aus diesem Fundus an Leuten, die wir getroffen haben, sehr gut für unser Projekt schöpfen konnten. Das wäre in Berlin anders gewesen. Ich glaube, die Orte in Budapest, an denen etwas passiert, sind sehr viel benennbarer

und daher sind auch die Wege viel kürzer. Was sehr hilfreich sein kann, wenn man den direkten Kontakt – in unserem Fall zu Autoren – braucht oder haben möchte, um das Projekt voranzubringen. Es war aber auch interessant zu sehen, dass unsere Budapester Partner und viele Autoren, die für die Zeitschrift geschrieben haben, viele Kontakte nach Berlin hatten, sodass viele Kreise, die eigentlich schon bestanden, sich spiralförmig erweitert haben. So haben sich viele Sachen – vielleicht auch mit der Option auf zukünftiges Arbeiten – so gedreht, dass dann auch unsere Budapester Partner länger in Berlin geblieben sind, als es unsere Arbeitszeit erfordert hätte, was aber auch für die Besprechungssituation in dieser Zeit sehr gut war.

Harald Wiester Ihr habt aber darüber hinaus auch die Kontaktwege des Internets nutzen müssen...

Martin Conrads Ja, zunächst begann das natürlich über Email, dann kam die Idee eines Blogs dazu, den die Autorinnen und Autoren und wir mit Inhalten, mit Bildern, Texten, externen Links fütterten. Er diente als Ideenpool und bildete unseren Kenntnisstand zum Thema [Zukunft in den Jahren 2011, 2036, 2048] ab, und als Kommunikationsmittel zu den Autoren, damit alle Autoren eine ungefähre Ahnung davon haben, worauf wir hinaus wollen. Aus Copyright-Gründen war der Blog allerdings passwortgeschützt. Er ist auch weiterhin nicht zur Veröffentlichung vorgesehen. Er hat sich mit vielen hunderten Beiträgen angefüllt, die teilweise in die Publikationen eingeflossen sind. Im späteren Verlauf des Projektes kam noch ein anderes extrem wichtiges Kommunikationsmittel hinzu. In stundenlangen Skype-Konferenzen, drei, vier Mal die Woche nachts von elf bis sechs, haben wir unsere Redaktionssitzungen abgewickelt. Das muss man wirklich festhalten: Ohne Skype hätte es dieses Projekt so nicht geben können. Vor zwei Jahren wäre dies wirklich nicht möglich gewesen.

Andreas Broeckmann Mich interessiert die Zeit, in der ihr auf der Suche nach Projektpartnern wart. Hat es bei dieser Suche auch Sackgassen gegeben?

Martin Conrads Ja, durchaus, die Sackgasse kann man auch räumlich benennen, das ist das alte Café Eckermann gewesen. Wenn man dort in der Zeit, in der die Ausschreibung lief, als man also nach Projektpartnern und Institutionen suchte, durch die Reihen ging, hörte man wirklich an jedem Tisch das Wort

tet is tudjunk vinni. A mezsgyéket nagyon tudatosan kell kijelölni. Nagyon fontos az is, hogy minden egyes projekttel tisztázni kell, milyen feltételekkel tartható fenn a partneri viszony. Az esztétikai minőség számít még nagyon sokat. A minőség olyan, mint a fény az éjszakában. Ha kisugároz, akkor már nem neked kell keresned, hanem hozzád jönnek.

Andreas Broeckmann Martin Conradshoz fordulok, aki egyik szerkesztője és kezdeményezője a *Die Planung/A Terv* című folyóiratnak. A projekt megvalósítása során néhány hetet Budapesten töltöttél, mik voltak a benyomásaid?

Martin Conrads Összesen talán három hónapot töltöttem Budapesten, és elmondhatom, hogy nagyon érdekes volt. Többek között azért is – és talán ez is a Bipolar egyik eredménye –, mert néhányszor tovább maradtam, mint szükséges volt. Miután Berlinből megtaláltuk a partnereinket Budapesten [Katarina Šević, Polyák Levente, Nextlab], gyorsan elértek a kapcsolattartás majdhogynem magától értetődő szintjét. Ezzel egyidejűleg megtaláltuk az IMPEX Galériában a produkciós helyünket, amely bizonyos szempontból egy informális Bipolar-iroda szerepént is betölthette, mert elég sok projekt összefutott ott az üzemetlők révén. Az IMPEX-be egyébként is sokan benéztek, akik közreműködtek más Bipolar projektekben. Ebből a térbeli komponensből kiindulva elég sok perspektíva és lehetőség nyílt meg számomra, egyrészt ami magát a Bipolar projektet, másrészt pedig általában a budapesti kulturális életet illeti. Nagyon jó volt itt lenni. Ezért is hoztuk azt a döntést, hogy a hatnyolc hetes produciós időszakot Budapesten töltjük. Mi berliniek [Sandra Bartoli, Martin Conrads, Silvan Linden] viszonylag áttekinthetően találtuk a budapesti művészeti életet, és nagyon jól tudtunk építeni azokra az emberekre, akikkel találkoztunk. Berlinben ez nehezebb lett volna.

Azt hiszem, Budapesten könnyebben meg lehet nevezni azokat a helyeket, ahol történik valami,

ezért az utak is rövidebbek. Ez nagyon hasznos, ha közvetlen kapcsolatra van szükség a szerzőkhöz, mint a mi folyóiratunk esetében. Az is érdekes volt számunkra, hogy budapesti partnereinknek és a folyóiratban szereplő szerzők közül is többeknek, már voltak berlini kapcsolatai. Így bizonyos, már létező körök spirálisan fejlődtek tovább. A dolgok úgy alakultak – ami nagyon jó volt ebben az időszakban a megbeszélések szempontjából, de talán jövőbeli munkák lehetőségére nézve is –, hogy a budapesti partnereink is tovább maradtak Berlinben, mint az a munkához félétlenül szükséges volt.

Harald Wiester De ezen kívül használnotok kellett az internet szokásos érintkezési csatornáit is.

Martin Conrads Igen. A szakmai kommunikáció e-mailen keresztül indult, aztán jött az ötlet a bloggal, ahová a szerzők és mi mindenféle tartalmakat, képeket, szövegeket, külső linkeket raktunk fel. Afféle ötletgyűjtő medence volt ez, leképezte a témaival [a jövő 2011-ben, 2036-ban és 2048-ban] kapcsolatos tudásunk pillanatnyi állását. Ezen kívül kommunikációs eszköz volt a szerzőkhöz, hogy mindeninek hasonló elképzelése legyen arról, hová akarunk eljutni. Igaz, a blog szerzői jogi okokból jelszóval védett volt, és továbbra sem akarjuk nyilvánossá tenni. Több száz hozzájárulást tartalmaz, ezek egy része közvetve belekerült a kiadványokba. A projekt későbbi stádiумában – ha már az internetnél tartunk – egy másik nagyon fontos kommunikációs csatorna is belépett. Hetente három-négyeszer, éjjel tizenegyötöl hatig tartottuk a szerkesztőségi üléseinket skype-konferenciák keretében. Ezt tényleg fel kell jegyezni a hitelesség kedvéért: a skype nélkül ez a projekt nem valósulhatott volna meg, két éve még képtelenség lett volna.

Andreas Broeckmann Engem az az időszak is érdekelne, amikor partnereket kerestetek. Nem ütköztek határokba, nem futottatok zsákutcákba?

Bipolar. Und man merkte, dass es schwierig ist, dass es eng wird, in Budapest noch Partner und Institutionen zu finden. Hier war es viel sichtbarer als in Berlin, weil in Budapest unheimlich viele Leute schon auf verschiedenen Ebenen in verschiedene Projekte involviert waren, und nun taktieren mussten, welches Projekt ihnen besser gefällt, z.B. was ihnen jemand aus Berlin vorschlägt – andersherum gab es das bestimmt auch –, das war so ein Effekt, da mussten einige Sackgassen zuerst durchbrochen werden, bis man dann die richtige Konstellation hergestellt hatte.

Dóra Hegyi Rita Kálmán möchte ich im Zusammenhang mit dem Projekt *On Call* über das IMPEX befragen. Es ist ein relativ neuer, von einer Gruppe von jungen Leuten, Kuratoren und Künstlern initiiertes Ort und wird zunehmend von ausländischen Partnern angefragt. Was bedeutet es für das IMPEX, dass es an mehreren Bipolar-Projekten beteiligt war?

Rita Kálmán Es zeigt den Erfolg von IMPEX, dass einzelne Projekte, die nicht so gestartet sind, dass IMPEX die Trägerinstitution war, dort nach Raum gefragt haben und darüber eine Kooperation entstanden ist. Sie haben zum Beispiel den Workshopraum wie Martin Conrads oder den Ausstellungsraum benutzt. Das IMPEX stellt eine offene und flexible Struktur dar. Da wir nicht über Programme verfügen, die zwei Jahre im Voraus geplant sind, können wir diese gerne zur Verfügung stellen. Und auch wir haben davon profitiert, denn so hatten wir einen Einblick in mehrere Projekte.

Dóra Hegyi Ein wichtiges Ergebnis des Projekts *On Call* ist die Website www.offSpace.net. Wie siehst du die Zukunft dieser Kommunikationsplattform im Internet, die von Dresden und Budapest ausgehend entstanden ist? Kann man hoffen, dass sie aktiv bleibt?

Rita Kálmán Die Website beschäftigt sich mit dem Ausgangspunkt des Projekts. *On Call* hat sich mit Dresdner und Budapester künstlerischen Institutionen, die sich von unten organisieren, beschäftigt: mit den Strategien der Gruppierungen, mit ihren Konzeptionen voranzukommen, mit ihrer Auflösung beziehungsweise den Gründen dafür. Das Projekt war durchweg davon begleitet, dass entweder auf ungarischer oder auf deutscher Seite irgendeine Organisation gerade in Auflösung begriffen war, oder in solche Umstände geraten ist, dass bis zum Ende des

Projekts nicht sicher war, ob alle sechs Institutionen, die das Projekt begonnen hatten, auch bestehen bleiben. Vorerst sieht es so aus, dass alle bestehen bleiben. Durch die gemeinsame Website versuchen wir, die Existenz der Institutionen zu unterstützen. Dies ist eine gemeinsame Kommunikationsplattform, und die ersten beiden Schauplätze sind Budapest und Dresden. Wir hätten gerne, wenn sie sich auch auf andere Länder und Städte ausweiten würde, dabei möchten wir Veranstaltungen, Ausschreibungen, Möglichkeiten zur Zusammenarbeit kommunizieren. In dieser Off-Space-Welt findet sehr viel auf informellen Wegen statt, man braucht gar nicht so große finanzielle Quellen, um etwas anzustoßen. Wahrscheinlich bedarf es auch keiner sonderlich großen Werbung, es spricht sich herum, dass diese Site existiert und dass man sie benutzen kann.

Dóra Hegyi József Mélyi war der Kurator der Budapester Kempelen-Ausstellung. Dies war eines der größten, bedeutendsten Bipolar-Projekte, bei dessen Verwirklichung auch das Ungarische Kulturjahr in Deutschland *Ungarischer Akzent* beteiligt war. Wie ist die Zusammenarbeit mit dem Partner in Karlsruhe – dem Zentrum für Kunst und Medientechnologie (ZKM) – gelaufen?

József Mélyi Für die Frage ist es zunächst einmal relevant, wie bekannt Kempelen in Ungarn bzw. in Deutschland ist. Bei uns in Ungarn ist er eine Legende, Teil des Schulunterrichts. Die Geschichten im Zusammenhang mit dem Schachautomaten kennt jeder, somit konnte man die Ausstellung hier eher mit einem historischen Akzent zeigen. In Deutschland kennt Kempelen kaum jemand, daher wollte das ZKM dort eher eine Ausstellung für Medienkunst präsentieren. Im Nachhinein kann ich das Ergebnis als optimal bezeichnen. Die Zusammenarbeit weniger, dabei schien sie anfangs selbstverständlich, denn zwischen der Stiftung C3, die unsere Trägerinstitution war – wir Kuratoren waren mit der C3 lediglich assoziiert, ich habe in erster Linie mit Rita Kálmán als Co-Kuratörin zusammengearbeitet –, also zwischen der C3 und dem ZKM besteht bereits seit Jahren Kontakt. Bei mehreren Projekten haben sie – beziehungsweise wir, denn früher war auch ich am C3 tätig –, bereits zusammengearbeitet. Deshalb erschien diese Partnerschaft auf den ersten Blick als selbstverständlich. Zugleich mussten wir bald einsehen, dass das entstandene Verhältnis recht unausgewogen war. Wenn ich dies mit einem Vergleich verdeutlichen wollte, so

Martin Conrads Hogyne, sőt! Egy zsákutcát meg is lehet helyileg nevezni: a régi Eckermann Kávéző. Ahol – miután megjelent a pályázati kiírás, és mi is együttműködőket és partnerintézményt kerestünk –, ha végigmentünk az asztalok között, mindenhol a Bipolar szót lehetett hallani. És lassan rájöttünk, hogy nem lesz egyszerű Budapesten partnereket és intézményeket találnunk. Budapesten ezt jobban lehetett látni, mint Berlinben, mert rettentően sok ember volt részese különböző színteken különböző projekteknek, és a végén takikániuk kellett, melyik projektet válasszák. Néhány zsákutcá végét át kellett törnünk, míg eljutottunk a megfelelő konstellációhoz.

Hegyi Dóra Kálmán Rita több Bipolar projektnek is részese volt. Most az *On Call* projekt kapcsán az IMPEX-ről szeretnék kérdezni. Az IMPEX a Trafó egy fiatalabb kiadása, és egyre többször kerül szóba külföldi projektek keresett magyar partnereként. Mit jelentett az IMPEX számára az, hogy több Bipolar projektben is részt vett?

Kálmán Rita Az IMPEX formátum sikerességét mutatja, hogy volt több olyan projekt is, amely ugyan nem úgy indult, hogy az IMPEX lesz a háttérintézménye, de végül is kapcsolatba került velünk, nálunk kérít helyet. Az IMPEX egy nyitott és flexibilis struktúra, így előfordult, hogy más projektek is használták az irodát, mint ahogyan Martin Conradsék a workshopoknak szánt helyen tartották a szerkesztőségi üléseiket. Mivel nincsen két évre előre meghozzávaló programunk, szívesen rendelkezésre tudjuk ezeket bocsátani. A Bipolar kapcsán mi is profitáltunk ebből, mert így ráláttunk több projektre is.

Hegyi Dóra Az *On Call* projekt egyik fontos eredménye a www.offSpace.net. Sikeresnek értékelé, hogy Drezdából és Budapestről kiindulva létrejött ez a kommunikációs weboldal?

Kálmán Rita A weboldal a projekt kiindulópontjával foglalkozik. Az *On Call* a drezdai és budapesti, alulról szerveződő művészeti intézmények, csoportosulások stratégiáival, előrejutási koncepcióival, felbomlásával, illetve azok okaival foglalkozott. A projektet végigkísérte, hogy vagy a magyar, vagy a német oldalon valamelyik szervezet éppen megszűnőben volt, vagy olyan körülmények közé került, hogy a projekt végéig nem volt biztos, hogy megmarad-e az összes intézmény, amely a projektet elkezde. Egyelőre úgy néz ki, hogy mindenki megmarad. A honlap ezeknek és

hasonló intézményeknek a létét igyekszik támogatni. Közös kommunikációs platform, amelynek első két helyszíne Budapest és Drezda. Azt szeretnénk, hogy terjedjen más országok és városok irányába is. Programokat, pályázati, együttműködési lehetőségeket szeretnénk kommunikálni. Az off-space világban nagyon sok minden nem formális úton zajlik, nem is kell nagyon nagy anyagi forrás ahhoz, hogy valami beinduljon. Valószínűleg nem is igényel különösebb hírverést, hogy létezik ez az oldal.

Hegyi Dóra Mélyi József, a budapesti Kempelen kiállítás kurátora volt. Ez volt az egyik legnagyobb, leghangsúlyosabb Bipolar projekt, megvalósításában a Németországi Magyar Évad is részt vett. Hogyan működött az együttműködés a karlsruhei partnerrel [Zentrum für Kunst und Medientechnologie /ZKM]?

Mélyi József Kettébontanám a kérdést. Az egyik az, hogy milyen Kempelen ismertsége Magyarországon és Németországban. Nálunk egy legenda, amit iskolában tanítanak. A sakautomatával kapcsolatos történeteket mindenki ismeri, így itt inkább történeti hangsúlyal lehetett bemutatni a tárlatot. Németországban alig valaki ismeri Kempelenet, ezért a ZKM inkább egy médiaművészeti kiállítást akart odavinni. Utólag nézte a dolgot optimálisanak nevezhetem az eredményt.

Az együttműködést kevésbé, pedig természetesen tünt eleinte, hiszen a C3 Alapítvány, amely a mi háttérintézményünk volt – Kálmán Ritával dolgoztunk közösen, és mi nem voltunk igazán részei a C3-nak – és a ZKM között már több éves kapcsolat állt fenn. Már több projektben együttműködtek, illetve együttműködtünk, hiszen korábban én is a C3-nál dolgoztam. Valahogy természetesnek tünt ez a partneri kapcsolat. Hamar be kellett azonban látnunk, hogy a kialakult viszony meglehetősen egyenlőtlen. Ha egy hasonlattal kellene érzékeltetnem, akkor azt mondanám, hogy mi kalózok voltunk, a ZKM pedig az angol királyi flotta. A hasonlat tovább vihető, mert a fezsültség nagyrészt abból adódott, hogy a kalózok szereztek a pénzt, mint ahogyan az régen is volt, és a furcsa viszonyhoz ez is hozzájárult. A ZKM egy nagyon komoly, üzemszerűen működő intézmény, mi pedig – konglomerátumban a C3-mal és a Műcsarnokkal – inkább egy kis szabadságban benyomását keltettük.

A műcsarnokbeli kiállítás work-in-progress formájában jött létre, nagyon jól sikerült a szakma és a közönség szerint is. A ZKM-be egy teljesen más jellegű kiállítást kellett vinnünk. A végeredmény azért

würde ich sagen, wir waren die Piraten und das ZKM die königliche Flotte Englands. Der Vergleich kann weitergeführt werden, denn die Spannungen ergaben sich größtenteils daraus, dass die Piraten das Geld beschafften, wie dies auch früher der Fall war, und das führte zu einem merkwürdigen Verhältnis. Das ZKM ist eine sehr seriöse, wie ein Großbetrieb funktionierende Institution, und wir haben mit der Stiftung C3 und der Kunsthalle als Konglomerat eher den Eindruck einer kleinen Freischar erweckt. Die Ausstellung in der Kunsthalle kam in der Form eines Work-in-progress zustande und hatte sowohl nach Ansicht der Fachleute als auch des Publikums großen Erfolg. Ins ZKM mussten wir eine vollkommen anders geartete Ausstellung bringen. Das Endergebnis war schließlich positiv, weil wir die Initiative bei der Verwirklichung in Deutschland dem ZKM überlassen haben. Wir hatten die Ausstellung sehr lange vorbereitet. Daher war es sehr schwer, etwas Neues einzubringen. Das ZKM hat ein Material übernommen und nach seinem eigenen Profil umgestaltet. Bei dieser Umgestaltung waren wir durchaus kooperativ. Von dem historischen Material haben wir – einerseits aufgrund von Platzmangel, andererseits entsprechend den dortigen Bedürfnissen – einige Sachen wegge lassen, somit konnte aus der eigenen Sammlung des ZKM vieles dazu genommen werden. Es war eine sehr gut besuchte Ausstellung, und angefangen von der *Neuen Zürcher Zeitung* bis hin zur *Frankfurter Allgemeinen* war auch das Presseecho sehr positiv. Der Kontakt zwischen den Piraten und der königlichen Flotte ist allerdings nicht intakt geblieben.

Andreas Broeckmann Andrea Szigetvári war an zwei Programmen beteiligt, die sich mit elektronischer Musik im weitesten Sinne beschäftigt haben. Wenn man sich die Publikationen der Projekte anschaut, sieht man, dass sich bei der Konferenz *Music in the Global Village* und zu den Projekten von *Remembering Newtopia* eine internationale Szene getroffen hat – eine Szene von Künstlern, Theoretikern und

Ingenieuren, die sich mit der Verbindung von neuen Technologien und digitaler Musik befassen. Ist der Eindruck richtig, dass die künstlerischen Probleme, mit denen man sich beschäftigt, in beiden Ländern die gleichen sind, und sich lediglich die kulturpolitischen bzw. die institutionellen Umstände, in denen sie arbeiten, unterscheiden?

Andrea Szigetvári Was József Mélyi über die Piraten gesagt hat, hat mir sehr gefallen, da wir uns auch ständig in dieser Situation befinden. Deshalb können die künstlerischen Probleme in den beiden Ländern auch nicht dieselben sein. Wenn wir die Möglichkeiten des ZKM mit der Lage in Ungarn vergleichen, dann sind die Unterschiede offensichtlich. Wenn die Leute aus dem ZKM zum Beispiel nach Budapest kommen und sich in der Musikakademie in den kläglich ausgestatteten Saal 3 gleich neben der Männertoilette setzen – und dies ist praktisch das Forum der ungarischen Computermusik – dann lachen sie uns aus. In Ungarn gibt es keine Räume, wo die Künstler arbeiten könnten. Bis jetzt haben wir im Trafó jedes Jahr für drei, vier Tage so einen Raum aufbauen können, aber auch diese Möglichkeit existiert seit diesem Jahr nicht mehr. Es sieht so aus, dass die Medienkunst in Ungarn sterben wird, so wie beispielsweise die Festivals *Making New Waves* oder das *Ultrahang* sterben werden... Hm, ich weiß nicht.

Es ist uns dennoch gelungen, die Projekte international zu machen. Es gab sogar mehrere Partner außerhalb Deutschlands und Ungarns, damit konnten wir sie irgendwie aus diesem ungarischen Sumpf herausheben und eine Plattform ins Leben rufen, die zeigte, dass wir sehr stark in die gleiche Richtung denken. Das eigentliche Problem ist, dass in Ungarn nicht die künstlerischen Fragestellungen im Mittelpunkt stehen, sondern die Frage, von wo wir Geld zur Fortsetzung beschaffen können. Aber diesmal ist es uns gelungen, für ein Jahr eine Situation zu schaffen, in der wir über gleiche Probleme sprechen konnten. Wir konnten so tun, als würden die Dinge in Ungarn ebenso funktionieren wie in Deutschland, und wir konnten hier in Ungarn Konferenzen und Konzerte veranstalten, bei denen es wirklich den Anschein hatte, als existierten die gravierenden Unterschiede nicht.

Dóra Hegyi *Parcella. Skulpturenpark Berlin-Zentrum* ist von seiner Art und seiner Atmosphäre weniger ein bipolares, als ein internationales Projekt. Was ich damit meine, ist, dass die Fragestellungen Teil eines internationalen Kunstdiskurses sind.

lett mégis pozitív, mert a kinti megvalósítással kapcsolatban valamelyest átengedtük a kezdeményezést a ZKM-nek. Nagyon régóta készítettük elő a kiállítást, ezért nehéz volt újat belevinni. A ZKM átvett egy anyagot, és átformálta a saját képére. Ebben az átformálásban partnerek voltunk. A történeti anyagból egrészt helyhiány miatt, másrészről az ottani igényeknek megfelelően, kivettük néhány elemet, így a ZKM saját gyűjteményéből is sok minden bekerülhetett. Karlsruhéban is nagyon jól látogatott kiállítás volt, és a Züricher Zeitungtól kezelve a Frankfurter Allgemeineig mindenhol pozitív sajtóvisszhangot kapott. A kalózok és az angol királyi flotta közötti kapcsolat azonban nem maradt intakt.

Andreas Broeckmann Szigetvári Andrea két olyan projektben vett részt, amelynek a tág értelemben vett elektronikus zene volt a téma. Ha megnézzük a projektekhez kapcsolódó publikációkat, láthatjuk, hogy a *Music in the Global Village* című konferencián és a *Remembering Newtopia* című projektekben olyan művészek, teoretilusok és mérnökök nemzetközi gárdája vonult fel, akik az új technológiáknak és a digitális zenének a kapcsolatával foglalkoznak. Jól gondolom, hogy a művészeti problémák ugyanazok, csak a kultúrpolitikai és intézményi körülmények különböznek?

Szigetvári Andrea Nagyon tetszett, amit Mélyi József a kalózokról mondott, mivel mi is állandóan ebben a helyzetben vagyunk. Ilyen körülmények között a művészeti problémák sem lehetnek azonosak a két országban. Ha összehasonlítjuk a ZKM lehetőségeit a magyarországi helyzettel, akkor szembetűnők a különbözők. Ha idejönnek a ZKM-ból és beülnek a Zeneakadémián a hármas terembe a férfi WC mellett – és ez gyakorlatilag a magyar komputerzene fóruma – akkor kinevetnek bennünket. Magyarországon nincsenek terek, ahol dolgozni tudnának a művészek. Eddig évről-évre felépítettünk három-négy napra a Trafóban egy ilyen teret [*Making New Waves* fesztivál], de ez a lehetőségünk is megszűnt ebben az év-

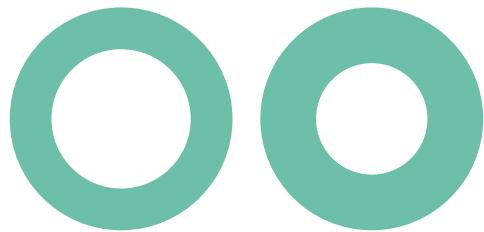
ben. Úgy néz ki, hogy a médiuművészet meg fog halni Magyarországon, mint például a *Making New Waves* vagy az *Ultrahang* Fesztivál is meg fog halni. Hm, nem tudom.

A két projektet [*Musik in the Global Village* és *Remembering Newtopia*] sikerült nemzetközivé tennünk, több Német- és Magyarországon kívüli partnerünk is volt, ezért sikerült kiemelni őket valahogy ebből a magyarországi sáróból, és ezért úgy tűnt, nagyon egyformán gondolkozunk. A legnagyobb baj az, hogy Magyarországon nem a művészeti problémák állnak a középpontban, hanem hogy honnan szerünk pénzt a folytatásra. De egy évre sikerült olyan helyzetet teremtenünk, hogy azonos problémáról tudtunk beszélgetni. Úgy tudtunk tenni, mintha Magyarországon is ugyanúgy működnének a dolgok, mint Németországban, és olyan konferenciát és koncerteket szerveztünk, hogy tényleg az a benyomás alakulhatott ki az emberben, mintha a problémák és különbözők nem léteznének.

Hegyi Dóra A *Parcella. Szoborpark Berlin_központ* kérdésfeltevései egy nemzetközi diskurzus elemeit idézik. Az ötlet egy berlini művészcsoporthálózatnak, kiindulópontja egy üres terület Berlin-Mitte kerületben. Az IMPEX Kortárs Művészeti Szolgáltatóhoz tartozó Lumen Alapítványban találhatók partnert, és úgy tűnik, nagyon organikusan működtetek együtt.

Philip Horst Igen, meg tovább a dolog, és valóban a Bipolar keretei között született, vagy röviddel a projekt indulása előtt. Egy véletlen révén ismerkedtünk meg László Gergellyel, aki az NBK-ban [Neuer Berliner Kunstverein] tartott előadást. Jól megértettük egymást, mi több, barátok lettünk. A szoborpark-sorozatot a Bipolar után Gergely nélkül folytatjuk, de biztosan fogunk még együtt dolgozni.

Az első ötletünk az volt, hogy csoportos kiállítást szervezünk hat résztvevővel Magyarországról és Németországból. Később úgy döntöttünk, hogy a projekt megvalósítását lelassítjuk, nem zavarjuk le egy hónap alatt az egészet, hanem havonta egyesével lépünk tovább. Azt hiszem, ez fontos döntés volt, abból a szempontból is, hogy így jobban lehetett észlelni a fejlőletet, hisz épp ez teszi érdekessé a projektet: a Fal miatt egyszerűen ott van ez az üres hely a városban. Mesterséges üresség, ahol lebontották a házakat, az IMPEX környékén is van, hiszen a környék rehabilitációs terület.

Ausgangspunkt war ein leeres Gelände in Berlins Mitte, die Idee zum Projekt hatte eine Künstlergruppe, die KUNSTrePUBLIK, in Berlin entwickelt. Die Frage geht an Philip Horst: Ihr habt in der Lumen Stiftung mit Sitz im IMPEX einen Budapest Partner gefunden, und ich habe den Eindruck, ihr habt eine sehr organische Art und Weise miteinander zu arbeiten. Wird die Zusammenarbeit weitergehen? Wurde dieses Projekt eigentlich durch Bipolar zu so etwas wie einer Institution?

Philip Horst Den Skulpturenpark gibt es weiterhin, und es stimmt, er ist im Rahmen von Bipolar geboren worden, oder kurz davor. Wir haben dann durch einen Zufall Gergely László kennen gelernt und zwar bei einem Vortrag im NBK [Neuer Berliner Kunstverein]. Wir haben uns sehr gut verstanden, wir sind auch Freunde geworden.

Am Anfang war die Idee, dass wir eine Gruppenausstellung mit sechs Beteiligten aus Ungarn und Deutschland machen. Wir haben uns dann entschieden, die Geschwindigkeit in der Realisation der Projekte herunterzufahren und sie kontinuierlich, also monatlich einzeln zu entwickeln, und nicht all das in einem Monat abzufertigen. Ich glaube, das war eine wichtige Entscheidung, auch für die Wahrnehmung der Fläche, auf der der Skulpturenpark operiert. Aufgrund der Mauersituation ist einfach diese Lücke in der Stadt da. Übrigens, Lücken in der Stadt gibt es auch im Umfeld vom IMPEX. Nebenan ist so ein Entwicklungsgelände, eine künstliche Lücke, wo gerade viel abgerissen wurde, als wir da waren.

Nun, den Skulpturenpark in Berlin werden wir jetzt allein weiter machen, ohne Gergely, doch wir werden sicher wieder zusammenarbeiten. Wir realisieren jetzt die nächste Ausstellungsreihe im Skulpturenpark unter dem Titel *Spekulationen*, somit wird es in den nächsten sechs Monaten sechs weitere Projekte geben. Das Interessante an dem Titel übrigens ist, dass das Haus, in dem wir unsere Plattform, unser Atelier hatten, gerade von einem holländischen

Investor gekauft wurde. Er hatte auch große Teile des Skulpturenparks gekauft, ohne zu wissen, dass es Skulpturenpark ist. Und es ist nun spannend zu sehen, was die nächsten Monate passiert.

Andreas Broeckmann Oliver Baurhenn vom Festival club transmediale hat zusammen mit dem Ultrahang Festival in Budapest das Projekt *The Blind Spot* gemacht. Oliver, könntest du beschreiben, wie ihr zusammen gearbeitet habt? Gab es bei euch eine strukturelle Kompatibilität oder überwogen die Unterschiede, wie hier auf dem Podium von mehreren Projektleitern beschrieben wurde? Und was die kuratorische Arbeit angeht, möchte ich fragen: gibt es eine internationale Szene, auf die ihr euch beide bezieht oder ist die Szene in Budapest eher speziell?

Oliver Baurhenn In den Jahren 2003 und 2004 haben wir uns schon einmal sehr intensiv mit Osteuropa beschäftigt und uns vor allem mit Polen und den Ländern Ex-Jugoslawiens auseinandergesetzt. Damals hatten wir zwar relativ viel Kontakt auch zu András Nun, aber als wir jetzt anfingen, miteinander über ein gemeinsames Projekt zu sprechen, kam schnell heraus, dass wir sehr wenig Ahnung davon hatten, was in Ungarn in der Szene passiert. Aus der deutschen Perspektive befindet sich Ungarn, was die Clubkultur und die elektronische Musikszene angeht, relativ im toten Winkel. Es war uns daher schnell klar, dass wir erst einmal ein paar Projekte präsentieren müssen. So wurde auch der Projektname *The Blind Spot* geboren. Viel schwieriger war es zu bestimmen, was wir darüber hinausgehend gemeinsam unternehmen sollen. Wir wollten etwas bewirken, was über den traditionellen binationalen Kulturaustausch hinausweist. In der Diskussion mit András Nun wurde deutlich, dass durch die Veränderungen, die in Ungarn stattgefunden haben – das Land hat ja gerade einen turbokapitalistischen Weg hinter sich gebracht – verschiedene Dinge, insbesondere die Gemeinschaftsbildung, auf der Strecke geblieben sind. Auf jeden Fall sieht es im Bereich experimenteller elektronischer Musik so aus. In vielen Gesprächen kam heraus, dass sich die Protagonisten der ungarischen Szene oft gar nicht kennen, obwohl das Land viel kleiner als Deutschland ist, dass also das Arbeiten im stillen Kämmerlein ein Problem ist. Deswegen haben wir beschlossen, in Ungarn auch Plattformen zur Verfügung zu stellen, wo sich verschiedene Protagonisten begegnen können.

Die zwei Festivals haben natürlich verschiedene Wurzeln. *club transmediale* ist aus der Berliner

Most a következő hat hónapos kiállítás-sorozat megvalósításán dolgozunk. A címe: *Spekulációk*. Azért érdekes a cím, mert a házat, ahol egy platformunk, egy műtermünk is volt, megvette egy holland befektető. Ugyanez a befektető vette meg a szoborparkot is, anélkül persze hogy tudta volna, hogy az szoborpark. Nagyon izgalmas lesz megfigyelni, mi történik az elkövetkező hónapokban.

Andreas Broeckmann Oliver Baurhenn (club transmediale) valósította meg a budapesti Ultrahang Fesztivállal közösen a *The Blind Spot*című projektet. Oliver, el tudnád mesélni, milyen volt az együttműködés? Összejegyzetettem voltak a struktúrák, vagy inkább a különbségek domináltak, ahogy azt a pódiumon több projektek vezetői is említették? És kérdezni szeretnélek a kurátori munkáról is: van olyan nemzetközi környezet, amelyből mindenkit mintát merítettek, vagy a budapesti helyzet teljesen speciális?

Oliver Baurhenn Már 2003-ban és 2004-ben nagyon intenzíven foglalkoztunk Kelet-Európával, a hangsúlyt Lengyelországra és a volt Jugoszlávia országaira helyezve. Már akkor elég szoros kapcsolatban álltunk Nun Andrással. Amikor elkezdünk a közös munkát, hamar kiderült, hogy igen kevés fogalmunk van arról, mi történik a magyar szcénában. Németországból nézve Magyarország bizonyos értelemben vak tér, ami az elektronikus zenét és a klubkultúrát illeti. Így született meg a cím is: *The Blind Spot*. Világos volt, hogy kell mutatnunk néhány projektet. Ennél sokkal nehezebb volt meghatározunk, mi az, amit ezen túl közösen szeretnénk megvalósítani. Szerettük volna valamit elérni, ami túlmutat a két ország között, hagyományos kulturális cserén. A Nun Andrással folytatott beszélgetésekben kiderült, hogy a változások nyomán, melyek Magyarországon lejátszódtak – az ország egy turbókapitalista utat tett meg – különösen a közösségek kialakulása szorult háttérbe. Legalábbis a kísérleti elektronikus zene területén mindenki által. A számos beszélgetés során az is kiderült, hogy a magyar kísérleti zenei élet fő szereplői szinte egyáltalán nem ismerek egymást, pedig az ország sokkal kisebb Németországnál. A csendes szobában való magányos munkálkodás is problémát jelent. Így született meg az ötlet, hogy Magyarországon is platformokat hozunk létre, ahol a művészek találkozhatnak egymással.

A két fesztiválnak természetesen különböző gyökerei vannak. A club transmediale a kilencvenes évek berlini klubkultúrájából származik, amikor a művészeti diskurzus a klubokban folyt. Az elektronikus zenét

mi a médiaművészet egyik mellékszálának tekintjük. Ez Magyarországon nem így van. A budapesti klubélet a jól működő berlini perspektívából igen szégyenes. A club transmediale a berlini kulturális kontextusban beágyazottabb, mint az Ultrahang Fesztivál a budapesti közegben. Ezért a Magyarországon megvalósított projektek sokkal szembetűnbökk. Berlinben jóllakott a közönség, elvégre háromszázan volt napon át fesztivál van, így a közönség sokkal kritikusabb, részben fanyalgóból. Budapesten más a helyzet. Itt egy igényes közösségtől sokkal nagyobb figyelmet kaptunk. Ezért Magyarországon számonra sokkal érdekesebb volt a munka.

Ami a kurátori munkát illeti: természetesen mindenkit pontosan tudunk, milyen fesztivált akarunk, ezért csak javaslatokat tettünk egymásnak, és ez a zenei program területén nagyon jól műköött. Sokkal érdekesebb volt az a kérdés, hogy mi lenne alkalmas arra, hogy a zenei programon túl bemutassuk Berlinben, és mit érdemes elhozni Budapestre. Az eredmény az az ötlet lett, hogy szervezzük egy share-találkozót. A share eredetileg New Yorkból származik, a lényege nagyon egyszerű: létrehozunk egy platformot, és mindenki odajöhét a felszerelésével – plug and play. Berlinben egy *Share global* platformot hozunk létre, New Yorkból, Montréalból és öt-hat más országból érkeznek a résztvevők, és persze az újdonsült SHARE-művészek is eljöttek Budapestről, ahová a *The Blind Spot* vitte el a közös zenélésnek ezt a formáját. Ezen kívül volt Berlinben egy workshop-sorozat, oda többek között magyar résztvevőket is meghívunk. Nun András továbbvitte a kezdeményezést, és az Ultrahang Fesztiválon maga is szervezett egy workshopot, amelyre meghívhattunk berlini résztvevőket is. Tehát hol itt történt valami, hol ott, és ez nagyon izgalmas volt. És azt kell mondani, nagyon jó volt, hogy nálunk személyvonatok is voltak, meg gyorsvonalok is.

Szeretnék még valamit szóba hozni, mert két dobbog, ami az eddigi beszélgetésben elhangzott, nem hagy nyugodni. Egyrészt az a benyomás keletkez-

Clubkultur der 90er Jahre entstanden, als die künstlerischen Auseinandersetzungen in den Clubs geführt wurden. Der ganze Bereich der elektronischen Musik ist aus unserer Perspektive ein Seitenstrang der Medienkunst. Das ist in Ungarn überhaupt nicht der Fall. Die Situation der Budapester Clubszene ist aus der Berliner Perspektive, wo wir sehr gut ausgestattet sind, eigentlich katastrophal. *club transmediale* ist daher in seinem kulturellen Kontext besser verortet, als Ultrahang in Budapest. Dafür sind die Projekte, die in Ungarn durch *The Blind Spot* realisiert werden konnten, viel offensichtlicher. Zudem ist das Publikum in Berlin relativ gesättigt, es ist ja 365 Tage Festival. Die Leute sind kritisch, teilweise gelangweilt. In Budapest stellt sich das anders dar, da bekommt man von einem qualitativ hochwertigen Publikum eine viel größere, begeisterte Aufmerksamkeit. Der Austausch und die Arbeit in Ungarn waren deshalb für mich viel spannender.

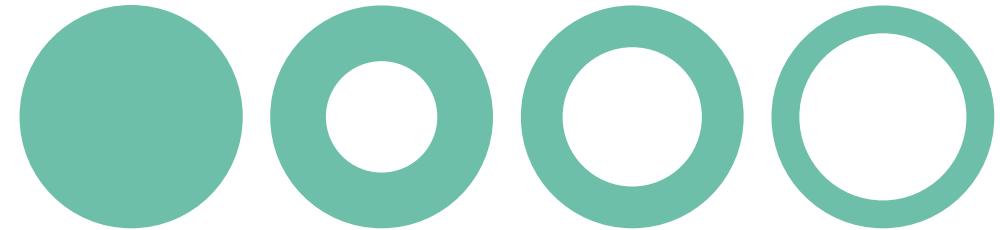
Was die kuratorische Arbeit angeht, weiß natürlich jeder selbst, was er für sein eigenes Festival haben möchte. Wir haben uns also gesagt, da machen wir uns gegenseitig Vorschläge, und das hat, was das musikalische Programm betraf, sehr gut funktioniert. Interessanter war unsere Diskussion. Was eignet sich, über das Musikprogramm in Berlin hinaus gezeigt zu werden, was eignet sich, darüber hinaus in Budapest präsentiert zu werden? Und dabei kam ein Brückenschlag heraus, nämlich die Idee, ein Share-Treffen zu organisieren. Share als Idee stammt eigentlich aus der New Yorker Elektronikszene und besteht darin, dass man eine Plattform bildet, wo jeder mit seinem Equipment kommen und sich einklinken kann, also eine Art plug-and-play. Wir haben in Berlin eine Art *Share global* daraus gemacht. Es kamen die Share-Leute aus New York, Montreal und anderen Orten, es waren so sechs bis sieben Nationen beteiligt – und eben auch die upcoming Share-Leute aus Budapest, denn dort gab es bis zu diesem Zeitpunkt noch kein Share. Dann haben wir in Berlin eine Workshop-Reihe gemacht und dazu unter anderem auch ungarische Teilnehmer eingeladen. András Nun hat dies als Anregung aufgenommen und beim Ultrahang Fesztivál ebenfalls einen Workshop auf die Beine gestellt. Dort hatten wir wiederum die Möglichkeit, Berliner Teilnehmer einzuladen. Es ging also hin und her und das war sehr spannend. Und ich muss sagen, ich fand es ganz toll, dass es bei uns sowohl Regionalzüge als auch ICES gab.

Aber mich haben zwei Dinge in der bisherigen Diskussion aufgeregt und die möchte ich noch einmal

ansprechen. Zum einen entsteht der Eindruck, als würde hier in Ungarn eine kleine Gruppe von Leuten die Gelder unter sich aufteilen. Ist denn die ungarische Szene wirklich so klein, dass Personen mehrmals besetzt werden müssen? Womöglich liege ich damit falsch... Und das Andere, was mich aufgeregt hat, war, dass Du, Gyuri [György Szabó], sagst, «wir müssen unsere Kräfte schonen und 60 km/h fahren». Trafó hat eine Reihe Projekte angezogen, und wenn man in Berlin gefragt hat, welche Orte es in Budapest gibt, da wurde Trafó ganz oft genannt, und es wurde vielleicht noch IMPEX erwähnt als ein toller neuer Ort. Aber ich frage mich, was ist daran spannend, einen Ort zur Verfügung zu haben, wo Leute etwas machen könnten, und ihr steht dann voll auf der Bremse? Natürlich kommt ein Projekt immer mit großem Enthusiasmus und will etwas bewegen. Ich wünsche mir als Projektleiter von meinem Gegenüber, dass er auch diesen Enthusiasmus hat. Und wenn ihr dann daherkommt und sagt, «Nun mal langsam, wir haben zu wenig Leute», das hilft doch niemandem weiter, da wird man nur wahnsinnig darüber.

György Szabó Da hast du vollkommen recht, und Tatsache ist, dass ein Projekt dann gut ist, wenn es seine eigene Geschwindigkeit bringen kann. Aber wenn erwartet wird, dass ein Veranstaltungsort das Projekt aufnimmt, dann müssen zwei Strukturen aufeinander abgestimmt werden. Wir sind eine Oberfläche, auf die das aufgetragen wird, was der Künstler bringt. Und dabei muss man einiges beachten. Ich mache gerne den etwas schrägen Vergleich: Auf dünnem Eis sollte ein Elefant nicht herumspringen, weil das Eis sonst bricht. Wenn sich also der Künstler und der Präsentationsort einigen, muss letzterer darauf achten, dass die Konditionen für ihn einhaltbar sind. In Ungarn passiert sehr oft, dass Abmachungen entstehen und die Institutionen sich nicht daran halten können. Daraus resultieren unglaubliche Konflikte, ich musste diese Erfahrung auch schon des Öfteren machen – dabei denke ich jetzt aber nicht an unsere Bipolar-Projekte.

Andrea Szigetvári Zwischen uns und dem Trafó hat das beispielsweise sehr gut funktioniert. Wir konnten mit dem Festival *Making New Waves* mit hundertzwanzig rasen, während das Trafó mit sechzig fuhr, weil wir gelernt haben, wie wir unsere Leute auf die sechzig km/h vorbereiten müssen, damit wir unsere Geschwindigkeit erreichen. Auf einem anderen Blatt steht, dass das inzwischen auch zu Ende ist.

hetett, hogy az embereknek egy kis csoportja osztja fel maga között a pénzeket Magyarországon. Lehetőséges az, hogy a magyar művészeti életnek ez a szeglete olyan kicsi, hogy egy személy többféle pozíciót is elfoglalhat? Persze lehet, hogy tévedek.

A másik dolog, ami nem hagy nyugodni, hogy te, Gyuri [Szabó György], azt mondadt: «kímélni kell erőinket, elég hatvannal menni». A Trafó nagyon sok projektnek adott helyet, és ha Berlinben azt kérdeztek, milyen helyek vannak Budapesten, akkor a Trafó, és talán még az IMPEX, mint nagyszerű, új hely jön szóba. De feltenném a kérdést, mi az izgalmas abban, ha rendelkeztek egy hellylel, ahol sok minden megvalósulhatna, ti pedig nem veszitek le a lábatokat a fékről? Persze, egy projekt mindig nagy lelkesedéssel és energiával jön, és a maximumot akarja kihozni. De mint projektvezető azt várom el a másik féltől, hogy benne is legyen meg ez az elszántság. És ha ti azzal jöttök, hogy csak lassan, lassan, túl kevés emberünk van, az senkinek nem segít, és tulajdonképpen öröjtő.

Szabó György Ebben teljesen igazad van és tény, hogy egy projekt akkor jó, ha tudja hozni a saját sebességét. De ha elvárja azt, hogy a produció befogadójá a projektet megfelelően prezentálja, akkor a két szerkezetet össze kell hangolni. Mi egy felület vagyunk, amire felkerül az, amit hoz a művész. Én azt szoktam képleteken mondani, hogy vékony jégen elefánt ne ugráljon, mert beszakad a jég. Ha a művészek és a befogadóhely között létrejön egy megállapodás, akkor olyan feltétekkel kell azt megkötni, hogy a befogadó be is tudja tartani azokat. Magyarországon nagyon sokszor olyan megállapodások születnek, amelyeket nem tudnak tartani a befogadó intézmények. Ebből hihetetlen konfliktusok születnek. Én is belefutottam már jó párba – most nem a Bipolar-projektekre gondolok.

Szigetvári Andrea Közöttünk és a Trafó között például ez nagyon jól működött. Mi a *Making New Waves* fesztivállal tudtunk százhússal száguldani, miközben

a Trafó hatvannal ment, mert megtanultuk, hogyan kell a hatvanra a mi embereinket felépíteni, hogy elérjük a sebességünket. Az más kérdés, hogy közben ennek is vége.

Szabó György A múlt évben ugyanis abba a helyzetbe kerültünk, hogy minden fesztiválunktól meg kellett válnunk, így az Andreáékötől is. Egy intézmény, amely tényleg elég fontos a színen, és a művészeti programját öt, nagyon leterhelt emberrel valósítja meg, egyet tehet, és ez Andreákkal nagyon jól működött: partnerré kell nevelni a projekteket, hogy aztán önállóan meg tudjanak állni a lábukon. Példa erre a mi Bipolar-projektünk is [*Kommander Kobayashi III.*], amely létrejött, de lényegében az történt, hogy áttoltuk a németeknek a megvalósítást.

De ez az egész problémakör a Bipolar alapjait is érinti, mert ha a program az intézményeken kívüli művészeti világra épít, akkor vékony jégre merész-kedik. Olyan dolgokat vár el, ami Németországban megszokott, Magyarországon azonban nem létezik. Megpróbálom röviden elmondani, hogy ezek miért nem alakultak ki. Én tipikusan pessimista vagyok, az esélyét sem látom, hogy ki fognak alakulni. Most már úgy látom, hogy ennek történelmi hagyományai vannak, és mi erről lecsúsztunk.

A probléma része az is, hogy 1989-ig fal volt a keleti blokk és a világ között. Ami a húszas években elkerült Amerikába, majd a hatvanas években újra visszakerült Nyugat-Európába fellázítva ott a kultúrát, hozzánk nem jutott el. A magyar kultúra nem ismeri ezeket a szabad formákat, nem tudott kellőképpen fellazulni. A projektkultúra ebből következően a politikaiellenállás egyik vékony formáját jelentette '89 előtt, underground mozgalom volt. A rendszerváltás után, ez a nagyon vékony politikai elit dobta ezt a kultúrát. Ma ez már egyértelmű számomra, és mások számára is, ezért nagy pessimizmus is megfigyelhető.

Van még egy dolog: egy új fal jött létre, a piac fala, amit meg kellett tanulunk áttörni. Ez teljesen más-fajta absztraktiót jelent, mint amihez hozzá voltunk

György Szabó Ja, letztes Jahr sind wir nämlich in die Situation geraten, dass wir uns von allen unseren Festivals trennen mussten, also auch von Andreas. Eine Institution, die wirklich wichtig auf der Palette ist, und mit fünf sehr stark belasteten Menschen ihr künstlerisches Programm verwirklicht, kann nur eines tun, und das hat mit Andrea sehr gut funktioniert: sie muss sich die Projekte zum Partner heranziehen, damit die Projekte dann auf eigenen Beinen stehen können. Ein anderes Beispiel ist unser Bipolar-Projekt [Kommander Kobayashi III]. Es ist verwirklicht worden, doch im Wesentlichen haben wir es den Deutschen überlassen.

Aber diese ganze Problematik betrifft auch die Grundlagen von Bipolar, denn indem es sich auf die künstlerische Szene außerhalb der Institutionen bezieht, bewegt es sich auf sehr dünnem Eis. Es werden Bedingungen erwartet, die in Deutschland selbstverständlich sind, in Ungarn jedoch kaum existieren. Ich versuche kurz zu schildern, warum sich hier bestimmte Dinge nicht entwickelt haben. Ich muss dazu sagen, dass ich typisch pessimistisch bin, ich sehe nicht die geringste Chance, dass sie sich jemals entwickeln werden. Denn ich sehe, dass es dafür historische Traditionen im Westen gibt, die wir verpasst haben.

Teil des Problems ist, dass bis 1989 eine Mauer zwischen dem Ostblock und der restlichen Welt bestand. Das, was in den zwanziger Jahren nach Amerika gelangte, dann in den Sechzigern erneut zurück nach Westeuropa kam und dort die Kultur aufgelockert hat, ist bei uns nicht angekommen. Die ungarische Kultur kennt diese freien Formen nicht, sie konnte sich nicht entsprechend auflockern. Die Projektkultur bedeutete folglich vor '89 eine schmale Form des politischen

Widerstands, eine Underground-Bewegung. Nach der Wende hat diese sehr schmale Schicht der politischen Elite diese Art Kultur fallen gelassen. Heute ist mir und vielen anderen das bereits eindeutig klar, daher ist auch dieser große Pessimismus zu beobachten. Und es kommt noch hinzu, dass eine neue Mauer entstanden ist, die Mauer des Marktes, die wir lernen mussten zu durchbrechen. Das bedeutet eine ganz andere Art von Abstraktion als das, woran wir gewohnt waren – die Abstraktion der Verkäuflichkeit. Wir Ungarn, aber auch die Tschechen oder Slowenen, haben zu lernen, wie wir in diesem Rahmen denken müssen.

Bei uns bedeuten eine Menge Sachen etwas anderes, denn selbst heute noch leben wir in einer anderen Geschichte als der Westen. Als Jan Fabre vielleicht das erste Mal in Ungarn war, trat er in Budapest im Thalia-Theater auf, ich dachte, ich verstehe das Stück. Danach unterhielten wir uns, und er erzählte mir, dass sein Stück auf dem *White Album* von den Beatles basiert. Ich war verblüfft, denn dieses Album war in Ungarn verboten. Das heißt, es bedeutete für mich etwas anderes und bedeutete im Westen etwas anderes. Wir mussten uns also auch historisch integrieren, um diese Dissonanzen herausfiltern zu können. Das sage ich jetzt nicht zur Selbstverteidigung, ich versuche nur, die Situation verständlich zu machen.

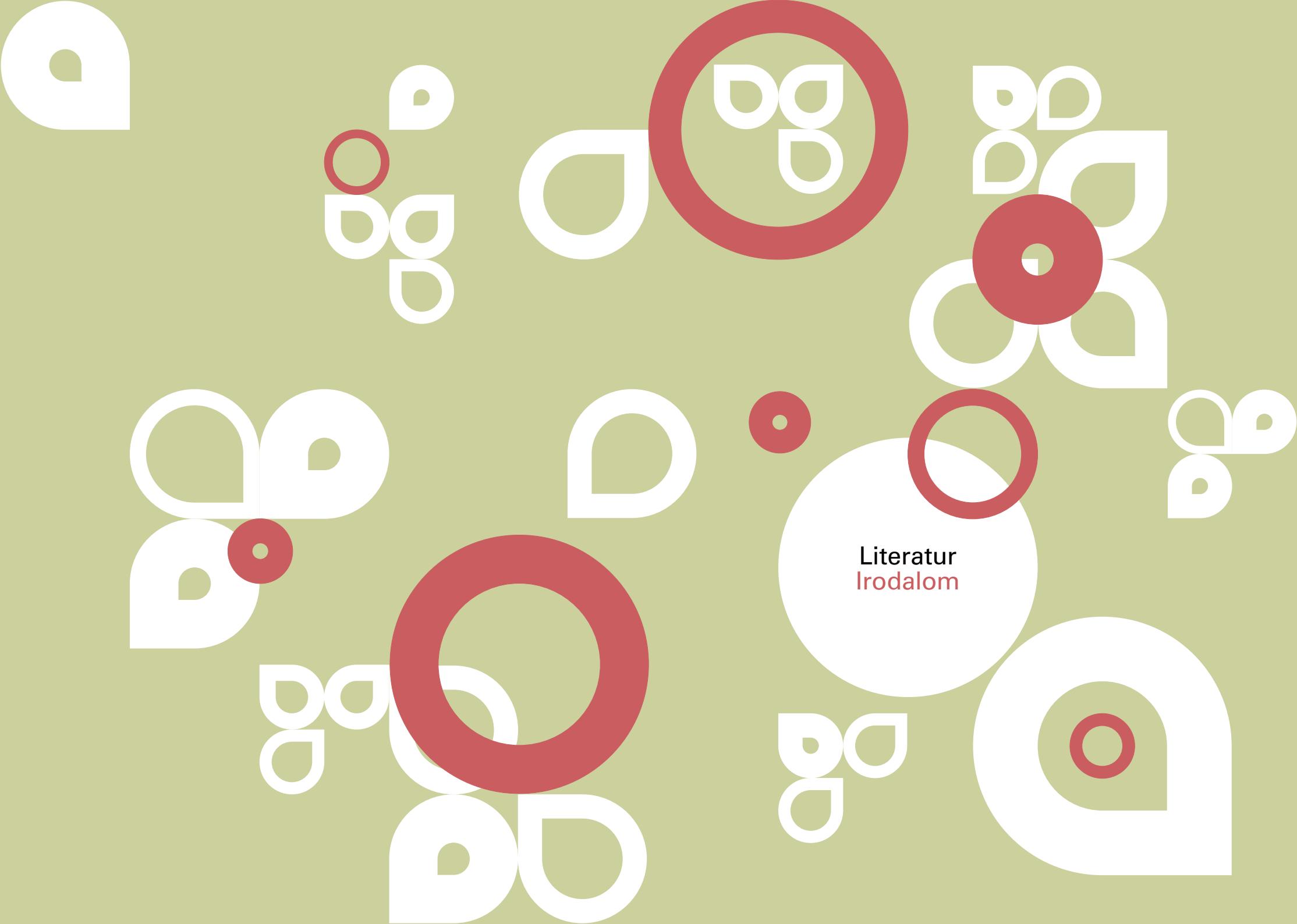
Andreas Broeckmann Danke, Gyuri, für diese wichtigen Anmerkungen, die man in der kulturpolitischen Diskussion aufgreifen sollte. Danke euch allen für das Gespräch und für die interessanten Einblicke in die Prozesse, die sich hinter den Kulissen abgespielt haben.

szokva: az eladhatóság absztraktióját. Nekünk, magyaroknak, de a cseheknek, szlovéneknek is meg kell tanulnunk, hogyan kell ebben gondolkozni.

Nálunk sok minden másr jelent, mert még ma is egy másik történelemben élünk, mint a nyugat-európaiak. Amikor Jan Fabre talán először járt Magyarországon, a Tháliában lépett fel, én azt hittem, hogy értem a darabot. Utána beszélgettünk, és elmondta, hogy a darabja a Beatles *Fehér Albumán* alapult. Le voltam döbbenvé, mert ez az album Magyarországon be volt tiltva. Tehát nekem másr jelentett, és Nyugaton másr jelentett. Történelmileg is integrálódnunk kell, hogy ezeket a disszonanciákat ki tudjuk szűrni. Ezt most nem önvédelemből mondom, csak a helyzetet próbálom megértetni.

Andreas Broekmann Köszönöm, Gyuri, hogy ezeket a kultúrpolitikai diskurzus számára fontos elemeket beemeltek a vitába. A pódium minden résztvevőjének köszönöm a beszélgetést és azt, hogy betekintést engedtetek a kulissák mögötti folyamatokba.

Literatur
Irodalom

Die Planung/ A Terv

Utopisches Publikationsprojekt

«Liebes Ich, dein Brief, den du vor einem Vierteljahrhundert abgeschickt hast, ist heute in meiner Netz haut-Box angekommen. Matt und Jay haben kontrolliert, ob er keine Pixelbombe enthält. Eine erschütternde Lektüre. Damals war ich optimistisch und hoffte, selbst wenn ich es nicht offen zugegeben hätte, dass die Menschheit, gereinigt durch eine Reihe von Kataklysmen, zu einem einheitlichen Individuum, einer eigenständigen Entität, einem einzigen Organismus, poetisch gesprochen zu einem vereinten, zuverlässlichen, neugierigen Blick im Universum werden würde.» László Garaczi: *One Brain* (2036)

Das Zeitschriftenprojekt *Die Planung/A Terv* ist ein Experiment zur Nutzbarmachung der Zukunft im Jetzt, ein Versuch zur Antizipation von Geschichtsschreibung. In bewusstem Rückgriff auf avantgardistisch-modernistische Namensgebungen (*Der Sturm*, *Die Aktion* etc.) wurde die Zeitschrift mit dem programmatischen Titel *Die Planung/A Terv* vom Herausgeberteam als Langzeitstudie zur Erforschung der «Planbarkeit» von Kunst, Kultur, Politik, Wirtschaft, Architektur, Geschichtsschreibung und Wissenschaft entworfen. Eine Aussage über einen Zustand zu treffen, der per definitionem unbekannt ist, ist das Wesen von Planung. Diesen Zustand durch das utopische Paradox einer geplanten zukünftigen Rückschau auf die Perspektiven des Jetzt poetisch und künstlerisch zu fassen, ist die Besonderheit der Publikation *Die Planung/A Terv*.

Die drei 2007 erschienenen Ausgaben tragen als Erscheinungsdatum jeweils eine der Jahreszahlen 2011, 2036 und 2048 und sind aus der Perspektive dieser Jahre konzipiert. So stellt jede Ausgabe einen Vorriff auf die Zukunft dar und wird in dem entsprechenden Jahr wieder veröffentlicht. Rund sechzig internationale Künstler und Autoren konnten die Redakteure – Sandra Bartoli, Martin Conrads, Silvan Linden,

Levente Polyák und Katarina Šević – für Beiträge gewinnen. Die Gliederung des Zeitschrifteninhalts gemäß den drei Rubriken «Life», «Death» und «Sex» sorgte für über die Zeit anhaltende thematische Relevanz.

Das Spezielle an der Idee von *Die Planung/A Terv* besteht darin, dass die Autoren zwar aus dem Jetzt, gleichzeitig jedoch aus der Perspektive einer für alle Beteiligten bekannten, möglichen Zukunft schrieben. Um einen gemeinsamen Ausgangspunkt zu schaffen, stellten die fünf Redakteure u.a. ein Sammelsurium an Informationen über die Welt in 4, 29 und in 41 Jahren ins Internet. Diese für jeden Beitragenden erreichbare Datenbank ermöglichte die Recherche im gleichen Spektrum denkbarer Zukünfte. ☀

Die Planung/ A Terv

Utópikus kiadványsorozat

«Kedves én, ma megérkezett a negyed százada küldött leveled a recehártya-boxomra. Matt és Jay ellenőrizték, nincs-e benne pixelbomba. Megrendítő olvasmány. Akkoriban optimistán abban reménykedtem, ha nyíltan nem is mertem bevallani, hogy az emberiség egy kataklizma-sorozatban megtisztulva egységes individuummá, önálló entitássá, organizmussá, költőien szólva egyetlen bizakodó tekintettel válik az univerzumban.» Garaczi László: *1 agy* (2036)

A *Die Planung/A Terv* egy folyóirat a jövőből a mának. Kísérlet egy «megelőlegezett» történetírás

Termine
Események

2007

24.–25. März március 24–25.

Literatur geht fremd... mit Fotografie, Performance und Futurologie Az irodalom félrelép... a fényképészettel, az akcióművészettel és a jövőkutatással Vorstellung des Konzepts *Die Planung/A Terv* könyvvásári beharangozója Lipszében Leipzig Buchmesse

29. Juni június 29.

Projektpäsentation A projekt bemutatása Badischer Kunstverein, Karlsruhe

4. Juli július 4.

Präsentation aller drei Ausgaben A folyóirat három számának bemutatója West-Balkán und IMPEX, Budapest

6. Juli július 6.

Präsentation aller drei Ausgaben und Lesung, Release-Party A folyóirat három számának bemutatója, felolvasás, release party pro qm, West Germany, Berlin

Publikationen
Publikációk

Die Planung/A Terv No. 25, Juni/Juli 2011 június/július

ISBN 978-963-06-2501-2, 183 S./p., 12 EUR

Die Planung/A Terv No. 117, Juni/Juli 2036 június/július

ISBN 978-963-06-2502-9, 209 S./p., 12 EUR

Die Planung/A Terv No. 247, Juni/Juli 2048 június/július

ISBN 978-963-06-2503-6, 217 S./p., 12 EUR

Vertrieb Terjesztés

Vice Versa

www.vice-versa-vertrieb.de

Herausgeber und Redakteure

Sandra Bartoli (*1967) lebt in Berlin. Nach dem Studium der Architektur in Venedig und der Landschaftsarchitektur in Amherst (USA) gründete sie 2000 das Büro Terraform in Berlin. Zahlreiche Ausstellungsbeteiligungen und Kunstprojekte in Northhampton (USA), Berlin, Antwerpen und Stuttgart. Zusammen mit Silvan Linden Gründerin des Büros für Konstruktivismus (2006).

Martin Conrads (*1969) lebt als freier Autor, Kulturproduzent und Künstler in Berlin. Nach dem Studium der Publizistik, Geschichte und Psychologie war er vor allem an Audiokonzepten und medienkulturellen Projekten beteiligt. 2001/02 Redakteur bei der Zeitschrift *Texte zur Kunst*; 2003/04 Co-Kurator der 6. Werkleitz Biennale; 2005 Produzent/Redakteur des Radio Copernicus. Seit Oktober 2007 Künstlerischer Mitarbeiter am Institut für Transmediale Gestaltung der UdK Berlin.

Silvan Linden (*1968) lebt in Berlin. Nach dem Studium der Architektur in Portsmouth, Berlin und Aachen Mitarbeit bei zahlreichen medienkünstlerischen Projekten und Publikationen mit convex.tv und edit suisse group. Lehraufträge und Gastkritiken an Architektschulen in Greenwich, Eindhoven, Wuppertal, Aachen und Berlin. 2003–2006 Assistenz und 2006 Gastprofessur an der ABK Nürnberg.

Levente Polyák (*1979), Stadtforscher und Beteiligter bei verschiedenen Projekten und Publikationen über Stadtrehabilitation und Architektur, arbeitet zurzeit in New York. Nach dem Studium der Architektur, der Ästhetik und der Stadtsoziologie in Budapest

und Paris Mitbegründer des Kulturzentrums Tűzraktár, Mitarbeiter am Zentrum für Regionalkunde der Ungarischen Akademie der Wissenschaften und seit 2006 Mitorganisator am Zentrum für zeitgenössische Architektur (KÉK) in Budapest.

Katarina Šević (*1979 in Novi Sad), freie Grafikerin, lebt in Budapest. Seit dem Kunststudium zahlreiche Ausstellungen im In- und Ausland. Mitbegründerin des freien Kunstraums Dinamo, Vorstandsmitglied des Studios Junger Künstler, Mitbegründerin der IMPEX Galerie und von Kidpix. Mitarbeit am C3 Institut und dem Szépművészeti Múzeum.

Träger

Das Sekretariat für Zukunftsforchung (SFZ, gegr. 1990) ist eine unabhängige Forschungseinrichtung, an der interdisziplinäre Expertenteams aus Human-, Natur- und Sozialwissenschaften arbeiten. Ziel des SFZ ist, relevante Zukunftsentwicklungen zu identifizieren, verlässliches Wissen zur Orientierung bereitzustellen und Spielräume für eine aktive Zukunftsgestaltung zu schaffen. Vermittlung von Zukunftswissen gehört ebenso zu den Tätigkeiten des SFZ wie die Beratung von Politik, Wirtschaft und Gesellschaft.

Nextlab ist ein 2004 gegründeter experimenteller Verein zur Förderung digitaler Kultur, der die Möglichkeiten der neuen Medien, der Virtualität und der künstlichen Intelligenz in unterschiedlichen öffentlichen Kontexten erforscht. Nextlab versteht sich als Katalysator für kreative Ausdrucksformen für Künstler, Architekten, Technologieentwickler und Designer. Durch öffentliche Foren fördert Nextlab den Austausch von Fachleuten untereinander und mit dem Publikum. ☎

Kiadó és szerkesztők

Sandra Bartoli (*1967) Berlinben él. Építészetet hallgatott Velencében és tájépítészetet Amherstben. A berlini Terraform tájépítészeti iroda alapítója (2000). Számos kiállítás és művészeti projekt résztvevője (Northhampton, Berlin, Antwerpen, Stuttgart). A Büro für Konstruktivismus társalapítója (2006) Silvan Lindennel.

Martin Conrads (*1969) szabadfoglalkozású író, művész és kultúrmenedzser, Berlinben él. Egyetemi tanulmányai (íjászágrád, történelem és pszichológia) óta konzeptuális audio- és mediakultúralis projektek résztvevője. 2001–02: a *Texte zur Kunst* folyóirat szerkesztője; 2003–04: a hallei 6. Werkleitz Biennale egyik kurátora; 2005: a Radio Copernicus producere,

szerkesztője. Jelenleg az Universität der Künste Berlin Transzmédia Intézetének művészeti munkatársa.

Silvan Linden (*1968) Berlinben él. Építészetet hallgatott Portsmouthban, Berlinben és Aachenben. A convex.tv munkacsoport és az edit suisse group (1996–2002) tagjaként számos médiaművészeti projektben, kiállításon és publikációban vett részt. Különböző építésziskolában tanított (Greenwich, Eindhoven, Wuppertal, Aachen és Berlin), majd 2003 és 2006 között a nürnbergi Akademie der Bildenden Künste adjunktusa, 2006 óta vendégprofesszora.

Polyák Levente (*1979) városkutató, 2007 öszétől New Yorkban dolgozik. Építészetet, esztétikát és városszociológiát tanult Budapesten és Párizsban. A Tűzraktár kulturális központ társalapítója (2005), a Nextlab csoport tagja. A MTA Regionális Kutatószék Központja kutatója és 2006 óta a Kortárs Építészeti Központ egyik szervezője. Különböző városrehabilitációs és építészeti projektek, publikációk résztvevője.

Katarina Šević (*1979, Újvidék) szabadfoglalkozású grafikusművész, a budapesti Képzőművészeti Egyetemen tanult. A Fiatal Képzőművészök Stúdiójának vezetőségi tagja, a Kidpix Digitális Képzőművészeti Műhely és az IMPEX egyik alapítója. A budapesti C3 Kulturális és Kommunikációs Központ, valamint a Szépművészeti Múzeum munkatársa. Műveit számos alkalommal kiállították bel- és külföldön eggyáránt.

Lebonyolítók

Az 1990-ben alapított **Sekretariat für Zukunftsforchung** (SFZ, Jövőkutató Intézet) független kutatóintézet, kutatócsoportjaiban a humán-, társadalom- és természettudományok művelői dolgoznak. Az SFZ a meghatározó trendek kutatásával és tudományos elemzésével foglalkozik, mozgásteret kínálva ezzel a jövő aktivitására. Az intézet tanácsadói tevékenységet is folytat a köz- és magánszféra számára.

A **Nextlab** csoport 2004-ben alakult, a digitális kultúra, az új média, a virtualitás és a mesterséges intelligencia terén folytat kutatásokat és köztéri kísérleteket. A Nextlab kreatív kifejezésmódon katalizátoraként értelmezi tevékenységét, tagjai művészkek, építészek, rendszerfejlesztők és grafikusok. Nyilvános rendezvényein a széles közönség számára is hozzáférhetővé teszi a szakmai diskurzust. ☎

Info Információk

www.dieplanung.org
www.aterv.org

Herausgeber und Redakteure

A folyóiratot kiadták és szerkesztették

Sandra Bartoli, Martin Conrads, Silvan Linden, Polyák Levente, Katarina Šević

Träger D Lebonyolító
Sekretariat für Zukunftsforchung
Zentrum Minister Stein
Evinger Platz 11, 44339 Dortmund
www.sfz.de

Träger H Lebonyolító
Nextlab – Digitális Kultúra Fejlesztéséért Egyesület
Szövetség u. 39., 1074 Budapest
www.nextlab.hu

Weiterer Partner További partner
IMPEX – Contemporary Art Provider, Budapest

Autoren und Beitragende Szerzők és alkotók
a42.org, Velimir Abramović, Detlev Arendt, Rachel Baker, Bán Zsófia, Bodó Balázs, Guy van Belle, Martin Burckhardt, Erik Bünger, Sebastian Cichoń, Beátriz Colomina, Daniela Comani, Martin Conrads, Jason Danziger, Ronald Düker, Elizabeth Felicella, Ulrike Feser, Yona Friedman, Maja and Reuben Fowkes, Garaczi László, Gerlóczy Ferenc, Ulrich Guttmair, Donna Haraway, Charles Holland, Intercultural Orientation and the RandomRoutines, Irimiás Balázs, Jávor Benedek, Peter Kerétes, Ferda Kolatan, Kómlói Ferenc, Aspasia Kouzoupí, LIGNA, Hanna Cheng, Maas Mandlova & Laurlene Gwk Nganeland, Anna Mándoki, Iassen Markov & Giulia Tubelli, Reiner Maria Matysik, Michaela Melián, Luc Merx, Aaron Mo, Ingo Niermann, Roland Nolte, Polyák Levente, Kathrin Röggl, Far Severő Sápirico, Ines Schaber, Hilmar Schmundt, Carolee Schneemann, Deane Simpson & Jörg Stollmann, SKART, Sugár János, Szabó-Benke Róbert, Terre Thaemlitz, Tillmann J. A., Vera Tollmann, Stephan Trüby, Wark McKenzie, Richard W. Wilkie, zeitguised

Übersetzer Fordítók

Balkay Frusina, Martin Chalmers, Brian Currid, Adele Eisenstein, Farkas Csaba, Elisabeth Felicella, Karl Hoffmann, April Elisabeth Lamm, Litván Péter, Milan Marković, J Maizlish Mole, Polyák Emese, Sipos Dániel, Jim Tucker

Revisiting Memory – Gedächtnisspuren

Literarisch-fotografische Reiseberichte

«Sie sollen einander dann doch mal an die Schauplätze ihrer Kindheit schleppen, vor allem in ihre Dörfer, wohin sie nicht einmal ihre Liebsten mitnehmen würden, wo selbst von den besten Freunden nur der intimste Kreis war, keiner eine Fremdsprache spricht, und wo es gerade mal diesen einen Künstler gibt, der dem Ort glücklich entronnen ist.» Krisztian Grecsó: *Vergangenheit im Schleudergang*

Was passiert, wenn wir die Orte unserer Erinnerung zusammen mit einem Fremden aufsuchen? Wird unser Blick auf uns und auf die eigene Vergangenheit ein anderer werden? Im Rahmen von *Revisiting Memory – Gedächtnisspuren* begaben sich jeweils zwei Fremde gemeinsam an ihre persönlichen Erinnerungsorte. Die vier Paare bildeten sich aus je einem Autor und einem Fotografen, von denen je einer aus Ungarn/Siebenbürgen und einer aus dem deutschsprachigen Raum stammte.

Ausgangspunkt für die Projektleiter Martin Hager, Éva Karádi, Noémi Kiss und Aimée Torre Brons war die Überlegung, dass Fotografie wie Literatur gleichermaßen in der Lage sind, Erinnerungen zu speichern, aufzuarbeiten und neu zu erschaffen. Und doch verwenden sie unterschiedliche Sprachen. Seit der Erfindung der Fotografie beeinflussen sich die beiden Künste gegenseitig. Die bei *Revisiting Memory* entstandenen Werke sind jedoch keine Narrativen, Kommentare oder gar Illustrationen des anderen. Die Texte und Fotos füßen objektiv gesehen in derselben Ausgangssituation, aus denen jedoch sehr persönliche, eigenständige Erzählungen hervorgingen.

Krisztian Grecsó und André Lützen besuchten Hamburg, die Ostsee, Budapest und Szegvár (ungarische Tiefebene), Christiane Neudecker und Gabriella Csoszó waren gemeinsam auf Amrum und Marcali (Südwest-Ungarn), Arno Geiger und Lilla Khoór fuhren nach Wolfurt (bei Bregenz am Bodensee) und nach Solt (an der Donau), Attila Bartis und Julia Baier besuchten Szárhegy (in Siebenbürgen) und Passau.

Die Ergebnisse der Reisen der Künstler erschienen auf Ungarisch in *Magyar Lettre Internationale* und auf Deutsch in einem Text-Bild-Band als Sonderheft von *Drei Raben* sowie auszugsweise in *die tageszeitung*. Darüber hinaus wurde das Projekt in zahlreichen Lesungen und Ausstellungen in Budapest, Berlin, Stuttgart und Frankfurt am Main präsentiert. ☀

Revisiting Memory – Az emlékezet nyomában

Irodalmi-fotográfiai útinaplók

«...Hogy szabadítsunk egymásra idegen alkotókat, fotóműveseket és írókat, akik úgynevetít első generációs értelmiségek, és a múltjuk elüt, idegen aktuális életformájuktól. Ezek hurcolják el egymást gyerekkoruk helyszíneire, főképpen falujukba, ahová szerelmeiket sem mindig, ahol a legjobb barátok közt is csak a belső kör járt, idegen nyelvet senki nem beszél, alkotóból pedig elég az az egy adott bolond, aki onnan kiszabadult...» Grecsó Krisztán: *Múltfutam*

Mi történik, ha egy idegen társaságában keressük fel újra múltunk nevezetes helyszíneit? Megváltozik a magunkról és a múltunkról alkotott képünk? Újraírjuk emlékeinket? A *Revisiting Memory* írókat és fotóműveseket indított útjukra saját és egy számukra ismeretlen ember emlékeinek nyomában. A kísérlet egyszerű és merészen veszélyes volt: két egymásnak idegen művész, egy fényképész és egy irodalmár, egyikük magyar, másikuk német vagy osztrák, együtt keresték fel egymás életének emlékezetes színtereit.

A *Revisiting Memory* két művészeti ág interakcióját valósította meg. A fényképész és az irodalom egyaránt képesek emlékeket elraktározni, feldolgozni, kreálni és újra elmesélni, ám különböző nyelvet használnak. A fotográfia és az irodalom – az előbbi feltalálása óta – szakadatlan kölcsönhatásban áll egymással.

Termine
Események

2006

28. Oktober und 7. November október 28. és november 7.
Vorstellung der Projektkonzeption Beharangozó
Haus 75, Hamburg/Irók Boltja, Budapest

2007

24.–25. März március 24–25.
Lesung und Podiumsdiskussionen Könyvvásári bemutató
Leipziger Buchmesse

15. April április 15.

Vorstellung des Sonderdossiers von *Magyar Lettre Internationale*
A Magyar Lettre Internationale tavaszi számának bemutatója
Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál

4.–16. September szeptember 4–16.

Fotoausstellung Fotókiállítás
Haus der Berliner Festspiele, Berlin

10. September szeptember 10.

Präsentation der Sonderausgabe von *Drei Raben*
A Drei Raben (Három holló) különszámának bemutatója
Café Eckermann, Budapest

12. September – 6. Oktober szeptember 12. – október 6.

Fotoausstellung Fotókiállítás
2B Galéria, Café Eckermann, Budapest

14.–15. September szeptember 14–15.

Lesungen Felolvasások
Internationales Literaturfestival, Haus der Berliner Festspiele

9. Oktober – 30. November október 9. – november 30.
Fotoausstellung Fotókiállítás
Literaturhaus Stuttgart

11. Oktober október 11.

Projektpäsentation Könyvvásári bemutató Frankfurtban
Frankfurter Buchmesse

Publikationen
Publikációk

Wilhelm Droste, Martin Hager, Aimée Torre Brons: *Revisiting Memory. Gedächtnisspuren. Literarisch-fotografische Reisen in die Erinnerung*. Sonderedition der Zeitschrift für ungarische Kultur *Drei Raben*. 7. Jahrgang, Heft 12. MSB Matthes & Seitz Berlin, 2007. ISBN 978-3-88221-381-2, ISSN 1586-8583

Magyar Lettre Internationale: Frühling, Herbst/Tavasz, Ósz 2007
die tageszeitung vom 24. März, 5. Mai, 7. Juli, 1. September 2007
die tageszeitung 2007. márc. 24., máj. 5., júl. 7., szept. 1.

Autoren und Fotografen

Julia Baier (*1971), freischaffende Fotografin in Berlin. Ihre Arbeiten wurden mehrfach ausgezeichnet und waren international in zahlreichen (Einzel)Ausstellungen vertreten.

Attila Bartis (*1968), freier Autor und Fotograf. Romandebüt: *A séta* (1995). Auf Deutsch erschienen: *Der Spaziergang* (1999), *Die Ruhe* (2005), *Die Apokryphen des Lazarus* (2007). 2007 Guest des DAAD-Künstlerprogramms in Berlin.

Gabriella Csoszó (*1969), Foto- und Videokünstlerin, Ausstellungsmacherin in Budapest. Ausstellungen und Stipendienaufenthalte in Ungarn und im Ausland.

Arno Geiger (*1968), freier Autor in Wien. Für seinen Roman *Es geht uns gut* erhielt er 2005 den Deutschen Buchpreis. Jüngst erschienen: *Anna nicht vergessen* (Roman).

Krisztián Grecsó (*1976), Autor und Kritiker, lebt in Budapest. 2001 ausgezeichnet für den Prosaband *Plentykaanyu*. Auf Deutsch erschienen: *Lange nicht gesehen* (Roman).

Lilla Khoór Fotografin und Videokünstlerin, studierte 2001–2005 an der Akademie der Bildenden Künste in Wien. 2006 ausgezeichnet mit dem Förderkreis des Studios Junger Künstler in Budapest. Ausstellungen in Budapest, Wien, Berlin und Frankfurt.

Noémi Kiss (*1974), Autorin und Dozentin für ungarische und deutsche Literatur, lebt in Budapest. Sie veröffentlichte zahlreiche Erzählungen, Essays und Aufsätze über Literatur und Fotografie.

André Lützen (*1963), Fotograf, lebt in Hamburg. Der frühere Gastprofessor der Muthesius Hochschule zeigte seine Arbeiten in zahlreichen Ausstellungen – jüngst eine Recherche zu europäischen Werten.

Christiane Neudecker (*1974), die mit mehreren Literaturpreisen ausgezeichnete Autorin, veröffentlichte ihr Prosadebüt *In der Stille ein Klang* 2005. Als Regisseurin wirkt sie bei der Gruppe phase7 performing.arts (Berlin) mit.

Träger

edition 8 (Berlin) ist eine Büro- und Kooperationsgemeinschaft für Programmarbeit, Redaktion und Kommunikation im Kulturbereich (Referenzen: Haus der Kulturen der Welt, Deutsche Philharmoniker). Zwei ihrer Gründer: **Martin Hager** (*1966), freier Publizist, Redakteur und Kulturmanager, an interdisziplinären Buchprojekten beteiligt. Früher als Redakteur der *tageszeitung* und der *Lettre Internationale* tätig.

Aimée Torre Brons (*1966), Kulturagentin und freie Journalistin im internationalen Kulturdialog (v.a. Literatur- und Film-Projekte, Schwerpunkt Lateinamerika). Die **ECF Budapest**, Mitglied des European Cultural Foundation Netzes, organisiert europäische Kulturprojekte: u.a. die Wanderausstellung *Szamizdat*, das *Europa der Migranten*-Programm sowie das jährlich stattfindende Treffen Europäischer Prosadebütanten beim Buchfestival Budapest.

Zeitschriften

Magyar Lettre Internationale, die ungarische *Lettre*, beteiligt sich regelmäßig an europäischen Literaturprojekten. Kollektive Erinnerung, Urbanität und urbanes Leben sind dabei wiederkehrende Themen. Chefredakteurin seit 1995 ist **Éva Karádi**. Die Dozentin für Philosophie ist auch als deutsch-ungarische Kulturvermittlerin sehr aktiv.

Három Holló/Drei Raben ist eine deutschsprachige Kulturzeitschrift (gegr. 2000 in Budapest). Neben einzelnen thematischen Schwerpunkten widmet sie sich der Übersetzung junger ungarischer Literatur. Herausgeber ist **Wilhelm Droste** (*1953), Übersetzer und Vermittler moderner und zeitgenössischer ungarischer Literatur. Schreibt regelmäßig für deutsche Zeitungen und unterrichtet Germanistik an der ELTE Budapest. ☙

Írók és fotográfusok

Julia Baier (*1971) szabadfoglalkozású fényképész, Berlinben él. Munkáit több ízben mutatták be és díjazták nemzetközi kiállításokon.

Bartis Attila (*1968) író, fényképész. 1995-ben jelent meg első regénye, *A séta*, melyet *A nyugalom* és a *Lázár apokrifjei* követett (németül is olvashatók). 2007-ben a DAAD művészeti ösztöndíjasa Berlinben.

Csoszó Gabriella (*1969) fotó- és videoművész, kiállításszervező, Budapesten él. Művészeti nevelést hallgatott Pécsen. Munkái számos bel- és külföldi kiállításon szerepeltek.

Arno Geiger (*1968) író, Bécsben él. 2005-ben *Es geht uns gut* című regényéért a Német Környekereskedők Szövetségének Német Könyvdíját vehette át. Legutóbb megjelent regénye: *Anna nicht vergessen*.

Grecsó Krisztián (*1976) író, kritikus, Budapesten él. *Plentykaanyu* című novelláskötete 2002-ben – az év legjobb első prózaköteteként – Bródy Sándor-díjat kapott. *Isten hozott* című regényét nemrég adták ki német nyelven.

Khoór Lilla fotográfus és videoművész, a bécsi Képzőművészeti Akadémián végzett 2005-ben. 2006-ban elnyerte a Stúdió Díjat. Kiállítások Budapesten, Bécsben, Berlinben és Frankfurtban.

Kiss Noémi (*1974) író, magyar és német irodalomtató oktat a Miskolci Egyetemen. Számos irodalommal és fényképezéssel kapcsolatos elbeszélést, eszéket és tanulmányt publikált.

André Lützen (*1963) fényképezést tanult Hamburgban és New Yorkban. Fotót számos kiállításon bemutatták. Legutóbbi fotográfiai munkája az európai értékeket kutatja.

Christiane Neudecker (*1974) első, díjnyertes prózakötete, *In der Stille ein Klang*, 2005-ben jelent meg. Színházrendezőként multimediális produkciókat készít a berlini phase7 performing.arts csoporttal.

Lebonyolítók

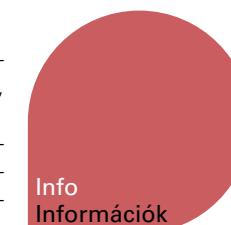
Az **edition 8** (Berlin) munkaközösségi tevékenységi köre a kulturális programszerzés és a kiadvány-szerkesztés. Referenciák: Haus der Kulturen der Welt, Német Filharmonikusok. Az iroda alapítói: **Martin Hager** (*1966) publicista, kultúrmenedzser, korábban a *die tageszeitung* és a német *Lettre Internationale* szerkesztője; **Aimée Torre Brons** (*1966) publicista, kultúrmenedzser, szakterülete a nemzetközi kulturális párbeszéd.

Az amszterdami székhelyű **Európai Kulturális Alapítvány** budapesti központja több európai kulturális projekt szervez. Referenciák: *Szamizdat* vándorkiállítás, *Migránsok Európája* program, *Európai Elsőkönyvesek* Találkozója a Budapesti Tavaszi Könyvfesztiválon.

Folyóiratok

A **Magyar Lettre Internationale** korábban is több tematikus, köztük német vonatkozású összeállítást jelentetett meg. A kollektív emlékezet és az urbanitás problémái visszatérő téma. Főszerkesztője 1995 óta **Karádi Éva**, az Eötvös Loránd Tudományegyetem filozófia oktatója, kultúraközvetítőként számtalan magyar–német csereprogram és rendezvény szerzője.

A **Három Holló/Drei Raben** német nyelvű folyóirat 2000 óta foglalkozik a fiatal magyar irodalom publikálásával. Tematikus számaiban esszéket, interjúkat és fotográfiai munkákat is közöl. Főszerkesztője **Wilhelm Droste** (*1953) a kortárs magyar irodalom közvetítője, fordítója, egyetemi oktató. Rendszeresen publikál német lapokban. ☙

Info Információk

Projektleitung D Projektvezetők

Aimée Torre Brons, Martin Hager

Träger D Lebonyolító

edition 8
(Hager, Olkus, Torre Brons GbR)
Friesenstraße 8, 10965 Berlin
www.edition8.de

Projektleitung H Projektvezetők

Karádi Éva, Kiss Noémi

Träger H Lebonyolító

Európai Kulturális Alapítvány

(European Cultural Foundation, Budapest)

Egyetem tér 1–3., 1053 Budapest

Geschäftsführerin Ügyvezető

Rajk Judit

Autoren Irók

Bartis Attila, Arno Geiger, Grecsó Krisztián, Christiane Neudecker, Wilhelm Droste, Kiss Noémi

Fotografen Fotográfusok

Julia Baier, Csoszó Gabriella, Khoór Lilla, André Lützen

Übersetzer Fordítók

Julia Balogh, Hajós Gabriella, Karádi Éva, Kiss Noémi, Neményi Róza, Ágnes Relle & Werner D. Stichnoth, Tatár Sándor, Éva Zádor

Weitere Partner További partnerek

Magyar Lettre Internationale, Drei Raben – Három Holló, die tageszeitung, MSB Matthes & Seitz Verlagsgesellschaft mbH, 2B Galéria, Eckermann Kávéház, Internationales Literaturfestival Berlin, Kultúrinstitut der Republik Ungarn Stuttgart, Literaturhaus Stuttgart

Erinnerungskultur und kreatives Vergessen

Literarischer Workshop

Die Geschichte des vergangenen Jahrhunderts bietet immensen Stoff, der aufgearbeitet werden kann. So wohl Deutschland als auch Ungarn durchliefen im 20. Jahrhundert verschiedene politische Systeme. Der Übergang von einer unfreien zu einer freieren Gesellschaftsordnung ist oftmals scheinbar nur um den Preis des Verdrängens und Vergessens möglich. Im Laufe der Jahre bildeten sich dabei unterschiedliche Kulturen und Narrativen der Erinnerung heraus, in denen jeweils blinde Flecken des Vergessens entstanden. So ging die Geschichtsschreibung in der alten Bundesrepublik und in der DDR getrennte Wege.

Welche Rolle bei der Vergangenheitsbewältigung der Literatur beziehungsweise den Autoren zufällt, war die Ausgangsfrage eines ungarisch-deutschen Autorentreffens, das am 28. und 29. März 2007 im Literarischen Colloquium Berlin stattfand. Unter dem Titel *Kreatives Vergessen* versammelten sich, moderiert von György Dalos und Marius Meller, zwölf Schriftstellerinnen und Schriftsteller aus Ungarn, Österreich und Deutschland. Es galt, die Möglichkeiten von Schriftstellern auszuloten, mittels Texten Prozesse der gesellschaftlichen Umwandlungen zu begleiten, zu reflektieren und sich über den Umgang mit Tabuthemen der individuellen und kollektiven Erinnerung auszutauschen. Die Teilnehmer, Zsófia Balla, Marcel Beyer, Julia Franck, László Garaczi, Endre Kukorely, Katja Lange-Müller, Thomas Lehr, László Márton, Terézia Mora, Gábor Németh, Lajos Parti Nagy und Robert Schindel wurden vor dem Treffen gebeten, einen Text zur Dialektik des Vergessens und Erinnerns zu schreiben. Die Form war offen gelassen,

so standen Essays, Gedichte und Erzählungen zur Diskussion. Die deutschen Autoren stellten im Rahmen von zwei offenen Abendveranstaltungen ihre ungarischen Kollegen mit deren Beiträgen zum Thema *Kreatives Vergessen* vor.

Die Texte wurden in beiden Sprachen und in beiden Ländern veröffentlicht: in der Literaturzeitschrift *Sprache im technischen Zeitalter* sowie in der Sommer-Ausgabe des ungarischen *Lettre Internationale*. Die ungarische Publikation enthielt zudem Auszüge der Diskussionen, die im LCB geführt wurden. Der Veröffentlichung folgten mehrere Lesungen und Diskussionsrunden in Budapest und Pécs. ☐

Kreatív felejtés és emlékezéskultúra

Irodalmi műhely

A huszadik század történelme kimeríthetetlen tárháza a feldolgozásra váró momentumoknak. A német és a magyar társadalom egyaránt különöző politikai rendszereket élt át az elmúlt évszázadban, köztük totalitárius diktatúrákat is. Az átmenet egy szabadabb társadalomba mindig nehéz, és látszólag csak felejtés és elfojtás árán lehetséges. Az évek során az emlékezésnek különöző kultúrai és narratívai alakultak ki – gyakran érintetlenül hagyva az emlékezet vakfoltjait. Így létezett két német történelem, egy az NDK-ban és egy az NSZK-ban, majd így alakult ki az emlékezés egy új, közös narratívája az újraegyesülés után.

Hogyan kezelik az írók az emlékezés folyamatait, és milyen szerep jut nekik és az irodalomnak a múlt feldolgozásában? Ezek a kérdések voltak a kiindulópontjai annak az irodalmi műhelymunkának, amely 2007. március 28–29-én zajlott a berlini Literarisches Colloquiumban. Tizenkét író gyűlt össze – hat Németországból és Ausztriából, hat Magyarországról –, hogy Dalos György és Marius Meller vitavezetésével beszélgeszenek az irodalom szerepérol a kollektív emlékezet formálásában. Választ kerestek arra, milyen lehetőségei és korlátai vannak egy szerzőnek, hogy irodalmi műveivel a társadalmi változásokról tanúságot tegyen és azokra reflektáljon. Összehasonlították, hogyan közelít a közelműlt német és magyar irodalma az egyéni és a kollektív emlékezet tabutémáihoz.

A résztvevők, Balla Zsófia, Marcel Beyer, Julia Franck, Garaczi László, Kukorely Endre, Katja Lange-Müller, Thomas Lehr, Márton László, Terézia Mora, Németh Gábor, Parti Nagy Lajos és Robert Schindel a találkozó előtt leírták gondolataikat a felejtés és emlékezés kettősségről. A forma kötetlen volt: az írók esszékkal, költeményekkel, elbeszélésekkel érkeztek. A német írók két nyilvános felolvasáson mutatták be a vendégül látott magyar irodalmárokat és az általuk a kreatív felejtésről képviselt gondolatokat.

Az írások mindenki nyelven megjelentek: Magyarországon a *Magyar Lettre Internationale* 2007. nyári számában (itt a viták jegyzőkönyveinek kivonatai is olvashatók), Németországban pedig a *Sprache im technischen Zeitalter* című irodalmi folyiratban. A magyarországi megjelenést több nyilvános felolvasás és vitakör követte. ☐

Termine Események

2007

16. Januar január 16.Lesung und Diskussion *Kétnyelvű felolvasás és beszélgetés*
Café Eckermann, Budapest**28.–29. März március 28–29.***Kreatives Vergessen Kreatív felejtés*
Workshop, öffentliche Lesungen und Podiumsdiskussionen
műhely, felolvasások és pódiumbeszélgetések
Literarisches Colloquium Berlin**6. September szeptember 6.**Lesung aus den im ungarischen *Lettre Internationale* erschienenen Texten *Az esszék magyar publikációja a Magyar Lettre Internationale*-ban, felolvasás
Írók Boltja, Budapest**20. September szeptember 20.**Erscheinen der Essays auf Deutsch in der Zeitschrift *Sprache im technischen Zeitalter* *Az esszék publikációja németül a Sprache im technischen Zeitalter* című folyiratban**18. Oktober október 18.***Kreatives Vergessen Kreatív felejtés*
Lesung und Gespräch *felolvasás és beszélgetés*
Művészletek és Irodalom Háza, Pécs**27. Oktober október 27.***Kreatives Vergessen Kreatív felejtés*
Präsentation auf dem Festival der Belletristengesellschaft
felolvasás és vita a Szépirók Ószi Fesztiválján
Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest**30. Oktober október 30.**Diskussion zum Thema *Kreatives Vergessen Vita a kreatív felejtésről készült írásokról*
Írók Boltja, Budapest**27. November november 27.**Erinnerungskulturen und Erinnerungspolitik *Emlékezéskultúrák és emlékezetpolitikák*
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Publikationen Publikációk

Sprache im technischen Zeitalter. 183. September 2007, 45. Jahrgang. Begründet von Walter Höllerer, Hrsg. Norbert Miller, Joachim Sartorius. ISSN 0038-8475
Magyar Lettre Internationale. Sommer/Nyár 2007

Autoren

Zsófia Balla (*1949), Dichterin und Essayistin, lebt seit 1993 in Budapest. Nach dem Violinstudium arbeitete sie als Kulturredakteurin des ungarischsprachigen Rundfunks in Cluj/Klausenburg und Bukarest. Auf Deutsch ist ihr Gedichtband *Schönes, trauriges Land* zu lesen.

Marcel Beyer (*1965), Schriftsteller, lebt in Dresden. Er wurde mit mehreren Preisen ausgezeichnet. Zuletzt sind von ihm der Essayband *Non-fiction* und der Gedichtband *Erdkunde* erschienen.

Julia Franck (*1971) lebt in Berlin. Ihr erster Roman *Der neue Koch* erschien 1997. Es folgten zwei weitere Romane und ein Erzählband. 2007 erhielt sie für den Roman *Die Mittagsfrau* den Deutschen Buchpreis.

László Garaczi (*1956) veröffentlicht seit den frühen 1980er Jahren Gedichte, Erzählungen und Theaterstücke. Auf Deutsch erschienen die Prosabände *Plastik* und *Picasso sieht rot* sowie der Roman *Die wunderbare Busfahrt*.

Endre Kukorelli (*1951), Verlagsredakteur und Schriftsteller. Seit 1976 Veröffentlichung von zahlreichen Bänden Lyrik, Prosa und Essays. Auf Deutsch erschienen die Prosabände *Gedächtnisküste* und *Die Rede und die Regel*.

Katja Lange-Müller (*1951), Schriftstellerin, lernte Schriftsetzer, arbeitete als Hilfspflegerin auf psychiatrischen Stationen. Sie erhielt mehrere Preise, 2007 war sie unter den Finalisten für den Deutschen Buchpreis. Kürzlich erschienen: *Böse Schafe* (Roman).

Thomas Lehr (*1957) widmete sich nach dem Studium der Biochemie ganz der Schriftstellerei. Für seine Romane erhielt er zahlreiche Preise. Zuletzt veröffentlichte er den Roman *42*.

László Márton (*1959), vielfach ausgezeichneter Schriftsteller und Übersetzer. Auf Deutsch erschienen u.a. die Romane *Die wahre Geschichte des Jakob Wunschitz* und *Die schattige Hauptstraße*.

Terézia Mora (*1971) lebt seit 1990 in Berlin. 1999 debütierte sie mit dem Erzählband *Seltsame Materie*, auf den der Roman *Alle Tage* folgte. Trägerin des Bachmannpreises sowie des Preises der Leipziger Buchmesse.

Gábor Németh (*1956) schreibt für Theater und Film sowie Erzählungen und Romane. Er arbeitet als Kulturredakteur und lehrt an der Universität für Theater und Film in Budapest.

Lajos Parti Nagy (*1953), Autor, Übersetzer. Er begann als Lyriker, später folgten auch Erzählungen und Dramen. Auf Deutsch erschienen: *Meines Helden Platz* (Roman, Übersetzung Terézia Mora).

Robert Schindel (*1944) lebt als Lyriker und Regisseur in Wien. Er hat seit 1970 zahlreiche Gedichte, Erzählungen und Romane veröffentlicht. Daneben entstanden auch Arbeiten für Theater, Rundfunk und Film.

Träger

Das **Literarische Colloquium Berlin** (LCB) ist Gästehaus, Akademie, Tagungs- und Begegnungsstätte für Autoren, Übersetzer, Verleger und Kritiker. Unter seinem Dach befinden sich auch Organisationen der Literatur- und Übersetzungsförderung sowie verschiedene literarische Werkstätten. Die Zeitschrift **Sprache im technischen Zeitalter** wird im LCB redaktionell betreut. **Thomas Geiger** (*1960) ist Programmverantwortlicher; Redakteur von *Spr.i.t.Z.*. **Aylin Rieger** (*1976) ist Programmmitarbeiterin. Die **Szépírók Társasága** (Belletristengesellschaft) ist die zweitgrößte Schriftstellerorganisation Ungarns. Sie ist ein Fach-, Interessenvertretungs- und Dienstleistungsverband. ☎

Írók

Balla Zsófia (*1949) prózát és esszéket ír, 1993 óta Budapesten él. Zenei tanulmányai után a kolozsvári és bukaresti magyar rádióadások kulturális szerkesztője. Első verseskötete, *A dolgok emlékezete* 1968-ban jelent meg. Legutóbbi kötete: *A harmadik történet*.

Marcel Beyer (*1965) Drezdában él. Regényei: *Das Menschenfleisch, Flughunde, Spione*. Több díjjal is kitünteték. Legutóbbi *Non-fiction* címen esszékönyte és *Erdkunde* címen verseskönyte jelent meg.

Julia Franck (*1971) Berlinben él. Első regényét *Der neue Koch* címen 1997-ben publikálta. Ez több két regény és egy elbeszéléskötet követte. 2007-ben megkapta a Német Könyvdíjat.

Garaczi László (*1956) versei, elbeszélései és színdarabjai az 1980-as évek eleje óta jelentek meg. Legutóbbi műve, *Metaxa*, 2007-ben jelent meg a Magvető Kiadónál.

Kukorelli Endre (*1951) több kiadó szerkesztőjeként dolgozott. A '84-es *kijárat* című folyóirat egyik alapítója. Versei, prózája, esszéi 1976 óta jelentek meg. Műveit több nyelvre lefordították.

Katja Lange-Müller (*1951) író. Szedőnek tanult, majd pszichiátriai intézetekben segédápolónként dolgozott. Több díjjal is kitünteték. Legutóbbi regénye *a Böse Schafe*. 2007-ben a Német Könyvdíjra jelölték.

Thomas Lehr (*1957) biokémiai tanulmányok után választotta az írói pályát. Regényeiért számos díjat kapott. Legutóbb 42 című regénye jelent meg.

Márton László (*1959) író, műfordító. Számos regényt publikált, közülük a legutóbbi a *Minerva búvóhelye* (2006), valamint a *Ne bánts, Virág!* (2007). Több kötete németül is olvasható.

Terézia Mora (*1971) 1990 óta él Berlinben, németül ír. Első, *Különös anyag (Seltsame Materie)* című kötete 1999-ben jelent meg. Ingeborg-Bachmann-díjas, 2005-ben *Nap mint nap (Alle Tage)* című regényéért megkapta a Lipcsei Könyvvásár díját.

Németh Gábor (*1956) novella- és regényíró, de dolgozik a színház és a film számára is. Kulturális szerkesztő, valamint a Színház- és Filmművészeti Egyetem tanára. Legutóbb megjelent könyve: *A tejszínről*.

Parti Nagy Lajos (*1953) író, műfordító. Pályáját lírikusként kezdte, később elbeszélései, drámái is megjelentek. Legutóbbi *A fagyott kutya lába* című novellás kötete jelent meg. Németre Terézia Mora fordítja írásait.

Robert Schindel (*1944) költő, rendező, Bécsben él. Versei, prózája és regényei 1970 óta jelentek meg. Emellett a rádió, a színház és a film számára is dolgozik.

Lebonyolítók

A **Literarisches Colloquium Berlin** (LCB) irodalmi rendezvények helyszíne, írók, fordítók, kiadók, kritikusok találkozóhelye. Az LCB egyszerre vendégház, konferenciaközpont és akadémia. Otthonot ad irodalmi műhelyeknek és több, az irodalommal és a műfordítással foglalkozó szervezeteknek, valamint a *Sprache im technischen Zeitalter* (*Spr.i.t.Z.*) című folyóirat szerkesztőségének. **Thomas Geiger** (*1960) programszervező és a *Spr.i.t.Z.* szerkesztője. **Aylin Rieger** (*1976) az LCB programszervezője.

A **Szépírók Társasága** a magyar írók második legnagyobb szakmai szervezete. Célja, hogy segítse tagjai egzisztenciális gondjainak megoldását, valamint hogy szolgáltatásaival hozzájáruljon az írói tevékenységgel kapcsolatos, gyakorlati szakmai problémák megoldásához. ☎

Info Információk

Projektleitung D Projektvezetők

Thomas Geiger, Aylin Rieger

Träger D Lebonyolító

Literarisches Colloquium Berlin
Am Sandwerder 5, 14109 Berlin
www.lcb.de

Projektleitung H Projektvezető

Karádi Éva

Träger H Lebonyolító

Szépírók Társasága
Városmajor u. 15., 1122 Budapest
www.szepiroktarsasaga.hu

Schriftsteller Irók

Balla Zsófia, Marcel Beyer, Julia Franck, Garaczi László, Kukorelli Endre, Katja Lange-Müller, Thomas Lehr, Márton László, Terézia Mora, Németh Gábor, Parti Nagy Lajos, Robert Schindel

Übersetzer Fordítók

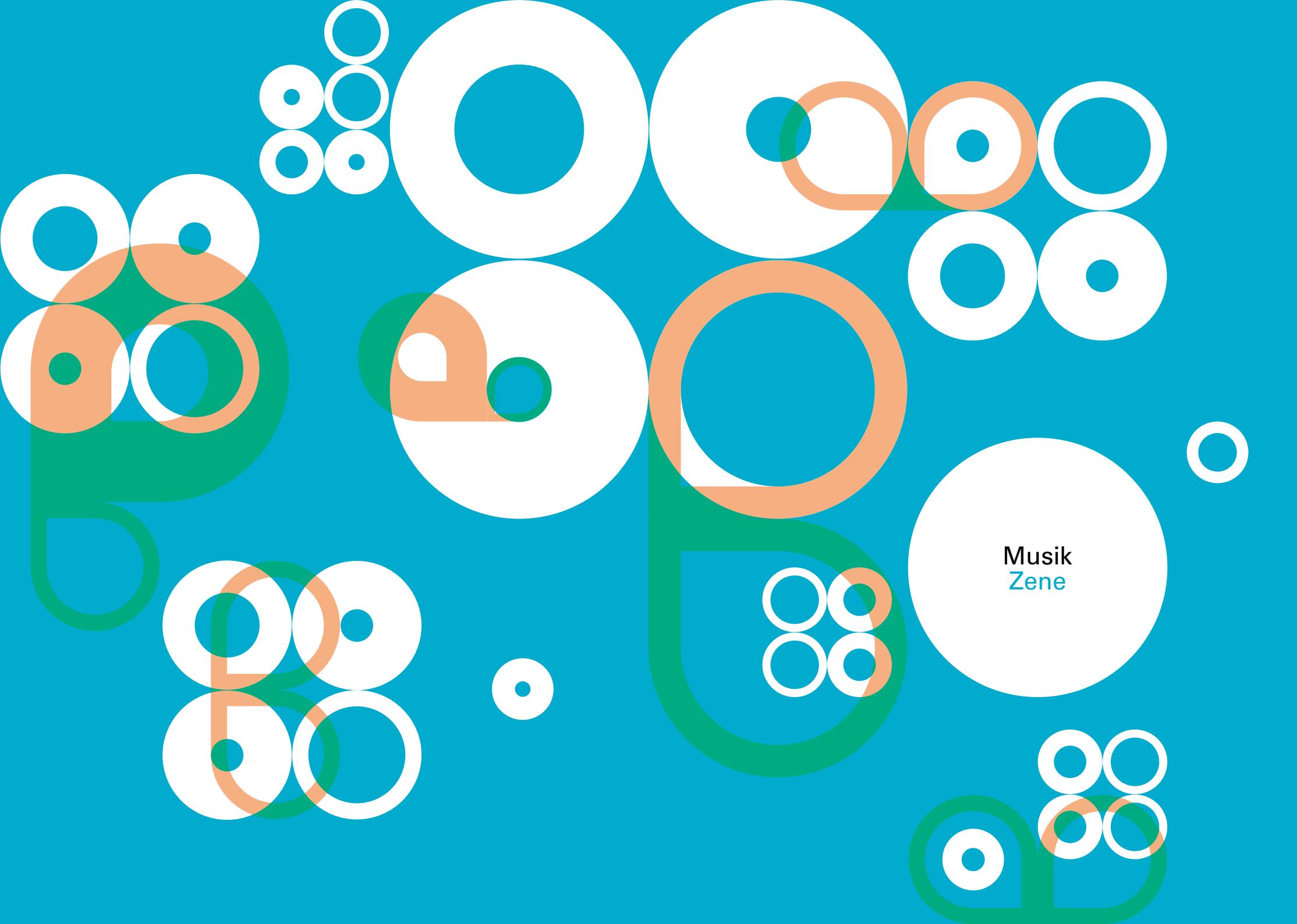
Adamik Lajos, Buda György, Buki Anna, Heike Flemming, Hajós Gabriella, Mesés Péter, Terézia Mora, Nádori Lídia, Neumann István

Weitere Beteiligte További résztvevők

Dalos György, Marius Meller, Wilhelm Droste

Weiterer Förderer További támogató

Nemzeti Kulturális Alap (Ungarischer Nationaler Kulturfonds)

Musik
Zene

Opernsaga Kommander Kobayashi III

Zeitgenössische Kammeroper

Mit *Kommander Kobayashi* hat die Berliner Opernkompanie Novoflot ein neues Format entwickelt: die Opernsaga. In einer Serie von kurzen Kammeropern entfaltete sich die Geschichte einer Odyssee. Darin begaben sich Kobayashi und die vier Hermenauten mit dem Raumschiff La Fenice auf eine rätselhafte Suche oder Flucht durch Raum und Zeit. Setting, Genre, Themen und Gaststars wurden für jede Fortsetzung neu ermittelt. Für jede Folge wurde ein anderer Komponist beauftragt. Zwei oder drei dieser etwa 30minütigen Folgen bildeten zusammen eine Staffel und zugleich das Programm für einen Abend. So trafen in der Opernsaga verschiedene Musiksprachen und Visionen von Musiktheater aufeinander, und die Odyssee des Kommander Kobayashi führte zugleich in das hybride Universum zeitgenössischer Oper.

Die erste Staffel – mit Kompositionen von Helmut Oehring, Jennifer Walshe, Moritz Eggert und anderen – wurde 2005 in der Hamburgischen Staatsoper uraufgeführt und in den Sophiensälen gespielt. Staffel 2 – mit Opern von Sergej Newski und Aleksandra Gryka – wurde 2006 in den Sophiensälen sowie beim Festival Warschauer Herbst und am Théâtre National du Luxembourg gezeigt.

Die dritte Staffel kam in Zusammenarbeit mit den Sophiensälen Berlin und Trafó Budapest als deutsch-ungarische Koproduktion im September 2007 an diesen zwei Spielstätten zur Erstaufführung. Sie trieb Kommander Kobayashi und seine Hermenauten direkt in das große Finale der Serie.

In Folge 5 *Aoihana darf nicht sterben!* ging es um ein existentielles Problem: Die Hermenauten sind die letzten ihrer Art. Fortpflanzen müssen sie sich, bevor es zu spät ist. Aber wie, nach welchem Protokoll? Was soll den kommenden Generationen mitgegeben werden? Und wie hoch ist der Preis für eine Befruchtung? Die Hermenauten wären zu fast allem bereit und begeben sich in die Hände der legendären «Meisterin» von Budapest ... doch das Experiment schlägt fehl. Folge 6 mit dem Titel *am ende* enthüllt schließlich das Geheimnis des undurchsichtigen Kobayashi. Der Kommander zeigt sich in all seiner Gewalt, und führt die Hermenauten an den Ort, von dem es keine Rückkehr gibt.

In der Folge 5 schichtete der junge ungarische Komponist Samu Gryllus komplexe Flächen und eingängige Solostimmen für eine experimentell geführte Szenenfolge mehrfach spiral übereinander. Für die Schlussfolge komponierte Klaus Lang eine spirituelle Schlachtungsszene als großes alpenländisches Tableau mit Orgel, Chor und Blasorchester. ☐

Opernsaga Kommander Kobayashi III.

Kortárs kamaraopera

A *Kommander Kobayashi* sorozattal a berlini Novoflot új operaformát hozott létre: az operasagát. A felállás, a stílus, a téma és a sztárvendégek operánként változtak. Egy est programja két-három félórás darabból állt, minden opera megírására más-más zeneszerzőt kértek fel. Így az operaságában különböző zenei nyelvek és különböző zenésszínházi víziók találkoztak. A rövid kamaraoperák sorozatából Kobayashi parancsnok kalandjainak története bontakozott ki, aki négy társával a La Fenice űrhajón utazik vagy éppen menekül rejtelyes veszedelmek elől téren és időn át.

Az első rész zenéjét Helmut Oehring, Jennifer Walsche és Moritz Eggert írta, ősbemutatója 2005-ben a Hamburger Állami Operaházban volt, majd a berlini közönség a Sophienséleben láthatta. A második részben Szergy Nyevszkij és Aleksandra Gryka operái szólaltak meg. Ez a sorozat 2006 őszén a Sophiensaelében tartott ősbemutató után a Varsói

Ősz kortárs zenei fesztiválon és a Théâtre National du Luxembourg-ban vendégszerepelt.

A harmadik rész, Kobayashi parancsnok intergalaktikus körútjának utolsó két epizódja, a Sophienséle és a budapesti Trafó – Kortárs Művészletek Háza együttműködésében, német–magyar koprodukcióként került színpadra 2007 szeptemberében.

Az *Aoihana – Az ötödik lét* című részben a hermenauták azzal a problémával szembesülnek, hogy ők nemük utolsó képviselői, szaporodniuk kell, mielőtt késő lesz. De mit és hogyan öröki senek át a következő generációba? Milyen módszerrel és milyen áron? Kénytelenek külső segítséget igénybe venni: a legendás, budapesti Mester Asszonýt és a mit sem sejtő közönséget... Ám a kísérlet nem sikerül. A *Végül* című utolsó részben a titokzatos Kobayashi teljes hatalmában mutatkozik meg, és azzal élve a hermenautákat egy olyan vidékre vezeti, ahonnan nincs visszatérés.

Az ötödik epizódban Gryllus Samu komplex zenei síkokat és egyszerűnek ható, jól szolmizálható szólókat rétegez összetett spirális formákba. A zene, mint a cselekmény is, határozatlanul, mégis ellenállhatatlanul sodródik a kikerülhetetlen vég felé. Az operasaga záró részében Klaus Lang lélegzetelállító jépgánorámát tár előn – egyfajta spirituális halálzónát, orgonára, kórusra és fúvószenekarra hangszerelve. ☐

Termine
Események

2007

7. September [szeptember 7.](#)
Uraufführung **Ősbemutató**
Sophiensäle, Berlin

8.-9., 14.-16. September [szeptember 8-9., 14-16.](#)
Weitere Aufführungen **További előadások**
Sophiensäle, Berlin

28.-29. September [szeptember 28-29.](#)
Ungarische Erstaufführung **Magyarországi bemutató**
Trafó, Budapest

Künstler

Samu Gryllus (*1976), Komponist, studierte Jazz-Bass in Budapest, Medienkomposition und Komposition in Wien sowie Musiktheater in Berlin. Regelmäßige Kompositionen angewandter Musik für Theater, Radio und Film.

Klaus Lang (*1971), Komponist und Organist, seit 2006 Professor an der Universität für Musik in Graz. Er veröffentlichte mehrere CDs und musiktheoretische Publikationen und erhielt zahlreiche Kompositionsaufträge für Festivals und Musiktheater.

Rupert Bergmann Bassbariton, erhielt seine Ausbildung in Graz. In den letzten Jahren arbeitete er an verschiedenen Theatern in Österreich und Deutschland und hatte zahlreiche Auftritte in Europa, Nordamerika und Japan.

Sybille Fischer Mezzosopran, Interpretin neuer Musik, studierte in Hannover und Hamburg. Regelmäßige Konzert- und Festivalauftritte.

Anna Füri Sopran, studierte Chordirigentin und Jazzsängerin in Budapest. Derzeit lehrt sie Musiktheorie und Stimmbildung in Budapest und beteiligt sich an verschiedenen zeitgenössischen Projekten.

Soichi Kobayashi Tenor, studierte in Japan und in Berlin. Mitwirkung an verschiedenen Novoflot-Produktionen.

Eiko Morikawa Sopran, studierte in Tokio und Berlin. Engagements u.a. bei den Salzburger Festspielen, bei der Biennale in München, an der Komischen Oper Berlin und am Neuen Nationaltheater Tokio.

Hanna Dóra Sturludóttir Sopran, studierte in Reykjavík und in Berlin. Auftritte u.a. in Berlin, Kassel, Braunschweig und Reykjavík.

Produktion

Die freie Opernkompanie **NOVOFLOT** hat seit ihrer Gründung 2002 in Berlin mehrere Opernproduktionen realisiert, u.a. Inszenierungen von Ernst Kreneks *Glockenturm* und Tommaso Traettas *Antigone*, die in den Berliner Sophiensälen, in Hamburg und Luxemburg aufgeführt wurden. Mitglieder der Gruppe: **Sven Holm** (Inszenierung) studierte Opernregie in Berlin. Außerhalb von NOVOFLOT inszenierte er bereits mehrere Aufführungen in Hannover und in Stuttgart. **Vincente Larrañaga** (Musikalische Leitung) studierte Klavier in Chile und Dirigieren in den USA und in Berlin. Zurzeit arbeitet er als Dirigent in Berlin und Santiago. **Sebastian Bark** (Dramaturgie) ist auch Mitglied des Performancekollektivs She She Pop und arbeitet regelmäßig als Sounddesigner.

Die **Sophiensäle** arbeiten seit ihrer Gründung 1996 an der Schnittstelle von Theater, Tanz, Performance, aber auch Musik und Bildender Kunst. Dabei kommen die entscheidenden Impulse stets von den Künstlern selbst. Ihre Auseinandersetzungen mit aktuellen gesellschaftlichen Fragestellungen prägen den Spielplan der Sophiensäle.

Das **Trafó – Haus der Zeitgenössischen Künste** widmet sich der weitestmöglichen Verbreitung von Werken zeitgenössischer Kunst. Wichtiges Kriterium bei der Auswahl dieser Werke ist, dass deren Konzept bzw. Ausführung neu, kreativ und unterhaltsam ist oder zum Nachdenken anregt. Neben der Entdeckung und Unterstützung begabter Künstler ist es Ziel des Trafó, gesellschaftliche Fragen in der Sprache der Kultur und der Kunst zu formulieren. ☕

Művészek

Gryllus Samu (*1976) zeneszerző, jazz-basszusgitár tanszakon tanult Budapesten, majd Bécsben zeneszerző és média-zeneszerző, Berlinben pedig zene-színházi tanulmányokat folytatott. Rendszeresen komponál zenét színházi előadásokhoz, filmekhez és rádiójátékohoz.

Klaus Lang (*1971) zeneszerző, organista. Fesztiválok, zenés színházak számára is alkot. Zeneelméleti publikációi mellett hanglemezfelvételeket is készített. 2006 óta a grazi Universität für Musik und darstellende Kunst professzora.

Rupert Bergmann (basszbariton) a grazi Universität für Musik und darstellende Kunst növendéke volt. Az utóbbi években különböző színházakban szerepelt Ausztriában és Németországban; Európán kívül fellépett Észak-Amerikában és Japánban.

Sybille Fischer (mezzosoprán) Hannoverben és Hamburgban tanult. Interpretációival az új zene területén tűnik ki. Rendszeresen lép fel koncerteken és fesztiválokon.

Füri Anna (szoprán) kórusvezetőként és jazzénekesként szerzett diplomát Budapesten. Jelenleg zeneelméletet és hangképzést tanít Budapesten és különböző kortárs projektekben vesz részt.

Soichi Kobayashi (tenor) Japánban és Berlinben tanult. Több Novoflot-produkcióban szerepelt.

Eiko Morikawa (szoprán) Tokióban és Berlinben tanult. Fellépett többek közt a Salzburgi Ünnepi Játékkon, a müncheni Biennálén, a berlini Komische Operben és Tokióban.

Hanna Dóra Sturludóttir (szoprán) Reykjavíkban és Berlinben tanult. Fellépett többek közt Berlinben, Kasselben, Braunschweigben és Reykjavíkban.

Producerek

A **NOVOFLOT** szabad operatársulat 2002-es berlini alapítása óta több operaprodukciót valósított meg, többek között Ernst Krenek és Tommaso Traettas műveit vitték színe a berlini Sophiensäleben, Hamburgban és Luxemburgban. Az operatársulat tagjai közül **Sven Holm** (rendező) operarendezést tanult Berlinben. A NOVOFLOT-on kívül dolgozott Hannoverben és Stuttgartban is. **Vincente Larrañaga** (zenei rendező) zongora- és karmester szakot végzett Chilében, az USA-ban és Berlinben. Jelenleg Berlinben és Santiagóban dolgozik karmesterként. **Sebastian Bark** (dramaturg) a NOVOFLOT mellett a She She Pop performansz-csoportnak is alkotó tagja, ezen kívül hang-designnal foglalkozik.

A **Sophiensäle** 1996-os alapítása óta a színház, a tánc, a performansz, valamint a zene és a vizuális művészet találkozási pontja. A Sophiensäle programját döntően meghatározza a művészek egyéni hozzállása az aktuális társadalmi kérdésekhez.

A **Trafó – Kortárs Művészeti Háza** célja, hogy a kortárs művészet fontos, új irányzatait és alkotásait minden szélesebb magyarországi befogadói körhöz juttassa el. Olyan alkotásokat igyekeznek bemutatni, amelyek koncepciója, kivitelezése új, kreatív, meglepő, szórakoztató vagy elgondolkodtató. A Trafó a tehetségek felfedezése, támogatása mellett feladatának tekinti azt is, hogy a kultúra és a művészet nyelvén foglalkozzon időszerű társadalmi kérdésekkel. ☕

Kommander Kobayashi war ein Projekt von NOVOFLOT
A Kommander Kobayashi a NOVOFLOT projekte volt.

www.novoflot.de

Projektleitung D Projektvezető

Sven Holm

Träger D Lebonyolító

Sophiensäle Berlin

Sophienstraße 18, 10178 Berlin

Geschäftsführerin Ügyvezető

Kerstin Müller

www.sophiensaele.de

NOVOFLOT

Sven Holm, Sebastian Bark, Vicente Larrañaga

Projektleitung H Projektvezető

Halmos András

Träger H Lebonyolító

Trafó – Kortárs Művészletek Háza

Trafó – House of Contemporary Arts

Liliom utca 41., 1094 Budapest

Direktor Igazgató

Szabó György

www.trafo.hu

Beteiligte Künstler Részv vevő művészek

Komposition Kompozíció: Gryllus Samu, Klaus Lang; Regie

Rendező: Sven Holm; Dramaturg Dramaturg: Sebastian Bark;

Libretto Szövegkönyv: Tobias Dusche; Musikalische Leitung Zenei vezető: Vicente Larrañaga; Sänger Énekesek: Rupert Bergmann,

Hanna Dóra Sturludóttir; Instrumentalisten Zenészek: Ensemble

Mosaik, Tömösközi László, Bizjak Gábor, Blasorchester

Köpenick; Chor Kórus: Budapesti Vándor Kórus; Lichtdesign

Fény: Dörte Wolter; Produktionsteile Produkcióvezető: Jörg

Bittner, Ausstattung Kosztüm: Elisa Limberg

Weitere Förderer További támogatók

Ernst von Siemens Musikstiftung, Senatskanzlei des Landes Berlin
– Abteilung Kultur, Theaterhaus Mitte

The Blind Spot

Plattform für experimentelle Musik und anverwandte Künste

Die Initiatoren von *The Blind Spot* sahen in Kooperationsprojekten nicht nur einen vergnüglichen Zeitvertreib des Kulturarbeiters, sondern wichtige Plattformen der Selbsterkenntnis. Mit *The Blind Spot* vernetzten sich zu diesem Zwecke zwei Festivals, *Ultrahang Festival* Budapest und *club transmediale* Berlin, die jeweils eine besondere Position in ihren Heimatländern einnehmen. Ultrahang und DISK, der Veranstalter der *club transmediale*, wollten einen ersten künstlerischen Austausch im Bereich der experimentellen Elektronik und anverwandten Künsten fördern. Bei den Festivals 2007 boten sie eine Plattform der Begegnung für Künstler, Organisatoren und Kultaktivisten aus beiden Ländern.

Das Festival *club transmediale* (CTM.07) fand vom 26.1. bis 3.2.2007 im Maria am Ostbahnhof in Berlin statt, das *Ultrahang Festival* folgte einige Wochen später vom 22. bis 25.3.2007 im Merlin Theater in Budapest. Das Berliner Festival integrierte ungarische Künstler aus unterschiedlichen Disziplinen in sein Programm. Es bot dem deutschen und internationalen Festivalpublikum einen Einblick in ungarische Kontexte, Szenen und Produktionen. Im Budapester Festivalprogramm gestalteten András Nun und Oliver Baurhenn gemeinsam eine Konzertfolge deutscher Elektroniker und organisierten die erste Share-Session, eine Art Jamssession mit elektronischen Instrumenten, in Budapest. Seitdem treffen sich Share-Begierigte jeden Monat einmal im Merlin Theater.

Im September 2007 kam in der Berliner Galerie General Public eine weitere künstlerische Koproduktion zustande: Ignaz Schick, ein renommierter Vertreter der Berliner Elektroakustik und der Sound Art, und Prell alias Péter Márton, ein eigenwilliger Musiker der Budapester Undergroundelektroniker, traten mit einer gemeinsamen DJ-Performance auf. Ignaz Schick lockte aus präparierten Vinylscheiben und gefundenen Gegenständen zum Teil unerhörte Töne und Geräusche hervor, Prell überformte sie feinsinnig zu vielgestaltigen Klangfeldern.

DISK/*club transmediale* und Ultrahang setzen ihre Zusammenarbeit im europäischen Netzwerk ECAS, European Cities of Advanced Sound, fort. In ECAS haben sich junge Festivals für elektronische Musik und digitale Kunst zusammengefunden, um ihre regionalen Kenntnisse und Stärken zu vernetzen. ☀

The Blind Spot

Kísérleti zene és
rokon művészletek platformja

A *The Blind Spot* című projekt kezdeményezői szerint az együttműködés nemcsak a kulturális szakemberek szórakoztató időtöltése, hanem az önmegismerés hasznos eszköze is, segítségével az ember fellelheti saját mentális térképe fehér foltjait. E cél megvalósítására társult két olyan fesztivál, amely saját közigében avantgárd szerepet tölt be: a budapesti *Ultrahang Fesztivál* és a berlini *club transmediale* (a DISK egyesület szervezésében). 2007-es fesztiváljaik keretében a német és magyar kortárs kísérleti zene és társművészletek találkoztak. Az együttműködés és a találkozások mind a művészek, mind a kurátorok számára termékenyek bizonyultak.

A *club transmediale* (CTM.07) fesztivál 2007. január 26. és február 2. között a berlini Maria am Ostbahnhof nevű közkeletű klubot alakította át a digitális bohémek fellegvárává. A berlini fesztivál programjában számos magyar elektronikus zenész és videoművész mutatkozott be. Bekapcsolódhattak a work-in-progress akciókba, betekintést nyújtva a német és nemzetközi szakközösségeknek a magyar digitális kultúrába.

Az *Ultrahang Fesztivál* március 22. és 25. között a budapesti Merlin Színházat animálta audiovizuális rendezvényeivel, koncertekre, műhelymunkára, beszélgetésekre és vetítésekre invitálva a német kollegákat és a hazai érdeklődőket. A társult fesztiválok

2007

27. Januar – 3. Februar [január 27. – február 3.](#)
club transmediale (CTM.07)

Konzerte, Präsentationen und Diskussionen

Koncertek, bemutatók és beszélgetések

Electric Boombox – Ludditák

Code Black – Csihar Attila & Greg Anderson

Building Space Professional Meeting – Nun András

SHARE open AV-jam – Szabó Péter, Alexandra Szeleznyeva
Timeshift, Chip Noise & Molecule Funk – Tigrics, Mike Rosoft,
DJ Mesterházy, Coby Lens
Club Maria am Ostbahnhof, Berlin

17–21. März [március 17–21.](#)

Peter Votavas Workshop zur Bildmanipulation [Képmanipuláció és képszerkesztés: műhely Peter Votava vezetésével](#)

Merlin Színház (Merlin International Theater), Budapest

22–25. März [március 22–25.](#)

Ultrahang Fesztivál

Konzerte, Lectures, Filme, [Koncertek, előadások, filmek](#)
Merlin Színház (Merlin International Theater), Budapest

30. September [szeptember 30.](#)

Schick&Prell

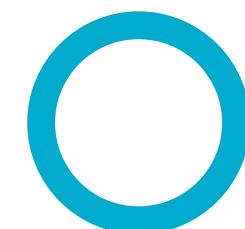
DJ-Performance [DJ-performansz](#)

General Public, Berlin

vezetői, Nun András és Oliver Baurhenn közös válogatásában egy sor német elektronikus zenész is bemutatkozott, és megvalósult az első Share session – egyfajta elektronikus jam session – Budapesten. Azóta havonta találkoznak a Share zenei mozgalom hívei a Merlin Színházban.

Még egy közös produkciónak létrejött 2007 szeptemberében: Ignaz Schick, a berlini elektroakusztikus és sound art szcéná ismert alakja és Prell alias Márton Péter, a magyar underground öntörvényű alkotója DJ-performansszal léptek fel a DISK *Public Space* nevű galériájában. Ignaz Schick préparált baktlit lemezekből és talált tárgyakból soha nem hallott hangzásokat csalt elő, Prell pedig összetett elektronikus soundscape-ot formált belőlük.

A *DISK/club transmediale* és az *Ultrahang Fesztivál* folytatja együttműködését az ECAS (European Cities of Advanced Sound) hálózat keretében. Az ECAS-t elektronikus zenei és digitális művészeti fesztiválok hozták létre 2007-ben, hogy regionális ismereteiket nemzetközi együttműködésekben kamatoztassák. ☀

Kuratoren

Oliver Baurhenn (*1970), freier Kurator, lebt in Berlin. Studium der Allgemeinen und Vergleichenden Literaturwissenschaften und Romanistik sowie der Kulturwissenschaften. Seit 2002 Organisator des club transmediale – festival for electronic music and related visual arts. Mitbegründer der Kooperative inn.to und des Projektraumes General Public, sowie des Vereins DISK – Initiative Bild & Ton e.V.

András Nun (*1968), Musikaktivist und Sozialarbeiter, studierte Geschichte an der ELTE Universität in Budapest. Er ist Initiator und Leiter der Ultrahang Stiftung, die sich der Förderung und Präsentation experimenteller Musik widmet und das UH Fest für elektronische Musik in Budapest organisiert. Hauptberuflich ist er Mitarbeiter der gemeinnützigen Stiftung Autonómia, die Selbsthilfeprojekte fördert.

Organisationen/Festivals

DISK – Initiative Bild und Ton e.V. gegründet 2005, fördert die Produktion und Verbreitung experimenteller Sound Art Formen, innovativer Musik sowie visueller Kunst im Kontext der Musik. Seine Tätigkeit fokussiert auf die Erforschung der Korrelation zwischen Musik und bewegtem Bild. Der Verein engagiert sich für den Austausch zwischen Berliner Künstlern und ihren Kollegen in Südosteuropa. DISK ist Mitbegründer der Initiative inn.to, die in Berlin-Mitte Räume für künstlerische Initiativen unterhält, und ist außerdem an der Galerie General Public beteiligt.

CTM – club transmediale nennt sich ein Berliner Festival abenteuerfreudiger Musik und verwandter Künste. Dabei handelt es sich um eine zweiwöchige internationale Veranstaltungsreihe, die sich der Präsentation zeitgenössischer Elektronik, digitaler und experimenteller Musik sowie unterschiedlichen künstlerischen Aktivitäten im Kontext der Clubkultur widmet. Seit 1999 verbindet CTM eine enge Kooperation mit dem parallel stattfindenden Festival transmediale – international festival for art and digital culture. Ziel der **Ultrahang Stiftung** ist die Vorstellung und Unterstützung jener in Ungarn wenig bekannten,

zukunftsweisenden, authentischen Musikrichtungen bzw. ihrer Vertreter, die auf der Suche nach neuen Klängen, Formen und Ausdrucksmöglichkeiten zwischen der zeitgenössischen und der sog. Popmusik sind. Diesem Zweck dient auch die von der Stiftung herausgegebene Internet-Zeitschrift *Ultrahang*, deren Aufgabe es ist, über die Bewegungen in der neuen Musik zu informieren und einen damit verbundenen theoretischen und kritischen Diskurs zu ermöglichen. Außerdem beschäftigt sich die Stiftung mit der Herausgabe von Musik und plant Konzerte und Festivals, unter ihnen das **Ultrahang Festival (UH Fest)** in Budapest. ☈

Kurátorok

Oliver Baurhenn (*1970) független kurátor, Berlinben él. Általános és összehasonlító irodalom, művelődéstudomány és francia szakon végzett. 2002 óta a club transmediale – festival for electronic music and related visual arts szervezője. Az inn.to, a General Public galéria, valamint a DISK – Initiative Bild & Ton e.V. egyesület társalapítója.

Nun András (*1968) az Eötvös Loránd Tudományegyetem történelem szakán végzett. Az új utakat kereső zenékkal foglalkozó Ultrahang Alapítvány alapítója és szervezője, valamint az Ultrahang Fesztivál főszervezője, az Autonómia Alapítvány munkatársaként szociális projektekben vesz részt.

Lebonyolítók/Fesztiválok

A **DISK** egyesület 2005-ben alakult Berlinben. Célja, hogy kísérleti zene és sound art produkciók létrehozását és azok terjesztését támogassa. Tevékenységének középpontjában a zene és a mozgókép korrelációinak kutatása áll. Az egyesület aktívan támogatja berlini művészek és délkelet-európai kollegáik közötti kapcsolatok kiépítését. A DISK alapító tagja az inn.to nevű kezdeményezésnek, amely művészeti projekteknek biztosít teret egy belvárosi épületben, valamint tagja a General Public galériát működtető közösségeknek.

Projektleitung D Projektvezető

Oliver Baurhenn

Träger D Lebonyolító

DISK – Initiative Bild und Ton e.V.
Schönhauser Allee 167c, 10435 Berlin
www.clubtransmediale.de

Projektleitung H Projektvezető

Nun András

Träger H Lebonyolító

Ultrahang Alapítvány
(Ultrasound Foundation)
Lehel út 14., 1134 Budapest
www.ultrahang.hu

Künstler Művészek

Phon.o aka Carsten Aermes, Tigrics aka Bereznayi Róbert, Bolz'n, Csihar Attila, Tina Frank, Forrai Krisztián, Florian Hecker, Mike Rosoft aka Kenyeres Attila, Hyner aka Hartl Konopka, Khan of Finland, DJ Strobocop aka Thorsten Lütz, DJ Mesterházy Ákos, Prell aka Márton Péter, Christopher Noelle, Pure aka Peter Votava, Ignaz Schick, Szabó Péter, Alexandra Szeleznyeva, Coby Lens aka Tollas Hunor, Niklas Warneke, Ludditák: MC Móki aka Fiáth Marianna Gréta, MCTita aka Fiáth Titánilla Judit, MC Buppaka Mozsolits József Róbert, DJ Nafta aka Jakab Zsolt, Hippikiller Péter, Bandi aka Mezei András, Ferkó aka Gerdesits Ferenc

Weitere Förderung További támogató

Nemzeti Kulturális Alap (Ungarischer Nationaler Kulturfonds)

HunD Link – Freiräume des Geistes

Audiovisuelle Improvisationen

HunD Link – Freiräume des Geistes nannte sich ein audio-visuelles Kunstprojekt, in dem Musiker und Videokünstler aus Deutschland und Ungarn eine Plattform bildeten. Beteiligt waren Video-Künstler und improvisierende Musiker, die seit langem zu den kreativsten Köpfen in ihren jeweiligen Szenen und Ländern zählen. Die künstlerische Leitung hatten Matthias Muche (Posaune) und Sven Hahne (Medienkunst) auf der deutschen, István Grencsó (Saxofon) und Kornél Szilágyi (Video) auf der ungarischen Seite inne.

Improvisation war ihr Ausgangspunkt für die Entwicklung gemeinsamer Formsprachen – eine Technik höchster persönlicher Unmittelbarkeit und Intensität, die die Erfahrung und schöpferische Nutzung kultureller Differenz im künstlerischen Prozess mit einschließt. Für die Präsentation wählten sie dennoch ein technisch voraussetzungsreiches Format: Es sollte ein über das Internet vernetztes Konzert live interagierender Künstlerformationen auf zwei, tausend km voneinander entfernten Bühnen werden. Das Arrangement stellte eine wahre künstlerische Herausforderung dar. Es musste ein flexibles System von Aktion und Reaktion entwickelt werden, das technisch bedingte Verzögerungen in der Klang- und Bildübertragung auszugleichen oder gar produktiv zu nutzen vermochte.

HunD Link – A szellem szabad terei

Audiovizuális improvizációk

A projekt alkotói folyamata során elismert német és magyar videoművészek és improvisációs zenészek irányításával kreatív nemzetközi csapat állt össze. A projekt művészeti vezetői német részről Matthias Muche (harsona) és Sven Hahne (médiafilm), magyar részről Grencsó István (szaxofon) és Szilágyi Kornél (vídeo) voltak. A résztvevők improvisációból kiinduló közös formanyelv megteremtésére törekedtek reflektálva egymás művészetének kulturális és stilisztikai különbségeire.

A projekt sajátossága, hogy e közvetlenül személyes zenei párbeszédhez a művészek igen fejlett technológiai környezetet igénylő előadási módot választottak. Egy bemutatót két, egymástól több, mint

2006

27.–28. November november 27–28.
Workshop beim Frischzelle Festival
Mühely a Frischzelle fesztiválón
Stadtgarten, Köln

2007

22.–24. Februar február 22–24.
Workshop beim Mediawave Farsang
Mühely a Mediawave Farsangon
Rómer Ház, Győr

29. April április 29.
HunD Link – Freiräume des Geistes
HunD Link – A szellem szabad terei
Simultanes Netzkonzert auf zwei Festivalbühnen und im Internet
Projektzáró koncert két fesztivális színpadon és az interneten
Mediawave, Győr
MusikTriennale, Stadtgarten, Köln

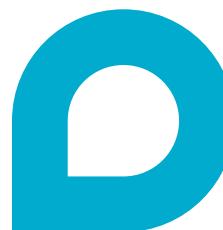
ezer kilométer távolságra lévő színpadon egyszerre, a hálózati technika segítségével interaktívan kívántak megvalósítani. Ez a technikai konstelláció nagy kihívást jelentett a művészek számára, mert a hangs- és képátvitel technikai egyenetlenségeit érzékeny és rugalmas zenei interakcióval kellett egyensúlyozniuk. A távolságból adódó bizonytalansági tényezőket az alkotás produktív tényezőjévé kellett tenniük ahhoz, hogy a kívánt zenei és képi «összecsengés» megszülethessen.

A művészcsapat két hosszabb próbafázisban – 2006 novemberében a kölni Stadtgartenben, 2007 februárjában Győrben, a Rómer Házban – anyagot gyűjtött, videofelvételeket készített és a zenei interakció módszerein dolgozott. Így készültek fel arra a rendkívüli eseményre, amely a kölni *MusikTriennale* és a győri *Mediawave Fesztivál* egy-egy színpadán egy időben zajlott 2007 áprilisában. Matthias Muche és Szilágyi Kornél vezette a kölni színpadon játszó formációt, Grencsó István és Sven Hahne irányították a győri jazzpince színpadán fellépőket. A koncert látogatói és hallgatói mindenki helyszínén és az interneten sikeres kísérletnek lehettek tanúi: a digitális technológia működött, az audiovizuális interakció létrejött a két színpad között. Az előadás varázsa azonban nem a fejlett technológiának volt köszönhető, épp ellenkezőleg. Ami a hallgatóságot lebilincselte, az a percről percre sűrűsödő zenei élmény volt, melyet a művészek a technikai átvitel bizonytalansági momentumából teremtettek.

Jó hír, hogy a formáció a 2008-as *Mediawave*-en is folytatja a közös audiovizuális alkotást. ☀

Künstlerische Leiter

István Grensó (*1956) ist ein herausragender Musiker des experimentellen Jazz in Ungarn. Sein freier musikalischer Geist, seine von Schulen und Trends unabhängige Denkweise, und nicht zuletzt seine Beziehung zu seinem Instrument, dem Saxophon, machen ihn zu einem der bedeutendsten Musiker seiner Kunstmutter.

Matthias Muche (*1972) ist eine prominente Persönlichkeit der deutschen improvisativen Musikszene. Er ist mit mehreren internationalen Preisen ausgezeichnet worden. Neben seinen Beteiligungen an Formationen der modernen, der multikulturellen und der Jazzmusik arbeitet er gern mit Tanz- und Medienkünstlern zusammen. Zudem ist er im künstlerischen Leitungsteam des Frischzelle Festivals in Köln.

Sven Hahne (*1978) ist Medienkünstler und lebt in Düsseldorf. Er studierte Informatik, danach Web- und Sound-Design an der Kunsthochschule für Medien in Köln. Neben seinen verschiedenen künstlerischen Tätigkeiten ist er im künstlerischen Leitungsteam des Frischzelle Festivals in Köln.

Kornél Szilágyi (*1971) ist als Regisseur und Kameramann ein anerkannter Vertreter des unabhängigen Films, der zurzeit Multimediateproduktion in Budapest studiert. Aufgefallen war er mit seinen experimentellen Filmen bereits Anfang der 1990er Jahre. Er ist mit mehreren Preisen internationaler Filmfestivals ausgezeichnet worden.

Träger und Organisatoren

Der Verein **Initiative Kölner Jazz Haus e.V.** wurde 1978 gegründet, um ein Haus zur Entwicklung und Präsentation aktueller Musik zu schaffen. Nach einigen Jahren verwirklichte sich dieses Ziel: Der **Stadtgarten** ist seit 1986 ein Veranstaltungsort, in dessen Mittelpunkt die Aktuelle Musik in all ihren Erscheinungsformen steht, ergänzt durch zeitgenössische Literatur und Diskussionsrunden. Eine seiner auffälligsten Programmfarben ist der Jazz. Hier sucht der Stadtgarten außerhalb des Mainstreams nach neuen Konzepten, präsentiert aber auch bewährte Musiker, Gruppen und ihre zeitlosen Ideen. Ganz besondere Aufmerksamkeit gilt dabei der aktuellen europäischen Improvisationsmusik.

Mediawave eine Stiftung zur Förderung und Präsentation internationaler visueller Kunstprojekte, wurde 1991 gegründet. Ihre bedeutendste jährliche Veranstaltung ist das gleichnamige internationale Film- und Musikfestival mit dem Untertitel **Fényírók**

Festiválja – Another Connection. Im Rahmenprogramm des Festivals finden Ausstellungen, Theater- und Tanztheatervorführungen statt.

Jenő Hartyándi (*1956) ist Gründer und künstlerischer Leiter des Mediawave Festivals, Initiator und Leiter der Mediawave Stiftung. Seit 1976 organisiert er Jazzkonzerte. Er betätigt sich zudem als Filmregisseur und Kameramann.

Ildikó Nagy (*1979), Sozialwissenschaftlerin und Musikorganisatorin, seit 2002 für den musikalischen Teil des Mediawave Festivals zuständig. Seit 2002 Forscherin am Institut für Politologie der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. In der Sendereihe *Eurojazz* des ungarischen Rundfunksenders Bartók Radio stellt sie Musiker und Bands vor, die den Charakter des europäischen Jazz bestimmen. ☈

Művészeti vezetők

Grensó István (*1956) a magyar avantgárd jazz egyik legjelentősebb kísérletezője. Szabad zenei szelleme, irányzatktól, divatktól, iskolaktól független, öntörvényű gondolkodása, s nem utolsó sorban hangszeréhez fűződő viszonya a legjelentősebb hazai zenészek közé sorolja műfajában.

Matthias Muche (*1972) a kortárs német improvisatív zenei élet kiemelkedő egyénisége, számos hazai és nemzetközi zenei olimpiá tulajdonosa. Jazz, modern és multikulturális zenei formációk mellett folyamatosan együtt dolgozik tánc- és vizuális művészkekkel. Emellett a kölni Frischzelle Festival egyik művészeti vezetője.

Sven Hahne (*1978) médiaművész, Düsseldorfban él. Egyetemi tanulmányait informatika szakon végezte, majd web- és sound-designer szakon a kölni Kunsthochschule für Medienben szerzett diplomát. Különböző művészeti tevékenységei mellett a kölni Frischzelle Festival egyik művészeti vezetője.

Szilágyi Kornél (*1971) a magyar függetlenfilmes mozgalom oszlós tagja, jelenleg a Magyar Képzőművészeti Egyetem intermedia szakos hallgatója. Kísérleti filmjeivel a 90-es évek elején tűnt fel. Rendezőoperatőrként számos hazai és nemzetközi filmfesztivál díjazott művészse.

Lebonyolítók és szervezők

Az **Initiative Kölner Jazz Haus e.V.** egyesület 1978-ban alakult egy olyan épület létrehozásának céljával, melynek feladata az aktuális zene fejlesztése és bemutatása. Néhány évvel később megvalósulhatott e cél: a **Stadtgarten** 1986 óta elsősorban az aktuális zene mindenfajta megnyilvánulási formájának színhelye, de helyet biztosít kortárs irodalmi, illetve vitafórumoknak is. A Stadtgarten programját leginkább a mainstreamen túlmutató, új koncepciókat kereső jazz jellemzi, de fellépnek itt más irányzatok autentikus zenészei is. A Stadtgarten különös figyelemet szentel az aktuális európai improvizációs zenének.

A **Mediawave Nemzetközi Vizuális Művészeti Alapítvány** sokoldalú munkájával 1991 óta támogat művészeti kezdeményezéseket, és civil, kulturális és művészeti (művészeti oktatási) tevékenységet. Legjelentősebb rendezvénye az évente megrendezett *Fényírók Festiválja – Another Connection* nemzetközi film- és zenei fesztivál, melyet kiállítások, valamint színházi és táncszínházi előadások kísérnek.

Hartyándi Jenő (*1956) a Mediawave Fesztivál alapítója és művészeti vezetője, valamint a Mediawave Nemzetközi Vizuális Művészeti Alapítvány kezdeményezője, máig fő munkatársa. 1976 óta szerve jazzkoncerteket, emellett filmrendezőként és operatőrként is dolgozott.

Nagy Ildikó (*1979) társadalomkutató, zenei szervező, 2002 óta a Mediawave Fesztivál munkatársa. 2002-től a Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézetének megbízott kutatója. A Bartók Rádió *Eurojazz* című műsorában az európai jazz karakterét meghatározó művészket és együtteseket mutatta be. ☈

Info Információk

Projektleitung D Projektvezető

Reiner Michalke

Träger D Lebonyolító

Stadtgarten/Initiative Kölner Jazz Haus e.V.
Venloer Straße 40, 50672 Köln
www.stadtgarten.de

Projektleitung H Projektvezető

Hartyándi Jenő, Nagy Ildikó

Träger H Lebonyolító

Mediawave Nemzetközi Vizuális Művészeti Alapítvány
Soproni u. 45., 9028 Győr
www.mediawavefestival.hu

Musiker Zenészek

Grensó István (Saxophon *saxofon*), Hock Ernő (Kontrabass *bőgő*), Kézdy Luca (Violine *hegedű*), Matthias Muche (Posaune *pozan*), Szabó Hunor (Percussion *dob*), Tóth Viktor (Saxophon *saxofon*), Marion Wörle (Laptop), Philip Zoubek (Klavier *zongora*)

Medienkünstler Médiaművészek

Sven Hahne, Szabó Péter, Szilágyi Kornél, Michael Thies

Weitere Förderung További támogató

Nemzeti Kulturális Alap (Ungarischer Nationaler Kulturfonds)

Music in the Global Village

Netzbasierte Kollaboration in der Computermusik

Die Entwicklung der Computermusiktechnologie seit den 80er Jahren hat den einzelnen Musiker in die Lage versetzt, im heimischen Tonstudio komplexe, orchestrale oder audiovisuelle Werke aufzuzeichnen und sie sogar allein in Echtzeit aufzuführen. Eine Folge war zugleich die zunehmende Vereinzelung kreativer Elektroniker. Netzbasierte Kollaboration scheint nun eine zeitgemäße Antwort auf diese Entwicklung zu sein, denn sie lässt soziale Interaktion als Basis von Musikkultur auch im virtuellen Raum wirksam werden.

Mit der ersten internationalen Konferenz über netzbasierte Musik in der Budapesti Kunsthalle im September 2007 hat *Music in the Global Village* ein neues Feld für den komplexen Diskurs aus ästhetischer, musiktechnologischer, kunstpsychologischer und soziologischer Perspektive erschlossen. Namhafte Künstler und Forscher nahmen an der Konferenz teil, u.a. Sergi Jordá, Nick Didkovsky und Ádám Siska (Hardware- und Softwareentwicklung), Chris Brown und Mark Trayle (Netzwerkszoziologie), Karlheinz Essl, Georg Hajdu und Andrea Szigetvári (Musiktheorie), Miklós Peternák und Golo Föllmer (Geschichte und Pädagogik).

Einen Einblick in die vielfältige Praxis netzbasierter künstlerischer Kollaboration vermittelte die Konzertreihe, die die Vorträge und Diskussionen begleitete. Das 2005 von Georg Hajdu und Andrea Szigetvári, den Initiatoren von *Music in the Global Village*, gegründete European Bridges Ensemble (EBE) stellte kollaborative Kompositionen der Ensemblemitglieder vor. Anne La Berges neues elektroakustisches Stück *Brokenheart* wurde vom EBE und dem niederländischen LOOS Trio gemeinsam zur Erstaufführung gebracht. In der Konzertreihe traten weiterhin renommierte Formationen wie The HUB (USA), Xtended guitars (USA/D/F) und Powerbooks_unplugged (NL/D) auf.

Das European Bridges Ensemble setzt die gemeinsame Arbeit auch in Zukunft fort und bietet Musikern und Medienkünstlern eine Plattform für gemeinsame netzbasierte, künstlerische Projekte sowie für die Diskussion aktueller Themen der live-elektronischen Aufführungspraxis. Die Ensemblemitglieder nutzen die von Georg Hajdu entwickelte Netzwerkperformance-Umgebung Quintet.net, die über das Internet verfügbar ist. ☈

Zene a globális faluban

Kollaboratív, kortárszenei alkotások

A számítógépes technika rohamos fejlődésével a zenei alkotófolyamat az 1980-as évek elejétől radikálisan megváltozott. Ma már egy zenész akár otthoni hangstudiójában is létrehozhat és rögzíthet komplex zenei hangszású vagy audovizuális műveket, sőt azokat technikai eszközei segítségével akár egymaga, real-time is megszólaltathatja. Az egyén lehetőségeinek ilyen határtalan kitágulása a szcena atomizálódásával járt együtt. A hálózati technika fejlődése nyomán azonban a kísérleti zene virtuális alkotói fórumain is megélikült a társadalmi interakció, mely minden zenei kultúra alapja.

A *Music in the Global Village* konferencia 2007 szeptemberében a budapesti Műcsarnokban új területet nyitott meg a tudományos diskurzus előtt. A fórumon a részt vevő, különböző országokból érkezett neves szakemberek a digitális hálózaton alapuló zene jelenségeit esztétikai, zeneteknológiai, művészeti pszichológiai és szociológiai szempontból vitatták meg. Az előadók között volt Sergi Jordá, Nick Didkovsky és Siska Ádám (szoftver- és hardverfejlesztés), Chris Brown és Mark Trayle (hálózati szociológia), Karlheinz Essl, Georg Hajdu és Szigetvári Andrea (zeneelmélet), Peternák Miklós és Golo Föllmer (történeti és pedagógiai aspektusok).

A konferenciát kísérő koncertsorozat betekintést nyújtott az elektronikus hálózati platformokon létrejövő kollaboratív zene sokszínű világába. A Georg Hajdu (Hamburg) és Szigetvári Andrea (Budapest) által 2005-ben alapított European Bridges Ensemble (EBE) az együttes tagjainak közös alkotásait játszotta. Anne La Berge új elektroakusztikus darabjának, a *Brokenheartnak* ösbemutatója az EBE laptopquintett és a holland LOOS hangszeres trió előadásában hangzott el. Felléptek olyan rangos formációk is, mint a The HUB (USA), az Xtended guitars (USA/D/F) és a Powerbooks_unplugged (NL/D).

A European Bridges Ensemble a jövőben is folytatja a projektben megkezdett munkát. Olyan fórumot építenek, ahol közös művek jönnek létre, és ahol szakmai vita folyik a real-time-performansz aktuális problémáiról. A hálózati alkotás és előadás technikai hátterét a Georg Hajdu által kifejlesztett és az interneten elérhető Quintet.net interaktív program biztosítja. ☈

Termine
Események

2006

2.–4. November november 2–4.

Arbeitstreffen und Konzert des EBE bei der Konferenz *Connecting Media Műhelymunka és az EBE koncertje a Connecting Media konferencia keretében*
Hochschule für Musik und Theater, Hamburg

2007

6.–8. September szeptember 6–8.

Music in the Global Village
Internationale Konferenz mit eingeladenen Referenten und Musikern sowie Konzertprogramm im Rahmen von Music Forum Expo. *Nemzetközi konferencia meghívott előadókkal és zenészekkel, valamint koncertprogram a Music Forum Expo keretében.*
Műcsarnok (Kunsthalle), Budapest

Publikation
Publikáció

Music in the Global Village. International Conference on Network Music Composition and Performance. Eds.: Georg Hajdu, Andrea Szigetvári. Conference reader. Budapest, 2007

Das EBE und seine Mitglieder

Das **European Bridges Ensemble** (EBE) für lokale und Internetaufführungen existiert seit 2005. Das Ensemble nutzt die interaktive Umgebung Quintet.net für ihre kollaborativen Produktionen. Die Mitglieder des Ensembles sind Musiker und digitale Künstler, die in verschiedenen ost- und westeuropäischen Ländern leben und arbeiten:

Georg Hajdu (*1960), Professor für multimediale Komposition an der Hochschule für Musik und Theater Hamburg, widmet sich intensiv der Verbindung von Musik, Wissenschaft und Computertechnologie. Er ist Mitgründer des Ensemble WireWorks und Entwickler der Software Quintet.net. Als Komponist erhielt er unter anderem den IBM-Preis des Ensemble Modern.

Johannes Kretz (*1968) lehrt Computermusik, Musiktheorie und Komposition an der Musikhochschule Wien. 1994–2003 Mitarbeit am Internationalen Bartók Seminar in Szombathely und 1996–2001 am staatlichen Konservatorium Wien. Er ist Gründungsmitglied des NewTonEnsemble Wien und der PRISMA. Er erhielt zahlreiche Preise, u.a. den Förderpreis der Republik Österreich.

Kai Niggemann (*1972) begann während seiner Studienzeit als Sounddesigner und Musiker zu wirken. Er arbeitet als Komponist für Theater und Film, hat sein eigenes CD-Label und spielt als Keyboarder, Bassist und Sänger in verschiedenen Bands und Projekten.

Ivana Ognjanovic (*1971) studierte Komposition in Novi Sad und Belgrad. MA für multimediale Komposition an der Hochschule für Musik und Theater Hamburg. Ihre Werke wurden in Europa und den USA aufgeführt.

Ádám Siska (*1978) studiert Komposition und elektronische Musik an der Franz Liszt Akademie für Musik in Budapest. Mit seiner Komposition *Praeludium et Fuga* (2005) gewann er den zweiten Preis im Wettbewerb der Clavicembalo Stiftung, für *Concerto* (2005) erhielt er den Publikumspreis beim dritten Festival Junger Komponisten.

Andrea Szigetvári unterrichtet an der Franz Liszt Akademie für Musik in Budapest. Nach ihrem Studium (Tonmeister und elektronische Musik) arbeitete sie als Herausgeberin, Produzentin und Toningenieurin. Sie ist Gründerin der Hungarian Computer Music Foundation und Organisatorin von Kursen zahlreicher Festivals. Als Komponistin ausgezeichnet bei der Bourges Electroacoustic Music Competition 2001.

Stewart Collinson Videokünstler des EBE, Mitglied des Salamanda Tandem und unterrichtet an der Faculty of Art, Architecture and Design der Lincoln University. Er realisiert Projekte für Single-Screen- und Multi-Screen-Setups sowie visuelle Live-Performances mit Musikern und Tänzern.

Träger

Aufgabe der **Hochschule für Musik und Theater Hamburg** ist die Ausbildung, Ausübung und Reflexion von Musik und Theater. Sie öffnet sich gegenüber praktischen Anwendungen und leistet einen Transfer künstlerischen und wissenschaftlichen Know-Hows in Kultur, Wirtschaft und Gesellschaft.

Ziel der **Hungarian Computer Music Foundation** ist die Förderung der Computermusik in Theorie und Praxis in Ungarn. Seit ihrer Gründung 1991 initiiert und organisiert sie Projekte für Musik mit neuen Technologien (u.a. das Festival Making New Waves). ☐

Az EBE és tagjai

A **European Bridges Ensemble** (EBE) 2005-ös alapítása óta a hálózati zene egyik jelentős kreatív műhelye. Az együttes a Quintet.net nevű interaktív környezetben hozza létre kollaboratív alkotásait. Az EBE tagjai zenészek és digitális alkotók, akik különböző kelet- és nyugat-európai országokban élnek és dolgoznak:

Georg Hajdu (*1960) multimedialis zeneszerzést oktat a hamburgi Zene- és Színházművészeti Főiskolán és a zene, a tudomány, valamint a komputer-technológia kapcsolata foglalkoztatja. A WireWorks zenekar alapító tagja, valamint a Quintet.net szoftver fejlesztője. Zeneszerzőként többek között az Ensemble Modern IBM-díját nyerte el.

Johannes Kretz (*1968) komputerzenét, zeneelméletet és zeneszerzést oktat a bécsi Zeneművészeti Főiskolán. 1994 és 2003 között a szombathelyi Nemzetközi Bartók-Szeminárium, 1996-tól 2001-ig a bécsi konzervatórium oktatója. A bécsi NewTonEnsemble, valamint a PRISMA alapító tagja. Számtalan díj, többek között az Osztrák Köztársasági Díj kitüntetettje.

Kai Niggemann (*1972) egyetemi tanulmányai során kezdett sound-designerként és zenészkként dolgozni. Számos színházi és filmprodukció zeneszerzője, saját CD-kiadója van, és különböző zenekarokban és projektekben vesz részt énekesként, billentyűsként és basszusgitárosként.

Ivana Ognjanović (*1971) zeneszerzést tanult Újvidéken és Belgrádban. 2007-ben végzett multimedialis zeneszerzés szakon Hamburgban. Műveit Európában és az USA-ban egyaránt bemutatták.

Siska Ádám (*1978) zeneszerzést és elektronikus zenét tanul a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen. *Praeludium et Fuga* című művével (2005) a Clavicembalo Alapítvány pályázatának második helyezettje lett, *Concerto* című művéért (2005) a fiatal zeneszerzők harmadik fesztiváljának közönségsdíját nyerte el.

Szigetvári Andrea a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen oktat. Hangmesteri és elektronikus zenei tanulmányai után zeneműkiadóként, hangmérnökként és producerként dolgozott. A Magyar Komputerzenei Alapítvány alapítójá és számos magyarországi fesztivál zeneszerző- és komputerzenei tanfolyamának szervezője. Zeneszerzőként a Bourges Electroacoustic Music Competition 2001. évi díjazottja.

Stewart Collinson a European Bridges Ensemble zenekar videóművészé a Salamanda Tandem csoport állandó tagja, a Lincoln Egyetem oktatója. Videomunkái többnyire kollaboratív, multimedialis performansok részeként jelennek meg a közönség előtt.

Lebonyolítók

A **Hochschule für Musik und Theater Hamburg** zene- és színházművészeti képzéssel foglalkozik, elméleti és gyakorlati téren egyaránt. A képzés során nagy figyelmet fordítanak arra, hogy az elsajátított ismeretek más (művészeti, gazdasági, tudományos) területeken is alkalmazhatók legyenek.

A **Magyar Komputerzenei Alapítvány** célja a komputerzenei elmélet és gyakorlat fellendítése Magyarországon. 1991-es megalakulása óta kezdeményezője és szervezője olyan kortárs művészeti projekteknek (pl. a *Making New Waves* fesztivál), melyekben a zene és az új technológia összekapcsolódik egymással. ☐

Info Információk

www.globalvillagemusic.net
www.quintet-net.org

Projektleitung D Projektvezető

Prof. Dr. Georg Hajdu

Träger D Lebonyolító

Hochschule für Musik und Theater Hamburg
Harvestehuder Weg 12, 20148 Hamburg
www.musikhochschule-hamburg.de

Projektleitung H Projektvezető

Szigetvári Andrea

Projektmitarbeit Fesztiváltitkár

Horváth Julianna

Träger H Lebonyolító

Magyar Komputerzenei Alapítvány
(Hungarian Computer Music Foundation)
Berzsenyi Dániel u. 14/A, 2120 Dunakeszi
www.makingnewwaves.hu

Beteiligte Ensembles Részt vevő együttesek

European Bridges Ensemble (EBE), The HUB, Xtended Guitars, PowerBooks_UnPlugged

Beteiligte Résztvevők

Peter van Bergen, George Bishoff, Gerard Bouwhuis, Chris Brown, Alberto de Campo, Alex Carót, Marek Choloniewski, Stewart Collinson, Anthony De Ritis, Nick Didkowsky, Karlheinz Essl, Jan Faber, Golo Föllmer, Scott Gresham-Lancaster, Georg Hajdu, Erhard Hirt, Hannes Hoelzl, Sergi Jordá, Jan-Kees van Kampen, Kerestés Szabolcs, Johannes Kretz, Anne La Berge, János Négyesy, Kai Niggemann, Ivana Ognjanović, Maria Popara, Peternák Miklós, Julian Rohrhuber, Keith Rowe, Siska Ádám, Jörg Stelkens, Szigetvári Andrea, Hans Tammen, Mark Trayle, Renate Wieser

Partner Partner

Music Forum Expo/BMC

Remembering Newtopia – Creating Our Future

Interaktive Ton- und Bildkompositionen

Das Budapest Music Center und das Zentrum für Kunst und Medientechnologie Karlsruhe (ZKM) luden in ihrem gemeinsamen Projekt mit Klang und Bild experimentell arbeitende Künstler zu einer dreiteiligen Produktionswerkstatt ein: *Klangdom, Hörbares Licht* und *Tonbilder* hießen die einzelnen Bereiche. Komponisten, Licht- und Videokünstler, Tänzer und Musiker arbeiteten darin zusammen.

Im Mittelpunkt standen einige aktuelle Fragestellungen künstlerischer Anwendung digitaler Technologie: Wie kann man Elemente des Klanges mit unterschiedlichen Parametern des bewegten Bildes und umgekehrt verbinden und wie kann man diese Interaktion künstlerisch nutzen? Wie wird die Wahrnehmung des Zuschauers beeinflusst, wenn Bild und Klang verräumlicht miteinander in Interaktion treten?

Entstanden sind eine Hand voll neuer audiovisueller Werke, die anschließend in einer Tournee durch drei Städte zur Erstaufführungen kamen. Ludger Brümmer benutzte in seiner Bühnenkomposition für Video, Elektronik und Tanz, *Shine*, auch ein Laserinterface, mit dem der ungarische Partner zur Umsetzung von Bewegung in Klang seit einigen Jahren experimentiert. Ein ungarisches Gegenstück fand die multimediale Produktion in *Zoo*, einem Bühnenwerk für Tänzer, Laserschnittstelle, Synthesizer und E-Bass von György Kurtág Jr. und Miklós Lengyelfi. Andre Künstler nutzten die einmaligen Klangverräumlichungsmöglichkeiten des Klangdoms des ZKM. Vom Klangdom inspiriert entstanden *Spaces Talks* von György Kurtág Jr. und *Corylus Avellana* von Alexander Schubert. Einige Komponisten bedienten sich des Klangdoms, um ihre interaktive Produktion um eine weitere räumliche Wirkungskomponente zu verstärken, so Andrea Szigetvári in *Swinging Door* (für Tänzer

und Elektronik), Todor Todoroff in *Around and above, weightless...* (Echtzeitperformance mit Sensoren-technik) und Stevie Wishart in *The Sound of Gesture* (Performance für Geige und Elektronik).

Die genannten neuen Werke und eine Auswahl audiovisueller Kompositionen neueren Datums von Gilles Gobeil, Shintaro Imai und Ludger Brümmer wurden im September 2007 in der Budapester Kunsthalle, in der Münchner Muffathalle sowie am ZKM in Karlsruhe präsentiert. Der Bayerische Rundfunk zeichnete die Konzerte in München auf und sendete sie Ende November 2007. ☈

Remembering Newtopia – Creating Our Future

Interaktív hang- és képkompozíciók

A Budapest Music Center és a Zentrum für Kunst und Medientechnologie Karlsruhe (ZKM) közösen szervezte azt az alkotói műhelyt, amelyben német és magyar zeneszerzők, előadóművészek, videoművészek és zenészek interaktív művészeti megoldásokat lehetővé tévő audiovizuális technológiákkal foglalkoztak. Hogyan lehet kapcsolatba hozni a hangzás elemeit a mozgókép paramétereivel? Hogyan hat a befogadóra, ha a vizuális elemek elszakadnak a vetítővászon síkjától, a hangzás pedig a hagyományosan elrendezett hangforrásoktól, hogy a háromdimenziós térben dinamikus interakcióba lépjenek egymással? A műhelymunka a *hangkupola*, *hallható fény* és *látható hang* – *hangkép* technológiákra épült.

2007

- 6.–8. September szeptember 6–8.**
Remembering Newtopia Festival im Rahmen von Music Forum Expo
Remembering Newtopia Fesztivál a Music Forum Expon
Aufführungen und Konzerte *bemutatók, koncertek*
Műcsarnok (Kunsthalle), Budapest
- 11. und 17. September szeptember 11. és 17.**
Remembering Newtopia Festival München
Aufführungen und Konzerte *bemutatók, koncertek*
Muffathalle, München
- 20.–22. September szeptember 20–22.**
Remembering Newtopia Festival Karlsruhe
Aufführungen und Konzerte *bemutatók, koncertek*
ZKM, Institut für Musik und Akustik, Karlsruhe
- 23. November november 23.**
Ausstrahlung der Konzertaufnahmen aus München
A müncheni koncertek felvételit sugározza a Bajor Rádió hörspiel!art.mix, Bayern2Radio

Az elkészült audiovizuális műveket egy turné keretében mutatták be Budapesten, Münchenben és Karlsruhéban. Ludger Brümmer *Shine* címmel egy, a videót, a táncot és az elektronikus zenét ötvöző, interaktív színpadi művet alkott. A darabban egy lézerhangszer is szerepet kapott, amely a táncosok mozdulatait zenei információjával alakította át. A *Zoo* című összművészeti produkciónak ifj. Kurtág György és Lengyelfi László lézertechnikát táncossal, elő elektromos zenél és basszusgitárral kombinálta. A ZKM egyedi technológiát alkalmazó sokcsatornás *hangkupolájának* dinamikus tér-hang hatásai inspirálták többek között ifj. Kurtág Györgyöt *Spaces Talks* című műve megalkotására. A *hangkupola* az ember és a gép interakciójának zenei intenzitását további térbeli hatással erősítette Szigetvári Andrea *Swinging Door* (tánc irányította elektronikus zenei performansz), Todor Todoroff *Around and above, weightless...* (interaktív audiovizuális performansz szenzorokkal), valamint Stevie Wishart *The Sound of Gesture* (performansz hegedűvel és interaktív elektronikus rendszerrel) című darabjában.

Az új műveket, valamint Gilles Gobeil, Shintaro Imai és Ludger Brümmer egy-egy újabb keletű audiovizuális kompozícióját 2007 szeptemberében először a budapesti Műcsarnokban, majd a müncheni Muffathallban és végül a karlsruhei ZKM-ben mutatták be. A Bayerischer Rundfunk (Bajor Rádió) a koncertek felvételről sugározta 2007 november végén. ☈

Komponisten

Ludger Brümmer (*1958) ist seit 2003 Leiter des Instituts für Musik und Akustik am ZKM. Er studierte Komposition in Essen. Für seine Kompositionen erhielt er zahlreiche Preise. Er ist Gastprofessor an der Hochschule für Gestaltung in Karlsruhe.

Gilles Gobeil studierte Komposition in Montreal. Er gehört zu den bedeutendsten Vertretern der kanadischen akusmatischen Musik. Zahlreiche internationale Preise, Aufführungen weltweit.

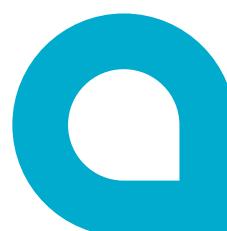
Shintaro Imai studierte Komposition und Computer-Musik in Tokio und Paris. Gastkomponist am ZKM Karlsruhe und im Elektronischen Studio der TU Berlin. Seine Arbeiten wurden auf zahlreichen Festivals aufgeführt. Dozent an der Tamagawa University und der Shobi University in Japan.

György Kurtág Jr. arbeitete nach seinem Kompositionsstudium in Budapest u.a. am IRCAM in Paris als Komponist, Forscher und musikalischer Assistent. Seit 1983 Zusammenarbeit mit dem Filmregisseur Ferenc Grunwaldsky, mehrere Kompositionen für Spielfilme.

Alexander Schubert (*1979) studierte Informatik und Biologie in Leipzig. Gleichzeitig als Komponist und als Soloinstrumentalist in verschiedenen Kontexten tätig. Er gründete mehrere Ensembles, kuratiert das Ahornfelder Festival in Leipzig und betreibt das Label Ahornfelder.

Andrea Szigetvári (s. *Music in the Global Village*)
Todor Todoroff (*1963) studierte elektroakustische Komposition in Mons (Belgien). Entwicklung von Echtzeit-Software-Tools für Komponisten elektroakustischer Musik. Kompositionen für Konzert, Film, Video, Tanz, Theater und Klanginstallation. Seine Werke werden international gespielt.

Stevie Wishart experimentiert als Komponistin und Geigerin sowohl mit mittelalterlicher als auch zeitgenössischer Musik. Mit ihrem Ensemble Sinfonye hat sie insgesamt 12 CDs eingespielt. Zahlreiche Konzerte in Europa, den USA und in Australien.

Träger

Das **ZKM | Zentrum für Kunst und Medientechnologie Karlsruhe**, gegr. 1989, ist weltweit die einzige Einrichtung, die Ausstellung, Forschung, Produktionsbereiche und Aufführungsstätten unter einem Dach und einer Thematik zusammenfasst. Das ZKM verfügt mit seinen weiteren Abteilungen (u.a. dem Medienmuseum, dem Institut für Bildmedien, dem Institut für Grundlagenforschung) über vielfältige Möglichkeiten zur Entwicklung von Projekten. Das **ZKM | Institut für Musik und Akustik** verbindet künstlerische Arbeit mit Forschung und Entwicklung. Dabei versteht es sich als Forum des internationalen Austausches. Das Institut veranstaltet Konzerte, Symposien und Festivals.

Budapest Music Center (BMC) wurde 1996 als privates Institut zur Darstellung der Werke ungarischer Gegenwartsmusik gegründet. Profil: Verbreitung mittel- und osteuropäischer Musik durch das BMC Musikinformationszentrum (online), Veranstaltung internationaler Projekte und Festivals sowie BMC Records (mehr als 100 CDs: Klassik, Neue Musik und Jazz). Der Gründer und Direktor des BMC, **László Gőz**, unterrichtet an der Musikakademie in Budapest. Er war Gründungsmitglied mehrerer Ensembles zeitgenössischer Musik bzw. Jazzmusik. Er gründete das Budapest Jazz Festival. ☈

Zeneszerzők

Ludger Brümmer (*1958) 2003 óta a ZKM Zenei és Akusztikai Intézetének vezetője. Zeneszerzést tanult Essenben, színházak zenei vezetőjeként dolgozott. Kompozícióiról számos díjat kapott. A karlsruhei Hochschule für Gestaltung vendégprofesszora.

Gilles Gobeil zeneszerzést tanult Montrealban. A kanadai akuszmatiskus zene egyik legjelentősebb képviselője. Számos nemzetközi díj tulajdonosa. Műveit világscsere bemutatják.

Shintaro Imai zeneszerzést és komputerzenét tanult Tokióban és Párizsban. A karlsruhei ZKM-nek és a berlini TU Elektronikus Stúdiójának vendégeneszerője volt. Műveit számos fesztiválon bemutatták. Japánban a Tamagawa University és a Shobi University tanára.

Ifj. Kurtág György zeneszerzői tanulmányai után többek között a párizsi IRCAM munkatársa volt zeneszerzőként, kutatóként és zenei asszisztensként. 1983 óta dolgozik Grunwaldsky Ferenc filmrendezővel, több játékfilm zenéjét komponálta.

Info Információk

Projektleitung D Projektvezetők

Ludger Brümmer, Achim Heidenreich

Träger D Lebonyolító

ZKM – Zentrum für Kunst und Medientechnologie Karlsruhe
Lorenstraße 19, 76135 Karlsruhe
www.zkm.de

Projektleitung H Projektvezetők

Gőz László, Mankovits Adrienne, Szigetvári Andrea

Träger H Lebonyolító

Budapest Music Center
Lónyay u. 41., 1093 Budapest
www.bmc.hu

Beteiligte Künstler Részett vevő művészek

Ludger Brümmer, Gilles Gobeil, Horváth Csaba, Shintaro Imai, Keresteš Szabolcs, Ladányi Andrea, Lengyelfi Miklós, Ifj. Kurtág György, Alexander Schubert, Szigetvári Andrea, Todor Todoroff, Stevie Wishart

Technik Technika

Laser lézer Multimédia Stúdió – Budapesti Lézerszínház; Ton/Licht/Programmierung hang/fény/programozás;
Keresteš Szabolcs, Kovács Balázs, Thomas Sauer, Manuel Weber

Weitere Partner További partnerek

Bayerischer Rundfunk, Muffathalle

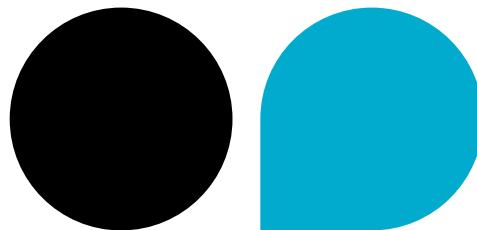
Lebonyolítók

A Zentrum für Kunst und Medientechnologie

Karlsruhe (ZKM) 1989-es alapítása óta az egyetlen, médiatudományi kutatásokkal és alkotótevékenységgel foglakozó intézmény a világon, mely saját kiállítótermekkel és színpadi terekkel is rendelkezik. Részlegei: t.k. Médiamúzeum, Képmédia Intézet, Zenei és Akusztikai Intézet, Alapkutatási Intézet.

A **ZKM | Institut für Musik und Akustik** kortárs zenei koncerteket, konferenciákat és fesztiválokat szervez, melyek zenei alkotók és zenekedvelők közös platformjaként kívánnak működni.

A **Budapest Music Center (BMC)** 1996-ban indult. Fő célja a jelenkor magyar zenei értékeinek bemutatása. Ezt szolgálják a nemzetközi projektek és fesztiválok, a BMC folyamatosan bővülő internetes zenei adatbázisa, valamint az 1998-ban alapított BMC Records kiadói tevékenysége (több mint száz klasszikus, kortárs és jazz-album). A BMC alapítója és igazgatója **Gőz László**, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem tanára, alapító tagja több, kortárs zenét, illetve jazzt játszó zenekarnak. A Budapest Jazz Fesztivál alapítója. ☈

Hommage à György Ligeti (1923–2006)

Kompositionswettbewerb in Erinnerung an György Ligeti und Abschlusskonzert von Bipolar

Die Uraufführungen dreier junger Komponisten standen im Mittelpunkt der Hommage an György Ligeti, mit der sich Bipolar am 13. Oktober 2007 im Plenarsaal der Akademie der Künste in Berlin nach zweijähriger Arbeit feierlich verabschiedet hat.

György Ligetis *Kammerkonzert* für 13 Instrumentalisten stellte den Ausgangspunkt für einen Kompositionswettbewerb dar, aus dessen Einreichungen eine Jury die drei besten Werke zur Aufführung empfohlen hat. Der Wettbewerb wurde vom Kulturstiftung *Ungarischer Akzent* und dem Collegium Hungaricum Berlin in Zusammenarbeit mit Bipolar ausgeschrieben. Beteiligen konnten sich junge Komponisten mit einem Stück, dessen Instrumentierung der Besetzung von Ligetis *Kammerkonzert* entsprach: Flöte, Oboe, zwei Klarinetten, Horn, Posaune, zwei Tasteninstrumente und ein Streichquintett. Der Jury gehörten Péter Eötvös, Zoltán Jeney und Hanspeter Kyburz an. Bis zum 15.5.2007 gingen 17 Werke ein, aus denen die Jury in einem anonymisierten Verfahren drei Werke für die Preise sowie zur Aufführung auswählte:

- Balázs Horváth *Poly*
- Péter Kőszeghy *Mortalium*
- Martin Grüttner *sacred river ALPH's meanders mazy mad & measureless*

Bipolar veranstaltete das Preisträgerkonzert in Zusammenarbeit mit den Ausschreibenden des Kompositionswettbewerbs und der Akademie der Künste. Ligetis *Kammerkonzert* sowie die Uraufführungen von Balázs Horváth, Martin Grüttner und Péter Kőszeghy wurden vom Solistenensemble Ligatura Berlin gespielt, einer Formation, die vorwiegend aus Mitgliedern der großen Orchester Berlins besteht. Dirigierte wurde das Ensemble von seinem Gründer Ferenc Gábor. Nach den Uraufführungen prämierte die Jury Balázs Horváths *Poly* und vergab an Péter Kőszeghy und Martin Grüttner jeweils einen zweiten Preis.

Netze spinnen – Spinnennetze, eine von Bipolar in Auftrag gegebene elektronische Hommage des jungen Hamburger Komponisten Sascha Lino Lemke mit dem European Bridges Ensemble, rahmte das Programm ein. Lemke erwies in diesem Werk einigen zentralen Momenten Ligetischen Musikdenkens – den polyrhythmischen Experimenten und der Klangfarbenmelodik – seine Reverenz.

An dieser Stelle sei allen Beteiligten noch einmal für den anspruchsvollen und gelungenen Konzertabend gedankt!

Hommage à Ligeti György (1923–2006)

Zeneszerzői verseny Ligeti György emlékére és a Bipolar zárókoncertje

Három ősbemutató állt annak az emlékkoncertnek a középpontjában, amellyel a Bipolar program 2007. október 13-án a berlini Akademie der Künste nagytermében kétéves küldetése végén elbúcsúzott.

Ligeti György *Kamarakoncert* című műve volt a kiindulópontja annak a zeneszerzői versenynek, amelynek pályaművei közül a zsűri a három legjobbnak ítélt bemutatásra javasolta. A versenyt az *Ungarischer Akzent* Németországi Magyar Évad és a Collegium Hungaricum Berlin írta ki. A bírái bizottságba Eötvös Pétert, Jeney Zoltánt és Hanspeter Kyburztot kértek fel. Pályázni olyan új művekkel lehetett, amelyek hangszer-összeállítása Ligeti *Kamarakoncertjét* követte, vagyis fuvolára, oboára, két klarinétra, kúrtre, harsonára, két billentyűs hangszerre és vonósötöre íródtak. A határidő lejártáig, 2007. május 15-ig, tizenhét pályamű érkezett, a jelleges pályaművek közül a zsűri a következő három darabot választotta ki:

- Horváth Balázs: *Poly*
- Kőszeghy Péter: *Mortalium*
- Martin Grüttner: *sacred river ALPH's meanders mazy mad & measureless*

A koncertet, amelyen a díjazott műveket bemutatták, a Bipolar a pályázat kiíróval és a berlini Művészeti Akadémiával együtt rendezte. Ligeti *Kamarakoncertjét*, valamint Horváth Balázs, Martin Grüttner és Kőszeghy Péter műveinek ősbemutatóját a Solistenensemble Ligatura Berlin előadásában hallhatta a közönség. A 2007-ben alakult kamarazenégyüttes tagjai nagy berlini zenekarok zenészei. A főként kortárs alkotások bemutatására alapított zenekar művészeti vezetője, Gábor Ferenc, a berlini Konzerthaus tagja.

Az ősbemutatók után a zsűri Horváth Balázs *Poly* című művének ítélte az első díjat, Martin Grüttner és Kőszeghy Péter darabját egyaránt második díjjal jutalmazta.

A kamarazenei programot elektronikus hommage foglalta keretbe a European Bridges Ensemble előadásában. Sascha Lino Lemke a Bipolar felkérésére komponált kétrészes műve, a *Netze spinnen – Spinnennetze* (Hálószövés – pókhálók), Ligeti alkotói módszerének két alapmomentumát idézte meg: a hangsín-melódiai és a poliritmikus kísérleteket.

Köszönet mindeneknek, akik közreműködtek a koncert színvonalas és jó hangulatú megvalósításában!

2007

15. Mai május 15.

Einreichungsfrist des Kompositionswettbewerbs *In Memoriam György Ligeti Az In memoriam Ligeti György zeneszerzői verseny pályázati határideje*

Juni június

Bekanntgabe der nominierten Werke des Kompositionswettbewerbs *A zeneszerzői verseny első három, legjobbnak ítélt művének nyilvánosságra hozatala*

13. Oktober október 13.

Hommage à György Ligeti (1923–2006)
Uraufführung der prämierten Werke und Preisverleihung im Rahmen des Abschlusskonzerts von Bipolar. *A díjazott művek ősbemutatója és díjkiosztó ünnepség a Bipolar záró koncertjén*
Akademie der Künste am Pariser Platz, Berlin

Komponisten

Balázs Horváth (*1976) studierte an der Musikakademie in Budapest. Seine Werke wurden u.a. während der Gaudeamus Music Week in Amsterdam, beim 25. Centre Acanthes Festival, dem Internationalen Bartók Seminar in Szombathely, bei Music of Today in London und dem Huddersfield Contemporary Music Festival aufgeführt. 2004 und 2007 erhielt er den Benedek-Istvánffy-Preis des Ungarischen Tonkünstlerverbands, 2007 den Ferenc-Erkel-Preis.

Martin Grüter (*1983) studiert seit 2004 Komposition und elektronische Komposition an der Hochschule für Musik Hanns Eisler Berlin. Er erhielt verschiedene Preise und Auszeichnungen. Seine Werke wurden u.a. in München, Berlin, Karlsruhe, Düsseldorf und Halle aufgeführt.

Péter Kőszeghy (*1971) studierte zunächst Musikpädagogik und Querflöte in Ungarn. 1992 wechselte er an die Hochschule für Musik Hanns Eisler und in die Fächer Komposition und Elektronische Musik. Seit 1999 arbeitet er als freischaffender Komponist in Berlin. Er erhielt zahlreiche Preise und Auszeichnungen. Sein Werk umfasst Stücke für Soloinstrument und Orchester, für Musiktheater und Performances sowie Elektronische Musik. Seit 2004 wird sein Werk in der Edition Juliane Klein verlegt.

Sascha Lino Lemke (*1976) erhielt seinen ersten Kompositionssunterricht im Alter von elf Jahren durch Prof. Kurt Fiebig und dann Prof. Reinhard Bahr. Studium an der Hochschule für Musik und Theater Hamburg. Im Jahr 2002/2003 lebte er in Paris, wo er am Conservatoire national supérieur de musique et de danse de Paris Komposition, elektronische Musik sowie Instrumentation studierte. Zu seinen Arbeiten zählen Stücke für verschiedene kammermusikalische Besetzungen mit und ohne (Live-)Elektronik sowie Musiktheater, ein Orchesterstück und Bühnenmusiken. Er erhielt zahlreiche Preise und Stipendien.

Mitwirkende

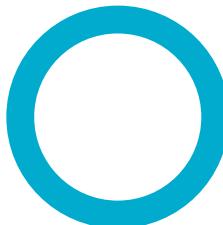
European Bridges Ensemble (s. *Music in the Global Village*)

Das **Solistenensemble Ligatura Berlin** wurde 2007 gegründet und besteht aus einem festen Kern junger Instrumentalisten verschiedener Nationalitäten. Je nach Programm wird das Ensemble außerdem durch Gastmusiker ergänzt. Vom Quartett bis hin zum kleinen Orchesterrepertoire werden alle möglichen Besetzungen abgedeckt. Die Besonderheit des Ensembles liegt vor allem darin, dass die einzelnen Musiker auch solistisch hervortreten. Die Verknüpfung alter mit zeitgenössischer Musik, das Augenmerk auf selten gespielte Werke von Mozart bis zur Moderne sowie der Schwerpunkt auf der Musik des 20./21. Jahrhunderts charakterisieren die Grundkonzeption des Repertoires.

Ferenc Gábor Dirigent, ist Gründer und musikalischer Leiter des Ensembles. Er gehört zu den ständigen Gastdirigenten bei mehreren internationalen Festivals. Aufführungen von Opern und Orchesterwerken des zwanzigsten Jahrhunderts haben ihm den Ruf eingebracht, ein hervorragender Interpret und Kenner der Neuen Musik zu sein. Ferenc Gábor begann seine Karriere als Bratschist. Er war jahrelang Mitglied des Israel Philharmonic Orchestra und ist seit 1994 Solo-Bratschist des Konzerthausorchesters Berlin.

Zeneszerzők

Horváth Balázs (*1976) a budapesti Zeneakadémian tanult. Műveit többek között a Gaudeamus Music Week (Amszterdam) keretében, a huszonötödik Centre Acanthes fesztiválon, a szombathelyi Nemzetközi Bartók-Szeminárium és Fesztiválon, a londoni filharmonikusok Music of Today című koncertsorozatában és a huddersfieldi kortárs zenei fesztiválon mutatták be. 2004-ben és 2007-ben Istvánffy Benedek-díjas, 2007-ben Erkel Ferenc-díjas.

Martin Grüter (*1983) 2004 óta zeneszerzést és elektronikus zeneszerzést hallgat a berlini Hanns Eisler Zenei Főiskolán. Számos díjat és kitüntetést kapott. Műveit többek között Münchenben, Berlinben, Karlsruheban, Düsseldorfban és Halléban mutatták be.

Kőszeghy Péter (*1971) előbb zenepedagógiát hallgatott Magyarországon, majd 1992-től a berlini Hanns Eisler Zenei Főiskolán zeneszerzést és elektronikus zenét tanult. 1999 óta szabadfoglalkozású zeneszerzőként Berlinben él. Számos díjat és kitüntetést kapott. Kompozíciói között vannak szólóhangszerre és zenekarra, valamint zenés színházaknak írtak, és elektronikus zenei művek is. Munkáit 2004 óta az Edition Juliane Klein adja ki.

Sascha Lino Lemke (*1976) tizenegy évesen kezdték zeneszerzést tanulni Kurt Fiebignél és Reinhard Bahrnál, majd a hamburgi zenei főiskolán végzett. 2002/2003-ban Párizsban élt, ahol a Conservatoire National Supérieur de Musique et de Danse de Paris kurzusain zeneszerzést, elektronikus zenét és hangszerelést tanult. Munkái között találhatók különböző kamarazenei darabok (live-)elektronikával és a nélküli, valamint zenés színház számára írott szerzemények, színpadi zenék és egy zenekari mű. Számos díjat és kitüntetést kapott.

Közreműködők

European Bridges Ensemble (lásd *Zene a globális faluban*)

A 2007-ben alakult nemzetközi **Solistenensemble Ligatura Berlin** állandó tagjaihoz esetenként további vendégzenészek társulnak. A muzsikusok a kvartettől az ensemble formációig különféle fellállásokban játszanak, és gyakran fellépnek szólistikájában. Repertoárjukat a régi és a kortárs zene összekapcsolásának, a zeneirodalom Mozarttól napjainkig terjedő korszaka ritkán játszott darabjainak, valamint a XX–XXI. század zenéjének jegyében állították össze. **Gábor Ferenc** karmester a zenekar alapítója és zenei vezetője, aki több nemzetközi fesztivál állandó vendégkarmestere. XX. századi operák és zenekari művek bemutatásának köszönhető, hogy az új zene kiváló interpretátorának és ismerőjének tartják. Pályafutását brácsasként kezdte. Éveken át volt az Izraeli Filharmonikus Zenekar tagja, 1994 óta a berlini Konzerthaus zenekarának tagja és szólistája.

Info Információk

Kompositionswettbewerb Zeneszerzői verseny

Jury Zsűri

Eötvös Péter, Budapest
Jeney Zoltán, Budapest
Hanspeter Kyburz, Berlin

Projektleitung Projektvezető:
Gábor Adrienne

Ausschreibende Pályázatkírónak
Collegium Hungaricum Berlin,
Ungarischer Akzent
www.hungaricum.de
www.ungarischerakzent.hu (auf Deutsch)
www.akzent.hu (magyarul)

Abschlusskonzert Bipolar Záró koncert

Projektleitung Projektvezető
Tálas Flóra, Gábor Adrienne

Komponisten Zeneszerzők
Horváth Balázs, Martin Grüter, Kőszeghy Péter, Sascha Lino Lemke

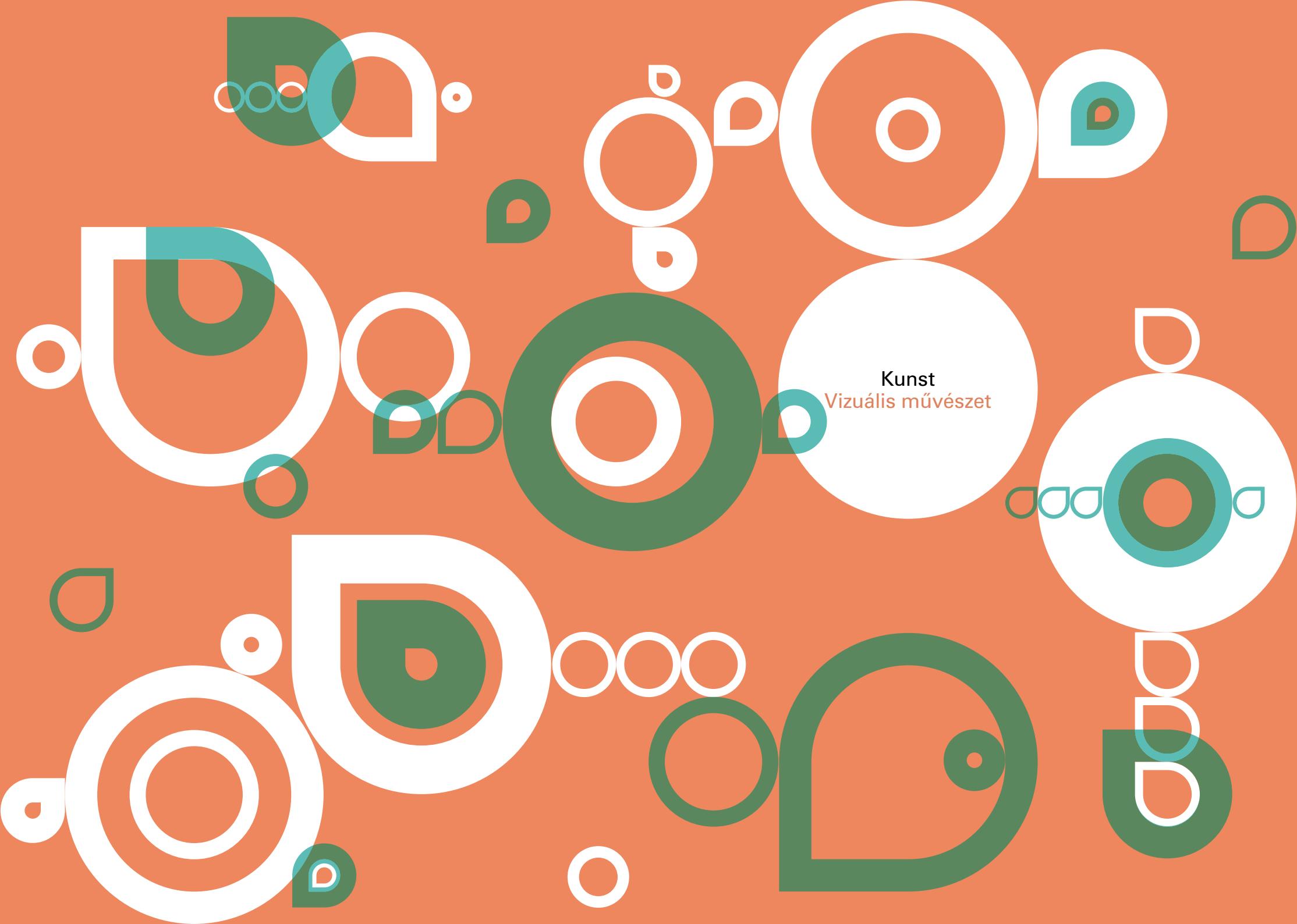
Mitwirkende Közreműködők

European Bridges Ensemble – Stewart Collinson, Johannes Kretz, Kai Niggemann, Ivana Ognjanović, Siska Ádám, Szigetvári Andrea; Leitung Karmester: Georg Hajdu

Solistenensemble Ligatura Berlin – Gabriel Adorján, Silvia Caredu, Gyövicsán György, Yoriko Ikeya Tast, Zohar Lerner, Molnár Dániel, Bernd Nusser, Richard Obermayer, Stephan Petzold, Römer Ádám, Frank Gutschmidt Tast, Damien Ventura, Dominik Wollenweber; Leitung Karmester: Gábor Ferenc

Partner Partnerek

Akademie der Künste, Collegium Hungaricum Berlin, Ungarischer Akzent (Németországi Magyar Évad 2006–2007)

Kunst
Vizuális művészet

Kempelen. Mensch-[in der]-Maschine

Historische Ausstellung mit Positionen der Medienkunst

Die Geschichte und Legende des Schachautomaten von Wolfgang von Kempelen (1734–1804) beschäftigt seit mehr als zwei Jahrhunderten Künstler, Wissenschaftler und Laien. Der Name dieses Hofbeamten und Polyhistors hat sich jedoch in der jüngsten Geisteswissenschaft so eng mit der Inszenierung eines intelligenten Automaten, in dem in Wahrheit ein Schach spielender Zwerg versteckt war, verknüpft, dass diese Täuschung, die zugleich eine mechanische Meisterleistung war, die Wahrnehmung auf seine anderen Erfindungen und sein Wirken in der Zeit zu verstellen drohte.

Die Budapesti Kunsthalle bot den Kuratoren den nötigen Raum, um nicht nur die wichtigsten mechanischen Erfindungen Kempelens vorzustellen, sondern den Erfinder als Wissenschaftler, Ingenieur, Künstler, Schauspieler, kaiserlichen Kommissar bei der Wiederbesiedlung des Banat sowie als Privatperson im historischen Kontext zu beleuchten. So wurden in der Ausstellung die mechanischen Erfindungen der Epoche behandelt, die Welt des Hofes von Maria Theresia und Josef II. ebenso wie die Bewegung der Freimaurer oder die Türken- und Puppenmanie. Die Ausstellung eröffnete eine innovations- und geistesgeschichtliche Perspektive, die sowohl das Staunen über technische Neuheiten als auch die Einsicht in ihre Geschichtlichkeit und Topographie erlebbar machte. Die Schau aktualisierte die Auseinandersetzung mit der Ideenwelt Kempelens in ihrem Teil aus gegenwärtigen und speziell für dieses Projekt entworfenen zeitgenössischen Medienkunstwerken.

Für das Karlsruher ZKM legten die Kuratoren ihr besonderes Augenmerk auf den Teil mit aktueller Medienkunst. Er wurde um weitere künstlerische Arbeiten etwa zur Erotik im Verhältnis des Menschen zu seinen Maschinen sowie zur Inszenierung von quasi interaktiven Begegnungen von Maschinen untereinander erweitert. ☀

Kempelen – Ember a gépben

Médiaművészeti és -történeti kiállítás

Kempelen Farkas (1734–1804) sakkautomatójának története és a hozzá kapcsolódó legenda több mint kétszáz éve foglalkoztatja a tudósokat, művészeket és laikusokat. A sokoldalú feltaláló és udvari ember neve ez idő alatt összeforr a gépezetbe rejtett ember ötletével, miközben a szemfényvesztő mutatvány – egyben mechanikai mestermunka – elhalványította Kempelen más találmányainak, elsősorban beszélőgépének hírnevét.

A budapesti Műcsarnok tágas termeiben a polihisztor két kiemelkedő mechanikai találmánya, a sakkautomata és a beszélőgép bemutatása mellett helyet kapott a szerteágazó életmű sok más emléke is. Kempellennek, a tudósnak, mérnöknek, művésznek, hivatalnoknak és magánembernek a megjelenítése mellett a kiállítás bemutatta Mária Terézia és II. József udvarának világát, a korszak mechanikai találmányait, a szabadkőművesek mozgalmát, a XVIII. század török- és bábumániáját. Ezzel a tárlat szemléletes közép-európai kultúrtörténeti kontextust teremtett nemcsak Kempelen találmányainak értékeléséhez, hanem az innováció jelenségének sokrétű értelmezéséhez is.

A történeti anyaghöz a kurátorok médiaművészeti alkotásokat társítottak, amelyek a felvilágosodásból eredő ember-gép viszony problematikáját mint a modern világ működésének egyik alapfeltételét, illetve a modern ember önértelmezésének és jövőképének egyik kulcskérdését kommentálták.

Karlsruher Halle a kurátorok – a médiumúzeum látogatóinak érdeklődését szem előtt tartva – csökkengették a tárlat regionális történeti és biográfiai dokumentumait, míg a kiállítás kortárs művészeti részét kiegészítették a ZKM (Zentrum für Kunst und Medientechnologie) saját gyűjteményéből, többek közt az ember-gép viszony erotikus dimenzióját vagy a gép-gép interakciót bemutató alkotásokkal. Így lett a budapesti kiállítás után a karlsruhei is a helyi kulturális szízon egyik kiemelkedő eseménye. ☀

Termine
Események

2007

24. März – 28. Mai március 24. – május 28.
Kempelen – Ember a gépben

Ausstellung, Filmreihe kiállítás, filmprogramm
Műcsarnok (Kunsthalle), Budapest

24.–25. März március 24–25.
Wissenschaftliches Symposium Tudományos szimpózium
Műcsarnok (Kunsthalle), Budapest

23. Juni – 2. September június 23. – szeptember 2.
Wolfgang von Kempelen – Mensch-(in der)-Maschine
Ausstellung mit Begleitprogramm kiállítás és kísérőprogramok
ZKM – Zentrum für Kunst und Medientechnologie, Karlsruhe

Publikationen
Publikációk

Kempelen. Ember a gépben. Man in the Machine. Eds.: József Mélyi, Rita Kálmán. C3 Alapítvány, Budapest, 2007.
ISBN 978-963-06-2056-7

Wolfgang von Kempelen. Man [in the] Machine. Mensch-(in der)-Maschine. Eds.: Bernhard Serexhe, Peter Weibel. ZKM, Karlsruhe – Matthes & Seitz, Berlin, 2007. ISBN 13 978-3-88221-997-5

Kuratoren

József Mélyi (*1967), Kunsthistoriker, Kunstkritiker, Publizist und freier Kurator, Lehrbeauftragter der MOME Budapest. 1996–99 am Haus Ungarn in Berlin (u.a. Co-Kurator einer Ausstellung der aktuellen ungarischen Kunst an der AdK) tätig, 2000–2003 am C3 in Budapest (u.a. Gründung von *Exindex*), 2003–2005 Kulturreferent des Goethe-Instituts Budapest. 2006 Kurator des Ungarischen Akzent. Regelmäßige Publikationen in Kulturzeitschriften.

Bernhard Serexhe (*1950), Kunsthistoriker, Soziologe, ab 1994 Kurator, seit 2006 Hauptkurator des ZKM|Medienmuseums. Div. Lehraufträge in Sankt Petersburg und Bern sowie seit 2001 in Karlsruhe. Medienpolitische Beratungstätigkeit u.a. beim Europarat (Straßburg).

Rita Kálmán (s. *On Call*)

Künstler der neuen Medienkunstwerke

Ken Feingold (*1952), visueller Künstler, unterrichtet an der Princeton University. Retrospektive in der Ace Gallery, L.A. 2005, Ausstellungen u.a. im MoMA, Centre G. Pompidou und Whitney Museum.

Márton Fernezelyi (*1972), Informatiker und Medienkünstler. Mitarbeit am C3, Lehrtätigkeit am MKE Intermedia Institut. Gemeinsame Werke mit Zoltán Szegedy-Maszák gezeigt u.a. am ZKM und bei der Ars Electronica.

György Jovánovics (*1939), Bildhauer, Professor an der MKE Budapest. Ausstellungen in Budapest, Berlin und bei der Biennale in Venedig. Werke in Sammlungen u.a. der Ungarischen Nationalgalerie und des Guggenheim Museums.

Michael Markert Medienkünstler, Musiker, Elektroniker, erforscht v.a. Sensoren. Seit 2005 am Institute of Public Art in Nürnberg. Ausstellungen seit 2001 u.a. in Wien und London.

Robotlab (Matthias Gommel/Martina Haitz/Jan Zappe), freie Künstlergruppe, assoziiert mit dem ZKM. Experimentierstationen, Performances, Installationen; Arbeit mit Industrierobotern im öffentlichen Raum.

Zoltán Szegedy-Maszák (*1969), Medienkünstler, Dozent am MKE Intermedia Institut, stellv. Rektor. Zahlreiche Ausstellungen im In- und Ausland.

Tamás Waliczky (*1959), Medienkünstler, Professor an der HBK Saar. Ausstellungen u.a. in Lyon, Tokio und am ZKM Karlsruhe. Preise, u.a. Prix Ars Electronica. Werke in div. Sammlungen (Centre G. Pompidou, Oppenheimer Collection).

Georg Winter (*1962), Künstler, Professor an der HBK Saar. Nach dem Studium fotografische Arbeiten, Gründung von Ukiyo Camera Systems. Ausstellungen u.a. im Sprengel Museum, Kunsthalle Baden-Baden.

Produktion

C3 Kultur- und Kommunikationszentrum ist das erste Medieninstitut in Ostmitteleuropa. Profil: Erforschung, Entwicklung und Unterstützung der kreativen Nutzung von neuen Medien. Netzkunst-Sammlung, *Exindex* Online-Kunstzeitschrift, internationale Ausstellungen und Veranstaltungsreihen.

ZKM|Zentrum für Kunst und Medientechnologie Karlsruhe (s. *Remembering Newtopia*)

Kurátorok

Mélyi József (*1967) közgazdasági diplomával rendelkező művészettörténész, műkritikus, publicista és szabadfoglalkozású kurátor, a Magyar Ipar-művészeti Egyetem óraadó tanára. 1996–99: a berlini Magyar Ház munkatársa, társkurátor többek közt egy, a berlini Művészeti Akadémián rendezett magyar kortárs művészeti kiállításnak. 2000 és 2003 között a C3 igazgatóhelyettese (az *Eindex* alapító főszervezője), 2003-tól 2005-ig a Goethe Intézet kulturális referense. 2006-ban a Németországi Magyar Évad kurátorá. Rendszeresen publikál (*ÉS, Magyar Narancs, Balkon, Műértő*).

Bernhard Serexhe (*1950) művészettörténész, szociológus, 1994-től a ZKM | Medienmuseum kurátorá, 2006 óta főkurátorá. Egyetemi előadó többek között Szentpétervárott, Bernben és 2001-től Karlsruhében. Többek között az Európai Tanács médiapolitikai tanácsadója.

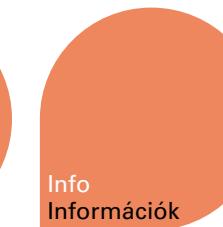
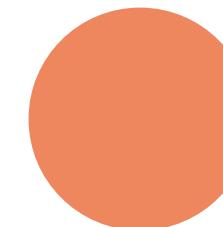
Kálmán Rita (lásd *On Call*)

Új művek alkotói

Ken Feingold (*1952) vizuális művész, a Princeton University tanára. Életmű kiállítása volt 2005-ben a Los Angeles-i Ace Gallery-ben. Egyéb kiállításai: MoMA, Centre Georges Pompidou, Whitney Museum.

Fernezelyi Márton (*1972) informatikus, médiaművész, a C3 munkatársa, a Magyar Képzőművészeti Egyetem intermédia tanára. Szegedy-Maszák Zoltán-nal közös munkákat készített többek között a ZKM-ben és az Ars Electronica Centerben.

Jovánovics György (*1939) szobrász, a Magyar Képzőművészeti Egyetem professzora. Néhány kiállítása: Künstlerhaus Bethanien (Berlin), Ludwig

Info Információk

www.kempelen.hu

Projektleitung D Projektvezető

Dr. Bernhard Serexhe

Träger D Lebonyolító

ZKM – Zentrum für Kunst und Medientechnologie
Lorenzstrasse 19, 76135 Karlsruhe
www.zkm.de

Projektleitung H Projektvezető

Mélyi József

Träger H Lebonyolító

C3 – Center for Culture and Communication
Szépli u. 20., 1022 Budapest
Direktor Igazgató

Peterák Miklós

www.c3.hu

Kuratoren Kurátorok

Mélyi József, Kálmán Rita, Bernhard Serexhe

Ratgeber Tanácsadók

Brigitte Felderer, Peterák Miklós, Ernst Strouhal

Künstler Művészek

Richard Aczel, Csörgő Attila, Ralph Baecker, Balzer, Zoe Beloff, Michel Bertrand, Kim Deitch, Harun Farocki, Ken Feingold, Fernezelyi Márton, Forgács Péter, John Gaughan, Severin Hofmann, Jovánovics György, François Junod, Hans-Peter Ketterling, Joseph Kiss, Herbert Kitzel, Friedrich von Knauss, Kovács Gergely, Stephan Maria Krass, Tadeusz Kreszowiak, Róbert Langh, László Gergely, Jürg Lehni, Frank Lutz, M+M, I. Majer, Major János, Katrin von Maltzahn, Johann Ernst Mansfeld, François Joseph Marie, Michael Markert, Daria Martin, W. Johann Martin, John Miller, David Moises, Franz Oehlein, Onno Onnen, Pauer Gyula, Wolf Pehlke, Simon Penny, Jean Marie Phalibois, PhoneticKemp Inc., Christian Pylatiuk, Joseph Friedrich Freiherr zu Racknitz, Rákosi Péter, Martin Riches, robotlab: Matthias Gommel, Martina Haitz, Jan Zappe, Samu Bence, Stefan Schulz, Alexei Shulgin, Szegedy-Maszák Zoltán, Waliczky Tamás, Weissenberg Ignác, Georg Winter, Zórád Ernő

Weitere Förderer További támogatók

Ungarischer Akzent (Németországi Magyar Kulturális Évad 2006–2007), Budapesti Tavaszi Fesztivál (Budapesti Frühlingsfestival), Műcsarnok, Oktatási és Kulturális Minisztérium, Ministerium für Wissenschaft, Forschung und Kunst Baden-Württemberg, Nemzeti Kulturális Alap (Ungarischer Nationaler Kulturfonds), Magyar Sakkszövetség, Szerencsejáték Zrt., Magyar Szabadalmi Hivatal

Produkció

A **C3 Kulturális és Kommunikációs Központ** célja az új tudományos-technológiai eredmények kulturális alkalmazása és azok lehetőségeinek kutatása, új projektek létrehozása. Több nagyszabású, nemzetközti kiállítás és eseménysorozat, net art gyűjtemény, internetes folyóirat (*Exindex*) kezdeményezője.

ZKM|Zentrum für Kunst und Medientechnologie

Karlsruhe (lásd *Remembering Newtopia*)

forschungsgruppe_f: r/e/mig(r)áció

Aktionsforschung: Romantische Migration

Die forschungsgruppe_f realisierte im Rahmen des Projektes *r/e/mig(r)áció* je eine Aktionswoche im städtischen und flussnahen Raum von Stuttgart und Budapest mit etwa dreißig Mitgliedern der Gruppe und Gastforschern.

Die forschungsgruppe_f ist ein internationales Netzwerk der Aktionsforschung. Sie untersucht Formen der Rezeption und Perzeption durch situative Eingriffe. Die Arbeit zu *r/e/mig(r)áció* – verstanden als eine Art «fröhliche Wissenschaft» – beschäftigte sich mit Erscheinungsformen der «romantischen Migration». Mit in öffentlichen Räumen aufgestellten Mikro-einheiten schuf die forschungsgruppe_f Migrationssituationen, die als temporäre Foren für den künstlerischen Austausch über das Thema dienten.

In Stuttgart entstand auf einer städtischen Grünfläche *little germany*, eine Station zur Erleichterung der Anpassung und Integration speziell in das Stuttgarter Alltagsleben. Dazu konnten «Integrations-Sets» ausgeliehen werden. Zusätzlich fand ein Kurs statt, in dem das optimale Bewegen im öffentlichen Nahverkehr anschaulich vermittelt und gleichzeitig selbst geübt und verinnerlicht werden konnte. Weitere Stationen der Gruppe in Stuttgart waren der Marienplatz, ein Gebrauchtwarenladen, der Stuttgarter Kunstverein und das Ungarische Kulturinstitut.

Dem ungarischen Publikum wurde in *little hungary* unter anderem die Funktionsweise des «Transmi-

granten» vorgestellt. Der «Transmigrant» hat seine Wurzeln im ungarischen Verkehrszeichen für niveaulosen (ebenerdigen) Fußgängerüberweg. Häufig auch als Zebrastreifen bezeichnet, ist er Querungsanlage für Fußgänger und Rollstuhlfahrer. Sein Piktogramm zeigt eine schwarze, männliche Silhouette, die mit einem Koffer als Attribut über den Zebrastreifen schreitet. Der Koffer kommt nur auf den ungarischen Zebrastreifen-Schildern vor. Dieser enthält die Arbeitswerkzeuge des «Transmigranten» (Schilder, Zebrastreifen). Mit diesen Werkzeugen kann sich die Figur als mobile Übergangshilfe zur Verfügung stellen und als «Gastarbeiter» auch im Ausland operieren.

Als Kind träumte ich davon, in einem kommunistischen Staat zu Leben. Ich dachte die Demokratie verwehrt mir die Möglichkeit auf Disziplin und leidenschaftliche Härte körperlichen Trainings.

forschungsgruppe_f: r/e/mig(r)áció

Akciókutatás: romantikus migráció

A forschungsgruppe_f csoport akcióhelyet szervezett Stuttgart és Budapest városi tereiben és vízi útjain mintegy harminc művész – a forschungsgruppe_f tagai és «vendégkutatók» – közreműködésével. A forschungsgruppe_f az akciókutatás nemzetközi hálózata, amely az észlelés (percepció) és a befogadás (recepció) formáit a szituatív beavatkozások eszközével vizsgálja. A «vidám tudomány»-nak e módszere a projekt keretében a «romantikus migráció» megje-

2006

3. November november 3.

Von der Roten Fabrik zum Tiefbrunnen A Vörös Gyártól a Mélykútiig

Migrationsmodell im Maßstab 1:1 migrációs modell 1:1
Shedhalle, Zürich

2007

22.-29. Januar január 22-29.

Ein Fluchtweg sollte auf jeden Fall frei gehalten werden
Egy vészkijáratot feltétlenül szabadon kell hagyni

Ausstellungsbeitrag kiallítás
Shedhalle, Zürich

14.-28. März március 14-28.

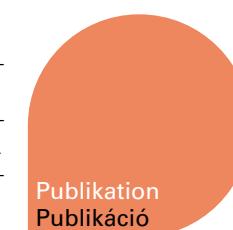
little germany

Interventionen im Stadtraum Stuttgart Intervenciók Stuttgartban
Stuttgarter Kunstverein, Kulturinstitut der Republik Ungarn
Stuttgart

2.-12. Mai május 2-12.

little hungary

Interventionen im Stadtraum Budapest Intervenciók Budapeston
A38 (Veranstaltungsschiff), Studio Galéria, Moszkva tér
Budapest

forschungsgruppe_f: *little*. Eds.: Robin Bischoff et al. Verlag Silke Schreiber, München, 2008
ISBN 978-3-88960-099-8
www.verlag-silke-schreiber.de

lenési formáival foglalkozott. A migrációnak ez a sajátos, «romantikus» típusa nem gazdasági vagy politikai okokkal magyarázható, hanem eszmények, illetve eszményekért való lelkesedés vezérlik.

Stuttgart egyik füves területén alakította ki a csoport a *little germany* elnevezésű, a stuttgarti hétköznapokba való beilleszkedést segítő állomást. Az integrálónyi kívánók «beilleszkedési csomagokat» kölcsönözhettek. Kiegészítésül részt vehettek egy tömegközlekedési eszközök használatát elméletben és gyakorlatban megvilágító szemináriumon. Akciózott a csoport Stuttgartban a Marienplatzon, egy használt autókereskedésben, a stuttgarti művészeti egyesületnél és a Stuttgarti Magyar Kulturális és Tájékoztatási Központban is.

A magyar publikum számára létrehozott *little hungary* «transzmigránsok» működését szemléltette. A transzmigráns-foglalom eredete a magyar gyalogságtelköhelyek jelzésénél keresendő. A zebrára utaló közlekedési táblán egy férfi árnyképe látható, amint – bőröndjét attribútumként lengetve – a kijelölt vonalakon keresztezi az utat. A bőrönd magyar sajátosság, sehol másol nem találkozhatunk vele a közlekedési táblákon. A *little hungary*ben fellépő transzmigráns bőröndjében egy zebrátbla és egy kigurítható, zebra-racsíkos szőnyeg található. Ezekkel az eszközökkel vendégmunkásként külföldön is bárhol, bármikor lehetővé teheti az átkelését.

GYEREKKÉNT EGY SZOCIÁLISTA ÁLLAMBAN Szerettem volna élni. Azt gondoltam, a demokrácia megfoszt a fegyelemtől és a testi erőpróbák szenvedélyes önkínázásától.

Initiator

Alexander Schikowski (*1973), Fotograf, Performer, Aktionskünstler, lebt in Budapest. Initiator des Projektes *r/e/mig(r)áció*. Nach einer Bankkaufmannlehre studierte er Kunst und Kunstvermittlung in Nürtingen, Stuttgart und Nürnberg. 1995–1997 lehrte er in Oradea/Nagyvárad/Großwardein, Rumänien. Er ist Mitorganisator von mehreren Schülerprojekten; seit November 2005 unterrichtet er an einer Schule für hyperaktive Kinder in Budapest. Schikowski ist Mitglied der forschungsgruppe_f. Seit 1997 war er an zahlreichen Ausstellungen, Performances und Aktionen in Deutschland, in der Schweiz, in Russland, in Ungarn und auf Zypern beteiligt.

Die Künstlergruppe

Die **forschungsgruppe_f** besteht seit 1999 als eine unabhängige, offene Arbeitsgruppe, deren Zusammensetzung und inhaltliche Ausrichtung von den jeweils Beteiligten, den räumlich-zeitlichen Bedingungen und Situationen abhängt. Sie untersucht Formen der Rezeption und Perzeption im Sinne der Aktionsforschung (fröhliche Wissenschaften) durch situative Eingriffe und Aktionen. Die meisten Beteiligten kommen aus den verschiedenen Sparten der bildenden Kunst, Medien, Performance, Bildhauerei und arbeiten intermedial; wenige kommen aus der Architektur, Philosophie, Kunsthistorie oder Soziologie. Die Arbeitsfelder werden vor Ort weiterentwickelt, experimentell eingesetzt oder aus der Situation heraus neu definiert und erprobt. Die Projekte beschäftigen sich mit Fragen der direkten Beteiligung an gesellschaftlichen Prozessen, der Bildorganisation, der Konstruktion von Wirklichkeit, dem Selbstverständnis künstlerischer Forschung, Performance, Produktions- und Rezeptionsverhältnissen und Stadtforchung. Die forschungsgruppe_f ist nicht kuratiert, sondern organisiert sich selbst.

Träger

Der **Stuttgarter Kunstverein** fördert zeitgenössische Kunst, ihre Entwicklung und die Begegnung von Künstlern und Kulturschaffenden. Zum Tätigkeitsfeld des Vereins gehören Ausstellungen, Tagungen und Vorträge, Projekt- und Werkstattarbeit, Gastateliers mit Stipendien und vereinseigene Veröffentlichungen. Jährlich vergibt der Verein Stipendien an osteuropäische Künstler und schickt deutsche Künstler nach Osteuropa. 1996 gründete der Stuttgarter Kunstver-

ein eine Außenstelle in Samara, wo er seit 1999 die Biennale Shirjaev zusammen mit dort ansässigen Institutionen organisiert. Das **A38** ist ein internationales Kunst-, Gemeinschafts-, Unterhaltungs- und Veranstaltungszentrum. Das Schiff vom Typ Artemovsk 38, das seit 2003 in der Nähe der Petőfi-Brücke am Budaer Donauufer anliegt, bietet einen Treffpunkt für Gruppen und Gemeinschaften verschiedener Tätigkeiten und unterstützt den Dialog und die kreative Zusammenarbeit zwischen den einzelnen Sektoren. Neben den Konzerten populärer Musik, die das Profil des Schiffes prägen, finden auf dem A38 auch Programme zu Literatur, Bildender Kunst und Film statt, wie auch Diskussionen, Experimente und Seminare.

A projekt kezdeményezője

Alexander Schikowski (*1973) fotóművész, performer, akcióművész, Budapestban él. Pénzügyi támogatásai végeztével művészettel és művészeti oktatást hallgatott Nürtingenben, Stuttgartban és Nürnbergben. 1995-től két évig Nagyváradon (Oradea, RO) tanított. Több iskolai projekt kezdeményezője. 2005 óta egy hiperaktív gyerekkel foglalkozó budapesti iskolában tanít. Schikowski a forschungsgruppe_f tagja. 1997 óta számos kiállításon, performancesban és akcióban vett részt Németországban, Svájcban, Oroszországban, Magyarországon és Cipruson.

A művészcsoporthoz

A **forschungsgruppe_f** 1999 óta működő független, nyíltmunkacsoporthoz, melynek összetétele éstartalmi rányultsága az aktuális közreműködőktől, térbeli-időbeli körülmenyektől és helyzetektől függ. A forschungsgruppe_f a recepció és a percepció formáit vizsgálja az akcióutatás szellemében (vidám tudományok), szituatív beavatkozások és akciók révén. A résztvevők többsége a képzőművészeti, a médiaművészeti, illetve a performans különböző műfajait képviselik és intermedialisan dolgoznak, de találhatók köztük építészek, filozófusok, művészettörténészek, szociológusok is. A munkaterületeiket a helyzetből adódóan újradefiniálják és kipróbálják. A projektek a társadalmi folyamatokban való közvetlen részvétel kérésével, a valóság-konstrukcióval, a művészeti kutatás önképével, az alkotói, illetve befogadói körülmenyekkel vagy a városkutatással foglalkoznak. A forschungsgruppe_f nem szervezett kurátori munka eredménye, hanem önálló szerveződés.

Lebonyolítók

A **Stuttgarter Kunstverein** (Stuttgarti Művészeti Egyesület) a kortárs művészettel támogatja, illetve teret ad az alkotók és a kulturális élet más képviselői találkozásának. Kiállításokat, konferenciákat és előadásokat szervez, projekteket és műhelymunkákat támogat, ösztöndíjas vendégműtermeket tart fenn és kiadványokat jelentet meg. Évente ösztöndíjakat juttat kelet-európai művészkeknek, illetve német művészket küld Kelet-Európába. 1996 óta van jelen Szamarában (RUS), ahonnan helyi intézményekkel közösen 1999 óta szervezi a sirjaevói Nemzetközi Művészeti Biennálét.

Az **A38** nemzetközi művészeti, közösségi, szórakoztató és rendezvényközpont. A 2003 óta a Petőfi híd budai hídfőjénél horgonyzó Artemovszk 38 típusú hajó különböző csoportoknak és közösségeknek ad teret és találkozási lehetőséget, valamint segíti a párbeszédet és a kreatív együttműködést a különböző szektorok között. A hely profilját meghatározó könynyűzenei rendezvényeken kívül az A38 irodalmi, képzőművészeti és filmes programoknak is otthont ad, lehetőséget nyújt viták, eszmecsérék megrendezésére, illetve kísérletezésre és oktatásra.

Info Információk

www.forschungsgruppe-f.net

Projektleitung D Projektvezető

Hanns-Michael Rupprecht, Alexander Schikowski
Träger D Lebonyolító

Stuttgarter Kunstverein e.V.
Filderstraße 34, 70180 Stuttgart
www.stuttgarter-kunstverein.de

Projektleitung H Projektvezető

Alexander Schikowski

Träger H Lebonyolító
A38 Kulturális Kht., Budapest
Pf. 19., 1507 Budapest

Geschäftsführer **Ugyvezető**
Bognár Attila

Finanzen Pénzügyi vezető
Nováczki Éva
www.a38.hu

Künstler Művészek

Anja Abele, David Baur, Lisa Biedlingmaier, Blaha Tamás, Stefan Burger, Costache Adrián, Nejla Dalkılıç, Sophia Mohamed Gamal, Francesca Gammiechia, Ragani Haas, Nikola Henze, Fabian Hesse, Horváth Zsófia, Huszár Kata, Edvard Karasú, Yves Keel, Petra Köhle, Marcus Krenn, Rüdiger Krenn, Michael Markert, Stefan Meier, Philip Metz, Yu Myung Jin, Orosz Márton, Cora Piantoni, Kerstin Polzin, André Raatzsch, Marc Rammelmüller, Carsten Reckszik, Marcela Salas, Alexander Schikowski, Michl Schmidt, Anja Schoeller, Claudia Spanhel, Andrea Spreafico, Surányi Nőra, Tábori András, Florian Tuerke, Christian Weiß, Peter Wendl, Georg Winter, Anne Witt, Ladislav Zajac

Weiterer Förderer További támogató

Nemzeti Kulturális Alap (Ungarischer Nationaler Kulturfonds)

On Call. Auf Abruf

Temporäre Kunstorte

Die große Idee einer Gemeinschaft, sei sie national oder gar systemübergreifend, hat heute einem neuen Denken Platz gemacht. Diese neue wirtschaftspolitische, soziale und kulturelle Praxis, die durch den Einfluss eines neoliberalen Wirtschaftssystems, durch Ermüdungerscheinungen des Politischen und einen neuen Pragmatismus geprägt wird, denkt und arbeitet nunmehr in Nischen. Auch wenn kulturelle Initiativen im übertragenen wie im konkreten Sinne einen Ort in der Öffentlichkeit suchen, ist nicht mehr eine Gemeinschaft als großes Ganzes gemeint, sondern ein ausdifferenziertes System von Zielgruppen und Kommunikationsverläufen.

Zwischen den Kuratorinnen Rita Kálmán, Christiane Mennicke und dem Kurator Torsten Birne entwickelte sich seit 2005 ein Gespräch zur aktuellen Situation junger kultureller Initiativen und zur Funktion und Definition des Öffentlichen in den von den Entwicklungen der Marktwirtschaft geprägten post-sozialistischen Städten Budapest und Dresden. Gemeinsam mit den teilnehmenden Initiativen entspann sich im Projekt *On Call. Auf Abruf* eine Abfolge von Vernetzungstreffen, Vorträgen, Workshops, Installationen, Online-Performances, Interviews sowie dem ungarischen Geländespel *Krieg der Zahlen* in der Dresdner Neustadt. Kernstück der weiteren Zusammenarbeit bildet die Website www.offSpace.net, die als Treffpunkt und Informationsquelle für Institutionen in temporären Räumen dienen soll. Das Netzwerk soll weltweit erweitert werden.

On Call. Auf Abruf konzentrierte sich auf eine zentrale Arbeitsbedingung kultureller Initiativen: Die von ihnen genutzten Räume stehen ihnen nur für eine begrenzte Zeit zur Verfügung. Temporär genutzte Räume sind charakteristisch für diese Gruppen – welche Vereinbarungen die Gruppen zur Nutzung der Räume treffen konnten und wie diese Gruppen arbeiten, unterscheidet sich von Stadt zu Stadt wie auch von Fall zu Fall. Den Verlauf der Diskussionen beeinflusste die Tatsache, dass es nicht sicher war, ob alle beteiligten Institute bis zum Ende des Projektes bestehen bleiben können. ☀

On Call

Kulturális topográfiák – ideiglenes műhelyek

A közösség nagy eszméjét, vonatkozzen az akár nemzeti, akár tágabb értelemben vett közösségre, egy új gondolat váltotta fel korunkban. Ez az új gazdasági, szociális és kulturális gyakorlat részben a neoliberalis gazdasági rendszernek köszönhetően, részben a politikától való általános elfordulás és egy új pragmatizmus következtében immár kisebb szegmensekben gondolkodik. Abban az esetben is, ha valamilyen kulturális kezdeményezés mind átvitt, mind konkrét értelemben helyet keres a «nyilvánosságban», már nem a közösség nagy egészére összpontosít, hanem a célcsoportnak és a kommunikációs csatornának differenciált rendszerére.

Christiane Mennicke, Torsten Birne és Kálmán Rita között 2005 óta folyik eszmecsere Németország és Magyarország független kulturális kezdeményezéseinek aktuális helyzetéről. Az általuk kidolgozott *On Call* projekt ezeknek a kulturális kezdeményezéseknek a munkakörülményeire kérdezett rá. A terek, amelyekben működnek, általában csak meghatározott ideig állnak rendelkezésükre. Ezek az időszakos használt terek a csoportok emblémájává váltak. Városonként különböző megállapodások születnek arról, hogy meddig maradhatnak, és hogyan dolgozhatnak az adott feltételek között. A nyilvánosan használt terekért folytatott harc, vagy a rövid időre nyílt lehetőségek pragmatikus használata központrit motivuma volt a partnerek közötti diskurzusnak. A projekt és a viták alakulását meghatározza, hogy az együttműködés időszakában a magyar, vagy a német intézmények egyike rövid ideig megszűnés előtt állt.

A projektben részt vevő, német és magyar művészektől álló csoportok többször találkoztak Drezdában és Budapesten, előadásokat tartottak, és több műhelybeszélgetést keretében vitatták meg a két városban adott és nyílő lehetőségeket. Installációk, online performansz, interjúk és egy számháború Drezda utcáin színesítették a hálózatépítő munkát.

A projekt egyik maradandó eredménye a www.offSpace.net, amely találkozóhelyként és nemzetközi információforrásként működik olyan csoportok és kezdeményezések részére, amelyek időszakosan használt terekben dolgoznak. ☀

Termine Események

2006

1.–3. Dezember [december 1–3.](#)
Workshop [Mühely](#)
Dresden [Drezda](#)

2007

17.–20. Mai [május 17–20.](#)
[On Call](#)
Präsentation der Ergebnisse
az eredmények bemutatása
IMPEX Galéria, West-Balkán, Budapest
5.–14. Juli [július 5–14.](#)
On Call – Reflexionen über Bedingungen temporärer Nutzungen in Dresden und Budapest [Kihasználatlan terek időszakos kulturális használata Drezdában és Budapesten](#)
Ausstellung, Diskussionen und künstlerische Aktionen
kiállítás, vita és művészeti akciók
Motorenhalle – Zentrum für zeitgenössische Kunst, Dresden

Projektleitung

Torsten Birne (*1964), Kunsthistoriker, arbeitet als Architekturkritiker und Kurator in Dresden. Arbeitsfelder: Architektur der Moderne, Städtebau in Ostdeutschland, Kunst im öffentlichen Raum.

Frank Eckhardt (*1959), Künstler, Kulturmanager, Initiator von riesa efau und der Dresdner Sommerakademie für Bildende Kunst. Künstlerische Leitung der Motorenhalle – Projektzentrum für zeitgenössische Kunst. Zahlreiche Ausstellungsbeteiligungen im In- und Ausland.

Rita Kálmán (*1975), Kunsthistorikerin, Kuratorin, Kulturmanagerin, studierte an der Universität Wien. Initiatorin und eine der Leiterinnen von IMPEX – Contemporary Art Provider, Budapest.

Christiane Mennicke (*1969) ist seit 2003 Leiterin des Kunsthause Dresden – Städtische Galerie für Gegenwartskunst. Sie studierte Kunstgeschichte, Geschichte und Philosophie in Berlin, Postgraduierten-Studium am Goldsmiths College in London.

Sandro Reppe (*1974) studierte Anglistik, Geschichte und Politikwissenschaft in Dresden und Galway. Tätigkeit als Lektor und Übersetzer, Organisation von Konferenzen und Ausstellungen, zuletzt von *Urban Potentials. Perspektiven europäischer Stadträume in gegenwärtiger Kunst*.

Offspace-Organisationen

7. Stock existiert seit 2003 als Kunst- und Kulturtreffpunkt im 7. Stock eines ansonsten leer stehenden städtischen Gebäudes. 2006 erhielten die Organisatoren den Kunstpreis der Landeshauptstadt Dresden, den sie für ein internationales Residenzprogramm verwendeten. Die weitere Nutzung des 7. Stocks stand 2007 für einige Zeit in Frage.

Der Verein **Hints** agiert mit Public Art in einem erweiterten Sinne. Es geht nicht nur um die Kunst, die die Galerieräume verlässt, sondern auch um den nicht physisch fassbaren Raum des Öffentlichen überhaupt. Hints hinterfragt die Grenzen des Öffentlichen und sensibilisiert deren gesellschaftliche Wahrnehmung.

KÉK – Zentrum für Zeitgenössische Architektur, Budapest, möchte das Wissen um die Baukunst und ihre gesellschaftliche Rolle fördern sowie die gegenwärtige ungarische Architektur gegenüber internationalen Tendenzen öffnen. Das Zentrum betreibt einen Kulturrbaum.

Lumen Photography Foundation (s. Parcella)

Der Kulturverein **riesa efau** thematisiert gesellschaftliche Probleme aus der Sicht von Kultur und Künstlern und unter Einbeziehung von interessierten Einwohnern. Die Aktivitäten werden in der von riesa efau betriebenen **Motorenhalle – Projektzentrum für zeitgenössische Kunst** verwirklicht.

rundkino_modell – Salon des belles Utopistes. Seit 2003 entwickeln Studierende der TU Dresden, Künstler und Kulturwissenschaftler ein Konzept zur kulturellen Nutzung des Dresdner Rundkinos aus den siebziger Jahren. Die «Rundkino-Initiative» wird von den Künstlerinnen Silke Riechert und Andrea Knobloch geleitet.

Die Gruppe **Soziales Zentrum Dresden** existiert seit 2004 und beabsichtigt (nach dem Vorbild der centri sociali in Italien), ein selbst verwaltetes, selbst organisiertes Zentrum zu etablieren. Dort sollen Wohnen und Arbeit, Angebote für Kinder und Kulturschaffende, Proberäume und Kleingewerbe unter einem Dach zusammengeführt werden.

Projektvezetők

Torsten Birne (*1964) művészettörténész, építészettudományi és kurátorként dolgozik Drezdában. Fő érdeklődési területei: modern építészet, Kelet-Németország várostervezése, public art.

Frank Eckhardt (*1959) művész, kultúrmenedzser, a riesa efau, valamint a drezdai nyári képzőművészeti akadémia kezdeményezője. A Motorenhalle művészeti vezetője. Számos kiállítása volt kül- és belföldön.

Kálmán Rita (*1975) művészettörténész, kurátor, kultúrmenedzser, a bécsi egyetemen tanult. Az IMPEX – Kortárs Művészeti Szolgáltató egyik kezdeményezője és vezetőségenek tagja.

Christiane Mennicke (*1969) 2003 óta a Kunsthaus Dresden – Städtische Galerie für Gegenwartskunst vezetője. Művészettörténet, történelem és filozófia szakon végzett Berlinben, a londoni Goldsmiths College Visual Studies posztgraduális programjának hallgatója volt.

Sandro Reppe (*1974) Drezdában és Galway-ben hallgatott angol irodalmat, történelmet és politológiát. Lektor, fordító, konferencia- és kiállításszervező. Legutóbb az *Urban Potentials. A városi terek perspektívái a kortárs művészletekben* kiállítás szervezésében vett részt.

Off-space szervezetek

A **7 Stock** 2003 óta működik művészeti találkozóhelyként egy üresen álló, városi kezelésű épület 7. emeletén. 2006-ban a szervezők megkapták Drezda tartományi fővárosi művészeti díját, amelyet egy residency program finanszírozására fordítottak. 2007-ben a kezdeményezés jövője egy ideig bizonytalan volt.

A **Hints** egyesület 2001-ben alakult. A csoport tág értelemben használja a public art fogalmát. Nemcsak a galéria falain kívül található művészetre koncentrál, hanem a társadalmi nyilvánosság nem fizikai terére is. Rákérdez a nyilvános terek határaira, tudatosítja és formálja az egyének magán- és nyilvános terekhez való viszonyát.

A **KÉK – Kortárs Építészeti Központ** az építészeti kultúrát mint a kulturális, társadalmi, gazdasági és politikai folyamatok szerves részét közvetítő szakközönség és a széles nyilvánosság felé. A KÉK erősíteni kívánta a magyar építészet bekapsolódását a nemzetközi folyamatokba is.

Lumen Fotóművészeti Alapítvány (lásd Parcella) **rundkino_modell – Salon des belles Utopistes**. Művészek, kulturális szakemberek és a drezdai műszaki főiskola hallgatói 2003 óta dolgoznak az 1970-es években épült Rundkino (Körmozi) megメンテスón és kulturális hasznosításán. A kezdeményezést Silke Riechert és Andrea Knobloch vezeti.

A **riesa efau** egyesület nyitott szervezet, amely nem kötelezi el magát egy bizonyos kulturális terület iránt. A riesa efau célja a társadalmi problémák megközelítése a művészet és kultúra szemszögéből, az érdeklődő nyilvánosság bevonásával. Az egyesület üzemelteti a **Motorenhalle** kortárs művészeti projektközpontot.

A **Soziales Zentrum** Dresden 2004 óta működik. Célja egy független, önszerveződő szociális központ létrehozása az olasz centri sociali mintájára. Ezekben kisebb üzletek és egyéb szolgáltatások mellett helyet kapnak gyermek- és ifjúsági intézmények, művészek, próbatermek stb.

**Info
Információk**

www.offSpace.net

Projektleitung D Projektvezetők

Torsten Birne, Christiane Mennicke, Sandro Reppe

Träger D Lebonyolító

Kulturverein riesa efau/Motorenhalle. Projektzentrum für zeitgenössische Kunst

Adlergasse 14, 01067 Dresden

Geschäftsführer **Ügyvezető**

Frank Eckhardt

www.riesa-efau.de, www.motorenhalle.de

Projektleitung H Projektvezető

Kálmán Rita

Träger H Lebonyolító

Hints Művészeti Egyesület

Jégverem u. 6., 1011 Budapest

www.hints.hu

Geschäftsführerin **Ügyvezető**

Bálint Mónika

Partner Partner

IMPEX - Contemporary Art Provider

Künstlergruppen Művészcsoporth

Hints Művészeti Egyesület, KÉK – Kortárs Építészeti Központ, Lumen Fotóművészeti Alapítvány, rundkino_modell – Salon des belles Utopistes, 7. Stock, Soziales Zentrum Dresden

Künstler Művészek

Bálint Mónika, David Buob, Stefanie Busch, Csató Máté, Svea Duwe, Finta Sándor, Hatvani Ádám, Kiczinger Gábor, Andrea Knobloch, Dirk Lange, László Gergely, Oliver Lücking, Marco Miersch, Pál Rebeka, Pecsics Maresz, Silke Riechert, Grit Ruhland, Michael Stellmacher, Surányi Miklós, Szabó Eszter Ágnes, Szövényi Anikó, Vadász Orsolya, Zafír Dániel

Weitere Förderer További támogatók

Nemzeti Kulturális Alap (Ungarischer Nationaler Kulturfonds)
Kulturstiftung des Freistaates Sachsen

Parcella.

Skulpturenpark Berlin_Zentrum

Kunst auf dem ehemaligen Mauerstreifen

Schauplatz der Ausstellungsreihe war eine an historischen und aktuellen Bezügen reiche innerstädtische Brachfläche im ehemaligen Zeitungsviertel Berlins. Dieses von Bauzäunen durchzogene, aber öffentlich genutzte Gelände gliedert sich in kleinere, in Privatbesitz befindliche Parzellen. Gebaut wurde dort nicht – auch keine einzige tonnenschwere Skulptur. Der Schrecken, den das Wort Skulpturenpark auszulösen vermag, stellte sich insofern als ebenso unbegründet wie von vornherein einkalkuliert heraus. Ein Team aus vier deutschen und vier ungarischen Kuratoren wählte für jeden der sechs Monate Laufzeit von *Parcella* einen Künstler oder ein Künstlerpaar aus.

Miklós Mécs gelang es, das Kuratorium mit seinen sämtlichen 43 Vorschlägen zu überzeugen, sodass ihm eine einmonatige Residency in einer Wohnung auf dem Gelände gewährt wurde. Der Eröffnungsmonat bot als zweiten Künstler Daniel Knorr, der dem Skulpturenpark mit einem wetterfesten und datumslosen Emailleschild eine jährliche Garantie als öffentlichem Raum gewährte. Hajnal Némeths *Truck Facing Eastwards* zeigte einen unbeschrifteten 40-Tonner auf dem Skulpturenpark. Durch getönte Plexiglasschilder besehen, erschienen die Zeilen eines Johnny Cash Songs auf dem Truck. Folke Köbberling und Martin

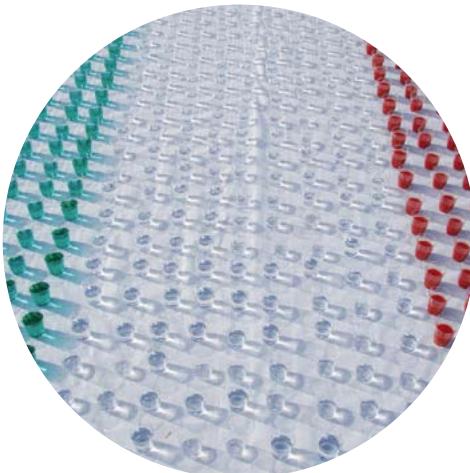
Kaltwasser zimmerten Aussichtsplattformen, wie es sie zu Zeiten der Mauer gab. Das Künstlerpaar legte diese an drei Stellen neu an: Auf dem nun mauerlosen Gelände konsequent auf Augenhöhe Grasnarbe, also in Gruben versenkt. Wiebke Grösch und Frank Metzger schickten regelmäßig einen Wachdienst auf das Brachfeld. Ayreen Anatas und Renée Gabri präsentierte Interviews aus 16 Reisen nach Israel und Palästina. Wie weit trägt die Analogie der Mauer jetzt dort und zuvor hier in Berlin? Ein Workshop rekonstruierte Schilder zweier Bewegungen des Mauerprotests. Katarina Šević untersuchte koordinierte Bewegungen von Massen. Dies ermöglichte präzise Lesarten der ganzen Gesellschaft, so Šević. Auf dem Skulpturenpark choreografierte und dokumentierte ihr Projekt eine Massenperformance mit 120 Freiwilligen.

Eine Dokumentation der künstlerischen Arbeiten und der Ausstellung in Berlin wurde im September 2007 in der Budapesti IMPEX Galéria vorgestellt, wo auch nicht realisierte Entwürfe zu sehen waren. ☐

Parcella. Szoborpark Berlin_központ

Műalkotások az egykori berlini fal helyén

A kiáltássorozat helyszíne egy történelmi és aktuális vonatkozásokban bővelkedő, beépítetlen terület volt Berlin központjában. Ezt az egyelőre érintetlenül álló telket építési területek elkerítésére használt, elmozdítható kerítések osztják kisebb, magánkézben levő parcellákra. A *Skulpturenpark Berlin_Mitte* (*Szoborpark Berlin_központ*) kezdeményezés az egész területet használhatta nyilvános művészeti akcióihoz. Az elnevezés megtévesztő: a telken egyetlen tonnányi súlyú emlékmű sem áll. A projekt kigondolói tudatosan építenek a kifejezés által előhívott negatív asszo-

2007

15. April április 15.

PARCELLA

Mit den Werken von Daniel Knorr und Miklós Mécs wurde die Ausstellungsreihe eröffnet **Daniel Knorr és Mécs Miklós műveivel megnyílt a kiállítássorozat** Skulpturenpark Berlin_Zentrum

13. Mai május 13.

Németh Hajnal: Truck Facing Eastwards

Public art

Skulpturenpark Berlin_Zentrum

8. Juli július 8.

**Folke Köbberling & Martin Kaltwasser:
Turn it upside down again**

Public art

Skulpturenpark Berlin_Zentrum

5. August augusztus 5.

Wiebke Groesch & Frank Metzger: New Borders

Public art

Skulpturenpark Berlin_Zentrum

30. August und 1. September augusztus 30. és szeptember 1.

Ayrene Anatas und René Gabri: We Draw Our Hope On Berlin

Videovorführungen und Workshop **videovetítés és műhely** Collegium Hungaricum Berlin, Skulpturenpark Berlin_Zentrum

9. September szeptember 9.

Katarina Šević: Social Motions

Public art

Massenchoreographie tömegkoreográfia

Skulpturenpark Berlin_Zentrum

27. September – 18. Oktober szeptember 27 – október 18.

Dokumentationsausstellung der Werke und eingereichten Entwürfe **A hét megvalósult mű és valamennyi felkért művész ötlettervénének kiállítása** IMPEX Galéria, Budapest

KUNSTrePUBLIK veröffentlicht 2008 eine Dokumentation.

A projekt dokumentációja 2008-ban jelenik meg a KUNSTrePUBLIK gondozásában.

Künstler

Ayreen Anastas wurde in Bethlehem geboren. Sie studierte Architektur an der Technischen Universität Berlin. Von 1989 bis 1996 war sie Stipendiatin des DAAD. Sie lebt und arbeitet in New York.

René Gabri (*1968 in Teheran), bildender Künstler, lebt in New York, wo er auch studierte. Er ist Mitbegründer der *16 Beaver Group NY*. Seine Filme und Projekte wurden in zahlreichen internationalen Ausstellungen präsentiert.

Wiebke Grösch (*1970) und **Frank Metzger** (*1969) arbeiten seit 1996 zusammen im Bereich performativer Kunst. Sie leben und arbeiten in Frankfurt am Main.

Daniel Knorr (*1968 in Bukarest) lebt in Berlin. Er studierte Kunst in München und in den USA. Daniel Knorr arbeitet in den Bereichen Fotografie, Objekte, Installationen, Aktionen, Texte. Seine Arbeiten stellen die Materialität der Kunst in Frage und überschreiten die Grenzen zwischen Theater, Performance und Alltagsleben.

Folke Köbberling (*1969) und **Martin Kaltwasser** (*1965) studierten Freie Kunst und Architektur in Kassel, Nürnberg, Vancouver und Berlin. Seit 1998 arbeiten und leben sie gemeinsam in Berlin. Für ihre Projekte nutzen die Künstler – wie sie sagen – «die Stadt als Ressource» und greifen auf Materialien zurück, die sie im städtischen Raum finden.

Miklós Mécs (*1981) studierte am Intermedia Department der MKE in Budapest. Audio-, Video-, Konzeptkunst, Grafik und Montage.

Hajnal Németh (*1972), Fotografin, Medienkünstlerin, Kuratorin, lebt in Berlin. Sie studierte am Intermedia Department der MKE in Budapest. Seit 1995 zahlreiche internationale Gruppen- und Einzelausstellungen in mehreren Ländern.

Katarina Ševič (s. *Die Planung/A Terv*)

Träger

Der Verein **KUNSTrePUBLIK** wurde im März 2006 gegründet. Seit November 2006 arbeiten die Mitglieder an der Realisierung des *Skulpturenpark Berlin_Zentrum*, ergänzt durch eine regelmäßig neu besetzte künstlerische Kommission, die unter anderem die Künstler vorschlägt. Mitglieder des Vereins: **Matthias Einhoff** (*1972) arbeitet im Bereich Kunst und Intervention sowie experimentelle Mediengestaltung; **Philip Horst** (*1972) arbeitet mit neuen Medien frei und angewandt; u.a. Entwicklung interaktiver Anwendungen; **Markus Lohmann** (*1970) arbeitet als

Bildender Künstler mit Schwerpunkt Kunst im öffentlichen Raum; **Harry Sachs** (*1974) arbeitet im Bereich Kunst im öffentlichen Raum sowie Experimentalfilm; **Daniel Seiple** (*1973) arbeitet im Bereich Kunst im öffentlichen Raum und performative Kunst.

Die **Lumen Stiftung für Fotokunst** wurde 2002 ins Leben gerufen, um Künstler, die in ihrer Arbeit Fotografie und Video verwenden, zu unterstützen und ihre Werke zu präsentieren. Die Programme von Lumen basieren auf allgemein verständlichen und gemeinnützigen, meistens gesellschaftlichen, historischen, politischen und nur selten auf ästhetischen Fragen. Vorsitzender des Kuratoriums der Stiftung ist der Künstler und Kurator **Gergely László** (*1979), Mitbegründer des IMPEX – Contemporary Art Provider. Die Galerie Lumen wird von der Lumen Stiftung betrieben.

Művészek

Ayreen Anastas Betlehemben született, New Yorkban él és dolgozik. Építészettel hallgatott a berlini Technische Universitäten. 1989 és 1996 között DAAD-ösztöndíjas.

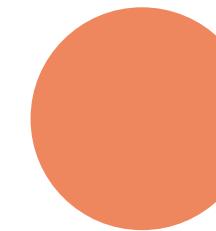
René Gabri (*1968) képzőművész, New Yorkban él, ott is tanult. A *16 Beaver Group NY* alapító tagja. Filmjeit és projektjeit számos nemzetközi kiállításon bemutatta.

Wiebke Grösch (*1970) és **Frank Metzger** (*1969) 1996 óta dolgoznak együtt a performatív művészet területén. Frankfurt am Mainban élnek és dolgoznak.

Daniel Knorr (*1968, Bukarest) Berlinben él. Művészettel tanult Münchenben és az USA-ban. Sokszínű munkásságában szerephez jutnak objektek, installációk, akciók, szövegek és a fotográfia. Munkái a művészet anyagi minoltát kérdőjelezik meg és összemossák a színház, a performansz és a minden napok köztött határt.

Folke Köbberling (*1969) és **Martin Kaltwasser** (*1965) szabad művészettel és építészettel tanultak Kasselben, Nürnbergben, Vancouverban és Berlinben. 1998 óta Berlinben élnek. Projektjeikhez a «városra, mint forrásra» tekintenek és a városi téren fellelhető anyagokat használják fel.

Mécs Miklós (*1981) a Magyar Képzőművészeti Egyetem intermédia szakán végzett. Művészeti területei: audio-, video- és konceptuális művészet, grafika, montázs.

www.skulpturenpark.org

Projektleitung D Projektvezető

Matthias Einhoff, Philip Horst, Markus Lohmann, Harry Sachs, Daniel Seiple

Träger D Lebonyolító

KUNSTrePUBLIK e.V.
Alte Jakobstraße 105, 10969 Berlin
www.kunstrepublik.de

Projektleitung H Projektvezető

László Gergely

Träger H Lebonyolító
Lumen Fotóművészeti Alapítvány
Gergely Győző u. 3b, 1136 Budapest
www.photolumen.hu

Partner Partner

IMPEX – Contemporary Art Provider
Künstlerischer Beirat Művészeti tanács

Beöthy Balázs (C3 – Center for Culture and Communication, Budapest); Erhardt Miklós (Budapest); Stephen Kovats (V2 : Institute for the Unstable Media, Rotterdam); Annette Maechtel (Berlin); Molnár Edit (Múcsarnok, Budapest); Simon Katalin (Dorottya Galéria – Ernst Múzeum, Budapest); Bettina Steinbruegge (Halle für Kunst, Lüneburg)

Künstler Művészek

Ayreen Anastas & René Gabri, Wiebke Grösch & Frank Metzger, Daniel Knorr, Folke Köbberling & Martin Kaltwasser, Mécs Miklós, Németh Hajnal, Katarina Ševič

Németh Hajnal (*1972) fotográfus, médiaművész, kurátor. Berlinben él. A Magyar Képzőművészeti Egyetem intermédia szakán végzett, 1995 óta több országban számos nemzetközi csoportos és önálló kiállításon mutatkozott be.

Katarina Ševič (lásd *Die Planung/A Terv*)

Lebonyolítók

A **KUNSTrePUBLIK** egyesület tagjai a *Skulpturenpark Berlin_központ* megvalósításával foglalkoznak. Az egyesületet változó összetételű művészeti bizottság egészít ki, mely többek között a részt vevő művészek személyére tesz javaslatot. A **KUNSTrePUBLIK** tagjai: **Matthias Einhoff** (*1972) a kísérleti médiakonstrukciók és intervenciós iránt érdeklődik; **Philip Horst** (*1972) interaktív alkalmazások fejlesztésével, alkalmazott és szabad médiaművészettel foglalkozik; **Markus Lohmann** (*1970) képzőművész (public art projektek); **Harry Sachs** (*1974) a public art és a kísérleti film területén dolgozik; **Daniel Seiple** (*1973) a public art és a performatív művészet területén dolgozik.

A **Lumen Fotóművészeti Alapítvány** 2002-ben jött létre a fotógrafiával és a videóművészettel foglalkozó alkotók munkáinak bemutatására és támogatására. A Lumen programjai közérthető és közérdekű, sokszor társadalmi, történelmi vagy politikai, és csak ritkán esztétikai kérdésekre összpontosítanak. A kuratórium elnöke **László Gergely** (*1979) művész és kurátor, az IMPEX – Kortárs Művészeti Szolgáltató alapító tagja. Az alapítvány működteti a Lumen Galériát.

The Social Engine – Exploring Flexibility

Künstlerische Recherche zur Zeitarbeit

Das Kunst- und Forschungsprojekt untersuchte den Einfluss flexibler Konzepte von Arbeit in Deutschland und in Ungarn und konzentrierte sich hierbei auf die Zeitarbeit. Es erforschte den strukturellen Wandel des Arbeitsmarktes, die Rolle von neuen Interpretationen und Praktiken der Arbeit in bestehenden sozialen Netzwerken sowie Identitäten im Wandel. Wie schon zuvor in den Arbeiten der REINIGUNGSGESELLSCHAFT gemeinsam mit Miklós Erhardt wurde zugleich die Art und Weise untersucht, in der Kunst ökonomische Phänomene darstellen und sich in Bezug auf soziale Prozesse als bildend erweisen kann. Indem die Ausstellung parallele Interviews mit Zeitarbeitern sowie Vertretern von Zeitarbeitsfirmen in Ungarn und Deutschland zeigte, versuchte sie, die Dynamik der Flexibilität zu erfassen: Wie sie durch Unsicherheit erzeugt wird und ihrerseits Unsicherheit bewirkt.

Die Ausstellung mit Stationen in Weimar, Budapest und Berlin, und – außerhalb der Bipolar-Förderung – in Frankfurt am Main, zeigte zwei Filminstallationen mit Interviews und Dia-basierte Fallstudien zum Tagesablauf zweier Personen. Die Filminstallation verwendete Beiträge aus je sieben Interviews zur Zeitarbeit in Deutschland und Ungarn. Dem Betrachter bot sich ein facettenreicher Parcours von

Schilderungen und Bewertungen, die stets vor dem Hintergrund persönlicher Erfahrung mit flexiblen Arbeitswelten vorgebracht wurden. Alle Interviewpartner äußern sich zum Begriff der Flexibilität, zu Zeitmanagement, Mobilität und sozialer Integration, zu Motivation und Anerkennung, dazu, wie man sich selbst organisiert sowie zu Charakteristiken idealer Teilnehmer des Arbeitsmarktes. Das Material, nach sozialwissenschaftlichen Methoden erfasst, erfuhr eine künstlerische Akzentuierung dadurch, dass eine Anzahl von Zitaten aus den Interviews und den Vorgesprächen in Sprechblasen großer, zweifarbig C-Prints und als Schriftzug an den Wänden der Galerien übertragen wurde. Ein umfangreicher Katalog mit den übertragenen Interviewtexten und Diskussionsbeiträgen von Guillaume Pauli, Brian Holmes, Endre Sík und Peter G. Richter erweitert diese Technik auf Fotografien. ☀

The Social Engine – Exploring Flexibility

A kölcsönmunka művészeti megközelítései

A szociológiai kutatásokra épülő művészeti projekt a flexibilis munkafelfogás hatásait vizsgálta a magyar és német társadalomra. Arra keresett választ, milyen szerepet játszik az új munkafogalom és gyakorlat, valamint a munkaerőpiac átszerveződése a társadalmi hálózatok és identitások átalakulásában. Mint Erhardt Miklós és a REINIGUNGSGESELLSCHAFT korábbi együttműködései során, ebben a projektben is fon-

tos szerephez jutott a kortárs művészet feladatának és lehetőségeinek elemzése: miként jeleníti meg a művészet a gazdasági folyamatokat, illetve szolgálhat-e ismeretekkel a társadalmi folyamatok megértéséhez. Kölcsönmunkából élő németekkel és magyarokkal, valamint a munkakölcsözők munkatársaival készített interjúk a háttérben működő csatolt dinamikát tették láthatóvá: a bizonytalanság rugalmasságát szül, a rugalmasság pedig újabb bizonytalanságot.

A kutatások művészeti reflexióit – az interjúkat és két kölcsönmunkás egyéni napi ritmusát dokumentáló diákat – bemutató kiállítás Budapesten, Berlinben, Weimarban, valamint – a Bipolar keretén kívül – Frankfurtban volt látható. A kölcsönmunkáról készített interjúkban hét, különböző személyes háttérrel rendelkező nyilatkozó beszél a rugalmas munkával szerzett tapasztalatairól. A filmeket különböző témaához kapcsolódó fejezetekre osztották: rugalmasság, időbeosztás, mobilitás, társadalmi integráció, motiváció és elismerés, a saját élet megszerzése (self management), valamint a munkaerőpiac elvárásaizhoz illeszkedő ideális tulajdonságok. A szociológiában használatos módszerekkel készített filmből vett idézetek új kontextusba helyezése új, művészeti értelmezést adott a felvételeken elhangzottaknak. A kiállítás falán kinagyított képregény-szövegbuborékokban, illetve a termen végighúzódó írásszalagokon idéztek a megszólalókat. Az interjúkat teljes terjedelmükben közzölt katalógus képein is találkozhatunk ezekkel az elemekkel. A katalógusban olvashatók a tanácsadóként bevont tudományos munkatársak – Guillaume Pauli, Brian Holmes, Sík Endre és Peter G. Richter – írásai is. ☀

Termine
Események

2007

26. Mai – 23. Juni [május 26. – június 23.](#)
The Social Engine – Exploring Flexibility
Ausstellung [kiállítás](#)
Stúdió Galéria, Budapest

9. Juni – 12. August [június 9. – augusztus 12.](#)
The Social Engine – Exploring Flexibility
Ausstellung [kiállítás](#)
ACC Galerie, Weimar

3. August – 5. Oktober [augusztus 3. – október 5.](#)
VOLLZEIT – Deutsche Realitäten. Ende der Arbeitsgesellschaft?
Teljes munkaidő – Német valóságok. A munkára épülő társadalom vége?

Sammelausstellung mit Exponaten aus *The Social Engine – Exploring Flexibility* im Rahmen einer Veranstaltungsreihe der Evangelischen Studiakademie Römer 9.
Az Evangelischen Studiakademie Römer 9 kiállítása. Erhardt Miklós és a REINIGUNGSGESELLSCHAFT alkotásai:
videoinstalláció és nyomatok a *The Social Engine* projektből.
Römer 9, Frankfurt am Main

Publikation
Publikáció

REINIGUNGSGESELLSCHAFT, Miklós Erhardt, Nikolett Erőss: *The Social Engine – Exploring Flexibility*, Studio of Young Artists Association, Budapest/ACC Galerie Weimar, 2007
ISBN 1978-963-06-3082-5

Künstler

Miklós Erhardt (*1966) lebt in Budapest. In seiner künstlerischen Praxis verschmilzt er verschiedene Gattungen und Techniken wahrlich intermedial. Seit 1998 beteiligt er sich aktiv an der Arbeit des Balázs Béla Studios, einer der wichtigsten ungarischen Werkstätten des alternativen Films. Internationale Aufmerksamkeit brachte ihm die dokumentarische Fotoserie *Saját szemmel (Mit eigenem Auge)*, in dem er sich gemeinsam mit Dominic Hislop der marginalisierten Lebenswelt der Obdachlosen einfühlsam nähert.

Martin Keil (*1968), bildender Künstler, lebt in Dresden und Odessa. Gründungsmitglied der Projektgruppe REINIGUNGSGESELLSCHAFT, zahlreiche Projekte, Ausstellungen und Ausstellungsbeteiligungen, u.a. in Europa, Japan und den USA.

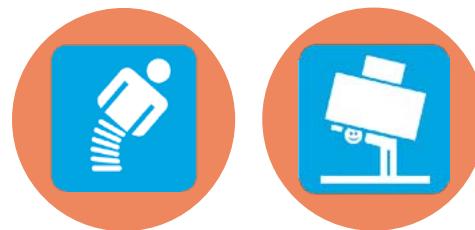
Henrik Mayer (*1971), bildender Künstler, lebt in Dresden und zurzeit in New York. Seit 1996 fachübergreifende Kunstprojekte im Rahmen der Projektgruppe REINIGUNGSGESELLSCHAFT mit Martin Keil.

REINIGUNGSGESELLSCHAFT (RG) steht für eine Kunstraxis, die sich als gesellschaftliches Dialogfeld versteht. In den Projekten werden Interventionen und Kooperationen der Bereiche Kunst, Wissenschaft, Politik und Wirtschaft modellhaft erprobt. Inhaltlich geht es um eine Auseinandersetzung mit der Demokratieentwicklung und den Perspektiven der Arbeitsgesellschaft.

Träger

Das **ACC (Autonomes Cultur Centrum) – Künstlerhaus in Weimar** ist ein unabhängiger, gemeinnütziger Ort für zeitgenössische Kunst und Kultur. Die ACC Galerie besteht seit Dezember 1988. Sie ist der Präsentationsort von bisher über 150 Ausstellungen vornehmlich junger zeitgenössischer Kunst aller Medien aus der Thüringer Region sowie aus Deutschland, Europa, Asien und Übersee. Das internationale Artist-in-Residence-Programm des ACC existiert seit Mitte der 1990er Jahre. Das Programm verknüpft Künstlerförderung und Präsentation im Stadtraum und wirkt für die Stadt Weimar als Treffpunkt und Forum zeitgenössischer Kunst.

Das **FKSE, Studio Junger Bildender Künstler**, Budapest, ist ein traditionsreicher, engagierter Fach- und Interessenverband junger ungarischer Bildender Künstler, der auf aktuelle künstlerische und gesellschaftliche Fragen dynamisch reagiert. Die sich kontinuierlich erweiternde Mitgliedschaft von derzeit etwa

350 Personen setzt sich aus Künstlern, Kunsthistorikern und Kritikern zusammen. Ziel des Verbandes ist, den Karrierestart und die Arbeit seiner Mitglieder in Kunst und Kultur zu unterstützen. Der Verband steht in engem Kontakt mit künstlerischen Organisationen im In- und Ausland und organisiert Ausstellungen und Künstlerkolonien.

Művészek

Erhardt Miklós (*1966) művészeti tevékenysége az intermédia szemléletet követve a különböző új technikák, műfajok és megközelítések egymásba oldását valósítja meg. 1998-tól bekapcsolódott az alternatív filmezés egyik legfontosabb magyar műhelyének, a Balázs Béla Stúdiónak a munkájába. A hajléktalanok marginalizált életvilágát dokumentáló, empatikus és újszerű fotósorozata, a Dominic Hisloppal közösen készített *Saját szemmel* című projekt, széleskörű nemzetközi figyelmet keltett.

Martin Keil (*1968) képzőművész, Drezdában és Odesszában él. A REINIGUNGSGESELLSCHAFT projektcsoport társalapítója. Nevéhez számos projekt és kiállítás fűződik, többek között Európában, Japánban és az USA-ban.

Henrik Mayer (*1971) képzőművész, Drezdában és New Yorkban él. 1996 óta a REINIGUNGSGESELLSCHAFT keretén belül számos interdisziplináris művészeti projektet valósított meg.

A **REINIGUNGSGESELLSCHAFT** (RG) művészcsoporth projekjei a művészet, a tudomány, a politika és a gazdaság intervenciót és kooperációt modellezik. Művészeti gyakorlatát a társadalmi diskurzus dialógusablakának értelmezi. Tartalmi szempontból a demokrácia fejlődésének és a munka társadalmának perspektívái foglalkoztatják.

Lebonyolítók

A weimari **ACC (Autonomes Cultur Centrum)** a kortárs művészet és kultúra független, közhasznú színhelye. Az 1988 óta működő ACC Galéria eddig több mint százötven alkalommal állított ki elsősorban kortárs művészeti alkotásokat a régióból, Németországból, Európából, Ázsiából és a tengerentúlról. Tizenkét éve működő nemzetközi artist in residence programja a művészstámogatást és a kortárs művészet bemutatását kapcsolja össze a városi térben. Az ACC Weimar kortárs művészeti fóruma.

A **Fialet Képzőművészek Stúdiója Egyesület** (FKSE) a fiatal magyar képzőművészek több évtizedes múltra visszatekintő, az aktuális művészeti és társadalmi kérdésekre dinamikusan reagáló szakmai érdekképviseleti szervezete. A mintegy háromszázötven fős, folyamatosan frissülő tagságot művészek, művészettörténészek és kritikusok alkotják. Célja, hogy segítse tagjai pályakezdését, munkáját. Az egyesület aktív kapcsolatot tart fenn hazai és külföldi művészeti szervezetekkel, kiállításokat és alkotótelepeket szervez.

Projektleitung D Projektvezető

Frank Motz

Träger D Lebonyolító

ACC Galerie
Burgplatz 1+2, 99423 Weimar
www.acc-weimar.de

Projektleitung H Projektvezető

Erőss Nikolett

Träger H Lebonyolító

Fialet Képzőművészek Stúdiója Egyesület
(Studio of Young Artists Association)
Rottenbiller u. 35., 1077 Budapest

Vorsitzender Elnök

Keserű Zsolt
www.studio.c3.hu

Künstler Művészek

Erhardt Miklós, Budapest; REINIGUNGSGESELLSCHAFT (Martin Keil, Henrik Mayer), Dresden **Dreza**
www.reinigungsgesellschaft.de

Kuratoren Kurátorok

Erőss Nikolett, Frank Motz

Wissenschaftliche und forschungspraktische Mitarbeit

Tudományos konzulensek és közreműködők
Prof. Peter G. Richter (Technische Universität Dresden),
Arbeitspsychologie **munkapsichológus**, Jeszenszky Csilla,
Psychologin **pszichológus**, Mittich Boglárka, Soziologin **szociológus**

Interviewpartner Interviewjárányok

Ács Ildikó (Human Rent Magyarország), Carsten Balzer
(Avance Personal-Service GmbH), Dienes Tibor (Jobb Kezek Iskolászövetkezet), Erdéi Gábor, Fotograf **fotográfus**, Kovács Zsuzsa (Randstad), Antje Kretschmar, Zeitarbeiterin Sachbearbeiterin **kölcsönözhető ügyintéző**, Dr. Ralph Hahnel (Randstad Deutschland GmbH), Stefan Karwasz, Ingenieur mérnök, Undine Materni, Schriftstellerin, Call Center Agentin **író**, telefonszám **ügyfelszolgálati munkatárs**, Andreas Paul, Arbeitsidealista munkaidealist **a munka idealistája**, Rácz Judit, Übersetzerin Geschäftstrainerin **fordító üzleti tréner**, Tál Mariann (Ventiv Health), Temesi István Gelegenheitsarbeiter, Theologe **alkalmi munkás**, teológus, Lukas Wiederhold studentischer Arbeitsvermittler főiskolai munkaközvetítő

Diskutanten A kiállításhoz kapcsolódó beszélgetés résztvevői

Hideg Éva (Corvinus Universität, Budapesti Corvinus Egyetem), Neumann László (Ungarische Akademie der Wissenschaft)

Moderator **Moderátor** Szóke Sándor

Weiterer Förderer További támogató

Nemzeti Kulturális Alap (Ungarischer Nationaler Kulturfonds)

!Revolution?

Zeitgenössische Kunstausstellung zum Jahrestag des Aufstands von 1956

Die Ausstellung *!Revolution? – künstlerische Reflexionen massenmedialer Repräsentationen* knüpfte nicht direkt an die Geschichte, die Dokumentation oder das Gedenken der Ungarischen Revolution von 1956 an, sondern richtete den Blick sowohl auf deutlich frühere als auch auf spätere Revolutionen und Massendemonstrationen, und suchte den Anschluss an den Kontext des Ausstellungsortes.

Die drei Präsentationen – im Collegium Hungaricum Berlin, im Centre d'art Passerelle in Brest und in der Budapesti Kunsthalle – kreisten um die Frage nach der Möglichkeit künstlerischer Reflexion von Geschichte.

Die aus Bipolar-Mitteln aufgestellte Ausstellung in Berlin enthielt Alt- wie Neuproduktionen. Gezeigt wurde eine damalszensierte filmische Auseinandersetzung aus dem Jahr 1969 über die ungarische Räterepublik 1919. Alice Creischer und Andreas Sieckmann stellten Fotos von den Ereignissen der Pariser Commune Texte zur Kunst und Fotografie von Charles Baudelaire gegenüber. Die Videoarbeit von Latifa Echakhch mit Gauthier Herrmann untersuchte das Phänomen von Massenprotesten, deren Artikulationsformen und öffentlichen Wahrnehmung. Raphaël Grisey reflektierte Spuren der Erinnerung an Rosa Luxemburg in Berlin. Lilla Khoór und Anna Artaker stellten Filmstill aus *Sissi – die junge Kaiserin* mit Romy Schneider in der Titelrolle und historische Fotografien des Aufstands von 1956 in einer Bilderreihe einander gegenüber. Der Film zeigt im Finale die gloriose Rückkehr des königlichen Paares nach Budapest – gedreht wurde er 1956. Das Projekt *Culture is our business* von Ines Schaber verfolgte schließlich die Reise- und Handelswege historischer Nachrichtenbilder und reflektiert deren Okkupierung im Rahmen kommerzialisierter Distribution.

Ebenso wie für den Centre d'art Passerelle in Brest wurde die Ausstellung in der Budapesti Kunsthalle neu konzipiert und mit Exponaten erweitert, die mit dem Ausstellungsort (Heldenplatz) und den revolutionären Ereignissen der ungarischen Geschichte des 20. Jahrhunderts zusammenhängen. Unter anderem war ein Foto vom Feiertag dekorierten Heldenplatz vom 1. Mai 1919, während der Räterepublik, zu sehen, das Gábor Bachmann und László Rajk inspirierte, als sie 1989 den Katafalk für die Märtyrer von 1956 entwarfen. ☙

!Forradalom?

Kortárs művészeti kiállítás az 1956-os forradalom ötvenedik évfordulója alkalmából

A *!Forradalom? – mediális reprezentációk művészireflexiója* című kiállítás több ország művészeinek megközelítését bocsátotta vitára a felkelések tömegmédiaban való ábrázolásáról. A kiállítás nem kapcsolódott közvetlenül az 1956-os magyar forradalom történetéhez, dokumentációjához vagy emlékezetéhez, hanem korábbi és későbbi forradalmakra és tömegdemonstrációkra irányította a figyelmet, és kapcsolási pontokat keresett a tárlat helyszínének helyi vonatkozásaihoz.

A három színhelyen – a berlini Collegium Hungaricumban, a bresti Centre d'art Passerelle-ben és a budapesti Műcsarnokban – bemutatott kiállítás a történelmi jelenségek művészireflexiójának lehetségére kérdezett rá. A Bipolar támogatásával létrejött berlini kiállításon vetítették az 1969-ben forgatott *Agitátorokat*, az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság filmes feldolgozását, amelyet annak idején betiltottak. Alice Creischer és Andreas Sieckmann a párizsi Kommün idején készült fotókat állította szembe Charles Baudelaire művészeti és fotográfiai írásaival. Latifa Echakhch Gauthier Herrmann-nal közösen létrehozott videomunkája a tömeges tiltakozások jelenségeit, azok artikulációs formáit és a nyilvánosságban megjelenő képet vizsgálta. Raphaël Grisey a Rosa Luxemburgra való emlékezés Berlinben fellelhető nyomait tette láthatóvá. A *Sissi, a fiatal császárné* című filmből származó filmkockákkal a forradalomról

készült fotókat állította szembe Khoór Lilla és Artaker Anna. A film finaléja a királyi pár diadalmas visszatérését mutatja Budapestre – a filmet 1956-ban forgatták. Végezetül Ines Schaber *Culture is our business* című projektje a történelmi híradások képeinek vándorlását és kereskedelmét vizsgálja, és azt, ahogyan a komercializált forgalmazás kisajtja őket.

Hasonlóan a bresti kiállításhoz, a budapesti tárlatot is átdolgozták, és kiegészítették olyan elemekkel, amelyek a helyszínhez (Hősök tere), valamint a XX. századi magyar történelem forradalmi cselekvéseinek történetéhez kapcsolódnak. Így egészült ki a kiállítás például azzal, a május elsejére feldíszített Hősök terét ábrázoló képpel, amely 1919-ben, a Táncsköztársaság idején készült. Ez a fotográfia inspirálta 1989-ben Bachman Gábor és Rajk Lászlót, amikor ugyanerre a helyszíne megtervezték 1956 mártírjainak katafalkját. ☙

Termine Események

2006/2007

29. September 2006 – 14. Januar 2007

2006. szeptember 29. – 2007. január 14.
!REVOLUTION? – Künstlerische Reflexionen massenmedialer Repräsentationen

Ausstellung kiállítás
Collegium Hungaricum Berlin

2007

19. Januar – 24. Februar január 19. – február 24.

!REVOLUTION?
Ausstellung kiállítás
Centre d'Art Passerelle, Brest (F)
27. September – 11. November szeptember 27. – november 11.
!FORRADALOM? Művészireflexiók a tömegkommunikációban megjelenő ábrázolásokról
Ausstellung kiállítás
Műcsarnok (Kunsthalle), Budapest

Publikationen Publikációk

!Revolution? Künstlerische Reflexionen massenmedialer Repräsentationen. Collegium Hungaricum Berlin, 2007

!Forradalom? Művészireflexiók a tömegkommunikációban megjelenő ábrázolásokról. Műcsarnok, Budapest 2007

Kuratorinnen

Ulrike Kremeier seit Mai 2006 Direktorin der Kunsthalle Centre d'art Passerelle in Brest (Frankreich). Sie gründete die Non-Profit-Galerie *plattform* in Berlin Mitte, die nicht primär (Re)Präsentationsort, sondern vielmehr operative Basis für die Produktion, Distribution und Rezeption zeitgenössischer Kunst an der Schnittstelle von Theorie und Praxis sein soll. Ulrike Kremeier arbeitet vielerorts als freie Kuratorin und war Kuratorin zahlreicher Ausstellungen im In- und Ausland. Zudem ist sie als künstlerisch-wissenschaftliche Mitarbeiterin am Institut für Philosophie der Universität Leipzig tätig.

Lívia Páldi (*1967), Kunsthistorikerin, Kuratorin und Kunstkritikerin. Nach mehrjähriger Tätigkeit als freie Kuratorin wirkt sie seit 2006 als Leitende Kuratorin des Műcsarnok (Kunsthalle) in Budapest. 1995–96 war sie Programmkoordinatorin des Soros Center for Contemporary Arts (SCCA) in Budapest und des C3 – Center for Culture and Communication, Budapest. 1997–2000 war sie Co-Direktorin des Institute of Contemporary Art, Dunaújváros. 2000/01 besuchte sie das Curatorial Training Programme der De Appel Stiftung für zeitgenössische Kunst in Amsterdam.

Träger und Ausstellungsorte

Collegium Hungaricum Berlin ist das ungarische Kulturinstitut (auch als Haus Ungarn bekannt) in Berlin. Das Spektrum der Programme reicht dabei von Kunst- und Fotoausstellungen über Konzerte und Literaturabende bis hin zu Diskussionsveranstaltungen, Buchpräsentationen und Filmvorführungen sowie Sprachkursen. **Ágnes Gelencsér** arbeitet seit 2002 als Kulturmanagerin am Collegium Hungaricum Berlin, wo sie in erster Linie für das Ausstellungsprogramm zuständig ist; sie organisiert aber auch andere zeitgenössische Kunstveranstaltungen. Sie studierte Klassische Philologie und Germanistik in Szeged und Mainz. Ein Jahr lang unterrichtete sie am Germanistik-Lehrstuhl in Szeged, danach wechselte sie nach Budapest ins Kulturministerium.

Die **Kunsthalle (Műcsarnok)** Budapest ist der größte Ausstellungsort für zeitgenössische Kunst in Ungarn. Die am Heldenplatz in einem historischen Ausstellungsgebäude untergebrachte Kunsthalle hat keine eigene Sammlung. Sie dokumentiert mit wechselnden, thematisch einander ergänzenden Ausstellungen die ungarischen und internationalen Entwicklungen. Ziel und Zweck des Institutes ist die Darstellung und Vermittlung zeitgenössischer Kunst

im gesamten kulturellen Kontext. Die Kunsthalle unterstützt die Entstehung neuer Werke, insbesondere solcher, die den Ort, die Stadt sowie die gesellschaftliche Umgebung reflektieren.

Das **Centre d'art Passerelle** besteht seit 1990 in Brest (Frankreich) als ein Ausstellungs- und Produktionsort für zeitgenössische Kunst. In einem historischen Industriebau der 1940er Jahre untergebracht, bietet das Zentrum viel Raum für Recherche und künstlerische Experimente. In seinen Ausstellungen wird je ein künstlerisches Œuvre oder ein Thema in den Mittelpunkt gestellt. Das Zentrum engagiert sich durch zahlreiche Bildungs- und Workshopprogramme, Führungen und öffentliche Veranstaltungen (Konferenzen, Begegnungen mit Künstlern, Kuratoren und Kritikern) in der Kunstvermittlung.

Kurátorok

Ulrike Kremeier 2006 májusa óta a Centre d'art Passerelle igazgatója a franciaországi Brestben. Ő alapította a *plattform* elnevezésű, nem kommerciális galériát Berlinben, amely nem csupán bemutatóhely, hanem a kortárs művészeti alkotás, a művek terjesztésének és recepciójának gyakorlati műhelye is. Ulrike Kremeier számos németországi és nemzetközi kiállítás kurátoraként vívott ki elismerést. A Lipcsei Egyetem tudományos és művészeti munkatársa, alkalmazott művészeti kurzusokat tart.

Páldi Lívia (*1967) művészettörténész, kurátor és kritikus. Többéves szabadfoglalkozású kurátori munka után 2006 óta a Műcsarnok főkurátorája. 1995 és 1996 között a Soros Center for Contemporary Arts (SCCA, Budapest) és a C3 Kulturális és Kommunikációs Központ programkoordinátora, majd 1997-től 2000-ig a Dunaújvárosi Kortárs Művészeti Intézet társigazgatója. 2000–2001-ben a Curatorial Training Programme, De Appel Stichting hallgatója Amszterdamban.

Lebonyolítók és kiállítóhelyek

A 2000 óta ismét **Collegium Hungaricum Berlin** nevet viselő berlini kulturális intézet programja éppúgy magában foglal képzőművészeti- és fotóiállításokat, mint koncerteket, irodalmi rendezvényeket, tudományos vitákat, valamint könyvbemutatókat, filmvetítéseket és magyar nyelvtanfolyamokat. **Gelenccsér Ágnes** 2002-től az intézet kulturális menedzsere, és elsősorban az intézet képzőművészeti programjáért felelős, de a kiállításokon kívül számos más kortárs művészeti rendezvény szervezője is. Latin és német szakon szerzett diplomát, tanulmányait a szegedi

és a mainzi egyetemen végezte. Egy évet tanított a Szegedi Tudományegyetem német tanszékén, majd 2000-től 2002-ig a Nemzeti Kulturális Örökség Miniszteriumának munkatársa volt.

A **Műcsarnok** Magyarország legnagyobb kortárs képzőművészeti kiállítóhelye. Az intézmény, mely nem rendelkezik gyűjteménnyel, folyamatosan változó, egymásra épülő és egymáshoz kapcsolódó kiállításaival és rendezvényeivel tudósít a hazai és nemzetközi művészeti eseményekről és irányzatakról. A Műcsarnok működésének célja a kortárs képzőművészeti bemutatása és közvetítése, amelyet napjaink kultúrájának kontextusában értelmez. Lehetőségeihez mértén támogatja új művek megszületését, különösen a lokális kontextusra, a városra és társadalmi környezetre reflektáló projektekét.

A **Centre d'art Passerelle** 1990-ben nyílt meg a franciaországi Brestben egy, az 1940-es években épült, megüresedett ipari épületben. A központ kiállítóhelyként, produciós házként és kortárs művészeti kísérleti laboratóriumként működik. Kiállításain egy-egy művész munkásságát mutatja be, vagy egy témát állít a középpontba. A központ nagy figyelmet fordít a művészpedagógiai és -közvetítő programokra (beszélgetések, előadások, tárlatvezetések, workshopok és konferenciák).

Info Információk

Projektleitung Projektvezető

Gelencsér Ágnes

Veranstalter Lebonyolító

Collegium Hungaricum Berlin
Karl-Liebknecht-Str. 9, 10178 Berlin
Ab Dezember 2007:

Dorotheenstraße 12, 10117 Berlin
www.hungaricum.de

Kuratorinnen Kurátorok

Ulrike Kremeier, Páldi Lívia
Künstler Művészek

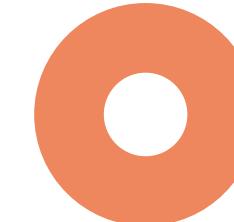
Artaker Anna & Khoór Lilla, Balázs Béla Stúdió & Magyar Dezső, Alice Creischer & Andreas Siekmann, Latifa Echakhch, Raphaël Grisey, Deimantas Narkevičius, Ines Schaber, Peter Watkins

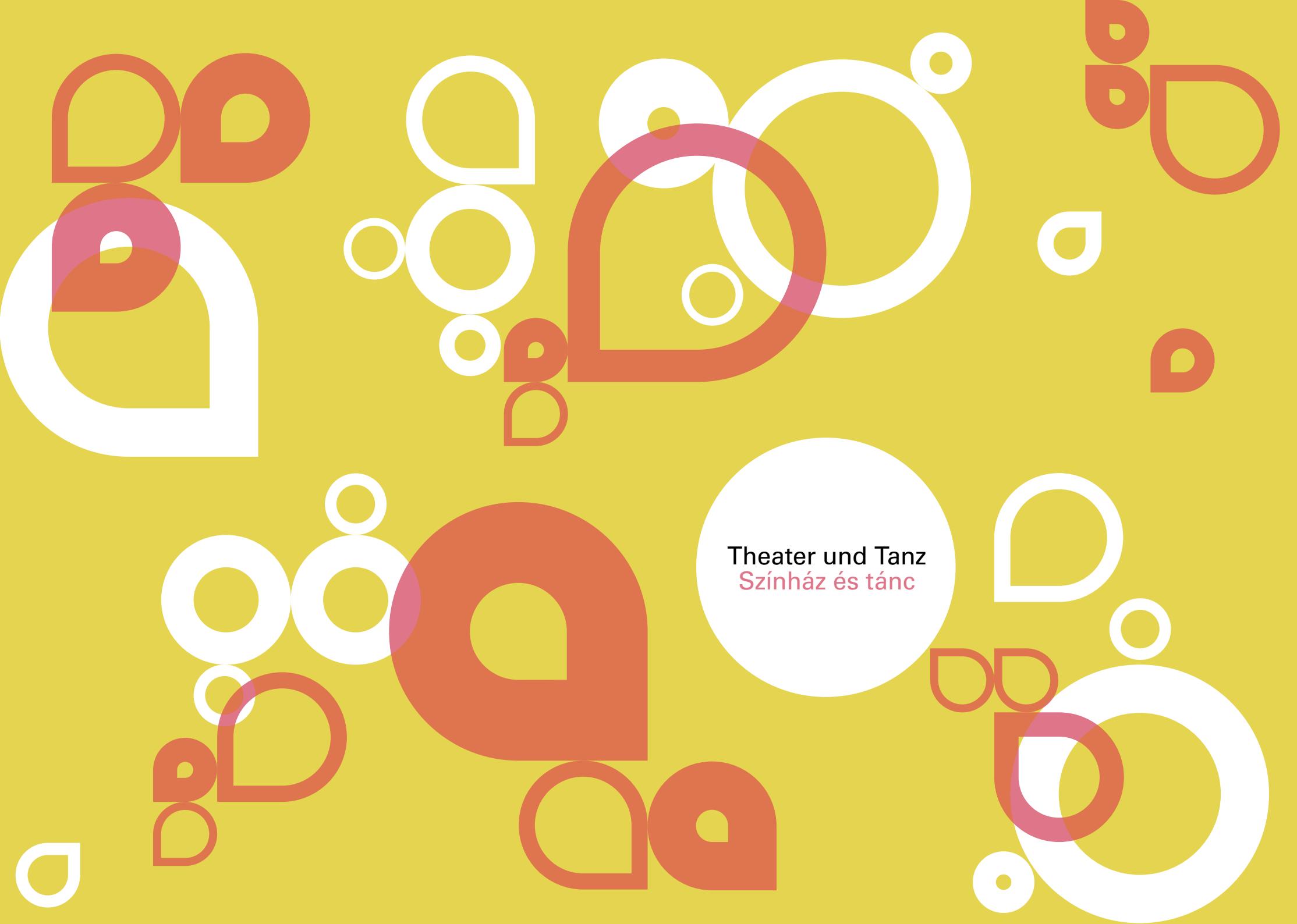
Ausstellungsdesign A kiállítás látványterve

Andreas Müller

Partner Partnerek

Art Forum Berlin, Ungarischer Akzent (Németországi Magyar Kulturális Évad 2006–2007), Gedenkjahr 1956–2006/1956-os Emlékév, Műcsarnok (Kunsthalle), Centre d'art Passerelle Brest

Theater und Tanz
Színház és tánc

Das Gespräch

Theatertrilogie über das ideologische Engagement

Zwei Persönlichkeiten des literarischen Lebens, marxistische Intellektuelle im real existierenden Sozialismus – Georg Lukács und Bertolt Brecht –, zwei einschneidende Ereignisse im langsamem Zusammenbruch dieses Systems – der Aufstand vom 17. Juni 1953 in Ostberlin und die 56er Revolution in Budapest: Wie stellt sich das Problem des Engagements, der Verbindung von Ästhetik und Politik im Leben dieser Persönlichkeiten vor diesem historischen Hintergrund dar? Wie verändert sich unsere eigene Sicht auf dieses Engagement in einem entideologisierten, postrevolutionären Zeitalter?

Das ACUD-Theater in Berlin und der alternative Theaterverein MASZK in Szeged näherten sich diesen Fragen auf dem Wege einer Theatertrilogie.

■ Teil 1: *His Master's Voice* von István Eörsi

Regie: Paul Baiersdorf

István Eörsis absurdes Dokumentarspiel setzt die dramatische Auseinandersetzung mit seinem Lehrer, dem Philosophen Georg Lukács, über dessen Tod hinaus und gar über den Untergang des Staatssozialismus hinaus fort. Eingerahmt wurden die Vorstellungen in Berlin von einer Filmreihe zu István Eörsi sowie einem Symposium.

■ Teil 2: *Brecht – the Hardcore Machine*

Regie: András Urbán

Die von der Urbán András Company erarbeitete Inszenierung nahm Bertolt Brechts späten Gedichtzyklus *Buckower Elegien* zum Ausgangspunkt für einen Blick von außen, aus einem anderen Land – Serbien –, aus einer ganz anderen Zeit – heute –, auf einen zweifelnden Brecht im Katzenjammer des 17. Juni 1953.

■ Teil 3: *Die Verabredung* nach Franz Kafkas Roman *Amerika*

Regie: Felix Goldmann

Auf der Suche nach einem dritten geistigen Gesprächspartner stieß Felix Goldmann auf Kafkas Karl Roßmann. Der Weg dieses Jungen in der Neuen Welt gleicht paradoxe Weise dem Weg, den so mancher Europäer – nach dem Ende der Utopien, nach dem Verstummen der Lehrer – selbst zu bewältigen hat. Die Verabredung besteht, aber wer weiß, wie man sie einhalten kann?

Das ACUD-Theater präsentierte in Berlin alle drei Folgen einzeln, die Trilogie wurde beim Szegeder THEALTER International – 17. Internationales Treffen der freien Theater im Juli 2007 gezeigt. Das Projekt ist abgeschlossen, aber das Gespräch unter den engagierten Theatermachern geht weiter. ■

A beszélgetés

Színházi trilógia az ideológiai elkötelezettségről

Termine
Események

2006

26.–30. Oktober október 26–30.

Filmprogramm und Theatertreffen zu István Eörsi und der ungarischen Revolution *Filmvetítések és beszélgetés Eörsi István és az '56-os forradalom emlékére*

ACUD-Theater, Berlin

1. November november 1.

His Master's Voice Az interjú
Premiere bemutató

2.–5. November november 2–5.

weitere Vorstellungen *további előadások*
ACUD-Theater, Berlin

2007

20.–22. April április 20–22.

Brecht – The Hardcore Machine
Uraufführung *ős bemutató*
ACUD-Theater, Berlin

25., 27. April április 25., 27.

Brecht – The Hardcore Machine
weitere Aufführungen *további előadások*
Café Sibille, Berlin

FACTORY-BERLIN in den Spreehöfen, Berlin
17. Juli július 17.

Die Verabredung A megbeszélés
Uraufführung *ős bemutató*
THEALTER International – Szabad Színházak Nemzetközi Találkozója

Régi Zsinagóga, Szeged
18. Juli július 18.

Das Gespräch A beszélgetés
Aufführung der gesamten Trilogie a trilógia bemutatója
THEALTER International – Szabad Színházak Nemzetközi Találkozója

Régi Zsinagóga, Szeged
30. August, 6.–8., 13.–15. September

augusztus 30., szeptember 6–8., 13–15.
Die Verabredung A megbeszélés
Berliner Aufführungen berlini előadások
ACUD-Theater, Berlin

31. August – 22. September *augusztus 31. – szeptember 22.*
I don't need power, I have too much
Ausstellung kiállítás

ACUD-Galerie, Berlin

A trilógia első két részének ősbemutatója a berlini ACUD Színházban volt. A trilógia egészét és annak harmadik darabját először a szegedi THEALTER International – Szabad Színházak XVII. Nemzetközi Találkozóján mutatták be 2007. július közepén. A projekt *A megbeszélés* berlini előadásával lezárult – az alkotók közötti párbeszéd folytatódik. ■

Künstlerische Leitung

Paul Baiersdorf (*1969, Cluj/Klausenburg), freischaffender Regisseur, Dramaturg und Geisteswissenschaftler. Studium der Philosophie u.a. in Düsseldorf und Berlin. Dissertation über Judith Malina und die Frühzeit des Living Theatre. Mitbegründer des Theater Prophanes in Düsseldorf. Zusammenarbeit mit dem Performer und Choreographen Howard Katz. Dramaturg, Co-Regisseur und Regisseur mehrerer Bühnenproduktionen in Düsseldorf, Berlin und Sibiu/Hermannstadt.

József Balog (*1961) lebt als Journalist, Rundfunk- und Fernsehreporter, Redakteur und Moderator in Szeged. Er ist seit 1991 Künstlerischer Leiter des THEALTER International Festivals in Szeged, seit vielen Jahren Vorsitzender des Vereins MASZK sowie Koordinator von dessen Theaterprogrammen.

Felix Goldmann ist der Leiter des ACUD-Theaters in Berlin. Er studierte Theaterregie in Graz. Nach dem Studium Engagements an verschiedenen Stadt- und Landestheatern. Für eine Spielzeit Regisseur an der deutschen Bühne Szekszárd, später eine Inszenierung in Budapest. Seit einigen Jahren Zusammenarbeit mit dem Zygmunt Wolski Theater. Mit diesem ursprünglich deutsch-ungarisch-polnischen Theaterensemble entstanden zahlreiche Inszenierungen.

András Urbán (*1970), Regisseur, seit dem Frühjahr 2006 Direktor des Dezső Kosztolányi Theater in Subotica (Serbien). Mit 16 Jahren gründete er seine erste freie Werkstatt für Theater und Literatur, in der er als Autor, Regisseur und Schauspieler mitwirkte. Gründer der legendären AIOWA Gruppe, die das Theater als Gesamtkunstwerk und ideologischen Akt definiert. Er studierte Regie an der Kunsthochschule von Novi Sad (Serbien). Er gründete 2005 die András Urbán Company in Szeged mit Unterstützung des Vereins MASZK.

Träger

Das **ACUD** ist ein Berliner Kunst- und Kulturhaus, das vom gemeinnützigen Alternativen Kunstverein ACUD e.V. getragen wird. Zum ACUD gehören verschiedene Projekte: das Theater, der Konzertsaal, zwei Kinos, die Galerie, die Cantina, der Mädchenklub und das Sessioncafé. Das ACUD ist das einzige größere, noch vorhandene Kulturhaus, das in der Zeit der Wende 1990 entstand. Das ACUD realisiert auch temporäre Projekte, wie z.B. internationale Jugend- und Kulturaustausch, Stadtteilarbeit sowie kulturpolitische Aktionen, und bietet externen Vereinen und Projekten die

räumliche und organisatorische Hilfestellung bei der Durchführung von Veranstaltungen zu verschiedenen sozial- und kulturellen Themen.

Der Verein **MASZK** ist eine gemeinnützige Organisation. Sein Ziel ist die Präsentation und die Förderung experimenteller, innovativer Gruppen. Mit seiner Unterstützung können auch subkulturelle und benachteiligte, marginalisierte Künstler in Szeged auftreten. Seit 10 Jahren unterhält MASZK die Alte Synagoge von Szeged als eine einmalige Spielstätte alternativer Theater außerhalb Budapests. Jeden Sommer organisiert MASZK das Festival **THEALTER International**, ein Treffen Freier Theatergruppen.

Művészeti vezetők

Paul Baiersdorf (*1969, Kolozsvár/Cluj) szabadfoglalkozású rendező, dramaturg és bölcsész. Filozófiát tanult többek között Düsseldorfban és Berlinben. Disszertációját Judith Malináról és a korai Living Theatre-ről írta. A düsseldorfi Theater Prophanes egyik alapítója. Több projektben együttműködött Howard Katz koreográfussal és perfomerrel. Számos színházi produkción létrehozásában vett részt rendezőként és dramaturgként Düsseldorfban, Berlinben és Nagyszebenben (Sibiu, RO).

Balog József (*1961) Szegeden él, újságíró, rádiós és televíziós riporter, szerkesztő és műsorvezető. 1991 óta a THEALTER International – Szabad Színházak Nemzetközi Találkozója művészeti igazgatója, valamint a MASZK Egyesület tagja, később elnöke, az egyesület színházi programjainak szervezője.

Felix Goldmann a berlini ACUD Színház vezetője. Rendezést tanult Grazban, majd különböző városi és tartományi színházakhoz szerződött. Egy évadot töltött Szekszárdon, a Magyarországi Német Színháznál (Deutsche Bühne Ungarn), később Budapesten dolgozott. Néhány éve szorosan együttműködik a Zygmunt Wolski Színház német, magyar és lengyel tagokból alakult társulával, melyel számos produkcíót hozott létre pl. az ACUD Színházban.

Urbán András (*1970) rendező, az Újvidéki Művészeti Akadémián szerzett rendezői diplomát, 2001 óta rendez Szabadkán (Subotica, SRB), 2006 tavaszától a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház igazgatója. Tizenhét évesen önálló színházi és irodalmi alkotóműhelyt indított, ahol szerzőként, rendezőként, színészkként vett részt. Társaival létrehozta az AIOWA csoportot, amely a színházzat specifikus, ám mégis összművészeti, és nem utolsósorban, ideológiai akcióknak tekintette. A szegedi MASZK Egyesület támogatásával 2005-ben alapította meg az Urbán András Társulatot.

Info Információk

Projektleitung D Projektvezető

Felix Goldmann

Träger D Lebonyolító

Alternativer Kunstverein ACUD e.V.

Veteranenstraße 21, 10119 Berlin-Mitte

Geschäftsführerin Ügyvezető

Doreen Goldbeck

www.acud.de

Projektleitung H Projektvezető

Balog József

Táger H Lebonyolító

MASZK Egyesület

Dózsa Gy. u. 4. III/9., 6720 Szeged

www.maszk.hu

Künstlerische Gesamtleitung Művészeti vezetők

Paul Baiersdorf, Balog József, Felix Goldmann, Urbán András

Darsteller Szereplők

1. Teil in Berlin 1. rész Berlinben: René Döring, Klaus Hänscheid, Steffen Neupert, Paul Baiersdorf

1. Teil in Szeged 1. rész Szegeden: Howard Katz, Raúl Hinjoosa, Paul Baiersdorf, Seiji Morimoto

2. Teil 2. rész: Béres Márta, Erdély Andrea, Mészáros Árpád, Mikes Imre Elek

3. Teil 3. rész: Manuel Klein, Thomas Kornmann, Ulrike Mierau, Mikes Imre Elek, Gottfried Röszler, Sófávali Katalin, Hella Stövesand

Weitere Beteiligte További közreműködők

Jens-Uwe Behrendt, Marc Bijl, Jaroslaw Broitman, Dalos György, Wolf Dieckmann, Kornitzer László, Yvonne Leppin, Lovas Péter, Myrto Merkata, Mezei Szilárd, Moldvai László, Seiji Morimoto, Németh Hajnal, Sylvia Nitszsche, Lilla von Puttkamer, Frank Richter, Magdalena Roth, Sibille Roth, Gottfried Röszler, Rob Savelberg, Szacsavay Pál, Szolnoki József, Ansgar Tappert, Laura Tomaszke, Úri Attila, Varga Henrietta, Varga Tünde, Vágvölgyi B. András, Simone O. Wolter

Partner Partnerek

Kosztolányi Dezső Színház, Szabadka (Subotica, SRB), Urbán András Company, Szabadka (Subotica SRB), Zygmunt Wolski Theater (Berlin)

Weiterer Förderer További támogató

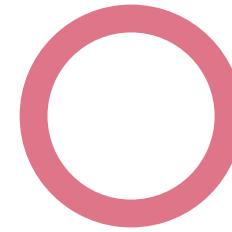
Nemzeti Kulturális Alap (Ungarischer Nationaler Kulturfonds)

HiB – Hamlet in Budapest. Hamlet in Berlin

Eine Werkstatt zu Heiner Müllers
Hamletmaschine

«Der Aufstand beginnt als Spaziergang». Der Hamletdarsteller sieht sich «auf beiden Seiten der Front, zwischen den Fronten, darüber» – gespalten zwischen der Seite der Macht und der Seite des Aufstands. Konfrontiert mit den politischen Ereignissen in Ungarn im Herbst 1956 nahm Heiner Müller die Arbeit an *Hamlet in Budapest*, abgekürzt *HiB*, auf. Unter den Maßgaben der Kulturpolitik der DDR musste er die Realisierung zurückstellen. Nach seinem ersten USA-Aufenthalt 1975/76 nahm er seine Beschäftigung mit *Hamlet* wieder auf und übersetzte Shakespeares Stück gemeinsam mit Matthias Langhoff für Benno Bessons Inszenierung an der Volksbühne. 1977 gelang es ihm in der *Hamletmaschine*, seine Erfahrung mit der Hamletfigur auf 12 Seiten zu verdichten. So wurde Hamlet für Müller zum Instrument, mit dem er sich immer wieder neu über aktuelle politische Konstellationen und die Rolle des Intellektuellen verständigte. *HiB* blieb für ihn ein nie abgeschlossenes zentrales Projekt.

Die Berliner Werkstatt *HiB* setzte sich zunächst mit der Genese, dem Entstehungskontext und den Interpretationen des Müllerschen Werks auseinander. Doch es blieb nicht bei der wissenschaftlichen Reflexion. Die Veranstalter luden junge Theatermacher ein und gaben ihnen freie Hand, ihre Interpretationen der *Hamletmaschine* in welchen Formaten auch immer zu erproben. SPACE, andcompany&Co, Lutz Dammbeck und David Marton nutzten die Möglichkeit und näherten sich mit jeweils eigenwilligen Konzepten dem Müllerschen Werk.

So mündete *HiB* in ungewöhnliche Aufführungen in Budapest und in Berlin: Eine Audiotour von SPACE (Petra Arda und Luc van Loo) durch die Straßen von Budapest reflektierte die Geschichte des Aufstandes und ihre aktuellen erinnerungspolitischen Narrative. Die Gruppe andcompany&Co. (Nicola Nord und Alex Karschnia) ließ in *Playtime!* die Darsteller um die Worte der *Hamletmaschine* wetteifern. Im Kurzfilm *Exit Hamlet* schickte David Marton seine Hamletfigur, einen jungen deutschen Autor, auf eine Tour der Verwirrungen und Selbstbespiegelungen durch das in Europa gerade angekommene Budapest. Zum Projektabschluss im Juni 2007 zeigte das Berliner Maxim Gorki Theater diese erfrischend eigenständigen Arbeiten an einem Abend. ☀

HiB – Hamlet Budapesten. Hamlet Berlinben

Színházi műhely Heiner Müller
Hamlet-feldolgozásairól

Termine
Események

2007

19.–28. März március 19–28.
Werkstatt Hamletmaschine *Hamletgép* műhely
Maxim Gorki Theater, Berlin
27.–29. April április 27–29.
Hamlet in a Box
Workshop II zu Hamletmaschine *Hamletgép* műhely II.
Goethe-Institut Goethe Intézet, Budapest
Christoph Rüter: *The Time is out of Joint*
Dokumentarfilm dokumentumfilm
Café Eckermann, Budapest
andcompany&Co.: *Playtime!*
Lecture-Concert
West-Balkán, Budapest
SPACE: *Back to the present. Emlékmű a jelennek*
Installation und Audiotour durch Budapest
installáció és köztéri hangjáték Budapest utcáin
Trafó und angrenzende Straßen Trafó Stúdió és a környező utcák, Budapest

2. Juni június 2.

Performing Hamlet in Budapest – Hamlet in Berlin
HiB Schlusspräsentation HiB projektzáró bemutató
Lutz Dammbeck: Re-Reducation
Vortrag előadás
David Marton: *Exit Hamlet*
Kurzfilm rövidfilm
andcompany&Co.: *Playtime!*
Lecture-Concert
SPACE: *Back to the present Emlékmű a jelennek*
Videodokumentaion videodokumentáció
Maxim Gorki Theater, Berlin

A *HiB* műhely résztvevői először Müller művének keletkezésével, annak kontextusával és a szöveg értelmezéseivel foglalkoztak. A műhely azonban korántsem maradt meg a tudományos reflexió keretei között. A szervezők fiatal rendezőket és alternatív színházi társulatokat is meghívtak, és szabad kezet adtak nekik a *Hamletgép* feldolgozásához. Az andcompany&Co csoport (Nicola Nord, Alexander Karschnia), a SPACE (Arda Petra, Luc van Loo), Lutz Dammbeck és Márton Dávid hozott létre Müller darabja nyomán négy igen különböző produkció: egy színházi előadás, egy audio-séta, illetve egy filmprodukció volt az eredménye a projekt művészeti részének.

A SPACE audio-sétára invitálta a nézőket Budapest utcáin, a Corvin köz és a Tűzoltó utca környékére. Az iPodon hallgatott, a közeli jövőben játszódó fiktív történet az 1956-os felkelés helyszínein szembeültetett a résztvevőket a kollektív emlékezetben megőrződött momentummal. Az andcompany&Co. *Playtime!* című színpadi játékában a szereplők Müller *Hamletgép*ének szövegfoszlányaiért vetélkedtek. Márton Dávid *Exit Hamlet* című rövidfilmjében Hamlet, egy fiatal német író, az Európai Unióba éppen felvétetett magyar főváros és saját lelke útvesztőiben tévelyeg. A berlini Maxim Gorki Színház 2007. június elején egy maratoni rendezvény keretében mutatta be a produkciókat. ☀

Projektleitung

Klaudia Ruschkowski (*1959), Dramaturgin, Übersetzerin, seit 1999 Geschäftsführerin der Internationalen Heiner Müller Gesellschaft. 1991–97 Co-Direktorin des Europäischen Kulturzentrums in Thüringen. Konzeption internationaler Werkstätten und Kunstprojekte.

Wolfgang Storch (*1943), Autor, Dramaturg, Kurator. Essays, Bücher, Symposien, Werkstätten, szenische Arbeiten, Ausstellungen u.a. zur griechischen Tragödie, zu Gesamtkunstwerk, Richard Wagner, Bertolt Brecht, Heiner Müller, Jannis Kounellis.

Petra Péter (*1976), freie Kulturmanagerin, lebt in Budapest. Sie studierte Soziologie, ungarische Literaturwissenschaft und Theaterwissenschaft. Auch als Lehrerin (v.a. Tanzgeschichte) und Sozialarbeiterin tätig.

Künstler

andcompany&Co. (Nicola Nord, Alexander Karschnia) nimmt die Zusammenarbeit mit Künstlern verschiedener Hintergründe als Ausgangspunkt für ihre Theaterarbeit. Die Bühne kann dabei auch ein öffentlicher Raum sein, Clubs oder Ateliers. **Alexander Karschnia** (*1973) ist Theaterwissenschaftler, Performer, Dramaturg. Er schreibt für und über Theater, u.a. eine Dissertation über Heiner Müller. **Nicola Nord** (*1975) Theater-Macherin, Performerin und Sängerin. **Lutz Dammbeck** (ünstlerische Medien an der HBK Dresden. Zahlreiche Einzel- und Gruppenausstellungen, Auszeichnungen).

David Marton (*1975), Musiker und Regisseur, lebt in Berlin. Er studierte Klavier in Budapest und Berlin, Dirigieren und Musiktheaterregie in Berlin. Wirkte an zahlreichen Theaterproduktionen mit.

Die Gruppe **SPACE** (Petra Arda, Luc van Loo) entwickelt Theater-Dokumentationen, wobei sie das Theater oft in den öffentlichen Raum ausdehnt. Bild und Text sind gleichberechtigte dramaturgische Elemente. Mitglieder: **Petra Arda** (Konzept, Text, Visuals) studierte Schauspiel in Amsterdam und in Totnes, UK. Sie ist als Autorin, Dramaturgin, Performerin und Dozentin tätig. **Luc van Loo** (audiovisuelles Konzept, Musik) studierte Schauspiel in Amsterdam. Er ist als freier Musiker, Komponist und Performer tätig und an der Music School of Amsterdam beschäftigt.

Träger

Die **Internationale Heiner Müller Gesellschaft**, gegr. 1997, setzt sich für die internationale Verbreitung von Heiner Müllers Werk ein. Sie verfolgt die Auseinandersetzung mit dem Werk und Schaffen Heiner Müllers in ihrer Wirkung auf das politische, gesellschaftliche und kulturelle Leben in Deutschland. Sie konzipiert und organisiert internationale Werkstätten, Kolloquien und interdisziplinäre Projekte.

Das **Maxim Gorki Theater** ist das kleinste der Berliner Landestheater. Das Team unter der Leitung von Armin Petras arbeitet mit jungen internationalen Regisseuren zusammen und öffnet sich anderen künstlerischen Formen. Die Beschäftigung mit Heiner Müller hat am Maxim Gorki Theater Tradition. Hier wurde er auch zum ersten Mal in Berlin aufgeführt (*Der Lohndrücker*, 1958).

Die **Workshop Foundation** ist eine operative Stiftung, gegründet 1993. Ihr Ziel ist die Unterstützung und Förderung der zeitgenössischen darstellenden Künste, insbesondere des Tanzes durch Produktionshilfen, Fortbildungsprogramme und eigene Initiativen.

Projektvezetők

Klaudia Ruschkowski (*1959) dramaturg, műfordító. 1991–97 az Európai Kultúrcentrum társigazgatója. 1999 óta a Nemzetközi Heiner Müller Társaság ügyvezetője. Nemzetközi műhelyek, művészeti projektek koncepciójának kidolgozója.

Wolfgang Storch (*1943) író, dramaturg, kurátor. Munkássága: esszék, könyvek, szímpóziumok, műhelyek, rendezői munkák, kiállítások, többek között a görög tragédia és az összművészet téma{jában}, valamint Richard Wagnerről, Bertolt Brechtről, Heiner Müllerről, Jannis Kounellisról.

Péter Petra (*1976) szabadfoglalkozású kultúraszervező, Budapesten él. Szociológiát és magyar irodalmat végzett Debrecenben és színháztudományt Veszprémben. Tanít (t.k. tánctörténet) és szociális-munkásként is dolgozik.

Művészek

Az **andcompany&Co.** (Alexander Karschnia, Nicola Nord) legkülönféllebb háttérű művészkekkel működik együtt. Színpad gyanánt szolgálhat akár egy nyilvános tér, klub vagy műterem is. A csoport tagjai: **Alexander Karschnia** (*1973) színháztörténész, rendező, dramaturg. Színházról és színházaknak ír, Heiner Müllerről

doktorál. **Nicola Nord** (*1975) énekesnő, színházi és performatív produkciókkal jelentkezik.

Lutz Dammbeck (*1948) képzőművész, filmrendező. 1998 óta professzor a Drezdai Képzőművészeti Főiskolán (íj média). Számos egyéni és csoportos kiállítás, dokumentumfilmek. Több kitüntetés birtokosa.

Márton Dávid (*1975) zongorista és rendező. Zongora szakot végzett Budapesten és Berlinben, valamint karmester és zenés színházi rendező szakot Berlinben. Több önálló színházi produkció megalkotója. Berlinben él.

A **SPACE** (Ardai Petra, Luc van Loo) dokumentumszínházi produkciókat készít, a közteret bevonva a performanszba. A kép, hang és szöveg egyenrangú dramaturgiai elemek produkcióiban. **Ardai Petra** (konцепció, szöveg, vizualitás) színjátszást tanult Amszterdamban és Totnesben (UK). Íróként, dramaturgként, performerként dolgozik, valamint tanít. **Luc van Loo** (audiovizuális koncepció, zene) színjátszást tanult Amszterdamban. Zenészként, zeneszerzőként és performerként dolgozik, illetve a Music School of Amsterdamban tevékenykedik.

Lebonyolítók

A 1993-ban létrehozott **Műhely Alapítvány** célja a hazai kortárs előadóművészet, ezen belül kiemelten a tánc támogatása, fejlesztése. Produkciós segítséget nyújt, képzési programokat indít és más kapcsolódó szakmai tevékenységeket folytat.

A **Nemzetközi Heiner Müller Társaság** figyelemmel kíséri és dokumentálja Heiner Müller műveinek, színházi munkásságának, valamint gondolati megközelítéseinek utólejtét. A Társaság nemzetközi kutatási projekteket kezdeményez, szemináriumokat és interdiszciplináris projekteket szervez.

A **Maxim Gorki Theater** Berlin legkisebb állami színháza. 2006 óta Armin Petras vezetése alatt német és külföldi fiatal rendezőknek ad teret, és nyit más művészeti ágak felé is. A Heiner Müllerrel való foglalkozás hagyományokkal rendelkezik a Gorki színházban. Elsőként itt mutattak be tőle színdarabot (*Der Lohndrücker*, 1958).

Info Információk

Projektleitung D Projektvezetők

Klaudia Ruschkowski, **Wolfgang Storch**
Träger D Lebonyolító

Internationale Heiner Müller Gesellschaft e.V.
Marienburger Str. 28, 10405 Berlin
www.internationale-heiner-mueller-gesellschaft.de

Projektleiter H Projektvezető

Péter Petra
Träger H Lebonyolító

Műhely Alapítvány
(Workshop Foundation)
Liliom u. 41, 1049 Budapest

Vorstand **Elnök:** **Barda Beáta**
Geschäftsführer **Ügyvezető:** **Talló Gergely**
www.wsf.hu

Beteilige Künstler Részt vevő művészek

Ardai Petra, **Luc van Loo** (SPACE), **Alexander Karschnia**, **Nicola Nord**, **Sascha Sulimma** (andcompany&Co.), **Babarczy Eszter**, **Lutz Dammbeck**, **Sarah Günther**, **Markos Viktor**, **David Marton**, **Ravasz András**

Referenten Előadók

Dalos György, Lawrence Gunter, Del Hamilton, Jörg-Michael Koerbl, Hans Werner Kroesinger, Kurdi Imre, Matthias Langhoff, Janine Ludwig, Milena Massalongo, Jean-Pierre Morel, Stefan Nolte, Anja Quickert, Henning Rischbieter, Christoph Rüter, Michelle Smith, Marcus Steinweg, B.K. Tragelehn, Ginka Tscholakowa, Ugváry Krisztián, Alexander Weigel, Robert Weimann

Partner Partnerek

Goethe-Institut Budapest; Maxim Gorki Theater Berlin; West-Balkán (Budapest), Trafó – House of Contemporary Arts (Budapest)

Medea

*Verkommenes Ufer Medeamaterial
Landschaft mit Argonauten von Heiner Müller*

Es gibt kaum eine Theaterfigur, die so provokant wäre wie Medea. In Liebe zu Jason entbrannt, verrät sie ihren Vater. Um diese Liebe zu verteidigen, ermordet sie den eigenen Bruder und verlässt die Heimat. Nach Jasons Verrat an ihrer Liebe tötet sie ihre Kinder. Das Extrem der Kindestötung provoziert den Versuch, dieses Unfassbare zu verstehen oder sich von ihm abzuwenden.

Das Thema Medea begleitete Müller über drei Jahrzehnte: von der Skizze *Medeaspield* (1959) über den *Medeakommentar aus Zement* (1972) bis zu *Verkommenes Ufer Medeamaterial Landschaft mit Argonauten* (1982). Müllers Text *Verkommenes Ufer Medeamaterial Landschaft mit Argonauten* umfasst mehr als «nur» eine gescheiterte Liebesgeschichte, zwischen dem *Verkommenen Ufer* und der *Landschaft mit Argonauten* können Jahrhunderte oder Jahrtausende liegen. Müller öffnet den Blick in die Geschichte vom antiken Mythos bis zum sozialistischen Traum einer «besseren Welt», von der Hoffnung des Einzelnen bis hin zu seinem Scheitern im persönlichen Verrat.

Die Inszenierung begleitete zwei Jason-und-Medea-Paare an ihrem letzten Tag in Korinth, dem Tag von Verrat und Zerstörung. Die Paare waren jeweils mit einem Deutschen und einer Ungarin bzw. umgekehrt besetzt, und sie waren jeweils deutlich

unterschiedlichen Charakters. Das deutsch-ungarische Ensemble um Uwe Preuss und den Dramaturginnen Katja Kettner und Anna Lengyel hat mit der Doppelung der Hauptcharaktere und der Szenen auffällige Unterschiede beider Theatertraditionen und Differenzen im Verständnis des Müllerschen Textes für die Inszenierung produktiv genutzt und sinnlich erlebbar gemacht. Die Möglichkeit, in zwei Sprachen auf der Bühne zu arbeiten, nutzte das Team zur dramaturgischen Pointierung der Entfremdung.

Für die Koproduktion des Bárka Theater (Budapest) und schloss bröllin wurde die erste ungarische Übersetzung der Medeafassung von Heiner Müller, *Verkommenes Ufer Medeamaterial Landschaft mit Argonauten*, in Auftrag gegeben. Die Übersetzung von Zoltán Halasi ist im informativen und mit großer Sorgfalt redigierten Programmheft zur Inszenierung abgedruckt.

Médeia

Heiner Müller: *Lezüllött part Médeia-anyag Táj argonautákkal*

Aligha van még egy olyannira provokatív színpadi figura, mint Médea. Szerelemre gyűl laszón iránt és elárulja apját. Hogy szerelmét megvéde, megöli fivérét és elhagyja hazáját. Végül mikor laszón elárulja szerelmét, Médea megöli közös gyermekéket. A gyerekgyilkosság páratlan provokáció: szélsőségesessége a felfoghatatlan megértésére kényszerít.

Heiner Müllert három évtizeden át foglalkoztatja Médea alakja. A mítosz feldolgozásai az író életművében kiemelt helyet foglalnak el: a *Medeaspield* 1959-es első vázlatától a *Zement* című 1972-ben írott szöveg *Medeakommentarján* keresztül az 1982-es *Verkommenes Ufer Medeamaterial Landschaft mit*

Argonautenig. Az utóbbi, *Lezüllött part Médeia-anyag Táj argonautákkal*, több, mint egy drámába torkolló szerelmi történet a remények szárnyalásától azok elárlásáig, a katasztrófáig. A *Lezüllött part* és a *Táj argonautákkal* között évszázadok, akár évezredek is eltölhettek. Ezzel Müller kitára az értelmezés terét az ősi mítosztól a történelmi világjobbító törekvések bukásáig.

A német–magyar együttműködésben létrejött Médeia-produkció két laszón–Médea párok vívódását mutatta utolsó napjukon Korinthoszban, az árulás és pusztulás napján. A rendező Uwe Preuss és két dramaturgia, Katja Kettner és Lengyel Anna, két-két igen eltérő karakterű Médeát és laszont állított színpadra, s a német és magyar nyelv közös színpadi jelenlétét az idegenségerzés fokozására használta. Ezzel nem csak a mű értelmezése gazdagodott új dimenziókkal. A néző számára közvetlenül átléhetővé és összehasonlíthatóvá vált két igen különböző színházi kultúra hatásformáló eszközeinek működése is.

A Bárka Színház megbízásából készült el Heiner Müller Médea-feldolgozásának első magyar nyelvű változata Halasi László fordításában. A produkció igen gondosan szerkesztett programfüzete közli a *Lezüllött part Médeia-anyag Táj argonautákkal* teljes magyar szöveget.

Termine
Események

2007

8. September [szeptember 8.](#)

Verkommenes Ufer Medeamaterial Landschaft mit Argonauten Lezüllött part Médeia-anyag Táj argonautákkal
Uraufführung ösbemutató
schloss bröllin, Fahrenwalde

28.–30. September [szeptember 28–30.](#)

Verkommenes Ufer Medeamaterial Landschaft mit Argonauten Lezüllött part Médeia-anyag Táj argonautákkal
Aufführungen előadások
Bárka Színház, Budapest

Publikation
Publikáció

Heiner Müller: *Verkommenes Ufer Medea-Stück Landschaft mit Argonauten Lezüllött part Médeia-anyag Táj argonautákkal*
Zweisprachige Programm Broschüre mit der ersten ungarischen Übersetzung des Stücks. *Kétnyelvű programfüzet a darab első magyar fordításával*. Bárka Színház, 2007

Mitwirkende

Zoltán Halasi (*1954), Dichter, literarischer Übersetzer, Essayist. Übersetzte u.a. Werke von Rainer Maria Rilke, Johann Wolfgang von Goethe, Thomas Bernhard und Elfriede Jelinek ins Ungarische.

Edina Kenesei (*1967), Kulturmanagerin, am Bárka Színház Budapest als Programmmanagerin und Referentin für Internationale Beziehungen tätig. Sie studierte Kommunikation in Pécs und Ästhetik in Szeged. Sie arbeitete am Trafó – House of Contemporary Arts, am Interart Festivalcenter sowie bei der Zeitgenössischen Kunststiftung in Budapest. 2006 war sie Mitglied im Tanzbeirat des Ungarischen Nationalen Kulturfonds.

Katja Kettner Dramaturgin. Studium der Theater- und Tanzwissenschaften in Leipzig sowie Germanistik in Berlin. Bis 2000 Assistentin und Dramaturgin für Schauspiel, Tanz und Musiktheater am Staatstheater Cottbus, 2000/2001 Chefdramaturgin am Stadttheater Gießen. Seit 2001 freischaffende Tätigkeit in den Bereichen Dramaturgie und Öffentlichkeitsarbeit. 2005 Gründung der AktionsBank – Transaktionen zwischen Darstellender und Bildender Kunst. 2007 Kuratorin und künstlerische Leiterin des Nordwind Festivals Berlin.

Anna Lengyel (*1969), Dramaturgin und Dolmetscherin. Sie studierte in Budapest und New York. Sie war als Dramaturgin am Gergely Csíky Theater, am Tanztheater in Wuppertal sowie in zwei Aufführungen von Robert Wilson tätig. Seit 2004 wirkt sie als Dramaturgin am Krétakör Theater.

Uwe Preuss (*1961), Theater- und Filmschauspieler, Regisseur. Nach seiner Ausreise nach Westberlin studierte er Schauspiel an der Hochschule der Künste. Er war engagiert am Staatsschauspiel Dresden, an der Schaubühne am Lehninger Platz Berlin sowie am Schauspiel Leipzig, und er war Mitglied des Berliner Ensembles. Er arbeitete unter anderem mit Autoren und Regisseuren wie Heiner Müller, Robert Wilson, Martin Wuttke und George Tabori zusammen. Seit 2002 ist er freischaffend tätig.

Produktion

Das **Bárka Theater** wurde 1996 in der Budapester Josefstadt gegründet, das Ensemble nahm seine Arbeit 1997 auf. Das professionelle Theater nutzt Ausdrucksformen und Spielformen des Alternativtheaters. In seinem Repertoire finden sich auch Klassiker, aber das Theater widmet sich vor allem der Aufführung neuer ausländischer Stücke und der Uraufführung ungarischer Bühnenwerke. Die Bárka Werkstatt (für Autoren, Regisseure, Dramaturgen, Redakteure, Szenografen, Filmregisseure) bietet vor allem Autoren die Möglichkeit, in enger Zusammenarbeit mit Ensemblemitgliedern Stücke zu schreiben.

schloss bröllin – international art research location
Das 800 Jahre alte Gut, etwa 40 km von Szczecin und 120 km von Berlin entfernt, wird seit 1992 vom Kunstverein schloss bröllin e.V. betrieben und hat sich vor allem in den Bereichen Theater, Tanz und Performance einen Namen gemacht. Mehr als 45.000 qm Grundfläche, mehrere Produktionsräume und Studios sowie Übernachtungs- und Verpflegungsmöglichkeiten stehen für kurz- und längerfristige Aufenthalte zum Proben, Experimentieren, Trainieren und Entspannen sowie für Workshops, Tagungen, Seminare, Projekte und andere Veranstaltungen zur Verfügung.

Közreműködők

Halasi Zoltán (*1954) költő, műfordító, esszéista. Német drámák, versek, prózái művek tolmacsolója. Többek között Rainer Maria Rilke, Johann Wolfgang von Goethe, Thomas Bernhard, Elfriede Jelinek műveit fordította.

Kenesei Edina (*1967) kulturális menedzser, a Bárka Színház programmedzsere és nemzetközi referense. Kommunikáció szakot végzett Pécsen és esztétika szakot Szegeden. Programszerkesztője volt a Trafó – Kortárs Művészeti Házának, kulturális és művészeti menedzsere a Interart Festivalcenter Kht.-nak, valamint a Kortárs Művészeti Alapítványnak. 2006 óta tagja a Nemzeti Kulturális Alap Táncművészeti Szakmai Kollégiumának.

Katja Kettner színház- és tánctudományt tanult Lipszében, valamint német nyelvészettel és irodalomtudományt Berlinben. Egyetemi tanulmányai végeztével a cottbusi színház dramaturgjaként dolgozott, 2000/01-ben a giesseni színház fődramaturgia, majd szabadfoglalkozású dramaturg. 2005-ben megalapította az AktionsBank csoportot (képzőművészek és színészek közös akció). 2007-ben a berlini Nordwind Festival művészeti vezetője.

Lengyel Anna (*1969) dramaturg és tolmács, Budapesten és New Yorkban tanult. Dramaturgként dolgozott a Csíky Gergely Színházban, a wuppertali Táncszínháznál, valamint Robert Wilson két előadásában. 2004 óta a Krétakör Színház dramaturgia.

Uwe Preuss (*1961) színpadi és filmszínész, rendező. Miután az NDK-át elhagyta, színész szakot végzett a nyugat-berlini művészeti főiskolán. Pályafutása során a drezdai Schauspielhaus, a berlini Schaubühne, valamint a lipcsei Schauspiel színpadán játszott és a Berliner Ensemble tagja volt. Olyan rendezőkkel dolgozott együtt, mint Heiner Müller, Robert Wilson, Martin Wuttke és Tábori György. 2002-től szabadfoglalkozású.

Produkció

A Budapesti **Bárka Színházat** 1996-ban alapította Budapest-Józsefváros Önkormányzata, a társulat 1997 őszi kezdte munkáját. A Bárka az alternatív színjátszás eredményeit befogadó-hasznosító professzionális színház. Műsorán szerepelnek klasszikus szerzők művei, de célja elsősorban új magyar színjátszók, illetve új külföldi drámák bemutatása. Ezért is jött létre a Bárka Műhely, melynek írótagjai élhetnek azzal a lehetőséggel, hogy a társulat színészeire írják műveiket.

A **schloss bröllin – international art research location**, amely 1992 óta működik a nyolcszáz éves bröllini kastélyban kb. negyven kilométerre a lengyel Szczecintől és százhúszt kilométerre Berlintől, színházi, tánc- és performansz-projektjeivel már hírnevet szerzett magának. A schloss bröllinben leginkább próbálni és kísérleti produkciókat létrehozni jönnek a művészek, akik számára az intézmény több próbatermet, szállást és ellátást biztosít. De szerveznek workshopokat, konferenciákat, szemináriumokat, valamint sokféle művészeti és kulturális projektet.

Info Információk

Projektleitung D Projektvezető

Katja Kettner

Träger D Lebonyolító

schloss bröllin e.V.

Bröllin 3, 17309 Fahrenwalde

Künstlerische Leitung [Ugyvezető](#)

Katharina Husemann

[www.schloss-broellin.de](#)

Projektleitung H Projektvezető

Kenesei Edina

Träger H Lebonyolító

Bárka Színház

Üllői út 82., 1082 Budapest

Intendant bis 2008 [Igazgató 2008-ig](#)

Alfoldi Robert

[www.szinraz.hu/barka](#)

Beteiligte Részletek

Regie [rendező](#): Uwe Preuss; Schauspieler [színészek](#):

Geno Lechner, Lengyel Tamás, Uwe Preuss, Katharina Schumacher, Ubrankovics Júlia; Filmdarstellerin

[filmszínész](#): Rona Meyendorf; Dramaturgie [dramaturg](#):

Katja Kettner, Lengyel Anna; Kostüme [jelmeztervező](#):

Izsák Lili; Choreographie [koreográfia](#): Frénák Pál;

Komposition [zene](#): Gryllus Samu; Weitere Beteiligte

[továbbá](#): Bányai Tamás, Baranyai Balázs, Simone Gilges,

Grecsó Zoltán, Niklai Judit, Detlef Tabert, Theresia Walde, Harald Osadzin, Rolf Kasteleiner

Weiterer Förderer További támogató

Ministeriums für Bildung, Wissenschaft und Kultur des Landes Mecklenburg-Vorpommern

Instinct

Tanztheater und Neue Musik

Instinct ist eine gemeinsame Produktion des Choreographen Pál Frenák und des Komponisten Helmut Oehring, realisiert mit einem Kollektiv internationaler Künstler. Eine Besonderheit des Stücks ist das Gleichgewicht zwischen Tanz, Szenerie und Musik. Die Instrumentenpartien der elektroakustischen Komposition von Helmut Oehring werden in den Aufführungen von Heather O'Donnell (Klavier) und László Hudacsek (Schlagzeug) live gespielt. Die Musiker sind beiderseits der Tanzbühne positioniert und räumen sie quasi ein. Mit ihrem teils auf Improvisation aufbauendem Spiel greifen sie in das Bühnengeschehen direkt ein.

Wie Francis Bacon, der den Instinkt als die Quelle der Kreativität begreift, hat Pál Frenák einen positiven Begriff des Instinktiven. Für ihn bedeutet er ein tiefes, unerklärliches, inneres Hören – der Intuition gleich, die hilft, die richtige Geste und das innere Gleichgewicht zu finden. Für das Stück entwarf Frenák eine Bühne, die einer Skipiste gleich vom Hintergrund zur Parterre hin stufenlos abgleitet und damit den Bruch

zwischen der horizontalen und der vertikalen Ebene aufhebt. Die Orientierungspunkte verschwinden, die Tänzer auf der krummen Bahn sind auf ihr instinktives Gleichgewicht zurückgeworfen.

Frenák verbindet mit dem Instinktiven auch die Ambivalenz des Voyeurismus. Er beobachtet, dass Kulturkonsumenten und Kulturproduzenten eine besondere Neugierde dem jeweils anderen entgegenbringen. Im Grunde werde jeder Mensch als Voyeur geboren. Wo soll er jedoch mit seiner instinktiven Neugier hin, wenn die Triebe anderer ihn in seinen Strebungen behindern? Soll er sich häuten, soll er die Rolle oder den Akteur wechseln? Kann die emotionale Integrität in einer aggressiven Soziokultur, in der der Anblick des Leides dem Voyeur die größte Befriedigung bereitet, überhaupt bewahrt werden?

Die Uraufführung fand beim Sziget Fesztivál im August 2007 statt, anschließend gastierte die Produktion in der Muffathalle in München. Im November 2007 nahm das Budapester Trafó das Stück wieder auf. 2008 sind weitere Gastspiele geplant. ☐

Instinct

Táncszínház és kortárs zenei koprodukció

Az *Instinct* Frenák Pál koreográfus és Helmut Oehring zeneszerző közös színpadi műve, melyet neves nemzetközi művészgárda valósított meg. A producióban a látvány, a mozgás és a hangzás a művészeti hatás egyenlő rangú és súlyú alkotóelemek. Helmut Oehring elektroakusztikus kompozíciójának hangszeres szólalmait az előadásokon élőben szólaltatja meg Heather O'Donnell (zongora) és Hudacsek László (ütősziszerek). A zenészek nemcsak jelen vannak a színpad két oldalán, és ezzel mintegy keretbe foglalják a táncteret, hanem részben improvizáció alapuló játékukkal interakcióba lépnek a táncosokkal. A darab ösbemutatója 2007 augusztusában volt a Sziget Fesztiválon, majd a müncheni Muffathalle mutatta be a produciót. 2007 novemberében a Trafóban játszották újra a *Temps d'Image* fesztiválon. A társulat 2008-ban további vendégjátékokra készül.

Francis Baconhoz hasonlóan, aki az ösztönt testükben gyökerező kreativitásként, kikristályosodásként fogta fel, az ösztön Frenák Pál számára is mély, pozitív fogalmat és megmagyarázhatatlan belső hallást jelent. A koreográfus felfogása szerint az ösztönös megérzés segít megtalálni a helyes mozdulatokat és az egysensúlyt. Az *Instinct* Frenák lesikló pályához hasonló, ívelt táncterbe helyezte, amely a függőleges és a vízszintes sík közötti törést – s ezzel a látható, biztonságot sugalló viszonytírási rendszert – érvényen kívül helyezi. A lejtőn való mozgás a táncosokat fokozottan ösztönös egysensúlyérzékkre utalja.

Az ösztön kapcsán Frenák a kultúránkra jellemző voyeurizmust tárgyalja. A koreográfus szerint a kultúragyártó és a kultúrafogyasztó emberek különösen kíváncsiak egymásra, de a voyeur-ség alapjában vele születik minden emberrel. Mihez kezdjen azonban az ember ezzel az ösztönökkel fakadó kíváncsisággal, ha mások ösztönkészítései korlátozzák, netalán függőségen tartják? Átváltozzon, szerepet vagy szereplőt cseréljen? Megőrizheti-e az ember érzelmi-értelmi integritását egy agresszív szociokultúrában, ahol elterjedt a szenvédésben való gyönyörködés? ☐

Termine
Események

2007

7.–8. August [augusztus 7–8.](#)
Instinct

Uraufführungen [ösbemutató](#)
Sziget Fesztivál, Budapest

13. August [augusztus 13.](#)
Instinct

Deutsche Erstaufführung [németországi bemutató](#)
Muffathalle, München

9.–12. November [november 9–12.](#)
Instinct

weitere Aufführungen [további előadások](#)
Trafó, Budapest

20. November [november 20.](#)
Instinct

Französische Erstaufführung [franciaországi bemutató](#)
Escape des arts, Chalon sur Saône, Franciaország

Künstler

Pál Frenák (*1957), Sohn gehörloser Eltern, Choreograf. Mit zehn führte er bereits Regie in einem Kindertheaterstück. Später lernte er Ballett, Volkstanz und Modern-Ballett. Mitte der 80er Jahre zog er nach Paris, wo er 1989 die *Companie Pal Frenak* gründete. Das Profil seiner Kompanie ist durch den intensiven Einsatz von Mimik, Gebärdensprache sowie von verwandten Künsten wie der Akrobatik, dem Zirkus, dem Theater, der zeitgenössischen Musik oder der Modenschau gekennzeichnet. Pál Frenák erhielt zahlreiche Auszeichnungen, zuletzt den Preis des Verbandes der ungarischen Tanzkünstler.

Helmut Oehring (*1961), Sohn gehörloser Eltern, Komponist. 1990/92 Meisterschüler bei Georg Katzer, 1994/95 Stipendiat der Villa Massimo in Rom. Oehring erhielt mehrere Preise für sein bisheriges etwa 140 Werke umfassendes Schaffen: u. a. den Hanns-Eisler-Preis des Deutschlandradios Kultur, den Orpheus Kammeroper Preis Italien, den Hindemith-Preis.

László Hudacsek Schlagzeuger, lebt in Karlsruhe. Hudacsek spielt als Solist in den Orchestern Bratislava Radio Sinfonie Orchester, Berliner Sinfonie-Orchester, Bruckner Orchester Linz, Ensemble Resonanz Hamburg, Stuttgarter Kammerorchester. Er arbeitet mit Dirigenten, wie James Conlon, Heinz Holliger, Péter Eötvös, Mauricio Kagel, Zsolt Nagy, Karlheinz Stockhausen zusammen. Preisträger und Stipendiat verschiedener Wettbewerbe und Stiftungen.

Heather O'Donnell Pianistin, geboren in New York. Sie studierte Musik in Boston und New York. Neben ihren Musikstudien besuchte sie Philosophie- und Literaturseminare. Heather O'Donnell ist eine weltweit gefragte Konzertsolistin. Während der letzten Jahre gastierte sie bei zahlreichen internationalen Festivals, darunter in Berlin, Stuttgart, Chicago, New Mexico, Moskau, St. Petersburg, New York und in Südafrika. Auszeichnungen: 1. Preis beim Internationalen Penderecki Wettbewerb für zeitgenössische Musik (PL), Gaudeamus-Interpretationspreis (NL).

Produktion

Das **Sziget Festival** findet jährlich im August auf einer Donauinsel im Zentrum Budapests statt. Das einwöchige Programm umfasst tausend Einzelveranstaltungen auf sechzig Bühnen. Die Bandbreite reicht von Rock/Pop, Hardrock, Weltmusik über Alternative und Elektronische Musik bis hin zu Blues und Jazz. Neben populärer Musik gibt es klassisches Theater, Tanztheater, Performances, Lesungen, Poetry-Slams, Kunstausstellungen und klassische Musikkonzerte. Daneben wird auch ein Kinder- und Jugendprogramm geboten.

Trafó (s. *Kommander Kobayashi*)

Die **Muffathalle** ist ein spartenübergreifend arbeitender Veranstaltungs- und Produktionsort, dessen Leitidee eine multikulturelle, zukunftsorientierte und urbane Gegenwartskultur ist. Die Muffathalle ist offen für Experimente in allen Bereichen – Musik, Tanz, Musiktheater, Multimedia, literarischem Vortrag und Theater. In ihrer gemeinnützigen Tätigkeit wird die Muffathalle durch die Stadt München unterstützt.

Művészek

Frenák Pál (*1957) koreográfus, siketnéma szülők gyermeke. Tízévesen már színdarabot rendezett amatőr színjátszókkal, később klasszikus balettet, néptáncot és modern táncot tanult. Az 1980-as évek közepén elhagyta Magyarországot, és Párizsban telepedett le, ahol 1989-ben megalapította a *Compagnie Pal Frenakot*. Az együttes karakterét a mimika, a jelnyelv és a test mozgásának használata építette meg, határozza, mint társ művészeti ágak és tevékenységek – cirkusz, színház, divatbemutató, kortárs zene –

beemelése az alkotásokba. Frenák Pál számos nemzetközi kitüntetést kapott, legutóbb a Tánccművészeti Szövetségének szakmai díját vehette át.

Helmut Oehring (*1961) zeneszerző, siketnéma szülők gyermeke. 1990-től 1992-ig Georg Katzer mestertanítványa; 1994-től 1995-ig a római Villa Massimo művészeház ösztöndíjasa. Oehring számos díjat nyert el, többek között az olaszországi Orpheus Kammeropera díjat, valamint száznegyven művet felölő eddig életművéért a Hindemith-díjat.

Hudacsek László ütőhangszeres zenész, Karlsruhaban él. Az Bratislava Radio Sinfonie Orchester, a Berliner Sinfonie-Orchester, a Bruckner Orchester Linz, az Ensemble Resonanz Hamburg és a Stuttgarter Kammerorchester szólistája. Többek között James Conlon, Heinz Holliger, Eötvös Péter, Mauricio Kagel, Nagy Zsolt, Karlheinz Stockhausen karmesteri irányításával lépett fel. Számos verseny és ösztöndíj nyertese.

Heather O'Donnell zongoraművész New Yorkban született. Bostonban és New Yorkban végezte zenei tanulmányait, amelyek mellett filozófiai és irodalmi szemináriumokat is látogatott. Az utóbbi években számos nemzetközi fesztivál vendégművészeként lépett fel Berlinben, Stuttgartban, Chicagóban, Új-Mexikóban, Moszkvában, Szentpétervárott, New Yorkban és Dél-Afrikában. Kortárs zenei interpretációiról Lengyelországban elnyerte a Krzysztof Penderecki Nemzetközi Kortárs Kamarazenei Verseny nagydíját, valamint a holland Gaudeamus-díjat.

Produkció

A **Sziget Fesztivált** évente rendezik az Óbudai Hajógyári Szigeten. Az egyhetes fesztivál hatvan színpadon zajló eseményeinek száma megközelíti az ezret. A zenei kínálat a rock-pop-tól az alternatív és világzenén keresztül az elektronikus zenéig, valamint a jazzig és bluesig terjed. A zenei rendezvények mellett színházi és táncelőadások, performanszok, felolvasások, poetry-slam, kiállítások és más művészeti és civil programok várják a napi közel ötvenezér látogatót. Évről évre egyre több a gyereknek és fiataloknak szóló rendezvény.

Trafó – Kortárs Művészeti Háza (lásd *Kommander Kobayashi III.*)

A **Muffathalle** befogadó helyszín és produkciónak, arcultatát a multikulturális, urbánus kortárs művészeti határozza meg. Az intézmény a művészet és kultúra minden területén nyitott a kísérletezésre, újat keres zenében, táncban, színházban, irodalmi előadásban. A Muffathalle közhasznú tevékenységét München önkormányzata támogatja.

Info Információk

Projektleitung H Projektvezető

Petrányi Barna

Träger H Lebonyolító

Sziget Fesztivál/Sziget Kulturális Szervező Iroda
Dohány u. 80., 1074 Budapest

Leitung Igazgató

Kardos József
www.sziget.hu/fesztival

Träger D Lebonyolító

Muffathalle
Zellstr. 4, 81667 München
Geschäftsführer Ügyvezető

Dietmar Lupfer
www.muffathalle.de

Künstler Művészek

Choreographie/Bühne koreográfia/látványterv: Frenák Pál;
Komposition zene: Helmut Oehring; Klavier zongora: Heather O'Donnell; Percussion utós hangszer: Hudacsek László;
Tanz tánc: Baranyai Balázs, Grecsó Zoltán, Lisa Kostur, Nelson Reguera, Várnagy Kristóf; Video videó: Christoph Brech

Weitere Beteiligte További közreműködök

Organisation szervezők: Gerzenyi Bea, Paizs Dóra, Szemán Béla;
Bühne/Maskenkünstler színpad/maszk: Majoros Gyula; Kostüm
jelmez: Szabó Gergely; Performance Sound zenei utómunkák:
Gergely Attila; Öffentlichkeitsarbeit sajtóreferens: Páva Rita

Partner Partnerek

Trafó – Kortárs Művészeti Háza (Budapest), goth surround studio (Berlin)

Links Link

www.helmutoehring.de
www.ciefrenak.hu

Morpholand

Belebte Bilder der Fantasie

Morpholand, eine raumbezogene szenische Arbeit, wurde von der Living Picture Company aus Budapest unter der künstlerischen Leitung von Zsófia Bérczi in Zusammenarbeit mit der Butohtänzerin und Choreographin Yumiko Yoshioka und jungen deutschen, ungarischen sowie polnischen Künstlern realisiert.

Die Morphomanen sind eine Schöpfung der Fantasie, die in mystischen Weltdeutungen seit der hermetischen Philosophie immer wiederkehrt. Eine alte Lehre besagt zum Beispiel, dass die in uns geborenen, ausgesprochenen oder unausgesprochenen Gedanken zum selbstständigen Leben erwachen, Gestalt annehmen, sich in den Lauf der Welt einfügen und zu wirken beginnen. Gestalt und Charakter der Morphomanen sind daher veränderlich. Die harmonischen, manchmal märchenhaften, leidenschaftlichen oder auch grotesken, allenfalls mit archetypischen Symbolen ausgestatteten Erscheinungen rufen die Erinnerungen an eine in goldenen Zeiten versunkene surreale Gesellschaft wach.

Der visuelle Ausgangspunkt für die künstlerische Umsetzung war ein Kostüm – ein elastischer, farbiger Stoff –, das ortsbezogen inszeniert werden kann. Ein oder mehrere Menschen schlüpfen hinein, es konnten auch Gegenstände mit einbezogen werden. So entstanden abstrakte Wesen – lebhafte Farbflecken in der Landschaft oder in unbewohnten Räumen. Sie bildeten das Volk der Morphomanen. Zsófia Bérczi

hat für die Erweckung von *Morpholand* zwei Orte mit besonderem Flair ausgewählt: das schloss bröllin in Deutschland, ein achthundert Jahre altes, denkmalgeschütztes Rittergut in Vorpommern, sowie das Fort Monostor im ungarischen Komárom, eine Zitadelle aus dem 19. Jahrhundert mit weiten Grünflächen, geschlossenen Fortgräben, langen Korridoren und gewölbten Räumen. Die Besucher trafen beim Durchwandern des fantasievollen Landes auf seine Einwohner und wurden in ihr Leben mit einbezogen. Schauen Sie selbst, die Bilder sprechen für sich! ☺

Morfománia

A fantázia előképei

A *Morfománia* című térspecifikus színjátékot az Élőkép Társulat hozta létre – Bérczi Zsófia művészeti vezetővel, Yumiko Yoshioka butoh táncossal és koreográfussal, valamint meghívott német, lengyel és magyar művészekkel.

A morfománok olyan fantázia szülte lények, amelyek – a hermetikus filozófiától kezdve – viszszavisszatérnek a misztikus világértelmezésekben. Egy régi tanítás szerint cselekedeteink vagy a bennünk megszülető, kimondott vagy akár kimondatlan gondolatok önálló életre kelnek, megtestesülnek, bekapcsolódnak a világ működésébe, és hatni kezdenek. A morfománok alakja és karaktere változik. A harmonikus, olykor groteszk, szenvedélyes, archetipikus szimbolikával felruházott lények egy aranykorbeli, szürrealis társadalom emlékét idézik.

A projekt vizuális kiindulópontja a morfománok színes, absztrakt alakjainak interakciója a lakatlan terekkel és a természettel. A lényeket fedő, cső formájú vagy amorf, az egész testet befedő, színes, elasztikus anyagba akár többen is burkolózhatnak, különböző tárgyak használatával pedig még izgalmasabbá tehetik a létrehozott lény külső megjelenését.

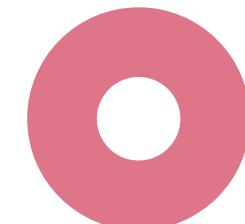
Bérczi Zsófia a morfománok országának megelőnézésére két karakteres helyszínt választott: a nyolcszáz éves, védett műemlék bröllini kastélyt Elő-Pomerániában, illetve a Komárom melletti Monostori Erődöt. Az utóbbi XIX. századi katonai létesítmény, közepén tágas, zöld mezővel, zárt erődárkokkal, derengő, hosszú folyosókkal és tagolt, boltíves termekkel. A látogatók «vendég-morfománoknak» öltözve vehettek részt a közös sétán, melynek során *Morfománia* megelevenedett a szemük előtt. A képek magukért beszélnek! ☺

Termine
Események

2007

12.–13. Mai május 12–13.
Aufführungen Bemutatók
schloss bröllin, Fahrenwalde

26.–28., 30. Mai május 26–28., 30.
Aufführungen Bemutatók
Fort Monostor, Komárom

Künstlerische Leitung

Zsófia Bérczi (*1976), Medienkünstlerin, studierte an der Universität für Kunstgewerbe in Budapest. Als Mitbegründerin des Künstlervereins Élőkép beschäftigt sie sich auch mit visuellem Theater. Ihre Fotos und Performances hat sie mehrfach im In- und Ausland vorgestellt.

Yumiko Yoshioka Tänzerin und Choreografin, aufgewachsen in Tokio, lebt seit 1988 in Deutschland. 1995 gründete sie die Künstlergruppe TEN PEN CHii art labor zusammen mit dem bildenden Künstler Joachim Manger (Deutschland) und dem Musiker Zam Johnson (USA) auf schloss bröllin. Yumiko, die ihre Karriere als Butoh-Tänzerin begann, erforscht die Grenzbereiche zwischen Tanz, Raum und visueller Kunst.

Katharina Husemann (*1960), Kulturmanagerin, arbeitete langjährig als Akteurin mit dem RA.M.M. theaterart Berlin. Als Mitbegründerin und künstlerische Leiterin von schloss bröllin initiierte sie seit 1996 eine Vielzahl von Festivals, Symposien, künstlerischen Aktionen und Produktionen größtenteils auf interdisziplinärer und internationaler Ebene. Seit 2006 als freie Produzentin und Kulturmanagerin in Berlin tätig.

Beteiligte Organisationen

Die **Living Picture Company** (Élőkép Társulat) experimentiert mit Formen des visuellen Theaters. Sie erkundet die Grenzbereiche zwischen den Kunstgattungen: So sind die Morpholand-Projekte visuelle und ortsbezogene Arbeiten, die Elemente des Bewegungs- und Objekttheaters nutzen, während andere Projekte in Richtung Performance-Theater gehen. Die Aufführungen der Kompanie sind oft visuelle Performances, Happenings oder Rollenspiele, die für natürliche Orte konzipiert wurden und auch das Publikum mit einbeziehen.

Fort-Monostor ist ein ausgedehnter, 1850 bis 1871 erbauter, ehemals militärisch genutzter Gebäudekomplex am Donauufer in der Stadt Komárom. Seit

1992 wird die inzwischen denkmalgeschützte Festung instand gesetzt. Eine Betreibergesellschaft nutzt die Anlage für diverse Veranstaltungen, u. a. für kulturelle Events. Als Spende der Stadt Komárom wurden eine mobile Freilichtbühne und ein Zuschauerraum von vierhundert Sitzplätzen errichtet.

schloss bröllin (s. *Medea*)

Das **Kana Theater**, gegr. 1991 in Szczecin (PL), beschränkt sich nicht nur auf eigene Produktionen und Aufführungen. Seit 1994 fungiert der Raum, den die Stadt dem Kana Theater zur Verfügung stellt, als alternatives Theaterzentrum mit etwa 80 kulturellen Ereignissen jährlich. Neben eigenen Aufführungen und Gastspielen werden auch internationale Festivals und regelmäßige Treffen zu den wichtigsten Erscheinungen der Gegenwartskultur veranstaltet, zudem Seminare, Diskussionen, Ausstellungen, Konzerte, Filmvorführungen und vor allem offene Werkstätten.

Művészeti vezetők

Bérczi Zsófia (*1976) médiaművész, a budapesti Iparművészeti Egyetemen tanult. Az Élőkép Egyesület művészeti alkotóközösség alapító tagjaként vizuális színházzal is foglalkozik. Fotót, performanceszámokkal mutatta be bel- és külföldön egyaránt.

Yumiko Yoshioka táncos és koreográfus, Tokióban nőtt fel, 1988 óta él Németországban. 1995-ben schloss bröllinben alapította meg a TEN PEN CHii art labor nevű művészcsoporthat. Joachim Manger német művesszel és Zam Johnson amerikai zenéssel. Yumiko, aki pályafutását butoh-táncosként kezdte, munkáival a tánc, a tér és a vizuális művészletek közötti határokat kutatja.

Katharina Husemann (*1960) kulturális menedzser, több éven át a berlini RA.M.M.theaterart tagja volt. A schloss bröllin társalapítójaként és művészeti vezetőjeként 1996 óta számos nemzetközi, interdisziplináris fesztivált, konferenciát és művészeti produkciónak kezdeményezett. 2006 óta szabadfoglalkozású producerként és kulturális menedzserként él Berlinben.

Info Információk

Projektleitung D Projektvezető

Katharina Husemann

Träger D Lebonyolító

schloss bröllin e.V.

Bröllin 3, 17309 Fahrenwalde

Vorstand **Elnök**

Karl Husemann

www.broellin.de

Projektleitung H Projektvezető

Varga István

Träger H Lebonyolító

Monostori Erőd Kht.

Dunapart 1., 2900 Komárom

www.fort-monostor.hu

Künstlerische Leiterin Művészeti vezető

Bérczi Zsófia

Beteiligte Résztervezők

Choreografie **koreográfia:** Yumiko Yoshioka; Künstlerische Assistentin a művészeti vezető asszisztense: Bársóny Júlia; Akrobatic akrobatika Julia Staedler; Akteure/Teilnehmer **táncosok:** Balogh Janka, Bata Rita, Batka Péter, Biró Gabriella, Nicoletta Brandi, Isoje Lyi-Ewelka Chou, Cseppkő Ádám, Erdős Zsuzsanna, Fejér Gyöpárka, Jannee Eschler, Camilla Giani, Eron Greybe, Festus Ihaza, Aharonna Israel, Daniel Izrael, Anita Konarska, Grit Koppen, Teresa Isabella Mayer, Molnár Balázs, Sonja Salkovit, Szenta Borbála, Szabó Kisanna; Kostüm **jelmez:** Élőkép – Living Picture Co, Mari Krautschick; Öffentlichkeitsarbeit **sajtóreferens:** Theresia Walde, Kulcsár Alida; Weitere Beteiligte **további résztvevők:** Julia Garbor, Jens Femerling, Fikner Anna, Györfi Mónika, Milda Kálytze, Kántor Kata, Maximilian Krutz, Christine Lauenstein, Marta Maliniewicz, Martin Mengdehl, Harald Osadzin, Páros Zoltán, Detlef Tabert, Patrik Telzerow, Terebessy Tóbiás, Dorota Toloczkó-Femerling, Franziska Voemel

Jugendworkshop Ifjúsági műhely

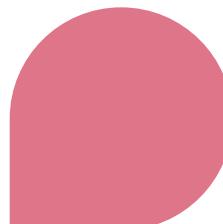
Bibianna Chimiak und Jugendliche aus Polen und Deutschland
Bibianna Chimiak valamint lengyel és magyar fiatalok

Partner Partnerek

Élőkép Társulat – Living Picture Company (Budapest)

Weitere Förderer További támogatók

Ministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur des Landes Mecklenburg-Vorpommern, DPJW, Nemzeti Kulturális Alap (Ungarischer Nationaler Kulturfonds)

KARNEVAL

Karneval

Übersetzung von Béla Hamvas' *Karneval* –
in Sprache und Kunst

Den Hintergrund des Projektes bildete der 1953 verfasste, 1985 posthum veröffentlichte, 1500 Seiten starke Roman *Karneval* des ungarischen Autors Béla Hamvas.

«Der Roman *Karneval* ist eines der wichtigsten Werke nicht nur der ungarischen Literatur des 20. Jahrhunderts. Seine erzählerische Struktur, sein Umgang mit Sprache und seine Verknüpfung zu frühesten mythischen Überlieferungen machen ihn zu einem herausragenden Beispiel für die Romanliteratur nach James Joyce (...) Als Hilfsangebot zur Orientierung im Chaos des Seins verleiht er dem Geschehen in der Welt einen möglichen Sinn.» (Zoltán Danyi)

Die Initiatoren des Projektes *KARNEVAL Karneval*, der Hamburger Regisseur und Drehbuchautor Gábor Altörjay und der Theatermusiker und -regisseur Carsten Dane, sind zugleich die Übersetzer des Werkes ins Deutsche. Das Projekt sollte die Übersetzung über einen Umweg befördern, nämlich über die Medien Musik, Film, Hörspiel, Theater, Event und Environment.

Mit eigenständigen Beiträgen, inspiriert durch den Roman, traten legendäre ungarische Künstler wie feLugossy László, János Vető und Tamás St. Auby gemeinsam mit einer Gruppe von Schauspielern und Musikern, u.a. Felix Kubin, Martina Schiesser und Edith Adam, in einer Marathon-Vorstellung im Hamburger Fleetstreet Theater im Februar 2007 auf. Der rote Faden durch den *KARNEVAL Karneval* bildete das Vorlesen des fertig gestellten ersten Bandes von 512 Seiten. Die Lesung durch Schauspieler, Künstler und Gäste dauerte etwa sieben Stunden. Das benachbarte Zentrum für angewandtes Underground WESTWERK veranstaltete zur Freude der Rast suchenden Gäste – und ganz im Sinne des Autors der *Philosophie des Weines* – eine Verkostung. Die Orte des Theaterabends wurden durch Audio- und Videoübertragung verbunden, wodurch ein komplexes Einanderreichen der einzelnen Events möglich wurde.

Gemeinsam mit Hamvas' ungarischem Verleger, Medio Kiadó, organisierten die Übersetzer im April 2007 im Ungarischen Übersetzerhaus in Balatonfüred ein internationales Symposium, zu dem auch Lektoren und Herausgeber aus dem deutschsprachigen Raum eingeladen waren.

Solange der Roman in deutscher Sprache noch nicht als Buch vorliegt, kann der interessierte Leser die Übersetzung Kapitel für Kapitel auf der Website www.turba.info beziehen. ☎

KARNEVÁL

Karnevál

Hamvas Béla *Karneváljának*
művészeti tolmacsolása

A projekt kiindulópontja Hamvas Béla ezerötszáz oldalas, 1953-ban írt, 1985-ben megjelent regénye volt. «A Karnevál a XX. századi magyar (és bátran mondhatjuk: európai) irodalom egyik legfontosabb regénye, mind a nyelvhez, mind a mítoszhoz való viszonyulása tekintetében a James Joyce utáni regényírás jelentős állomása. (...) A mű alapmotívuma és egyben legfontosabb szála az önkeresés. Ezzel pedig a Karnevál még egy lényeges funkciót lát el: segít eligazodni a létezés zűrzavarában. Értelmet ad mindenazonak a dolgoknak, amelyek a világban történnek – mindenünnkkal.» (Danyi Zoltán)

A *KARNEVÁL Karnevál* két kezdeményezője, Altörjay Gábor filmrendező és forgatókönyvíró, valamint Carsten Dane zeneszerző és rendező, egyúttal német fordítója is Hamvas művének. A projekt célja az volt, hogy a regény németországi megismertetését a zene, a film, a hangjáték, a színház és a happening médiumainak közvetítésével támogassa.

A hamburgi Fleetstreet színházban megrendezett fesztivál felhívás volt a *Karnevál* más művészeti nyelvekre való átültetésére. Altörjay és Dane mellett

feLugossy László, Vető János és Szentjóby Tamás, Felix Kubin, Martina Schiesser, Edith Adam és Melanie Kretschmann vettek részt a *Karnevál* inspirálta színházi és más művészeti alkotások tolmacsolásában. A hétóras rendezvény központi eseménye a német fordítás már meglévő ötszázitizenkét oldalának maratoni felolvasása volt. A szomszédos WESTWERK alternatív kulturális központ *A bor filozófiája* szerzőjének tiszteletére borkóstolást rendezett a fesztivállal egy időben. A színházi performansz helyszíneit audio- és videokapcsolat kötötte össze, így mindenhol követhető volt, hol tart a mű bemutatása.

Céljuk érdekében a fordítók Hamvas Béla magyar kiadójával, a Medio Kiadóval közösen Balatonfüreden, a Magyar Fordítóházban nemzetközi szimpóziumot is szerveztek, ahová német nyelvtérületről több kiadót és lektort is meghívtak. A regény németül könyvformájában még nem olvasható, az érdeklődők a fordítást részletekben, fejezetenként megrendelhetik az interneten (www.turba.info). ☎

Termine Események

2007

19. Januar január 19.

KARNEVAL Karnevál

Performances, Lesung *performansok, felolvasás*
Fleetstreet Theater, Hamburg

24.–25. März március 24–25.

Literatur geht fremd... mit Fotografie, Performance und
Futurologie Az irodalom félrelép... a fényképészettel,
az akcióművészettel és a jövőkutatással
Projektpäsentation könyvásári bemutató Lipszében
Leipziger Buchmesse

20.–22. April április 20–22.

Béla Hamvas Übersetzer-Treffen Hamvas Béla fordítótalálkozó
Internationale Konferenz *nemzetközi konferencia*
Magyar Fordítóház, Balatonfüred

Projektleitung

Gábor Altorjay (*1946), Happeningkünstler, Filmmacher. Studium der Theologie in Budapest, nach der Emigration in die Bundesrepublik Studium der Wirtschaftssoziologie und Theaterwissenschaften in Köln. Er schrieb zahlreiche Hörspiele für den WDR und den HR. Seit Ende der 70er Jahre drehte er mehrere (experimentelle) Spielfilme (u.a. *Tscherwonez*, *Pankow 95*, *Punta Grande*).

Carsten Dane (*1960) studierte Musik und Philosophie, lebt in Hamburg. Mitbegründer und jahrelanger Leiter des Zentrums für angewandtes Underground WESTWERK, Hamburg. Theaterarbeit als Musiker und Regisseur (Hamburg Kampnagel, Frankfurt TAT, Münchner Kammerspiele).

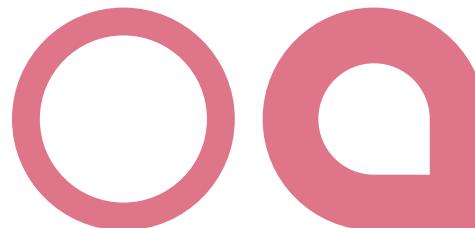
Antal Dúl ist der Rechtsnachfolger und seit 1990 Herausgeber der Werke von Béla Hamvas. Studium der Theologie in Budapest. 1967 lernte er Béla Hamvas und sein monumentales Werk kennen. Nach dem Studium arbeitete er zwanzig Jahre lang als Bibliothekar der Ungarischen Akademie der Wissenschaften.

Künstler

László feLugossy (*1947), bildender Künstler, Performer, herausragender Vertreter der osteuropäischen Underground-Avantgarde. Gründer des Vajda Lajos Studio in Szentendre, Mitglied in Band A. E. Bizottság (Albert Einstein Komitee, 1980–1986). Regelmäßige Ausstellungen seit den 70er Jahren. Für seine Zeichnungen, Gemälde, Fotoapplikationen und Videos verwendet er die Collage-Technik. Er schreibt auch dichterische Texte.

Tamás St. Auby (Szentjóby) (*1944), Dichter, Happening- und Nicht-Kunst-Künstler. Ab 1963 vervielfältigt und verbreitet er Manuskripte von Béla Hamvas. Seit 1965 intermediale/konzeptuelle Objekte, ab 1966 erste Pop Art beeinflusste Gedichte und konkrete Poesie in ungarischer Sprache, Happenings, Aktionstheater, Fluxkonzerte, Leseabende usw. 1974 wird er des Landes verwiesen, danach lebt er in Genf. Nach 1980 organisiert er mehrere Nicht-Kunst-Streiks. 1987 gründet er die Galerie Ruine nach dem Prinzip no-profil/no-profile/no-profit (der Künstler als sein eigener Galerist). Seit 1991 unterrichtet er am MKE Intermedia Institut in Budapest.

János Vető (*1953), Maler, Fotograf. Anfang der 80er Jahre schuf er zusammen mit Lóránt Méhes die späten, aber bedeutenden Werke der ungarischen Pop Art: Ihre Bilder, die sie oft mit Spray-Technik herstellten, zeugen von der Entdeckung und Verwen-

dung der Großstadtfolklore, der Graffitis und der Kinderzeichnungen. Seit Beginn der 90er Jahre lebt er in Dänemark.

Träger

Das 2006 gegründete **Fleetstreet Hamburg** versteht sich als ein offener Raum für experimentelles Theater – als ein Ort, an dem junge Künstler aus den Bereichen Theater, Bildende Kunst, Musik und Literatur ihre Kompetenzen vernetzen und interdisziplinäre Formen zeitgenössischen Theaters entwickeln. Im Dialog mit Kulturschaffenden, Kritikern und einem neugierigen Publikum werden künstlerische und gesellschaftspolitische Fragen in theatrale Formen gebracht und die Wahrheit in der Fiktion gesucht. Der Verlag **Medio** in Budapest besitzt die Urheberrechte an den Werken von Béla Hamvas und widmet sich hauptsächlich deren Herausgabe.

Projektvezetők

Altorjay Gábor (*1946) akcióművész, filmrendező. 1967-ig teológiát tanult Budapesten, majd Németországba emigrált. Kölnben gazdaságszociológiát és színháztudományt hallgatott. Számos rádiójáékot készített a WDR és a HR számára. Az 1970-es évek végétől (kísérleti) játékkílmeket készített (többek közt *Tscherwonez*, *Pankow 95*, *Punta Grande*).

Carsten Dane (*1960) Hamburg lebt, zeneművészettel és filozófiát tanult. A hamburgi WESTWERK központ társalapítója, hosszú ideig vezetője is volt. Kezdetben zenészkként, majd rendezőként színházi projektekben vett részt (Hamburg: Kampnagel, Frankfurt: TAT, Münchner Kammerspiele).

Dúl Antal Hamvas Béla jogutódja, 1990 óta szerkeszti és adja ki Hamvas műveit (28 kötet). Budapesten teológiát hallgatott. 1967-ben ismerkedett meg Hamvas Bélával és a filozófus kb. 80.000 oldalt felölő munkásságával. Egyetemi tanulmányai után húsz éven át a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában dolgozott.

Művészek

feLugossy László (*1947) képzőművész, performer, a kelet-európai underground avantgarde kiemelkedő képviselője. Alapítója a szentendrei Vajda Lajos Stúdiónak, 1980 és 1986 között az A.E. Bizottság zenekar tagja. Az 1970-es évek elejétől rendszeresen kiállít. A kollázstechnika felhasználásával rajzol, fest, fotót applikál, videofilmet készít, emellett költői szövegeket ír.

Szentjóby (St. Auby) Tamás (*1944) költő, akcióművész, nem-művész művész. 1963-tól Hamvas Béla-kéziratokat sokszorosít és terjeszt. 1965-ben elkészít elűző intermediais/konceptuális objektjeit. 1966-ban megírja a magyar nyelven első, a pop-art inspirálta verseit. Kiállításokon vesz részt, happeninget, akciósínházat, fluxkoncertet, felolvasóesteket szer vez. 1974-ben kiutasították Magyarországról, ezután Genfben telepedett le. 1980-tól több Nem-művészeti művészeti Sztrájkot szervezett. 1987-ben megnyitotta Genfben a No-profi/No-profil/No-profit-elvű Ruine Galériát (a kiállító művész önmaga galériája). 1991-től a Magyar Képzőművészeti Egyetem intermédia szakán tanít.

Vető János (*1953) festő, fotóművész. Az 1980-as évek elején Méhes Lóránttal közösen a hazai popkultúra kései, de jelentős darabjait hozták létre, fölfedezve és fölhasználva a nagyvárosi folklort, a grafittit és a gyerekrajzokat, gyakran spray-technikával készített képeiken. Az 1990-es évek eleje óta Dániában él.

Lebonyolítók

A 2006-ban alapított **Fleetstreet Hamburg** a kísérleti színház nyílt tere: olyan hely, ahol fiatal színházcsinálok, képzőművészek, zenészek és irodalmárok közösen hozhatnak létre interdisciplináris színházi produkciókat. A kultúrateremtőknek, kritikusoknak és az érdeklődő közönségnek e párbeszédében művészeti és társadalompolitikai kérdések ötönként színházi formát és keresik a fikcióban rejlő igazságot.

A budapesti **Medio Kiadó** Hamvas Béla szerzői jogainak birtokosa, és elsősorban a Hamvas-életmű kiadásával fogalkozik.

Info Információk

Projektleitung D Projektvezetők

Gábor Altorjay, Angela Richter

Träger D Lebonyolító

Fleetstreet e.V.,
Admiralitätstr. 71, 20459 Hamburg
www.fleetstreet-hamburg.de

Projektleitung H Projektvezetők

Dúl Antal, Szakács Gábor

Träger H Lebonyolító

Medio Kiadó Kft.
Vöröskó u. 21, 1126 Budapest

Künstler Művészek

Edith Adam, Gábor Altorjay, Carsten Dane, Felix Kubin, feLugossy László, Martina Schiesser,

St. Auby (Szentjóby Tamás), Vető János

Lesenede Felolvásók

Eva Löbau, Hannes Merck, Lilott Berganu, Larissa Hilbig, Harald Falckenberg, Martina Schiesser, Mario Scheuermann, Jan Plewka, Andrea Kaak, Domi Udoovicic, Detlef Pycke, Ute Rauwald, Katrin Bahrs, Anja Gronau, Susanna Gleiß, Till Steinbrenner, Rocko Schamoni, Dina Bashir, Matthew Way, Annette Kopetzki, Nils-Peter Rudolph, Lutz Kinkel, Boris Vogeler, Lisse Wendt, Sophie Lembcke, Josef Dieken, Ivan Vincze, Yuri Englert, Mari Cantu, Stella Plazonja

Symposiumteilnehmer A szimpózium résztvevői

Altorjay Gábor, Sávai Babić, Csepregi Gábor, Csörgő Barbara, Carsten Dane, Jadranka Damjanov, Doma Ákos, Wilhelm Droste, Gaál Gabriella, Ladislav Galeta, Arup Gosh, Stephan Grätz, Jurij Gushev, Hubbes László, Kardos Gábor, Marghescu Mária, Claudio Mutti, Jacqueline Peltier, Patricia Rehm, Retteghy Gábor, Andreas Rötzen, Karl-Heinz Schweitzer, Sütő Zsolt, Neven Ušumović, Ingeborg Wiegand-Uhl

Links Linkek

www.turba.info
www.hamaskarneval.mediatransform.de

Erlebnisministerium

Eine ortspezifische
Inszenierung von Viktor Bodó

Die Theateraktion *Erlebnisministerium*, die Ende Juni 2007 am Berliner HAU 1 zu erleben war, wurde von Viktor Bodó während eines Workshops gemeinsam mit ungarischen und deutschen Schauspielern erarbeitet. Dem Enfant terrible der ungarischen Theaterszene, der im Januar 2007 am Berliner Deutschen Theater mit *Pizzicato* sein Deutschland-Debüt hatte, ging sein Ruf als vielseitiger Schauspieler (u.a. Kréatör Theater) und ideensprühender Regisseur voraus.

Bei einem Rundgang durch das HAU 1 wurden die Zuschauer von Schauspielern an verschiedenen Stationen erwartet. Der Besucher konnte auf diese Weise ungewöhnliche Situationen erleben, in die Haut der interessantesten Figuren schlüpfen und hatte die Möglichkeit, den Verlauf des Abends aktiv zu beeinflussen. Dabei entschied das Publikum selbst, inwieweit es von seiner Einflussmöglichkeit Gebrauch machen wollte. Auch die Reihenfolge der Stationen – etwa der *Flur der Banalitäten*, der *Psychiater*, das *Buffet der Gesten* oder das *Labyrinth der Bürokratie* – war frei wählbar. Einziges Hilfsmittel war eine Karte, anhand derer man sich seine Route zusammenstellen konnte. Ungewöhnliche Bühnen und Winkel des Gebäudes, die dem Publikum sonst unzugänglich sind, spielten ebenso mit wie ein Minibus und eine Stretchlimousine. Der Zuschauer erfuhr dabei ungeahnte Neugkeiten aus der Welt der Stars: Wie es bei einem Filmdreh wirklich zugeht, oder was Tom Selleck und David Hasselhoff in einer gemeinsamen Ausstellung verbindet.

Das HAU lud zudem zwei frühere Produktionen von Bodó, *Rattled and Disappeared* sowie *Schock/Esztrád sokk*, zum Gastspiel ein. In *Rattled and Disappeared* (nach Kafkas *Prozess*) glaubt Joseph K. nach seiner Verhaftung an einen schlechten Scherz, der immer weiter entartet, seine verrückten Richter etwa leiden an Liebeswahn. Das zweite Gastspiel

Schock/Esztrád sokk spielt in einer Autowerkstatt. Die Bank hat der Familie das Haus weggenommen. Einer nach dem anderen landet im Gefängnis, die Mafia spielt mit, kommt hier allerdings aus der Ukraine...

Das Berliner Publikum konnte so Viktor Bodós vielseitiges Theatertalent facettenreich kennenlernen. ☎

Élményminisztérium

Bodó Viktor helyszín-specifikus rendezése

Az *Élményminisztérium* című produció, amelyet 2007 júniusában a berlini Hebbel am Ufer (HAU) színház mutatott be, Bodó Viktor német és magyar színesszekkel folytatott műhelymunkájának eredménye volt. A rendező németországi hírnevért *Pizzicato* című színjátékának berlini, Deutsches Theater-beli bemutatójával alapozta meg. A magyar színházi élet második kölykéről, mint sokoldalú színészről és ötlettel teli rendezőről beszéltek a berlini színházi berkekben.

A három házból álló Hebbel am Ufer színház egyikének (HAU1) összes terét felhasználta a produk-

ció. A nézők egyenként indulva, időnként meglepő helyzetekbe keveredve, állomásról állomásra haladva, mint egy akadályversenyen, bejárták az egész épületet. Az színházlátogatók befolyásolhatták az egyes jelenetek és az est alakulását, maguk döntötték az útvonalról. Választottak, hogy tesznek-e egy köröt a limuzinnal, mielőtt a rémségek folyosóján áthaladva először a baleseti sebészetet, majd a mosodát keresik fel. A feltorlódott közönség – a sorban állást feldoldandó – a III/3-as szoba függönye mögül távcsővel megfigyelhette a szomszédos házak mit sem sejtő lakóit. De éppúgy jogosultak voltak egy énekórára egy neves mesternél, mint statisztaként részt venni egy hollywoodi film forgatásán. A máskülönben elzárt irodákban és színpadokon jókedvű, kalandra vágyó publikum bolyongott a több mint öt órás színházi performansz alatt. mindenki kezében az elengedhetetlen passzus: minden leküzdött akadályért pecsét járt.

A műhelymunka és az *Élményminisztérium* bemutatója mellett a HAU-ban vendégszerepelt Bodó két korábbi darabja is. A *Ledarálnakeltűntem* (Kafka A per című regénye miatt) szakít az eddigi Kafka-receptióval, mely szerint a Kafka-mű a személytelen intézménnyel szemben álló embert ábrázolja. A regény hőse, Joseph K., letartóztatását rossz tréfaként élíti meg. Bodó ezt szó szerint veszi: a per bírái eszevezett szerelembetegként jelennie meg rendezésében. Az *Esztrád sokk*, melynek szövegét szintén Bodó Viktor írta (Manuel Buño álnéven), egy autószerelő műhelyben játszódik. A játékban szereplő család elvesztette pénzét, egyik családtag a másik után kerül börtönbe, és a történetből az ukrán maffia sem marad ki. ☎

Termine
Események

2007

10.–13. Mai május 10–13.

Viktor Bodó: *Rattled & Disappeared* *Ledarálnakeltűntem*
Gastspiel *vendégláték*
HAU 3, Berlin

17–19. Juni június 17–19.

Viktor Bodó: *Schock Esztrád sokk*
Gastspiel *vendégláték*
Haus der Berliner Festspiele

27.–29. Juni június 27–29.

Erlebnisministerium Élményminisztérium
Uraufführung *ős bemutató*
HAU 1, Berlin

Regie

Viktor Bodó (*1978), Theater- und Filmregisseur, lebt in Budapest. Er studierte Schauspiel und Regie und war als Schauspieler am Krétakör Theater tätig. Seine ersten Inszenierungen am Katona József Theater in Budapest wurden mit zahlreichen Preisen ausgezeichnet, so z. B. seine Adaption von Kafkas *Prozeß, Ledarálnakeltűntem* («Gehacktundverschwunden»). Bodó und sein Co-Autor András Vinnai erhielten dafür internationale Beachtung. *Pizzicato*, nach Motiven aus Shakespeares *Sommernachtstraum* am Deutschen Theater Kammerspiele (2007), war Bodós erste Inszenierung außerhalb Ungarns.

Dramaturgie

Anna Veress Dramaturgin, studierte Architektur, zunächst Stadtplanerin, danach freiberufliche Übersetzerin und Redakteurin. Zwischen 1992 und 2000 Dramaturgin am Katona József Theater. Seit 2000 Mitglied des Krétakör Theaters. Als Dolmetscherin und Dramaturgin mehrmals außerhalb Ungarns tätig, zuletzt mit Viktor Bodó am Deutschen Theater (*Pizzicato*, 2007) und am HAU Berlin (Erlebnisministerium, 2007) sowie am Schauspielhaus in Graz (2007).

Kooperierende Theater

Das Kombinat **Hebbel am Ufer**, kurz HAU 1–3 entstand aus den Häusern Hebbel-Theater, Theater am Halleschen Ufer und dem kleinen Theater am Ufer. Der Intendant ist seit 2003 Matthias Lilienthal, der seine Häuser in neue, experimentelle und nach herkömmlichem Maßstab theaterfremde Gefilde führt. Neben zahlreichen Vorstellungen von freien und internationalen Projekten und Produktionen finden hier auch mehrere neu begründete Festivals statt – wie das Freie-Gruppen-Treffen *100° Berlin* und das Tanzfestival *Context*.

Das **Katona József Theater** ist in seiner heutigen Form 1982 entstanden, unter der künstlerischen Leitung von Direktor Gábor Székely und Gábor Számbéki. Ausgangspunkt der Theaterarbeit ist, dass die Theaterkunst keine untergeordnete Rolle als Interpret der Dramenkunst zu spielen hat, sondern in jeder Hinsicht eine autonome Kunst ist. Das Katona József Theater interessiert sich für die Realität und nähert sich der Beziehung zwischen Tradition und Moderne aus dieser Perspektive. Das Theater setzt sich für die gesellschaftliche Entwicklung ein, indem es die Existenz- und Schicksalsfragen des Einzelnen und

der Gemeinschaft bewusst macht. In diesem Sinne möchte das Theater ein möglichst breites Publikum ansprechen.

Das **Móricz Zsigmond Theater** in Nyíregyháza entstand 1981 als eigenständiges Theater unter der Leitung von István Bozóky. Das junge Ensemble produzierte eine Reihe hervorragender Inszenierungen. Landesweit bekannt wurde das Theater unter der Leitung von Péter Léner (1984–1990). Es entstanden experimentelle Aufführungen, inszeniert u. a. von Péter Léner, László Mensáros, Erzsébet Gaál und Ivo Krobot. Mehrere junge Mitglieder des Theater erhielten die Möglichkeit, ihr Talent auch als Regisseure unter Beweis zu stellen. Um dies zu ermöglichen, wurde 1984 die Studiobühne ins Leben gerufen.

Rendező

Bodó Viktor (*1978) színház- és filmrendező, Budapesten él. Színjátszást és rendezést tanult Budapesten, majd a Krétakör Színház színésze volt. Első rendezései számos díjat kaptak. Jelenleg a budapesti Katona József Színház tagja. Kafka *A per című* regénynek adaptációja, a *Ledarálnakeltűntem*, Bodónak és társzerzőjének, Vinnai Andrásnak nemzetközi elismerést hozott. A Shakespeare *Szentivánéji álom* című drámájának motívumain alapuló, 2007-ben a berlini Deutsches Theater kamaraszínházában bemutatott *Pizzicato*, Bodó Viktor első külföldi rendezése.

Dramaturg

Veress Anna dramaturg. Építészettanári diplomát szerzett, ezután néhány évig várostervezőként dolgozott, majd szabadúszó fordító és szerkesztő. 1992–2000 között a Katona József Színház dramaturinja. 2000 óta a Krétakör Színház tagja. Tolmács-dramaturgóként többször dolgozott külföldön, legutóbb Bodó Viktorral a berlini Deutsches Theaterben (*Pizzicato*, 2007), a Hebbel am Uferben (Élményminiszterium, 2007) és a grazi Schauspielhausban (2007).

Együttműködő színházak

A **Hebbel am Ufer** «színházi kombinát» (HAU 1–3) három berlini színházból alakult (Hebbel-Theater, Theater am Halleschen Ufer, Theater am Ufer). Vezetője 2003 óta Matthias Lilienthal, aki házait új, kísérleti és hagyományos mértékkel mérve a színháztól idegen területekre vezeti. A színház számos nemzetközi projekt és produkción mellett több újonnan alakult fesztivált is szervez – mint pl. a *100° Berlin* független társsalatok találkozóját vagy a *Context* táncfesztivált.

A **Katona József Színház** mai formájában 1982-ben született meg, Székely Gábor igazgató és Számbéki Gábor művészeti vezető irányításával. Munkája kiindulópontja a XX. századi kultúrának az az alapvető ténye, hogy a színházművészet már nem a dráma-irodalmat interpretáló művészet, hanem ugyanolyan értelemben autonóm, mint az addig is annak tartott művészletek: az irodalom, a zene, a képzőművészletek. A színház társsalata a magyar színhákultúra hagyományainak megfelelően leginkább a pszichológiai realista színjátszásban a legotonosabb, mégis – sőt éppen ezért – igen fontosnak tartja, hogy olyan műveket is bemutasson, melyek megkövetelik az avantgárd irányzatok gazdagította modern színházi nyelv bizonyos elemeinek elsajátítását is.

A nyíregyházi **Móricz Zsigmond Színház** önálló színházként 1981-ben nyílt meg. A fiatal társsalat magas színvonalú előadások sorát hozta létre, de országos nevet Léner Péter igazgatása (1984–1990) alatt ért el. Kísérletező produciók születtek olyan rendezők vezetésével, mint Gaál Erzsébet és Ivo Krobot. A színház több fiatal művésze kapott lehetőséget, hogy rendezőként is megmutassa tehetségét. Az 1984-ben alakult Stúdiószínpad is ezt a célt szolgálja.

Info Információk

Projektleitung D Projektvezető

Matthias Lilienthal

Träger D Lebonyolító

Hebbel am Ufer
Stresemannstraße, 29, 10963 Berlin
www.hebbel-am-ufer.de

Projektleitung H Projektvezető

Bodó Viktor, Mattyasovszky Bence

Träger H Lebonyolító

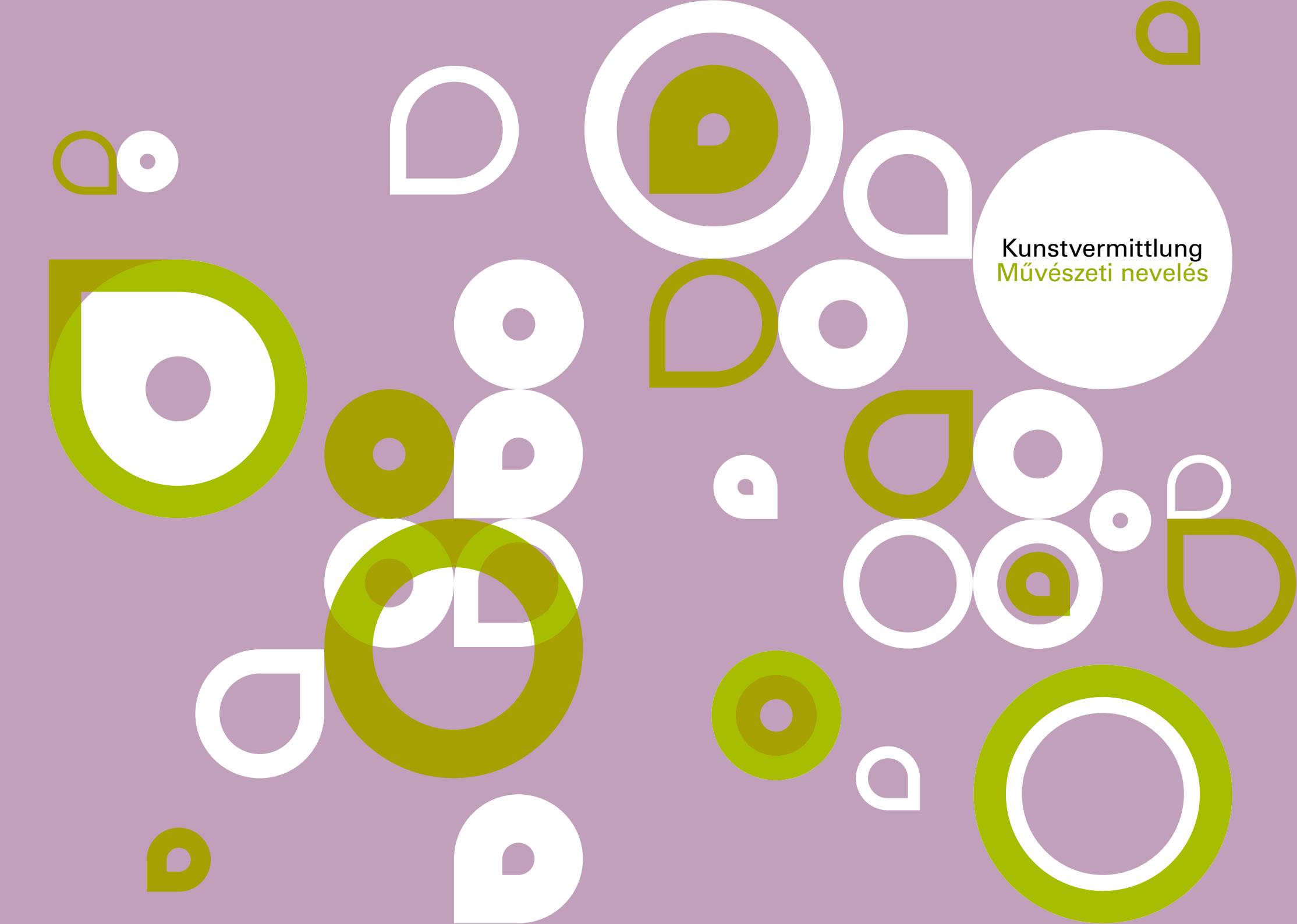
Katona József Színház
Petőfi Sándor u. 6., 1052 Budapest
www.katona.jozsefszinhaz.hu

Weitere Partner További partnerek

Színház- és Filmmüvészeti Egyetem (Budapest), Móricz Zsigmond Színház (Nyíregyháza)

Mitwirkende Közreműködők

András Bartos, Gábor Biedermann, Bodó Viktor, Eleonore Cremonese, Kathrin Diele, Veronique Elling, Fábián Gábor, Fekete Ágnes, Kai Gladigau, Anna Görgen, Gryllus Dorka, Katja Herrmann, Claudia Jung, Keresztes Tamás, Robert König, Kovács Lehel, Láng Annamária, Mészáros Béla, Thomas Neubart, Anja Ogorzelski, Pető Kata, Schönberger Ádám, Verena Specht-Ronique, Wiebke Steinhagen, Mariel Jana Supka, Szandtner Anna, Ubránkovics Júlia, Veress Anna, Vicei Zsolt, Vinnai András, Tilo Werner, Mehmet Yilmaz

Kunstvermittlung
Művészeti nevelés

Deutschland-Präsentation der Sáry-Methode

Anleitung zum kreativen Hören
zeitgenössischer Musik

«Die Übungen zum kreativen Musizieren des ungarischen Komponisten und Interpreten László Sáry sind mehr als nur Anleitung zur musikalischen (Früh-)Erziehung. Sie verstehen sich als eine Einführung in das zeitgenössische musikalische Denken und bedienen sich aktueller kompositorischer Techniken. Die Förderung des Erinnerungs- und Konzentrationsvermögens ebenso wie das Erlernen von Ensemblespiel und Improvisation sind dabei wichtige Aspekte. So empfehlen die sich nicht nur den Spezialisten, sondern eröffnen Kindern und Jugendlichen wie musikalischen Laien einen Zugang zur Neuen Musik.» – so heißt es im Klappentext des beim Pfau-Verlag Saarbrücken 2006 mit Unterstützung von Bipolar erschienenen Buches, das Sárys Übungen erstmals dem deutschen Publikum zugänglich machte.

Der öffentlichen Präsentation des Buches im Oktober 2006 in Saarbrücken folgten deutschlandweit fünf öffentliche Kurse, in denen László Sáry seine Methode vorstellte: Fachhochschule Lausitz, Fachbereich Musikpädagogik, Cottbus; Hochschule für Musik Saar, Saarbrücken; Folkwang Musikhochschule, Essen; Theaterstage am See, Friedrichshafen; Seminar für Didaktik und Lehrerbildung – Theaterpädagogik, Meckenbeuren.

Die Teilnahme an den Kursen stand allen Interessenten offen. Sárys Übungen, die teilweise zugleich auch Vortragsstücke sind, resultieren aus Sárys Erfahrungen als Komponist, als Interpret Neuer Musik, als Hochschullehrer und als Musikalischer Direktor des Budapest Katona József Theaters. Die Übungen sind eine Art musikalisches Gesellschaftsspiel mit festgelegten Spielregeln, die offene, einmalige und unwiederholbare musikalische Formen hervorbringen. Die Teilnehmer sind kreativ in die Produktion musikalischer Vorgänge eingebunden. Dabei kommen neben Sing- und Sprechstimmen auch herkömmliche Musikinstrumente zum Einsatz sowie eine Vielzahl ungewöhnlicher Klang- und Geräuschquellen, die erforscht und «erhorcht» werden wollen. Die musikalischen Gesellschaftsspiele von Sáry sind eine Art «Universalmethode», die bereits vielfach erfolgreich erprobt wurde: mit Kindern und Jugendlichen, mit Erwachsenen, mit Musikern und mit Schauspielern. So ist der Sáry-Methode in Folge der Publikation und der Kurse eine weitere Verbreitung zu wünschen. ☐

A Sáry-módszer németországi bemutatása

Bevezetés a kortárs zene kreatív befogadásába

«Sáry László kreatív zenei gyakorlatai nem a szokványos értelemben vett zenei nevelés tárgykörébe tartoznak. A neves magyar zeneszerző egyben a kortárs zenei szemléletmódból nyújt betekintést és a gyakorlatban újzenei kompozíciós technikákat is alkalmaz. Útbaigazítást ad bizonyos zeneszerzői törekvések és módszerek megismeréséhez, segítséget nyújt a memória és a rögtönzési készség fejlesztéséhez, a figyelem összpontosításához és a társas zenélés begyakorlásához» – olvashatjuk a Sáry-módszer magyar nyelvű, a Jelenkor Kiadó gondozásában megjelent kiadásában (az előszót Földes Imre írta), valamint a

Bipolar támogatásával megvalósult német fordítás fülözvegében. A saarbrückeni Pfau Verlag gondozásában megjelent publikáció nyitotta meg az utat a módszer németországi bemutatásá előtt.

A német nyelvű kötet 2006 októberi, saarbrückeni bemutatóját Sáry László öt nyilvános kurzusa követte. Cottbusban (Fachhochschule Lausitz), Saarbrückenben (Hochschule für Musik Saar), Essenben (Folkwang Musikhochschule), Friedrichshafenben (Theaterstage am See), majd Meckenbeurenben.

A szemináriumok minden érdeklődő számára nyitva álltak. A módszer egyik nagy előnye, hogy a gyakorlatokat a zenében járatlan emberek is eljátszhatják, de komoly zenei képességekkel rendelkező hangszeres játékossoknak is feladatot jelenthetnek. A Sáry-módszer az előítéletek nélküli zenei befogásért fejleszti. A gyakorlatokban résztvevők kreatív részei a zenei folyamatoknak. Sáry «zenei társasjátékoknak» is nevezi gyakorlatait, nyitott, egyszeri és megismételhetetlen zenei formáknak, melyek esetenként előre pontosan meghatározott játékszabályokra épülnek. Az ének- és beszédhang, valamint a hagyományos hangszerek mellett más hangforrások, újszerű zeneszerszámok is szerephez jutnak. A módszer új távlatokat nyit meg a zene- és színházpedagógusok előtt. A gyakorlatok segítségével bárki érzékennyé tehető az őt körülvevő zenei környezetre. Így lehetővé válik, hogy laikusok is elfogulatlanul közeledhessenek korunk zenéjéhez. A módszer zenészeket és színészeket is számtalan hasznos tapasztalattal gazdagíthat. A német nyelvű publikáció nyomán újabb felhasználói kör tanulhatja meg alkalmazni Sáry László módszerét. ☐

Termine
Események

2006

2. November [november 2.](#)

Buchpublikation – László Sáry:

Übungen zum kreativen Musizieren

[A Sáry-módszer német nyelvű publikációja](#)

Pfau Verlag, Saarbrücken

Öffentliche Kurse [Nyilvános kurzusok:](#)

26.–27. Oktober [október 26–27.](#)

Fachhochschule Lausitz, Fachbereich Musikpädagogik a lausitzi főiskola zenepedagógiai intézetében

2.–3. November [november 2–3.](#)

Hochschule für Musik Saar, Saarbrücken

a saarbrückeni zenei főiskolán

2007

Öffentliche Kurse [Nyilvános kurzusok:](#)

26.–28. März [március 26–28.](#)

Folkwang Musikhochschule der Stadt Essen az esseni Folkwang zeneiskolában

30. März – 1. April [március 30. – április 1.](#)

im Rahmen der 23. Theaterstage am See a friedrichshafeni színházi fesztivál keretében Bodenseeschule St. Martin, Friedrichshafen e.V.

2.–4. April [április 2–4.](#)

im Rahmen der 23. Theaterstage am See a friedrichshafeni színházi fesztivál keretében

Seminar für Didaktik und Lehrerbildung –

Theaterpädagogik, Meckenbeuren a meckenbreuni módszertani szemináriumban

Publikation
Publikáció

László Sáry: *Übungen zum kreativen Musizieren*.

Ed.: Martin Tchiba. Pfau Verlag, Saarbrücken, 2006.

ISBN 978-3-89727-350-4

Autor der Sáry-Methode

László Sáry (*1940), Komponist, seit 1999 ordentliches Mitglied der Széchenyi Akademie für Literatur und Künste in Budapest. Seit 1990 unterrichtet er nach seiner Methode an der Universität für Theater und Film in Budapest. Er leitete internationale Kurse für Musiker, Musikpädagogen und Schauspieler in vielen europäischen Ländern und in Japan. Seit 1990 ist er musikalischer Direktor des Katona József Theaters. Kompositionsaufträge weltweit, zahlreiche Preise und Auszeichnungen. Über hundert seiner Kompositionen sind bisher bei Editio Musica Budapest erschienen und werden weltweit gespielt.

Mitwirkende

Julia Endrődi (*1955), Kulturwissenschaftlerin, Museologin, Kulturmanagerin. Studium an der ELTE Budapest (Geschichte, Germanistik und Altorientalistik), Promotion 1981, ab 1978 Mitarbeit am Museum der Schönen Künste. Nach der Umsiedlung in die Bundesrepublik 1985 wissenschaftliche Mitarbeit und Lehrtätigkeit an der Universität Essen sowie Mitarbeit im Ruhrlandmuseum. Seit 2000 freiberuflich tätig.

Martin Tchiba (*1982), Pianist und Komponist. Ausbildung in Hannover, Saarbrücken und Basel. Konzerttätigkeit europaweit als Solist und Kammermusikpartner. Er spielte auch Uraufführungen namhafter Komponisten. CD-, Radio- und TV-Aufnahmen. Zahlreiche Stipendien und Preise. Seine Kompositionen wurden bei renommierten Festivals aufgeführt.

Bánk Sáry (*1973), Komponist. Studium in Budapest und Como (Italien). Stipendien und Preise in Ungarn und im Ausland, Studienreisen nach Deutschland und Japan. Er lehrt nach der Sáry-Methode in Budapest. Seine Kompositionen wurden europaweit auf namhaften Festivals (u.a. Amsterdam, Budapest, Frankfurt a. M.) aufgeführt und sind auf CD erschienen. Er komponiert auch Film- und Theatermusik.

Träger

Ziel des **Vereins zur Förderung der Musikliteratur** ist es, neue musikalische Phänomene und Ausdrucksformen einem breiteren Publikum insbesondere mittels historischer und analytischer Aufbereitung näher zu bringen. Der Verein regt zudem Forschungsprojekte an.

Verlage

Der **Pfau Verlag**, gegr. 1989, publiziert, um im Bereich der Musik Neues und Unbekanntes zu befördern, Entlegenes bereitzustellen. Die wichtigsten Schriftenreihen sind: *Quellentexte zur Musik des 20./21. Jahrhunderts* (ars poetica von Komponisten) sowie *fragmen* (Studien zur Neuen Musik). Insgesamt rund 400 Titel, u. a. Monographien, Studien sowie Programmhefte renommierter Festivals. Geschäftsführerin des Verlags ist **Sigrid Konrad** (*1966), Musikwissenschaftlerin, freie Autorin, Mitbegründerin des Pfau Verlags (mit Stefan Fricke).

Der **Jelenkor Verlag** in Pécs, gegr. 1993 von fünf Schriftstellern, Redakteuren und Übersetzern, deren wichtigstes Ziel es ist, die Entwicklung der ungarischen Literatur und Philosophie der Gegenwart zu fördern und wertvolle Werke der klassischen und gegenwärtigen Epochen europäischer Literatur zu vermitteln. Die ebenfalls von Jelenkor verlegte ungarische Ausgabe der Zeitschrift Lettre Internationale wird von einer unabhängigen Redaktion betreut.

A Sáry-módszer megalkotója

Sáry László (*1940) zeneszerző, 1999 óta a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia rendes tagja. 1970-ben az Új Zenei Studio alapító tagja volt. 1990 óta a Színház- és Filmművészeti Egyetemen tanít az általa kifejlesztett kreatív zenei gyakorlatok alkalmazásával. Számos kurzust tartott gyakorló zenészek, zenetanárok és színészek számára bel- és külföldön egyaránt. 1990 óta a Katona József Színház zenei vezetője. Zeneszerzőként a világ minden tájáról kap felkéréseket. Több mint száz kompozíciója jelent meg az Editio Musica Budapest kiadónál. Műveit világszerte neves előadók játszák.

Közreműködők

Martin Tchiba (*1982) zongoraművész, zeneszerző. Hannoverben, Saarbrücken és Bázilben végezte főiskolai tanulmányait. Szólistaként és kamarazenész-ként koncertezik Európa-szerte. Neves zeneszerzők új műveinek első előadója. Számos ösztöndíjat és kitüntetést kapott. Kompozíciót neves fesztiválokon adták elő.

Sáry Bánk (*1973) zeneszerző. A budapesti és a comói zeneakadémián tanult. Belföldi és külföldi ösztöndíjak, valamint tanulmányutak Németországban és Japánban. Jelenleg a Színház- és Filmművészeti Egyetemen tanít Sáry László módszerének alkalmazásával.

Művei Európa-szerte neves fesztiválokon szerepelnek. Kompozíciói több CD-n hallhatók. Film- és színházi zenét is komponál.

Endrődi Júlia (*1955) kultúrtörténész, muzeológus, kultúraszervező. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem történelem, német és ókori keleti történelem szakos hallgatója volt, 1981-ben doktorált. 1978-tól a budapesti Szépművészeti Múzeum munkatársa volt. 1985-ös kivándorlása után az esseni egyetem és a Ruhrlandmuseum tudományos munkatársa volt. 2000 óta szabadfoglalkozású kultúraszervező.

Lebonyolító

A saarbrückeni **Zeneirodalmat Támogató Egyesület** célja, hogy a kortárs zene megjelenési és kiifejezési formáit egy szélesebb publikum számára is megközelíhetővé tegye, elsősorban történelmi és elemző feldolgozások segítségével. Az egyesület kutatási projekteket is támogat.

Kiadók

A **Pfau Verlag** 1989 óta tevékenykedik. A kiadó elsődleges célja, hogy a kortárs zene területén napvilágra segítse az újat és ismeretlen, valamint elérhetővé tegye a nehezen hozzáférhetőt. Két fontos kiadványoszata a *Források a XX. és XXI. század zenéjéhez* (zeneszerzők ars poeticái) és a *fragmen* (kortárs zenetudományi írások). Összesen mintegy negyszáz kiadványt (monografiák, zenetudományi és pedagógiai művek, kortárs zenei fesztiválok műsora) jelentett meg. Igazgatója **Sigrid Konrad** (*1966) zenei történetész, szabadfoglalkozású író, a Pfau Verlag társsalapítója (Stefan Frickével).

A pécsi **Jelenkor Kiadó** 1993-ban öt magyar író, szerkesztő és műfordító alapította, akiknek célja a kortárs magyar irodalom és filozófia fejlődésének előmozdítása, valamint a klasszikus és kortárs európai irodalom értékeinek közvetítése volt. A Jelenkor a *Magyar Lettre Internationale* című folyóirat kiadója.

Info Információk

Projektleitung D Projektvezetők

Martin Tchiba, Sigrid Konrad, Dr. Julia Endrődi
Träger D Lebonyolítók

Verein zur Förderung der Musikliteratur e.V.
Simbachstraße 18, 66130 Saarbrücken
sowie

Pfau Verlag Saarbrücken
Hafenstraße 33, 66111 Saarbrücken
www.pfau-verlag.de

Projektleitung H Projektvezető

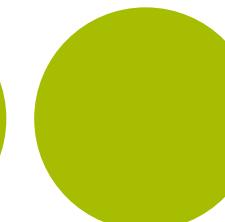
Sáry Bánk
www.sary.hu

Träger H Lebonyolító
Jelenkor Kiadó
Munkácsy Mihály u. 30/A, 7621 Pécs
www.jelenkor.com

Leitung der Kurse A kurzusokat vezette

Sáry László
www.sary.hu
Pianist Zongoraművész
Martin Tchiba
www.tchiba.com

Weitere Institutionen Részt vevő szervezetek
Fachhochschule Lausitz Fachbereich Musikpädagogik, Hochschule für Musik Saar, Folkwang Musikscole Essen, Theaterstage am See Friedrichshafen, Seminar für Didaktik und Lehrerbildung – Theaterpädagogik Meckenbeuren

Jugend auf dem Lande

Workshops und europäische Wanderausstellung junger Fotografen

Jugend auf dem Lande ist ein internationales Fotoprojekt, bei dem Fotografiestudenten aus acht europäischen Ländern zusammenarbeiten. Fotoschulen aus Bulgarien, Deutschland, England, Frankreich, Österreich, Polen, Rumänien und Ungarn bilden ein Netzwerk, um das einjährige Projekt zu realisieren. Bipolar förderte die im September 2007 abgeschlossene deutsch-ungarische Kooperation.

Das Thema berührt zahlreiche aktuelle Fragestellungen, die sowohl länderübergreifend als auch in jedem Land einzeln eine wichtige Rolle spielen: Zum einen der Unterschied zwischen Stadt- und Landleben, mit den je verschiedenen Lebensstilen und Entwicklungsmöglichkeiten. Zum anderen das Aufeinandertreffen von Jung und Alt, bei dem sich die Wünsche der Jugend und die Erfahrungen des Alters oft Gegenüberstehen. Im Weiteren der Gegensatz von Bewahrung und Veränderung, der sich am stets neuen Konfliktpotential zwischen lokalen Traditionen und globalen Innovationen beobachten lässt.

Im Rahmen von Bipolar erarbeiteten sieben Fotografen in Deutschland und Ungarn über ein Jahr hinweg je eigene Serien zum Thema. Bei einem Start-

workshop im November 2006 trafen sich die Teilnehmer aller Projekt-Länder und besprachen ihre Konzepte. Im April 2007 fand eine ungarisch-deutsche Arbeitswoche in Budapest, Kaposvár und Berlin statt. Mit einem Workshop aller 25 Projektteilnehmer, bei dem die entstandenen Serien sowie die geplante Publikation und Wanderausstellung diskutiert wurden, endete im Oktober 2007 die Erstellungsphase.

Die Arbeiten der ungarischen Fotografen befassen sich mit dem Leben Jugendlicher in einer Kleinstadt an der ungarisch-österreichischen Grenze, machen die Identität Jugendlicher auf dem Lande entlang eigner Freundschaftsstrukturen fest und thematisieren die Umkehrung ländlicher Existenz im Festivaltourismus urbaner Jugendlicher, die zum Rave in die Natur fahren. In Deutschland dokumentierten die Fotografen den Alltag einer 14jährigen in einer strukturschwachen Region in Mecklenburg-Vorpommern, besuchten Orte der eigenen Jugend im ländlichen Baden-Württemberg, zeigten Momentaufnahmen aus der von der sorbischen Minderheit bewohnten Lausitz sowie das Leben Jugendlicher in einer kleinen Gemeinde in Brandenburg. ☐

Vidéki fiatalok

Fatal fotográfusok terepmunkája és európai vándorkiállítás

A *Vidéki fiatalok* nemzetközi fotográfiai műhelyben nyolc európai ország fotográfus hallgatói vesznek részt. Bulgár, német, angol, osztrák, francia, román, lengyel és magyar művész-, illetve fotográfusképző intézmények egy hálózatot hoztak létre a projekt megvalósítására. A Bipolar a 2007 szeptemberében lezárult német-magyar együttműködést támogatta.

A fotográfiai terepmunka téma számos, világ-szerte aktuális kérdést érint. A kiindulópont a városi és vidéki élet Európa-szerte szembeíró különbsége volt. A két életformára szemmel láthatóan más lehetőségeket nyújt a fiataloknak. Ványaik és az idősek tapasztalatai gyakran mászt diktálnak, elkerülhetetlenek a vélemény- és érdekközések. A fiatal nemzedék más életstílust alakít ki a kistelepüléseken, mint a városokban. A helyi hagyományok és a globális fejlődés egymártanak rájuk, a fejlődés és változás utáni vágy, illetve a megőrzésre törekvés közötti ellentét további feszültségek forrása.

A Bipolar program keretében hét magyar és német fotográfus vett részt az európai projektben. A projekt nyolc országból származó fényképészei 2006 novemberében Berlinben találkoztak először, hogy egyeztessék elképzeléseiket, 2007 októberében pedig bemutatták egymásnak felvételeiket, és megállapodtak a katalógus, valamint a vándorkiállítás koncepciójáról. A német és magyar résztvevők 2007 áprilisában Budapesten és Kaposvárott is találkoztak.

A magyar fényképészek munkája egy, a magyar-orszátról határon lévő kisvárosban élő fiatalok életét dokumentálta, baráti körük struktúráján keresztül kutatva identitásukat. Emellett szembeállították a vidéki fiatalok életét velük egykorú városi társaikeval, akik klubok helyett a természetben rendeznek rave-bulikat. A német fényképészek egy tizenegy éves lány napjait dokumentálták Mecklenburg-Előpomerániában, Németország egyik fejletlenebb tartományában. Volt olyan fotográfus is, aki gyerekkora helyszínét kereste fel Baden-Württembergben, vagy a Lausitz környékén először kisebbség életéről készített pillanatfelvételeket, és volt, aki kis, brandenburgi községekben fényképezte a fiatalok vidéki életét. ☐

Termine
Események

2006

25.–26. November november 25–26.

Workshop mit allen Teilnehmern des europäischen Projektes
Műhely az európai fotográfiai projekt összes résztvevőjével
neunplus Fotografengemeinschaft e.V. Berlin

2007

April április

Workshop mit den deutschen und ungarischen Teilnehmern
Műhely a magyar és német résztvevőkkel
Kaposvári Egyetem

14.–30. September szeptember 14–30.

Youth in the countryside. Jugend auf dem Lande
Ausstellung kiállítás
neunplus Fotografengemeinschaft, Berlin
19. September – 12. Oktober szeptember 19. – október 12.
Youth in the Countryside. Vidéki fiatalok
Ausstellung kiállítás
Csokonai Galéria, Kaposvár

2008

Ab Januar januártól

Wanderausstellung in Berlin, Budapest, Bukarest, Linz, London, Paris, Sofia, Warschau A vándorkiállítás állomásai: Berlin, Budapest, Bukarest, Linz, London, Szófia, Varsó.

Publikation
Publikáció

Youth in the Countryside. Ed.: Marc Piesbergen. Berlin 2008
www.yitc-project.com

Fotografen

Nóra Bánkúty (*1983) studierte Fotografie und Mediendesign in Norwegen sowie Fotoreportage und Bildredaktion an der Universität Kaposvár. Ausstellungsbeteiligungen und Publikationen im In- und Ausland.

Ádám Cuhorka studiert Fotoreportage und Bildredaktion an der Universität Kaposvár. Freier Fotoreporter (u.a. für die Zeitungen *HVG*, *Népszabadság* und *Magyar Narancs*). Stipendien: Hagskulen i Volda, Norwegen, Brooklyn College, New York, USA.

Conny Höflich (*1972), Studium der Humanmedizin, seit 1998 wissenschaftliche Mitarbeiterin an der Charité Berlin. 2004–2007 Studium der Fotografie in Berlin. Seit 2007 nebenberufliche Arbeit als freie Fotografin.

Gergely Tímár studiert Fotoreportage und Bildredaktion an der Universität Kaposvár. Zuvor Assistent am ARTFOTO Studio, beschäftigt sich mit Mode- und Werbefotografie.

Benja Weller (*1977), freie Fotografin, hat autodidakisch mit Fotografie angefangen. Später Arbeiten für eine Fotoagentur in Essen, 2004–2007 Studium der Fotografie in Berlin. Ausstellungen u.a. im Rahmen des Fotokollektivs neunplus.

Projektleiter

Zsuzsanna Kemenesi Kommunikationswissenschaftlerin, Fotografin. Künstlerische Mitarbeiterin am Lehrstuhl für Fotografiekunst der Universität Kaposvár und Forschungsmitarbeiterin an der Universität Pécs. Kuratorin der Biennale Zeitgenössische Ungarische Fotografie.

Klaus Münzner (*1974), Studium der Fotografie in Berlin. Seit 2005 Initiator und Gründungsmitglied der neunplus Fotografengemeinschaft in Berlin. Kurator verschiedener fotografischer Ausstellungen. Er setzt sich für den Austausch unter Autorenfotografen, Kunsttheoretikern und einer interessierten Öffentlichkeit ein.

Marc Piesbergen (*1974), Studium der Kulturwissenschaft, Betriebswirtschaft und Kunstgeschichte in Leipzig und Berlin. Seit 2004 freier Produzent, Berater und Projektmanager für Kulturprojekte.

Träger

Die **neunplus – Fotografengemeinschaft zur Förderung von Autorenfotografie** formierte sich 2005 als Gruppe junger Fotografen und versteht sich seitdem als Kollektiv und setzt sich für die Förderung und Verbreitung von Autorenfotografie im Kontext zeitgenössischer Kunst ein. Der Fokus der künstlerischen Autorenfotografie liegt auf der Autonomie der Themen, Inhalte und Motive sowie des Fotografen selbst. Die Projekträume von neunplus in Berlin-Mitte sind Plattform und Treffpunkt, Ausstellungs- und Veranstaltungsraum zugleich. Als gemeinnütziger Verein fördert und realisiert neunplus Ausstellungen und Projekte künstlerischer und dokumentarischer Positionen und schließt dazu Kooperationen mit öffentlichen Kulturinstitutionen.

Die Ausbildung am **Fach für Fotoreportage und Bildredaktion an der Universität Kaposvár** umfasst die hochqualifizierte Aneignung sowohl der traditionellen als auch der digitalen Fotografie. Das Ziel ist die Ausbildung von Fachleuten, die den Anforderungen des 21. Jahrhunderts gewachsen sind. Die Ausbildung umfasst neben der Reportagefotografie und dem Mediendesign auch alle anderen Anwendungsbereiche der Fotografie.

Fényképészek

Bánkúty Nóra (*1983) fotóriáfiát és médiadesignet tanult Norvégiában, diplomát a Kaposvári Egyetem Művészeti Karának fotóiporter és képszerkesztő szakán szerzett. Több kiállításon is részt vett, valamint számos publikációja jelent meg magyar és külföldi lapokban.

Cuhorka Ádám a Kaposvári Egyetem Művészeti Karának fotóiporter és képszerkesztő szakos hallgatója. Szabadfoglalkozású fotóiporter (*HVG*, *Népszabadság*, *Magyar Narancs*). Tanult Norvégiában (Hagskulen i Volda) és New Yorkban (Brooklyn College) is.

Conny Höflich (*1972) Berlinben él. Orvostudományt hallgatott, 1998 óta a berlini Charité tudományos munkatársa. 2004-től 2007-ig fotóriáfiát tanult Berlinben. 2007 óta munkája mellett szabadfoglalkozású fényképészként dolgozik.

Timár Gergely a Kaposvári Egyetem Művészeti Karának fotóiporter és képszerkesztő szakos hallgatója. Korábban asszisztens az ARTFOTO stúdiónál, divat- és reklámfotóval foglalkozik.

Benja Weller (*1977) szabadfoglalkozású fotográfus. Pályáját autodidaktaiként kezdte, majd egy fotószolgálatnál dolgozott. 2004-től 2007-ig fotóriáfiát tanult Berlinben. A neunplus fotósközösségg tagja.

Projektvezetők

Kemenesi Zsuzsanna kommunikációkutató, fotográfus. A Kaposvári Egyetem Fotóművészeti Tanszékének adjunktusa, a Pécsi Tudományegyetem Kommunikációs- és Médiaüteművészeti Tanszékének kutatója. A Kortárs Magyar Fotográfia biennálé kurátora.

Klaus Münzner (*1974) fényképészetet tanult Berlinben. A berlini neunplus fotósközösségg alapító tagja. Fotókiállítások kurátora, rendszeresen szervez rendezvényeket, melyek a fotográfusok, a művészetteoretikusok és az érdeklődő nyilvánosság találkozását, eszmecsérét szolgálják.

Marc Piesbergen (*1974) művelődéstudományt, közgazdaságtant és művészettörténetet tanult Lipszében és Berlinben. 2004 óta kulturális projektek szabadfoglalkozású tanácsadója, menedzsere.

Lebonyolítók

A **neunplus** fotósközösségg fiatal fényképészek kezdeményezésére 2005-ben alakult, célja az ún. szerzői fotógráfiá támogatása, amely a téma és motívumok és az alkotó személyének autonómiáját helyezi előtérbe. A neunplus Berlin központjában platformként, találkozóhelyként, kiállító- és rendezvényteremként működik. Közhasznú egyesületként – más kulturális intézményekkel is együttműködve – a neunplus művészeti és dokumentációs kiállításokat és projekteket is támogat és szervez.

A **Kaposvári Egyetem fotóiporter és képszerkesztő szakos képzése** feladatának tekinti mind a hagyományos, mind a digitális fotógráfiá magas szintű elsajátítását. Célja, hogy a XXI. század kihívásainak megfelelni képes szakembereket képezzen. A képzés a riportfényképzés és a média design mellett kiterjed a fotógráfiá valamennyi alkalmazási területére.

Info Információk

<http://yitc.picturetank.com>

Projektleitung D Projektvezetők

Klaus Münzner, Marc Piesbergen

Träger D Lebonyolító

neunplus – Fotogemeinschaft zur Förderung der Autorenfotografie
Borsigstraße 9, 10115 Berlin
www.neunplus.com

Projektleitung H Projektvezető

Kemenesi Zsuzsanna

Träger H Lebonyolító

Kaposvári Egyetem
Guba Sándor u. 40., 7400 Kaposvár
www.kemfk.hu

Deutsche und ungarische Fotografen

Magyar és német fotográfusok

Bánkúty Nóra, Cuhorka Ádám, Conny Höflich, Klaus Münzner, Timár Gergely, Benja Weller

Weitere Partner További partnerek

Austria – Universität für künstlerische und industrielle Gestaltung Linz www.khs-linz.ac.at

Bulgaria – New Bulgarian University, Sofia www.nbu.bg

France – picturetank, Paris www.picturetank.com

Germany – Ostkreuzschule, Berlin www.ostkreuzschule.de

Poland – Warsaw School of Photography www.wsfoto.art.pl

Romania – National University of Arts, Bucharest www.unarte.ro

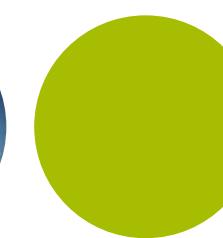
United Kingdom – photodebut, London www.photodebut.org

Weitere Förderer További támogatók

Nemzeti Kulturális Alap (Ungarischer Nationaler Kulturfonds), Allianz Stiftung, Aktion Mensch

Bipolar förderte die deutsch-ungarische Kooperation in Rahmen des internationalen Projektes *Youth in the Countryside*.

A Bipolar a német-magyar együttműköést támogatta a *Youth in the Countryside* című nemzetközi projekt keretében.

Winterakademie 2

Sagen wir, normal ist anders

Theater und anverwandte
Künste in der Jugendarbeit

Das theaterpädagogische Format der Winterakademie wurde vom Theater an der Parkaue, dem Jugendtheater des Landes Berlin, entwickelt. Die Akademie ist als ideeller Ort der spielerischen Forschung für Kinder und Jugendliche im Alter von 8 bis 20 Jahren konzipiert. Die Winterakademie findet jährlich in den Berliner Winterferien statt. Die Jugendlichen arbeiten in kleinen Gruppen in künstlerischen Laboren, die jeweils von einem Künstler und von einem Theaterpädagogen bzw. einem Dramaturg geleitet werden. Auf diese Weise erhält die Theaterpädagogik eine erweiterte, eine künstlerische Qualität. Das Ziel der Akademie ist, junge Leute zu einem spielerischen Umgang mit sozialen Gegebenheiten zu befähigen, damit diese als gesellschaftliche Konstruktion und daher jederzeit veränderbar begriffen werden können.

Die Winterakademie 2 – Sagen wir, normal ist anders fand vom 5. bis 10. Februar 2007 am Theater an der Parkaue in Berlin statt. Vier der Labore waren deutsch-ungarisch angelegt. Die binational gemischten Gruppen wurden jeweils von einem deutsch-ungarischen Duo geleitet. Unter den Titeln *Your normal freak*, *Beyond common sense*, *Köszönöm und Döntökösön* sowie *Exciting Neighbours* haben die Teilnehmer das Gewohnte, Alltägliche, Routinierte und Selbstverständliche aus einem anderen Blickwinkel betrachtet, um so auf Neues oder wenigstens Überraschendes zu stoßen. Unter der Leitung von Katalin Soós (bildende Künstlerin) und Gudrun Herrbold (Regisseurin) gingen die Jugendlichen der Frage nach, was einen Freak ausmacht, was seine Wünsche und Vorstellungen sein könnten. Ferenc Sebő (Performance-Künstler) und Annette Kraus (Kontextkünstlerin) animierten die Teilnehmer, auf Berlins Straßen auszu-

probieren, wie man seine Umgebung irritieren kann. Mit der Anleitung von György Vidovszky (Regisseur) und Judith Sigismund (Kontextkünstlerin) erfuhren die Kinder an Zungenbrechern, was im Ungarischen normal, auf Deutsch hingegen unaussprechbar, und umgekehrt ist. Imre Keserű (Theaterpädagoge) und Stephan Behrmann (Dramaturg) analysierten mit den Teilnehmern, ausgehend von Videoaufnahmen, ob ihre Nachbarn ein «normales» Leben führen. Am letzten Tag wurden alle Ergebnisse in einer Vorführungsreihe im Theater an der Parkaue präsentiert. ☐

2. Téli akadémia A normális más

Színház és alkalmazott
művészletek fiataloknak

A Téli akadémia színházpedagógián alapuló koncepcióját a berlini Theater an der Parkaue ifjúsági színház dolgozta ki. Nyolc és húsz év közötti fiatalok tölthetik minden évben teli szünetüket az akadémia alkotótáborában, ahol kis létszámu csoportokban egy dramaturg vagy színházpedagógus, valamint egy művész vezetésével korosztályuknak megfelelő témaat dolgoznak fel. A színházpedagógia hagyományos módszerei kiegészülnek egy művészeti ág eszköztárával, így a színházi nevelés új minőséggel gazdagodik.

Az akadémia célja arra tanítani a felnövekvő generációt, hogy játékosan közelítsen a közösségi és társadalmi adottságokhoz, így azok megváltoztatható konstrukciókként mutatkozzanak meg számukra.

A 2. Téli akadémia – A normális más című alkotótábor 2007. február 5. és 10. között rendezték. A tíz műhelyből négy interkulturális koncepcióval készült és nemzetközi részvételre épült. Egy-egy német-magyar pedagógus-művész duó vezette a *Your normal freak*, *Beyond common sense*, *Köszönöm und Döntökösön* és *Exciting Neighbours* elnevezésű műhelyeket. A résztvevők a megsokottat, hétköznapit és az egyértelmű elemezték, újat és meglepőt keresve.

Soós Katalin (képzőművész) és Gudrun Herrbold (rendező) vezetésével a *Freaks* nyomába eredtek a fiatalok. Az angol kifejezést olyan emberekre használja a német nyelv, akiket környezetük semmilyen tekintetben nem tart normálisnak. Ám mivel is érdemli ki valaki ezt a megjelölést? Sebő Ferenc (performanszművész) és Annette Kraus (kontextus-művész) fiatalai Berlin utcáin provokálták környezetüket szokatlan viselkedéssel. Vidovszky György (rendező) és Judith Sigismund (kontextus-művész) műhelyében nyelvtörök segítségével tapasztalták meg a gyerekek, mi normális magyarul, ami ellenben németül kimondhatatlan, és fordítva. Keserű Imre (színházpedagógus) és Stephan Behrmann (dramaturg) videofelvételek alapján elemezte a fiatalokkal, mennyire «normális» a résztvevők közvetlen környezetében élők élete. Az utolsó napon nyilvánosan is bemutatták az eredményeket. ☐

Termine
Események

2007

13. Januar január 13.

Präsentation der Künstler der Winterakademie 2
A 2. Téli akadémia művészeteinek bemutatózása
Theater an der Parkaue, Berlin

5.–10. Februar február 5–10.

Winterakademie 2 – Sagen wir normal ist anders
2. Téli akadémia – Mondjuk, a normális más

10. Februar február 10.

Öffentliche Präsentation der Ergebnisse
Az akadémia eredményeinek bemutatása
Theater an der Parkaue, Berlin

31. März március 31.

Präsentation der Winterakademie und Diskussionen
A Téli akadémia és eredményeinek bemutatása
KIMI – Keleti István Művészetioktatási Iskola és Művészeti Szakközépiskola, Budapest

Kuratorinnen und Projektleiter

Claudia Hummel (*1970), freie Kuratorin und Kunstvermittlerin, lebt in Berlin. Sie studierte Kunsterziehung und Konzeptionskunst in Stuttgart. Längere Aufenthalte in Moskau und Paris. Ihr Schwerpunkt ist die Alltagsforschung.

Mónika Bálint (*1977), Soziologin, Künstlerin, Kuratorin. Studium der Kulturgeschichte, Soziologie und Medien. Mitbegründerin der Gruppe Hints in Budapest. Ihr Schwerpunkt ist Kunst im öffentlichen Raum.

Sascha Willenbacher (*1974) studierte Angewandte Theaterwissenschaft, ist seit 2005 Dramaturg und Theaterpädagoge am Theater an der Parkaue.

Künstlerische Leiter der Labore

Stephan Behrmann (*1970), Dozent für Theaterpädagogik, Dramaturg. Er studierte Theaterwissenschaft, Germanistik und Romanistik in Berlin. Seit 2001 Jury- und Workshoptätigkeit bei Jugendtheatertreffen.

Gudrun Herrbold (*1967), freie Regisseurin. Sie studierte Germanistik in Köln sowie Schauspiel in Berlin und New York. Theaterprojekte mit inhaftierten Frauen, Boxerinnen, Fußballerinnen bzw. der Gruppe Dorothy Vallens. Seit 2006 leitet sie eine Ausbildung für Theaterpädagogik am HAU Berlin.

Imre Keserű (*1956) studierte Theaterpädagogik und Theaterwissenschaften. Er arbeitet als Theaterlehrer an der KIMI in Budapest, wobei er ein von ihm entwickeltes Training verwendet, welches sich in der Theorie an Meyerholds Ansatz orientiert.

Annette Krauss (*1971) studierte Bildende Kunst in Stuttgart, Nürnberg und Malmö. Ihre Schwerpunkte sind Interventionen und Performances im öffentlichen Raum. Stipendienaufenthalte in den USA und Schweden.

Ferenc Sebő (*1977) studierte Bildende Kunst und Schauspiel. Schwerpunkte: Performance und Videoarbeiten. Anwendung der Blickpunkte-Technik in Performance.

Judith Siegmund (*1965), Künstlerin und Kunsthistorikerin. Sie studierte Bildende Kunst in Dresden und Stuttgart sowie Philosophie in Berlin und Potsdam. Zuletzt Ausstellungen in Berlin, Bremen und Hamburg.

Katalin Soós (*1978), Malerin, Foto- und Videokünstlerin. Sie studierte Bildende Kunst und Soziologie in Budapest. Ihre Bilder sind auch als Feldforschung kultureller Kontexte zu verstehen.

György Vidovszky (*1968) studierte Theaterpädagogik und Ästhetik. Er arbeitet als Film- und Theaterregisseur u.a. am Bárka Színház sowie als Theaterlehrer an einem Budapester Gymnasium.

Träger

Theater an der Parkaue das Kinder- und Jugendtheater des Landes Berlin ist ein Labor für die Kunst von morgen. Die Besucher werden mit einem vielfältigen Angebot an Spiel- und Erzählweisen, genrespezifischen und -übergreifenden Theatermitteln, die den unterschiedlichsten Erfahrungen entsprechen und dem eigenen Ausdruck Raum geben, herausgefordert und begleitet.

Die **Keleti István – Kunstpädagogische Grund- und Berufsbildende Mittlere Schule (KIMI)**, benannt nach dem Regisseur und Pädagogen István Keleti, gegründet 1998, bietet Theatererziehung in der Grund- und Mittelstufe an. Seit 2000 ist die Schule eine staatlich anerkannte Stätte für Schauspielausbildung.

Kurátorok és projektvezetők

Claudia Hummel (*1970) szabadfoglalkozású kurátor. Művésznevelést és konzeptuális művészettel hallgatott Stuttgartban. Ösztöndíjas volt Moszkvában és Párizsban. Fő témaja a minden napok kutatása.

Bálint Mónika (*1977) szociológus, képzőművész, kurátor. Kultúrtörténet, szociológia és média szakon végzett. A művésznek a nyilvános térben betöltött szerepe foglalkoztatja. Társalapítója a Hints csoportnak.

Sascha Willenbacher (*1974) alkalmazott színháztudomány hallgatott. 2005 óta a Theater an der Parkaue dramaturgia és drámapedagógusa.

A laborok művészeti vezetői

Stephan Behrmann (*1970) dramaturg, drámapädagogiát tanít. Színháztudomány, valamint német és francia szakon végzett Berlinben. 2001 óta ifjúsági színházi találkozók zsűrijében tevékenykedik és workshopokat vezet.

Gudrun Herrbold (*1967) szabadfoglalkozású rendező. Germanisztikát és színjátszást tanult. Színházi projekteket hozott létre női rabokkal, bokszoló- és futballistánnal, valamint a Dorothy Vallens-csoporttal. 2006 óta a berlini HAU színházban drámapedagógiai képzést vezet.

Keserű Imre (*1956) drámapedagógiát és színháztudományt hallgatott Budapesten, a KIMI drámatanára. Az oktatásban saját módszerét alkalmazza, mely sokéves tapasztalatain és Meyerhold elméletén alapul.

Annette Krauss (*1971) képzőművészettel hallgatott Stuttgartban, Nürnbergben és Malmőben, ösztöndíjas volt az USA-ban és Svédországban. Legfontosabb kifejezési formái: intervenciós és performanszok nyilvános térben.

Sebő Ferenc (*1977) képzőművészettel és színjátszást tanult. Tevékenységének középpontjában a performansz és videomunkák állnak.

Judith Siegmund (*1965) művész és művészettelmeleti szakember. Drezdában és Stuttgartban képzőművészeti, Berlinben és Potsdamban pedig filozófiáit tanulmányokat folytatott. Legutóbbi kiállításai Berlinben, Brémában és Hamburgban voltak láthatók.

Soós Katalin (*1978) festőművész, fotográfus, videóművész. Képzőművészettel és szociológiát tanult Budapesten. Képeivel egyszersmind a kulturális összefüggések teremtőként tűnik fel.

Vidovszky György (*1968) drámapedagógiát és esztétikát tanult. Film- és színházi rendező, többek között a Bárka Színházban dolgozik. Emellett a budapesti Vörösmarty Gimnázium drámatanára.

Lebonyolítók

A **Theater an der Parkaue**, Berlin Gyermek- és Ifjúsági Színháza számára a gyermek- és ifjúsági színjátszás a holnap művészete érdekelben végzett műhelymunka. Látogatóit olyan játék- és elbeszélésformák, műfajspecifikus és műfajokon átívelő színházi eszközök sokoldalú választékával igyekezik meglepni, melyek a legkülönbözőbb élethelyzeteknek és tapasztalatoknak felelnek meg, és teret engednek az önkifejezésnek is.

Keleti István Alapfokú Művészeti Iskola és Művészeti Szakközépiskola (KIMI) A Keleti István rendező-pedagógusról elnevezett művészeti iskola azzal a céllal jött létre 1998-ban, hogy az alap- és középfokú oktatás kiegészülhessen színházi neveléssel és szakmai képzéssel. 1998 óta alapfokú művészeti képzést, 2000 óta államilag elismert, színész szakképzést nyújt.

Info Információk

Projektleitung D Projektvezető

Sascha Willenbacher

Kuratorin D Kurátor

Claudia Hummel

Organisation Szervezés

Yvonne Birghan

Träger D Lebonyolító

Theater an der Parkaue

Parkaue 29, 10367 Berlin

Geschäftsführer Ügyvezető

Jürgen Lautenschläger

www.parkaue.de

Projektleitung H Projektvezető

Keserű Imre

Kuratorin H Kurátor

Bálint Mónika

Organisation Szervezés

Remsei Anikó

Träger H Lebonyolító

KIMI – Keleti István Művészeti Iskola és Művészeti Szakközépiskola

József krt. 63., 1085 Budapest

Direktor Igazgató

Kaposi József

www.kimi.hu

Leiter der ungarisch-deutschen Labore

A magyar-német laborok vezetői

Stephan Behrmann, Gudrun Herrbold, Annette Krauss, Keserű Imre, Sebő Ferenc, Judith Siegmund, Soós Katalin, Vidovszky György

Weiterer Förderer További támogató

Nemzeti Kulturális Alap (Ungarischer Nationaler Kulturfonds)

20 Jahre später... The Future of Utopia

Animationsfilmprojekt und Jugendaustausch

Wie stellen sich Jugendliche ihre eigene Zukunft vor? Sind Wünsche und Zukunftsvorstellungen ungarischer und deutscher Kinder unterschiedlich? Setzen Berliner Jugendliche und Jugendliche aus einer kleinen Stadt südöstlich von Budapest ihre Visionen anders um? Eine Antwort auf diese Fragen liefern die 24 kurzen Trickfilme, die während mehrerer Workshops in Berlin und Kecskemét entstanden sind.

In Kecskemét, wo 1971 eines der wichtigsten Studios der ungarischen Animationsfilmproduktion gegründet wurde, arbeiteten der renommierte Trickfilmregisseur Péter Szoboszlay und der Musiker Áron Szilágyi mit den Jugendlichen. Szoboszlay leitet seit mehreren Jahren im Jugend- und Kulturzentrum KIO Kecskemét den Workshop *Képről Képre* (Bild für Bild), der Jugendlichen die Möglichkeit bietet, klassische Trickfilmtechniken zu erlernen. In Berlin produzierte die Filme ein Team der Globalen Medienwerkstatt unter der Leitung von Andrea Behrendt. Die jungen Filmemacher rekrutierten sich hier aus der Albert-Einstein-Oberschule in Neukölln. Die Globale Medienwerkstatt fördert künstlerische Prozesse, in dem sie in ihrer Jugend- und Erwachsenenarbeit alte mit neuen Medien konfrontiert.

Nach mehreren Monaten intensiver Beschäftigung mit den unterschiedlichsten Animationstechniken und der Herstellung eigener kleiner Trickfilme trafen sich im Juni 2007 die Schüler in Kecskemét zum ersten Mal. In einem gemeinsamen Workshop schlossen sie ihre Arbeiten ab und vertonten sie live zusammen mit den ungarischen Bands Navrang, Úzgin Über und der Percussion-Gruppe Leskowsky. Die Ergebnisse waren dann im Sonderprogramm des zeitgleich stattfindenden Internationalen Animationsfilmfestivals KAFF zu sehen.

Das Projekt *20 Jahre später... The Future of Utopia* brachte auf spielerische und doch sehr professionelle Weise das kreative Potential von Jugendlichen zum Vorschein und unterstützte sie in ihren individuellen künstlerischen Prozessen. Durch die Erfahrung der Produktion eines eigenen Films entwickelten sie eine bewusste und kritische Mediennutzung.

Neben der Entfaltung eines künstlerischen Schaffensprozesses ist auch der interkulturelle Austausch zum Tragen gekommen. Nach Ablauf der Förderung durch Bipolar im Oktober 2007 wurden ungarische Jugendliche nach Berlin eingeladen, um mit Schülern der Albert-Einstein-Oberschule in einen Dialog zu treten. Dabei stand die Ost-West-Thematik im Mittelpunkt: Die in den Trickfilmen erkennbare unterschiedliche Herangehensweise an filmische und künstlerische Arbeit wurde zum Anlass genommen, sich über Geschichte und Gegenwart in Ost- und Westeuropa auszutauschen. ☐

20 év múlva... The Future of Utopia

Animációs filmműhely fiatalokkal

Milyennek képzeliak a mai fiatalok a jövőjüket, felnőtt életüket? Miben különböznek német és magyar gyerekek elképzelései, vágyai? Mennyiben más az a művészeti forma, amelyet berlini és kecskeméti fiatalok választanak vízióik kifejezésére? Mindezekre a kérdésekre választ ad huszonégy rövid animációs film.

A filmek több hónapos műhelymunka eredményei, Kecskeméten Szoboszlay Péter neves animációs filmrendező és Szilágyi Áron zenész dolgozott a fiatalokkal. Szoboszlay Péter több éve vezeti a Kecskeméti Ifjúsági Otthon Képről-Képre animációs filmműhelyét, ahol gyerekek és fiatalok ismerkedhetnek a trükkfilm-készítés hagyományos technikáival. Berlinben a Globale Medienwerkstatt vezette be a Berlin Neukölln negyedében működő Albert Einstein Középiskola húsz tanulóját az aprólékos munka részleteibe. A produkciót Andrea Behrendt vezette. A projektet lebonyolító berlini egyesület régi és új médiumokkal dolgozik több korosztalynak szóló programjaiban.

A fiatalok 2007 júniusában Kecskeméten találkoztak először. Egyhetes közös munkával lezárták a filmek utómunkálatait, majd a Navrang és az Úzgin Über zenekarok, valamint a Leskowsky ütőegyüttes közreműködésével megzenésítették filmjeiket. Az alkotásokat bemutatták a találkozóval egy időben zajló nemzetközi Kecskeméti Animációs Filmfesztivál különprogramjában.

A projekt célja a fiatalok kreativitásának fejlesztése és az abban rejő lehetőségek tudatos kiaknázása volt. Az animációs filmes technikák gyakorlott alkalmazása a gyerekek és fiatalok számára új kifejezési lehetőségek feltárulását segítheti elő. A filmkészítés munkafolyamatainak megismerése pedig kritikus médiahasználatra nevel.

A projekt eredményei nem csupán az elkészült filmekben öltötték formát, hanem maradandó kapcsolatok kialakulásában is. A berlini fiatalok kecskeméti látogatását a Bipolar program lezárását követően viszonyozta a kecskeméti csoport az Albert Einstein Középiskola meghívására. A Kelet- és Nyugat-Európa jelenéről és történelméről folytatott vitákat a berlini és kecskeméti fiatalok jövőképének művészeti megfogalmazásában rejő különbözők inspirálták. ☐

Termine
Események

2007

Januar–Mai január–május

Animationsfilmworkshops für Jugendliche
Animációs filmműhely fiatalok részvételével
Berlin, Kecskemét

17.–24. Juni június 17–24.

Präsentation auf dem Animationsfilmfestival KAFF, Kecskemét
Az animációs filmek kecskeméti bemutatása KAFF – Kecskeméti
Animációs Filmfesztivál

29. Juni június 29.

Präsentation der Filme und Ausstellung
A filmek berlini bemutatása és kiállítás
Albert-Einstein-Oberschule Neukölln, Berlin

18., 20. Juli, 6. August július 18., 20., augusztus 6.

Präsentation der Filme im TV A filmek bemutatója a televízióban
Offener Kanal Berlin

4.–9. Oktober október 4–9.

Jugendbegegnung Ost-West-Dialog
A fiatal alkotók találkozója Berlinben
Albert-Einstein-Oberschule Neukölln, Berlin

5.–28. Oktober október 5–28.

20 Jahre später 20 év múlva
Ausstellung kiállítás
Galerie Saalbau Neukölln, Berlin

22., 27. November, 25. Dezember

november 22., 27., december 25.

Ausstrahlung der während der Jugendbegegnung entstandenen
Ausstellung A fiatal alkotók berlini találkozójáról készült
dokumentumfilm televíziós sugárzása.
Offener Kanal Berlin

Publikation
Publikáció

Eine DVD mit den entstandenen Filmen kann zum Selbstkostenpreis von 5 EUR zuzüglich Porto beim Verein Globale Medienwerkstatt bestellt werden. A filmeket tartalmazó
DVD megrendelhető a Globale Medienwerkstattnál
(5 EUR + postaköltség)

Projektleitung

Andrea Behrendt (*1969), Medienpädagogin, Dozentin, Filmemacherin und Künstlerin; Schwerpunkte: Praktische Videoworkshops, Medientheoretische Workshops. Studium in Bielefeld und Berlin. Gründerin der Globalen Medienwerkstatt e.V., erhielt mehrere Preise, produzierte zahlreiche Ausstellungsbeiträge und Filme.

Áron Szilágyi (*1977), Lehrer, PR-Fachmann, Musiker. Er studierte Lehramt in Kecskemét sowie in Dublin (Irland). Gründer und Leiter des Aural Projektes. Als Vorsitzender des Eurokult Internationalen Kulturvereins organisierte er zahlreiche Festivals.

Péter Szoboszlay (*1937), Zeichentrickfilmregisseur, Grafiker. Studierte an der Hochschule für Kunstgewerbe in Budapest, danach entwarf und drehte er Animationsfilme im Pannónia Filmstudio (Budapest). Seit 1972 Lehrbeauftragter in Budapest und im Ausland (Havanna, Helsinki, Stuttgart, Reykjavík, Čakovec). Seit 1981 Regisseur des Animationsfilmstudios in Kecskemét. Gründer der Animationsfilmschule *Bild für Bild* am KIO (1998).

Träger und Partner

Die **Globale Medienwerkstatt** verbindet globales Lernen und die Arbeit mit Medien als themenorientierte, politische sowie künstlerische und kreative Bildungsarbeit. Sie entwickelt Konzepte und führt Bildungsangebote durch, die Medienkompetenz, partizipative Mediennutzung und Mediengestaltung bei jungen Menschen fördert. Dem Trägerverein geht es um die Vermittlung von Medienkompetenz und um eine umfassende Medienbildung. Die Lernenden sollen mit den Medien neue Dimensionen und Grenzen erfahren, die eine Neuorientierung von sich selbst und in ihrer Umgebung ermöglichen.

Das **Städtische Jugendzentrum Kecskemét** (KIO) besteht seit 1982 als städtische Bildungseinrichtung in Kecskemét. Schwerpunkte seiner Tätigkeit sind Freizeitangebote für Kinder und Jugendliche und der Betrieb eines Programmkinos im Hause. Jährlich sind

rund 80 Gruppen in Klubs, Fachkreisen, Workshops und Kursen tätig. Die Förderung der Arbeit der künstlerischen Gruppen und Workshops (Musik, Tanz, Theater, Puppen, Basteln, Foto und Trickfilm) spielt eine besondere Rolle. Im Rahmen des **Trickfilm-Workshops Bild für Bild**, unter der Leitung von Péter Szoboszlay, haben seit Januar 2000 mehr als 100 Kinder und Jugendliche die verschiedenen Arten und Techniken der Trickfilmherstellung kennen und anwenden gelernt. Der Workshop war zweimal an internationalen Projekten beteiligt. Wichtige Hilfe erhält er vom Animations-Filmstudio Kecskemét.

Das **Animationsfilmfestival Kecskemét (KAFF)** umfasst zwei Festivals: das der ungarischen Animationsfilme und das der europäischen Animationskinos und Fernsehspielfilme. Das Festival wurde seit 1985 von einem Animationsfilmstudio, heute Kecskemét-film Kft., als Triennale organisiert. Seit 2005 findet das KAFF als Biennale statt.

Projektvezetők

Andrea Behrendt (*1969) médiapedagógus, tanár, filmrendező és képzőművész; munkájának középpontjában videoworkshopok és médiaelméleti workshopok állnak. Bielefeldben és Berlinben tanult. A Globale Medienwerkstatt alapítója. Számos kiállításon vett részt, több filmet forgatott. Számos díj tulajdonosa.

Szilágyi Áron (*1977) tanár, PR-szakember, zeneszerző. A kecskeméti Tanítóképző Főiskolán, valamint a St. Patrick's College-ban (Dublin, Írország) tanult. Az Aural Művészeti Vállalkozás alapítója és vezetője. Az Eurokult Nemzetközi Kulturális Egyesület elnökeként számos fesztivál szervezője.

Szoboszlay Péter (*1937) rajzfilmrendező, grafikus. A Magyar Iparművészeti Főiskolán tanult, ezt követően a budapesti Pannónia Filmstúdió rajzfilmtervezője, rendezője. 1981-től a Kecskeméti Animációs Filmstúdió rendezője. 1972-től vesz részt a szakmai oktatásban Magyarországon és külföldön (Havanna, Helsinki, Stuttgart, Reykjavík, Čakovec). 1998-ban megalapította a Képről-Képre animációs filmes műhelyt.

Lebonyolítók és partnerek

A **Globale Medienwerkstatt** működési területe a fiatalok aktív és demokratikus médiáhasználatra való nevelése, illetve olyan képzési programok kidolgozása, amelyek hozzájárulnak a médiakompetencia ki-alakulásához. Tevékenységében összekapsolódik a globális tanulás és a munka a médiumokkal. Ezek egy téma köré csoportosított, politikai, művészeti és kreatív kulturális tevékenységgé állnak össze az egyesület projektjeiben. A média révén a tanulóknak új dimenziókat és határokat nyújt, melyek maguk és környezetük új orientációját teszi lehetővé.

A **Képről-Képre animációs filmműhely** foglalkozásain 2000 óta eddig mintegy száz gyerek és fiatal (10–14 évesek) próbálta ki és sajátította el az animációs filmkészítés különböző módjait és technikáit. Az alkotóműhelyben a gyerekek megvalósították «filmes-mozgóképes» elképzeléseiket; különböző figurákat kelthettek életre. A műhely már több alkalommal volt nemzetközi projektek résztvevője. Munkájához fontos (szakmai és technikai) segítséget nyújt a Kecskeméti Animációs Filmstúdió. A műhely vezetője Szoboszlay Péter, háttérintézménye pedig a

Kecskeméti Ifjúsági Otthon (KIO). A KIO 1982 óta a gyermek és ifjúsági korosztály közművelődési intézménye. Az intézmény feladata a fiatalok kulturális-közösségi szocializációjának elősegítése és a kultúraközvetítés. A KIO-ban évente mintegy nyolcvan csoport tevékenykedik klub, szakkör, műhely, tanfolyam, alkotókör, egyesület formájában. Kiemelkedő szerepet töltének be a művészeti csoportok és alkotóműhelyek (zene, tánc, dráma, báb, kézművesség, fotó és animáció).

A **Kecskeméti Animációs Filmfesztivál (KAFF)** két fesztivál párhuzamosan: a magyar animációs filmek fesztiválja és az európai animációs mozi és televíziós játékfilmek nemzetközi fesztiválja. A triennálékkal induló fesztivált ugyanaz a rajzfilmstúdió, mai nevén Kecskemétfilm Kft. szervezi 1985 óta. 2005-től a KAFF biennálékként működik.

Info Információk

Projektleitung D Projektvezető

Andrea Behrendt

Träger D Lebonyolító

Globale Medienwerkstatt e.V.

Köpenicker Straße 187/188, 10997 Berlin

www.globale-medienwerkstatt.de

Projektleitung H Projektvezetők

Szilágyi Áron, Szoboszlay Péter

Träger H Lebonyolító

Kecskeméti Ifjúsági Otthon (KIO)

Képről-Képre animációs filmműhely

Kossuth tér 4., 6000 Kecskemét

www.kio.hu

Partner Partnerek

KAFF – Kecskeméti Animációs Filmfesztivál

OKB – Offener Kanal Berlin

Albert-Einstein-Oberschule (Neukölln)

Galerie im Saalbau (Neukölln)

Die Bands A filmeket megzenésítő együttesek

Navrang, Úzgin Über, Leskovsky Ütőegyüttetők

Weitere Beteiligte További résztvevők

Gömöry Dorottya, Sabine Gradtko, Thomas Guthmann,

Józsa Katalin, Marita Mayer, Vécsey Veronika

Beteiligte Jugendliche Részt vevő fiatalok

Jin A Shim, Balogh Máté, Csörögi Gyula Attila, Csősz Máté, Czöndör László, Julia Deschner, Hegedüs Márk Sebestyén, Kilian Heller, Hévízi Farkas, Anne Hoffmann, Julia Hoppe, Juhász Marcell, Kaszap Katinka, Anna Koops, Nora Kögler, Kovács Tibor, Krizsán Alex, Kulcsár Mihály, Milena Maffei, Márton Boglárka, Pásztor Bence, Janna Rheinbay, Philine Seydel, Sipos Bence, Szabó Evelin Dóra, Robert Zimmermann

Weitere Förderer További támogatók

Der Jugendtausch nach Berlin wurde von Aktion Mensch/

die Gesellschafter und vom Rotary Club Kecskemét gefördert. Die Ausstellung in der Galerie Saalbau Neukölln wurde vom Schulamt Neukölln gefördert. A kecskeméti csoport berlini útját az Aktion Mensch/die Gesellschafter és a kecskeméti Rotary Club tette lehetővé. A kiállítást a Saalbau Galériában a neuköllni kerület önkormányzata támogatta.

Die Filme im Internet A filmek az interneten

www.globale-medienwerkstatt.de/video/trickfilmprojekt/Archiv

Weiterer Förderer További támogató

Nemzeti Kulturális Alap (Ungarischer Nationaler Kulturfonds)

Sehnsucht nach...

Theaterpädagogische Dialoge
Workshops, Fortbildung, Jugendtheater

Über ein Jahr erstreckten sich die theaterpädagogischen Dialoge zwischen den deutschen und ungarischen Projektträgern, dem Kreuzberger JugendKunst- und Kulturzentrum Schlesische 27 und dem KÁVA Kulturális Műhely, sowie deren Partnern, der Schaubühne am Lehniner Platz in Berlin, dem Collegium Martineum Mánfa und dem Bildungs- und Begegnungszentrum Schloss Trebnitz. Das Gesamtprojekt setzte sich aus mehreren einzelnen Produktionsphasen und Einheiten zu den theoretischen Ansätzen der beteiligten Künstler und Theaterpädagogen zusammen.

KÁVA praktiziert seit vielen Jahren sehr erfolgreich Methoden des angelsächsischen *theatre in education* (TIE). Mit den beteiligten Kindern und Jugendlichen wird die angewandte Methode in der gemeinsamen Arbeit an gesellschaftlichen, moralischen und psychologischen Themen kontinuierlich weiterentwickelt. Die Schlesische 27 hat mit dem Diskoteater Metropolis in den vergangenen Jahren eigenständige orts-, teilnehmer- und themenspezifische Produktionsformen, insbesondere die Theater-Expedition, entwickelt. Auf diesen internationalen Theater-Reisen erarbeiten Theaterpädagogen und Jugendliche gemeinsam ein Bühnenstück, in dessen Inszenierung Eindrücke von der neuen Umgebung sowie Selbsterkenntnisse der jungen Leute angesichts ihrer neuen Erfahrungen aufgenommen werden.

An den gemeinsamen Theaterprojekten von *Sehnsucht nach...* nahmen Jugendliche teil, die in ihren Ländern sozial benachteiligten Gruppen angehören: Deutsche mit Migrationshintergrund sowie aus sozial schwachen Familien und ungarische Roma. An der Schaubühne am Lehniner Platz in Berlin entwickelten Die Zwiefachen und die Jugendtheatergruppe des Collegium Martineum in Mánfa in der Regie von Uta Plate, János Kardos, Beáta Nagy und András Sereglei eine gemeinsame Inszenierung. Im Stück *Nichts hält mich davon ab – Nem tarthat vissza semmi attól* ging es um Universalien der Gefühle, um Gedanken, Träume und Wünsche der Jugendlichen, die, ohne die Sprache des Anderen zu können, ohne den familiären und sozialen Hintergrund genau zu kennen, zu verstehen sind. Die Theater-Expedition *Ikaros – Traum vom Fliegen* führte in das slowakische Grenzgebiet zu Ungarn. Unter der Leitung von Franz Joseph Hödl, Ulrich Hardt, Viktor Bori und Gábor Gyombolai arbeiteten die jungen Schauspieler des Diskoteater Metropolis und des Collegium Martineum an dem Ikarus- und Mino-Taurus-Mythos. Das Stück wurde nach der Premiere in Martovce auch in Budapest gezeigt. ☈

Diskurzus a színházpedagógiáról

Műhelysorozat fiatalokkal,
művészkekkel és színházi nevelőkkel

A német-magyar színházpedagógiai diskurzus egy éven keresztül folyt elméletben és gyakorlatban a JugendKunst und Kulturzentrum Schlesische 27 és a KÁVA Kulturális Műhely, továbbá partnereik, a berlini Schaubühne, a Trebnitzi Kastély és a mánfai Collegium Martineum között. A szerteágazó projektfolyamat egymást követő részprojektekből állt, amelyekben a színház- és drámapedagógusok eltérő látásmódjukról beszélgették, majd fiatalokkal közösen létrehozott alkotásokban, gyakorlatban is összevetették

2006

22.–27. Oktober október 22–27.
Geld oder Leben Pénz vagy élet

Jugendtheater iskolaszínház

Jugendkunst- und Kulturzentrum Schlesische 27, Berlin

27. November – 1. Dezember november 27. – december 1.

Theatre in education

Workshop műhely

Marczibányi Téri Művelődési Központ, Budapest

Collegium Martineum, Mánfa

2007

17.–23. Februar február 17–23.
Sehnsucht nach... Theaterpädagogische Dialoge

Diskurzus a színházpedagógiáról

Weiterbildungsseminar szakmai továbbképzés

Schloss Trebnitz

25. Februar – 3. März február 25. – március 3.

Produktionsworkshop Műhely, próbák

Collegium Martineum, Mánfa

30. Juni – 2. Juli június 30. – július 2.

Nichts hält mich davon ab Nem tarthat vissza semmi attól

Aufführungen előadások

Schaubühne am Lehniner Platz, Berlin

14.–25. Juli július 14–25.

Theaterexpedition Színházi expedíció

Slowakei Szlovákia

22. Juli und 25. Juli július 22. és július 25.

Ikaros – Traum vom Fliegen Ikarosz – Álom a repülésről

Aufführungen előadások

Martovce, Slowakei Martos, Szlovákia

Marczibányi Téri Művelődési Központ, Budapest

14.–15. September szeptember 14–15.

Theaterpädagogischer Workshop und Abschlusspräsentation

Drámapedagógiai műhely és záróbemutató

Marczibányi Téri Művelődési Központ, Budapest

Beteiligte Theaterpädagogen

Viktor Bori (*1973), Schauspieler, Theaterpädagoge. Seit 2000 als Theaterpädagoge für Káva tätig.

Gábor Gyombolai (*1970), Schauspieler, Theaterpädagoge. Mitglied von Káva seit der Gründung 1997.

Ulrich Hardt (*1958), Theaterpädagoge, studierte Architektur, Theaterwissenschaft, Philosophie und vergleichende Musikwissenschaft. Seit 2001 stellv. Künstlerischer Leiter von *Schlesische 27*.

Franz Joseph Hödl (*1952), Autor, Regisseur. Studium der Theaterwissenschaft. Akteur von *Gardzience* (PL), Gründer des *Theaters der Milchstraße*. 1997–2007 Leiter des *Diskoteater Metropolis*.

János Kardos (*1981), Schauspieler, Theaterpädagoge, Gründungsmitglied der Theatergruppe *Ördögi Kör* (Teufelskreis). Früher am Zentrum für Theaterziehung (Kerekasztal Színházi Nevelési Központ), seit 2003 bei Káva.

Beáta Nagy freie Theatermacherin. Sie wirkte bei zahlreichen freien Theaterprojekten in Berlin, Budapest, Wismar und Stuttgart mit. Theaterpädagogische Arbeiten in Transsilvanien und Berlin.

Anita Patonay (*1976), Schauspielerin, studierte Theaterpädagogin, seit 2003 bei Káva tätig.

Uta Plate in den 1990ern soziale Theaterprojekte im Gefängnis, im Asylbewerberheim und im Altenheim. Seit 1999 Theaterpädagogin an der Schaubühne, Leiterin der Jugendtheatergruppe *Die Zwiefachen*. Theaterworkshops u.a. in Chile, China, Norwegen.

András Sereglei (*1973), Schauspieler, Theaterpädagoge und Regisseur. Beteiligt an Theatergruppen (u.a. *Ördögi Kör*) und Filmen. Seit der Gründung von Káva dort tätig.

Marlies Charlotte Stoltz pädagogische Leiterin von Schloss Trebnitz Bildungs- und Begegnungszentrum, organisiert internationale künstlerische Werkstätten.

Gábor Takács (*1970), Schauspieler, Theaterpädagoge, studierte Kulturpädagogik und Kulturmanagement. Gründer und künstlerischer Leiter von Káva.

Träger und Partner

Káva Kulturális Műhely (Káva Kulturwerkstatt), das größte theaterpädagogische Zentrum in Budapest. *Theatre in Education* für 9 bis 21-Jährige: Analyse psychischer, moralischer und gesellschaftlicher Konflikte. Kurse für junge Roma am *Collegium Martineum*. Die Bildungsanstalt in Mánfa (Südungarn) betreut 60 Jugendliche mit dem Ziel, ihnen einen mittleren Schulabschluss zu ermöglichen, ohne sie vom familiären Umfeld zu entfremden.

Die **Schaubühne am Lehninger Platz**, Berliner Theater mit politisch und sozial engagiertem Spielplan, wurde seit 1962 von Persönlichkeiten wie Peter Stein, Bruno Ganz und Edith Clever geleitet. Leitung: Thomas Ostermeier und Jens Hillje. In der integrierten Jugendgruppe **Die Zwiefachen** schreiben und spielen sozial benachteiligte Jugendliche ihre Stücke selbst.

An der **Schlesischen 27** (S27), einem Jugendkunst- und Kulturzentrum in Berlin-Kreuzberg, finden vielfältige Kunstprojekte und internationale Begegnungen unter der Leitung professioneller Künstler statt. Die Gruppe **Diskoteater Metropolis** arbeitet seit 1997: Schreiben eigener Texte, Recherchen, Aufführungen und Theaterexpeditionen.

Schloss Trebnitz Bildungs- und Begegnungszentrum ist ein Ort der Begegnung im Osten Brandenburgs: politische und kulturelle Jugendbildung, Tagungen, internationale künstlerische Werkstätten.

Részt vevő színházpedagógusok

Bori Viktor (*1973) színész-drámatanár, 2000 óta a Káva Kulturális Műhely tagja.

Gyombolai Gábor (*1970) színész-drámatanár, alapítása óta a Káva Kulturális Műhely tagja.

Ulrich Hardt (*1958) színházpedagógus. Építészett, színháztudományt, filozófiát és összehasonlító zenetudományt tanult Berlinben. 2001 óta a Schlesische 27 központ helyettes igazgatója.

Franz Joseph Hödl (*1952) író, rendező. Színháztudományt tanult. A Gardzience színházi központ (PL) tagja, a Theater der Milchstraße alapítója volt. 1997 és 2007 között a Diskoteater Metropolis művészeti vezetője.

Kardos János (*1981) színész-drámatanár. Tanulmányait követően két éven át a Kerekasztal Színházi Nevelési Központban dolgozott. Az Ördögi Kör színjátszó csoport alapítója, 2003 óta a Káva Kulturális Műhely tagja.

Nagy Beáta szabadfoglalkozású színész, rendező, produciós menedzser. Számos független színházi produkciónban vett részt (pl. Női Vonal csoport) Berlinben és Budapesten, Stuttgartban és Wissmarban. Színházpedagógusként dolgozott Erdélyben és Berlinben.

Patonay Anita (*1976) színész-drámatanár, 2003 óta a Káva Kulturális Műhely tagja.

Uta Plate az 1990-es években többek között börtönben, menekülttáborban és idősek otthonában hasznosította a színházterápiát. 1999-ben szerződtött a Schaubühnéhez, a színház ifjúsági csoportját (*Die Zwiefachen*) irányítja. Workshopokat vezetett Chilében, Kínában és Norvégiában.

Sereglei András (*1973) színész-drámatanár, 1997 óta a Káva Kulturális Műhely tagja. Színjátszó csoportok (pl. Ördögi Kör), játékfilmek (pl. *Drága barátaim*, 2005) és színházi nevelési foglalkozások rendezője.

Marlies Charlotte Stoltz a Schloss Trebnitz központ pedagógiai vezetője. Nemzetközi, színházi, zenei, írói műhelyeket szervez.

Takács Gábor (*1970) színész-drámatanár. Pedagógiai és művelődésszervező tanulmányait Budapesten és Pécssett végezte. 1997-ben alapította a Káva Kulturális Műhelyt, melynek máig szakmai vezetője és színész-drámatanára.

Lebonyolítók és partnerek

A **Káva Kulturális Műhely** kilenc és huszonegy év köztöltött fiatalokkal dolgozik. Foglalkozásain a résztvevők írói, rendezői és szereplői is a közösen alkotott történeteknek. Hovonta kétszer foglalkozásokat tartanak a mánfai *Collegium Martineum*ban. A kollégium célja roma fiatalok képzése, oktatása, anélkül, hogy ezzel eltávolodnának anyanyelvüktől és családi kapcsolataiktól.

A berlini **Schaubühnét** 1962 óta olyan rendezők tettek híressé, mint Peter Stein, Luc Bondy és Robert Wilson. Jelenlegi művészeti vezetői Thomas Ostermeier és Jens Hilje. Ifjúsági csoportja, a **Die Zwiefachen** hátrányos helyzetű berlini fiataloknak nyújt lehetőséget a kreatív önkifejezésre.

A **Schlesische 27** (S27) nemzetközi ifjúsági művészeti és kulturális központ Berlin-Kreuzbergben. A **Diskoteater Metropolis** 1997 óta működik, tagjai rendezők irányításával improvizálnak, írnak, vitáznak, előadásokat hoznak létre és évente kétszer expedícióra indulnak.

A **SchlossTrebnitz** brandenburgi művelődési központ profilja: ifjúsági kulturális programok, politikai nevelés, konferenciák, nemzetközi művészeti műhelyek.

Projektleitung D Projektvezetők

Ulrich Hardt, Franz Joseph Hödl, Michael Kreutzer

Träger D Lebonyolító

Verein zur Förderung der interkulturellen Jugendarbeit e.V.
Schlesische 27/Diskoteater Metropolis
Schlesische Straße 27, 10997 Berlin
www.schlesische27.de

Projektleitung H Projektvezető

Takács Gábor

Träger H Lebonyolító

Káva Kulturális Műhely
Marczibányi tér 5/a, 1022 Budapest
www.kavaszinhaz.hu

Beteiligte Résztvevők

Bori Viktor, Birtalan Ilona Liliána, Gyombolai Gábor, Kardos János, Kókényesi Ágnes, Nagy Beáta, Patonay Anita, Uta Plate (*Die Zwiefachen/Schaubühne am Lehninger Platz*), Sereglei András, Charlotte Stoltz (*Schloss Trebnitz Bildungs- und Begegnungszentrum e.V.*), Collegium Martineum (Mánfa)

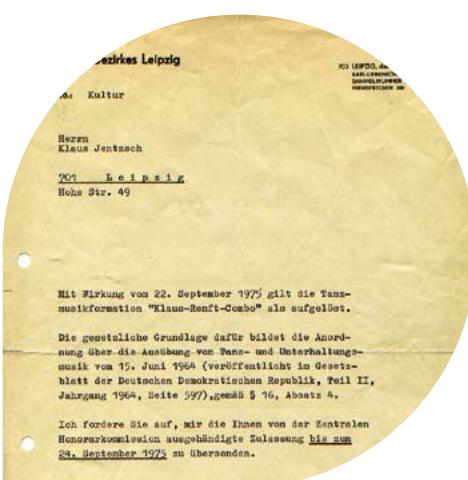
Kulturgeschichte
Kultúrtörténet

Klipzensored

Zensur in der Popkultur
Ausstellung und Filmreihe

Klipzensored hatte die Mechanismen von Medienzensur – sowie deren Umgehung und Unterwanderung – und von kulturellen/gesellschaftlichen Tabus im Wandel der Zeit zum Thema. In einer Ausstellung in Berlin wurden Musikclips, Videos und Filme aus fünf Jahrzehnten präsentiert, die in den Mainstreammedien Fernsehen und Kino sowie an offiziellen Veranstaltungsorten ihrer Ursprungsländer nicht oder nur censiert präsentiert werden konnten. Vor 1989 erfolgte dies in den Ländern des Ostblocks hauptsächlich aus politischen Gründen. Heute greift die Zensur, wie in westlichen Ländern auch, vor allem aufgrund der Darstellung (vermeintlicher) Verherrlichung von Gewalt, Drogenkonsum, religiöser und sexueller Tabubrüche oder mit Hinweis auf gesetzliche Regelungen zum Jugendschutz. Dabei stellt sich die Frage, inwieweit im Zeitalter der nahezu unbeschränkten Medienvielfalt durch das Internet Zensur überhaupt noch wirksam ist.

Das sozialistische Ungarn und die DDR waren Schwerpunktländer der Ausstellung, die in der Berliner Galerie *General Public* zu sehen war. Die Schau stellte Zeugnisse einer vergleichsweise freizügigen staatlichen Kulturkontrolle denen eines deutlich repressiveren Regimes gegenüber und brach dadurch das monolithische Bild des Sozialismus in Mittel- und Osteuropa auf. Ein Filmprogramm im Kino in der Brotfabrik ergänzte die Präsentation.

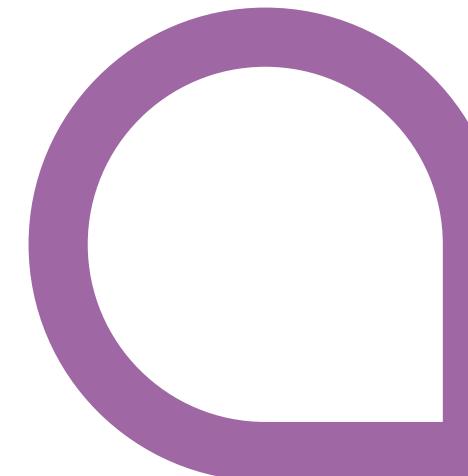

Klipzensored wurde konzipiert und – nach dem Rücktritt des ungarischen Partners, Ernst Múzeum – allein von der Projektgruppe *Klipzona* realisiert, die Musikclips, musikbasierte Kurzfilme und Verwandtes sammelt, aufbereitet und präsentiert. Wertvolle Dokumente und Informationen für die Ausstellung wurden vom Budapesti Künstlerarchiv Arpool zur Verfügung gestellt. Nach der Premiere in Berlin wird die Ausstellung ab dem Frühjahr 2008 in Budapest und anderen ungarischen Städten gastieren. Des Weiteren sind Präsentationen in deutschen Städten geplant; eine Erweiterung um Dokumente aus anderen osteuropäischen Ländern ist angedacht. ☐

Klipzensored

Cenzúra a popkultúrában
Kiállítás és filmprogram

A *Klipzensored* a médiacenzúra mechanizmusainak átalakulását, valamint a kulturális és társadalmi tabuk változását vizsgálta. A Berlinben rendezett kiállítás olyan zenei klipeket és kapcsolódó dokumentumokat mutatott be, melyek születéskor különböző okokból nem szerepeltek származási országukban a hivatalos média (televízió, mozi, hivatalos ifjúsági klubok) programjában, vagy ha mégis bemutatták őket, csak cenzúrázva vagy meghatározott napszakokban. Az efféle tiltások oka 1989 előtt főként politikai volt, ma – a nyugati országokhoz hasonlóan – az erőszak vagy a kábítószer-fogyasztás ábrázolása (és vélt dicsőítése), illetve vallásos és szexuális tabuk meg sértése szolgálhatnak cenzúra alapjául, nem ritkán

2007

7–21. Oktober október 7–21.

Ausstellung Kiállítás

General Public, Berlin

25.–31. Oktober október 25–31.

Begleitprogramm: Filmvorführungen mit Gästen

Kísérőprogram: filmvetítés vendégekkel

Kino in der Brotfabrik, Berlin

az ifjúságvédelemre hivatkoza. Eközben felvetődik a kérdés: mennyire lehet egyáltalán hatékony a cenzúra az internetnek köszönhető, szinte korlátlan médiáhozzáférés korában.

A berlini *General Public* galériában bemutatott tárlat középpontjában a szocialista Magyarország és az NDK popkultúrája állt. A kiállítás egy nyitottabb rendszer kulturális-hatósági reflexeit állította szembe egy represszívebb hatalomgyakorlás megnyilvánulásaival. A cenzúra különböző formáinak vizsgálatával a kiállítás árnyalta a közép- és kelet-európai szocializmus Nyugat-Európában elterjedt monolitikus ábrázolását. A tárlathoz filmprogram kapcsolódott.

A kiállítás koncepcióját a berlini *Klipzona* projektcsoporthoz köthető, és valósította meg végül egyedül, miután az Ernst Múzeum – szervezeti átalakulása miatt – visszalépett. A budapesti Arpool Művészeti Központ jóvoltából a magyar underground fontos dokumentumai ettől a változástól függetlenül is megjelentek a válogatásban. A német megvalósítók szeretnék a budapesti kiállítást 2008 tavaszán pótolni, valamint a tárlatot további kelet-európai országok anyagával bővíteni. ☐

Kuratoren

Natalie Gravener (*1968) ist Programmkuratorin, Projektkoordinatorin und Gesellschafterin des EYZ Kino, Berlin. Studium der Gesellschafts- und Wirtschaftskommunikation an der Hochschule der Künste Berlin. Projektleitung für das *One World Berlin* Filmfestival für Menschenrechte und Medien seit 2004.

Ira Kormannhaus (*1960) lebt als Übersetzerin, Journalistin und freie Autorin in Berlin. Studium der Soziologie und Politologie in Berlin. Sie ist als Kuratorin und Organisatorin für verschiedene Filmfestivals im In- und Ausland tätig sowie als Beraterin und Sachverständige für Filmproduktionen, schwerpunktmäßig in Osteuropa.

Der Träger und seine Partner

EYZ Media konzipiert und organisiert Filmfestivals und Filmreihen zu gesellschaftlichen und sozio-kulturellen Themen für die bundesweite Kinoauswertung. Menschenrechte, Gesundheit, Medien und Zensur gehören zu den Themenschwerpunkten. 1994–2004 betrieb EYZ in Berlin die Programmkinos Eiszeit, Central, Xenon und Freiluftkino Kreuzberg. EYZ Media organisiert das jährliche One World Berlin Festival in Kooperation mit Organisationen, Stiftungen, Nichtregierungsorganisationen und Kulturinstituten. Im Rahmen der Kampagne Die Gesellschafter von Aktion Mensch organisierte EYZ 2006/2007 drei bundesweite Filmtourneen zu «Arbeit», «Wirtschaft» und «Globalisierung».

General Public ist ein unabhängiger Projektraum in Berlin-Prenzlauer Berg. Betrieben wird die Galerie von einer Gruppe bildender Künstler und Kuratoren, die davon überzeugt sind, dass die Einbezogenheit in die künstlerische Produktion und in den aktuellen Diskurs – paradoixerweise – eher dazu führt, eine kritische Distanz zur gesellschaftlichen und kulturellen Realität aufzubauen und dazu Position zu beziehen, als die pure Beobachtung des Kunstmarktes. Seit der Gründung im Herbst 2005 fanden in General Public zahlreiche Ausstellungen, Präsentationen, Performances und Diskussionen statt. Entstanden ist dabei eine kollaborative, prozessorientierte Plattform für Raumexperimente und die Reflexion über visuelle und Klangkultur. Die Aktivitäten der international vernetzten Galerie nehmen immer Bezug auf lokale Kontexte. Aktuell: *DISK Sessions*, *LOGE* sowie *Originalfassung* und ein irreguläres Ausstellungsprogramm.

Artpool Kunsthistorisch-Zentrum ist ein aktives Archiv, das als Ergebnis einer speziellen künstlerischen und kulturellen Eigentätigkeit seit 1979 ständig weiterentwickelt wird. Artpool unterscheidet sich von einem traditionellen Archiv darin, dass es das zu dokumentierende Material nicht nur sammelt, sondern mit seiner Tätigkeit sogar hervorruft oder befördert. Das lebendige Archiv enthält Videos, Tonaufnahmen, Dias, Plakate, Kunstmagazine und -bücher, Kunstmünzen, Mail-Art, Gegenstände etc. Die Kontinuität der Arbeit wird durch Publikationen und diverse Aktivitäten gewährleistet. Artpool organisiert selbst Veranstaltungen zu speziellen Themen und nimmt an anderen teil. Erweitert wird das Archiv durch Projekt-ausschreibungen, Kooperationen, Austausch und Netzwerkerweiterung. Mit der Zeit wurde es selbst Gegenstand kunstgeschichtlicher Forschung. Artpool im virtuellen Raum: www.artpool.hu.

Kuratorkräfte

Natalie Gravener (*1968) a berlini EYZ Kino társaság programkurátora, koordinátora és a cégl egyik tulajdonosa. A berlini Művészeti Főiskola társadalmi és gazdasági kommunikáció szakán végzett. 2004 óta az emberi jogok és a média vizsgáját vizsgáló *One World Berlin* fesztivál projektvezetője.

Ira Kormannhaus (*1960) fordító, újságíró és szabadfoglalkozású író. Politológiát és szociológiát tanult Berlinben, ahol ma is él. Kurátorként és tanácsadóként számos német és külföldi filmfesztivál megvalósításában vett és vesz részt. A kelet-európai filmek szakértője.

A lebonyolító és partnerei

A **EYZ Media** filmfesztiválokat szervez és Németország-szerte bemutatásra kerülő szociokulturális témaúj filmsorozatokat állít össze. Fontosabb téma: emberi jogok, egészségpolitika, média és cenzúra. 1994 és 2004 között négy armozit is működtetett Berlinben. Évente megrendezi az emberi jogi témaikkal foglalkozó *One World Berlin* médiafesztivált számos résztvevővel és támogatóval (alapítványok, civil szervezetek, kulturális intézmények). Az *Aktion Mensch* szervezet megbízásából 2006–2007-ben három filmprogramot állított össze a munka, a gazdaság, és a globalizáció témaöréhez.

A **General Public** független művészeti projekttér Berlin-Prenzlauer Bergben. Működtetői kurátorok és képzőművészek, akiknek meggyőződése, hogy a művészeti alkotásban és az aktuális diskurzusban való részvétel közelebb visz a társadalmi és kulturális folyamatok kritikus elemzéséhez és autentikus pozíciók megfogalmazásához, mint a piac és a művészeti folyamatok távolságtartó megfigyelése. 2005-ös alapítása óta a galéria számos kiállítást, bemutatót, vitát és performanszt szervezett, és közben mint nyitott, kollaboratív, kísérleti platform alapozta meg hírnevét. Jelenlegi tevékenysége három önálló programsorozatból – *DISK Sessions*, *LOGE*, *Originalfassung* – valamint alkalomszerűen létrejövő kiállításokból áll.

Az **Artpool Művészeti Központ** aktivista művészeti tevékenységeként értelmezhető «avangárd archívum», mely 1979-ben jött létre. Abban különbözik a hagyományos archívumoktól, hogy nem csak gyűjti azt, ami tőle függetlenül keletkezik, hanem tevékenységével mintegy «előhívja» a dokumentalandó anyagot. Az Artpool működésének folyamatos-ságát kiadványokkal és személyes kapcsolatépítéssel tartja fenn. Alaktató, kommunikatív módon kapcsolódik be folyamatokba, maga is szervez eseményeket. Az archív anyag bővülését projektkiírásokkal, kooperációjával, cserével, a hálózat bővítésével és az információk hálózatban való áramoltatásával éri el. Az archívum a művészettörténeti kutatás tárgyává vált. Az Artpool virtuális tere az interneten: www.artpool.hu.

www.klipzensored.org

Projektleitung D Projektvezető

Natalie Gravener

Träger D Lebonyolító

EYZ Media – Klipzona
Köpenicker Strasse 154, 10997 Berlin

Geschäftsführer Ügyvezető

Andreas Wildfang
www.eyzmedia.de

Weitere Beteiligte További résztvevők

Kodolányi Sebestyén (Balázs Béla Stúdió), Ira Kormannhaus, Sven Barletta, Cuni Ploner, Simon Katalin (Ernst Múzeum), Rupaszov Tamás, Artpool Művészeti Központ (Art Research Center) Budapest, General Public Berlin, Claus Löser (Kino in der Brotfabrik Berlin), Alexander Pehleman

n\osztalgia

Kultur der Erinnerung und Transfiguration

Romantisierung – Subkulturalisierung: zwischen diesen beiden Polen bewegt sich die heutige DDR-Erinnerungskultur aus Perspektive des «gelebten» kollektiven Gedächtnisses, fernab der wissenschaftlichen Aufarbeitung des Realsozialismus. Doch nicht nur in Deutschland prägen die Verklärung der Vergangenheit auf der einen Seite bzw. die Dekonstruktion der hoch aufgeladenen Ost-Symbolik auf der anderen Seite das kollektive Gedächtnis in Bezug auf die sozialistische Ära.

Die Projektgruppe, bestehend aus Plotki, einer Initiative des Berliner Rejs e.V., und dem Budapester Verein Anthropolis, hatte sich deshalb vorgenommen, das Phänomen der Nostalgie in verschiedenen europäischen Ländern zu vergleichen und kritisch zu durchleuchten. Dabei standen Fragen nach Funktion, Trägergruppen, Charakter sowie nach dem Spannungsfeld zwischen offizieller versus privater und nationaler versus allgemein post-sozialistischer Erinnerungskultur im Zentrum der Erkundungen.

Junge Künstler und Autoren aus Ungarn, Deutschland und zahlreichen weiteren Ländern Mittel- und Osteuropas gingen hierzu gemeinsam auf Spurensuche. Sie schlugen Themen für die gemeinsame Diskussion vor und trafen sich anschließend in Zánka, im ehemaligen zentralen Pionierlager am Balaton, zu einem interdisziplinären Seminar.

Die Ergebnisse der theoretisch-künstlerischen Auseinandersetzung sind in der englischsprachigen

n\osztalgia

A szocializmus kulturális emlékezete
és az átalakulás kultúrája

A szocializmus tárgyi és képi világának reneszánsza nem csak Németországban észlelhető a kultikkuszávól tárgyak, filmek, nevezetes helyek és élmények iránti vonzódásban. A jelenség részint a vasfüggöny mögötti élet nyugatról egzotikusnak tűnő hétköznapi kultúrája iránti érdeklődésből, részint pedig egyfajta szelektív emlékezésből fakad, amely a biztonságos és kiszámítható világ iránti nosztalgiából táplálkozik. Ez a revival-effektus nem nélkülözi sem a romantizálás, az idealizálás, a szubkulturalizáció gesztusait, sem pedig a dekonstrukció aspektusát. A mai Németországban az egykori NDK termékeihez, tárgy- és öltözökdéskultúrájához, építészetéhez fűződő viszonyban a kuriozitás, az egzotikum utáni vágyat fedezhetjük fel. A kelet-európai országokban a nosztalgia

Veröffentlichung *Nlosztalgia – Ways of Revisiting the Socialist Past* zusammengeführt und wurden im KÉK in Budapest und im Rahmen einer Ausstellung im Haus Ungarn in Berlin präsentiert. Darüber hinaus sind die Projekte auf der Internetplattform www.nosztalgia.net zugänglich, deren virtuelle *nlosztalgia*-Enzyklopädie als Schlagwortkatalog eine kulturwissenschaftliche Einbettung der Thematik bietet. ☐

Termine Események

2007

27. April – 1. Mai április 27. – május 1.

Seminar und Workshop im ehemaligen Zentralen Pionierlager in Zánka Szeminárium és műhely a volt központi úttörőtáborban

Zánka

14. September szeptember 14.

Nlosztalgia – Ways of Revisiting the Socialist Past Präsentation der Publikation und Abschlussparty a kiadvány bemutatása és projektzáró KÉK – Kortárs Építészeti Központ, Budapest

28. September szeptember 28.

Nlosztalgia

Ausstellungseröffnung, Präsentation der Publikation und Release-Party kiállításmegnyitó, a kiadvány bemutatása és projektzáró Collegium Hungaricum Berlin

Publikation Publikáció

Nlosztalgia – Ways of Revisiting the Socialist Past. Eds.: Rejs e.V., Berlin – Anthropolis, Budapest, 2007. ISBN 978-963-06-2829-7

Projektleitung

Stephanie Endter (*1979) lebt seit 2003 als freie Fotografin und Projektmanagerin in Berlin. Sie studierte Fotografie am Reading College of Art and Design (GB). Als Projektkoordinatorin ist sie im Plotki-Netzwerk tätig. Sie kuratierte z.B. die Ausstellung *Work is Elsewhere*, ein Projekt zur Arbeitsmigration in Mittel- und Osteuropa.

Carmen von Kende (*1978 in New York) absolvierte Osteuropa- und Kommunikationsstudien an der FU Berlin, während des Studiums verbrachte sie einige Semester in Moskau und Paris. Bis 2007 arbeitete sie beim Ost-Ausschuss der deutschen Wirtschaft beim BDI. Bei Plotki engagiert sie sich mit fotografischen Beiträgen und als Kuratorin.

Szabina Kerényi (*1978) lebt in Budapest, wohin sie nach längeren Auslandsaufenthalten (Sofia, Brünn, Kopenhagen) immer gern zurückkehrt. Sie studierte Slawistik und Sozialwissenschaften. Zurzeit arbeitet sie an ihrer Promotion in Soziologie und erforscht urbane soziale Bewegungen. Sie ist im Verein Anthropolis aktiv.

Réka Mán-Várhegyi (*1979, Rumänien) lebt seit 1990 in Ungarn. Sie absolvierte ihr Studium der Soziologie und Ästhetik in Budapest und studierte einige Semester Museumspädagogik in Berlin. Ihr Forschungsinteresse gilt der visuellen Kultur und medialen Repräsentationen. Sie führt Interviews und arbeitet als Autorin und Redakteurin.

Annemarie Oberschmidt (*1976), Mitarbeiterin des Bundesumweltministeriums. Studium der Osteuropa-Studien, Politikwissenschaften und Osteuropäischen Geschichte an der FU Berlin und am Institut für Internationale Beziehungen in Warschau. Sie ist im Plotki-Netzwerk aktiv.

Träger

Rejs e.V. ist ein Netzwerk junger Autoren, Journalisten und Künstler aus Mittel- und Osteuropa mit Sitz in Berlin, die Arbeit des Vereins beruht auf ehrenamtlichem Engagement. Der Verein unterstützt und vernetzt Projekte, Veranstaltungen und Publikationen, die sich auf Basis künstlerischer und kultureller Aktivitäten für multinationale Begegnung und Verständigung einsetzen. Rejs e.V. gibt die Zeitschrift *Plotki* (www.plotki.net) heraus und organisiert Begegnungsseminare und kulturelle Veranstaltungen (Ausstellungen, Filmvorführungen, Kunstaktionen). Die Arbeit des Vereins versteht sich als offen gegenüber anderen Kulturen sowie allen künstlerischen Medien. Der gemeinnützige Verein **Anthropolis**, gegründet 2002 in Budapest, versteht sich als unabhängiges Institut für kulturelle und visuelle anthropologische Forschung und soziale Entwicklung. Sein Ziel ist es, internationale Workshops und offene Foren ins Leben zu rufen, um Diskussionen und Vernetzung zwischen ungarischen und anderen anthropologischen Einrichtungen zu unterstützen. Anthropolis ermutigt Aktivitäten der Entwicklungszusammenarbeit auf lokaler Ebene sowohl in urbanen als auch in ländlichen Gebieten, vor allem in den postsozialistischen Ländern Osteuropas. Anthropolis gibt halbjährlich die Zeitschrift *Anthropos* heraus.

Projektvezetők

Stephanie Endter (*1979) szabadfoglalkozású fotográfus és kultúraszervező, 2003 óta Berlinben él. Fotográfiai tanulmányait a readingi Collage of Art and Design intézetben végezte, Nagy-Britanniában. A Plotki network keretében szervez projekteket. Ő volt a kurátora a *Work is Elsewhere* című kiállításnak, amely a közép- és kelet-európai munkavállalók elvándorlásával foglalkozott.

Carmen von Kende (*1978) a berlini Freie Universität kelet-európai tanulmányok és kommunikáció szakán végzett, egyetemi évei alatt Párizsban és Moszkvában volt ösztöndíjas. 2007-ig a BDI (német vállalatok érdekvédelmi szövetsége) kelet-európai bizottságának kommunikációs munkatársa volt. A Plotki hálózatban fotográfusként és kurátorként vesz részt.

Kerényi Szabina (*1978) Budapesten él, ahova hosszabb külföldi tartózkodásai (Szófia, Brünn, Kopenhagen) után mindig szívesen tér vissza. Szlavistikát hallgatott, társadalomtudományt tanult, jelenleg szociológiából doktorál. A városi társadalmi mozgásokat kutatja. Az Anthropolis Egyesület aktív tagja.

Info Információk

www.nosztalgia.net

Projektleitung D Projektvezetők

Stephanie Endter, Carmen von Kende, Annemarie Oberschmidt

Träger D Lebonyolító

Rejs e.V.
Brunnenstraße 162, 10119 Berlin
www.plotki.net

Projektleitung H Projektvezetők

Kerényi Szabina, Mán-Várhegyi Réka

Träger H Lebonyolító

Anthropolis – Antropológiai Közhasznú Egyesület
Andrássy út 74. fsz. 5., 1062 Budapest
www.anthropolis.hu

Weitere Beteiligte További résztvevők

Carsten Aermes, Blahó Györgyi, Heidi Dommaschke, Esther Draeger, Elisabeth Drescher, Moritz Gathmann, Piroch Kata, Jarek Sierpiński, Anna Voswinckel, Hanna Zeckau

Autoren und Künstler Szerzők és művészek

Antal Balázs, Andy Blättler, Csuday Gábor, Dezső Andrea, Nicole Dietrich, Nicole Doerr, Magda Falska, Frida Baláz, Gagy Ágnes, Lisa K. Grund, Achim Hatzius, Ratházi László, Marlise Huijzer, Mariya Ivancheva, Artyom Kosmarski, Jasna Koteska, Aleksandra Kostuk, Peggy Meinfelder, Paula Muhr, Müller Fruzsina, Florin Poenaru, Neeltje Reijerman, Sárvári Zita, Jörg Frank Seemann, Alnis Stakle, Vladimir Stankovic, Trencsén Alexandra, Isabella Willinger, Tanya Zamirovskaya

Weitere Förderer További támogatók

Nemzeti Kulturális Alap (Ungarischer Nationaler Kulturfonds), Bundeszentrale für politische Bildung, Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR (Eisenhüttenstadt), Collegium Hungaricum Berlin

Lebonyolítók

Az Anthropolis – Antropológiai Közhasznú Egyesület fiatal kulturális antropológusok autonóm társsága, akik az elnevezésből fakadó összefüggéseket (ember – környezet – világ – város – embertudomány) szélesen értelmezve korszerű és alkalmazható kulturális antropológiai ismeretek mentén kívánnak közzéten gondolkodni, kutatni és tevékenykedni. Céljuk egy az állami intézményektől független, velük projektalapon együttműködő, alulról szerveződő antropológiai műhely és operatív hálózat megeremtése. Az egyesület konferenciákat szervez, kulturális projektek létrehozásában vesz részt, és félévente megjelenteti az *Anthropos* című folyóiratot.

Rejs A berlini egyesület tagjai közép- és kelet-európai, illetve a térség iránt érdeklődő szerzők, újságírók és művészek. Az egyesület több országot érintő találkozók, kulturális projektek (szemináriumok, kiállítások, filmvetítések stb.) és publikációk létrehozásában vesz részt. Emellett rendszeresen megjelentetik a *Plotki* című folyóiratot (www.plotki.net). Az egyesület alapításakor a német–lengyel kapcsolatok álltak előtérben, de minden kultúrára és minden művészeti irányzatra nyitottak.

Faulheit. In den Architek- turen des Alltags

Forschungsreisen und Ausstellung

«Faul ist, das zu tun, was man sowieso macht.»
(Hannes Böhringer)

Das Forschungsreise-Projekt *Faulheit. In den Architekturen des Alltags* untersuchte verschiedene Spielarten des Nichtstuns. Nach kurzer Zeit stellt sich überall Alltag ein, in der neuen Wohnung, bei der Arbeit, in einer Stadt oder im Dorf, in Friedens- und Kriegszeiten, im Krankenhaus, im Zuchthaus, im Ferienhotel. Das Neue, Unbekannte verwandelt sich in das Gewohnte, Gewöhnliche. Gewohnheiten entstehen. Wir sind zu faul, sie zu ändern. Das Leben wird langweilig. Im Nichtstun verbirgt sich oft eine stille Renitenz gegen die Zumutungen des gewöhnlichen Lebens, gegen die Vereinnahmung von einer immer mehr fordernden Wirtschaft. Die Faulheit, das zähe Festhalten an Gewohnheiten, verteidigt modernisierungsbedrohte Residuen. Werden sie entdeckt, erscheinen sie nur noch als Rückständigkeiten. Doch das könnte täuschen. Deshalb sollen sie selbst im Spiegel der Trägheit und des Müßiggangs auf dem Feld einer anderen Kultur beobachtet werden.

Nach einem Budapester Workshop und einem Symposium in Braunschweig begaben sich achtzehn Kulturschaffende gut unterrichtet auf Reisen, um die verschiedenen Spielarten des Nichtstuns zu erleben und zu erforschen. Eine Gruppe von Arbeiten experimentierte mit der Modalität und der Intention von Reisen: Beatrix Szörényi benutzte stets die langsamste Zugverbindung, Viola Vahrson streifte nach dem Vorbild der Situationisten durch Ungarn, Städtereisende erlegten sich das Nichtstun in fremden Wohnungen auf und scheiterten aufs Produktivste, während sich Thomas Kapielski mühte, seine Reise gar nicht erst antreten zu müssen. Hannes Böhringer philosophierte – und arbeitete also – während seiner Kur in Wiesenbad und seiner Nachkur in Budapest. Im Gegenzug berichtete József Tillmann mit kulturanthropologisch geschultem Blick aus deutschen Kur- und Wellnessbädern. Dass Orten des Nichtstuns in Budapest und Berlin ein unterschiedlicher Wert beigemessen wird, und dass das Nichtstun Stadträume attraktiv und teuer machen kann, thematisierten Anke Hagemann und Dominika Tihanyi mit kartografischen und typologischen Arbeiten über Müßiggang im öf-

fentlichen Raum; ebenso Katharina Dörr mit ihren auf den Punkt gebrachten Erfahrungen «Verqueckung» nach einem Vergleich privater Refugien. ☐

Restség. A minden napok architektúrájában

Tanulmányutak és kiállítás

«Lustaság azt tenni, amit amúgy is megtennérn.»
(Hannes Böhringer)

A Restség projektben tizennyolc alkotó és kutató indult felfedezőútra, hogy átélje és tudományosan szemügyre vegye a semmittevés különféle módozatait. Rövid idő alatt mindenütt beállt a «hétköznap», új lakásban, munkahelyen, városban vagy falun, békében és háborúban, kórhában, börtönben, üdülőhelyen. Az új ismerőssé, belakottá, megszokottá válik. Szokások alakulnak ki. Lusták vagyunk ahhoz, hogy megváltoztassuk őket. Az élet unalmas lesz. A semmittevésben gyakran csendes ellenállás rejlik a minden napí élet túlzott kívánalmaival, az egyre többet követelő gazdaság felemésző szorításával szemben. A lustaság, a szokások mellett szívós kitartás megőrzi a modernitás fenyegette maradványokat. Ha napvilágra kerülnek, már csak avittságnak tűnnek. Ám ez megtévesztő lehet. Ezért is kell őket a semmittevés és a henyélys tükrében egy másik kultúra közegében megfigyelni.

A kutatók 2007 tavaszán kezdték tanulmányútjait, miután a semmittevés különféle módozatait egy budapesti workshopon és egy Braunschweigben rendezett szimpóziumon elméletben is megvitatták. Az alkotások egy része az utazás körülményeivel és intencióival foglalkozott. Szörényi Beatrix a legrosszabb csatlakozásokat használta úti célja eléréséhez, Viola Vahrson pedig a véletlenre bízta, miként alakul céltalan magyarországi bolyongása. Mások idegen lakásokba költöztek ismeretlen városokban, és semmittevésre kényszerítették magukat. A kibírhatatlan lustálkodás kimondottan produktívnak bizonyult művészetiükben. Thomas Kapielski pedig mindenöt elkövetett, hogy el se kelljen indulnia.

Hannes Böhringer az Érchezegységen töltött gyógyfürdőlés és budapesti utókúrája alatt fogalmazta meg gondolatait ez elrendelt henyélsről. Tillmann József kultúrantropológiai szempontból tanulmányozta a magyar lustaság történeti rétegeit és a német kultúrtörténeti értékkal bíró gyógyfürdőket – szemben a mai wellness-központokkal. Anke Hagemann és Tihanyi Dominika a semmittevés helyeihez rendelt társadalmi értéket vizsgálta Budapesten és Berlinben, valamint feltérképezte a műzsai időtöltés megjelenései formáit a két városban.

A kutatók megfigyeléseinek művészeti megfogalmázásait a *Faulheit – Restség* című kiállítás mutatta be Wolfsburgban és Budapesten. A 2008 januárjában megjelenő könyv a szemináriumok és előadások anyagát is tartalmazza. ☐

2007

9. Februar február 9.

Faulheit. Lust und Last, nichts zu tun

Lustaság. A semmittevés terhe és örömre

Symposium und Workshop szimpózium és műhely

Hochschule für Bildende Künste Braunschweig

30. Mai május 30.

Ende der Faulheit A lustaság vége

Gesprächsrunde beszélgetés

Hochschule für Bildende Künste Braunschweig

2. Juni – 12. August június 2. – augusztus 12.

Faulheit Restség

Ausstellung kiállítás

Kunstverein Wolfsburg

6.–22. September szeptember 6–22.

Faulheit Restség

Ausstellung und Veranstaltungsreihe kiállítás és rendezvénysorozat

MOME Ponton Galéria, Budapest

20. Dezember december 20.

Faulheit Restség

Lesung und Gespräch felolvásás és beszélgetés

Műcsarnok (Kunsthalle), Budapest

Faulheit Restség. Eds.: Viola Vahrson, Hannes Böhringer. Verlag der Buchhandlung Walther König, Köln, 2008. ISBN 978-3-86560-333-3

Magyar Lettre Internationale. Winter/Tél 2007

Projektleitung

Hannes Böhringer (*1948), Philosoph, lebt in Braunschweig. Seit 1975 Lehrtätigkeit im Hochschulwesen (u.a. Westfalen-Lippe, Kassel, Berlin, Paris, Budapest, Wisconsin). 1984 Habilitation. Mitherausgeber der Architekturzeitschrift *Daidalos* (1986–1990). Seit 1995 Professor für Philosophie an der HBK Braunschweig.

József Tillmann (*1957), Philosoph, lebt in Budapest. Er studierte Geschichte und Ästhetik in Debrecen und Budapest. Er ist Dozent an der Moholy-Nagy Universität der Künste in Budapest, Redakteur der Kulturzeitschrift *Pannonhalmi Szemle*. Seine Schriften sind im Internet zugänglich: www.c3.hu/~tillmann.

Viola Vahrson (*1968), Kulturwissenschaftlerin, Kuratorin, lebt in Berlin und Braunschweig. Studium der Kunstgeschichte, Philosophie und Slawischen Literaturwissenschaft in Berlin. Promotion und wissenschaftliche Mitarbeit an der HBK Braunschweig. Sie ist Leiterin und Kuratorin verschiedener kunstwissenschaftlicher Projekte.

Organisation

Hochschule für Bildende Künste Braunschweig (HBK) ist eine international orientierte, künstlerisch-wissenschaftliche Hochschule. Studiengänge: Freie Kunst, Kunst- und Medienwissenschaften, Kommunikationsdesign, Industrial Design sowie Lehramtsstudium Kunst, Gestaltendes Werken und Darstellendes Spiel. Im Zentrum der Studienangebote steht die Freie Kunst; neben den klassischen Gattungen Malerei, Bildhauerei und Druckgrafik sind insbesondere der künstlerische Film, Performance sowie die Neuen Medien gut vertreten. Im Bereich der Forschung ist die HBK über die hier Lehrenden und deren Projekte mit dem internationalen Kunst- und Wissenschaftsbetrieb verbunden.

Der **Kunstverein Wolfsburg** wurde 1959 gegründet und war zunächst vorwiegend ein Ort für Kunst der klassischen Moderne. Seit 1999 hat der Kunstverein ein neues Profil, er versteht sich als eine Plattform, die aktuelle Kunst zeigt und kontroverse Diskussion über diese anregt. Gezeigt werden Ausstellungen und Projekte internationaler, zeitgenössischer Kunst, die meist speziell für den Ort im Schloss oder die Stadt Wolfsburg entwickelt wurden. Das Programm stößt regional und international auf großes Interesse. Die Leitung hat Justin Hoffmann inne.

Die **Moholy-Nagy University of Art and Design** (MOME) Budapest bietet die Studiengänge traditio-

nelles Kunsthandwerk, Architektur, Design und Kommunikationsdesign an. Die Universität hebt die Trennung zwischen angewandter Kunst und bildender Kunst bzw. anderen Kunstformen auf, sie verbindet Praxis und Lehre durch ein differenziertes Lehrangebot, die Nutzung von Werkstätten und der Bibliothek sowie der eigenen Galerie. Die **MOME Ponton Galéria** profitiert von der Vielfalt der künstlerischen Arbeit in den Instituten der Universität. Sie entwickelt ein eigenständiges künstlerisches Programm, wobei sie einmal jährlich die Werke der Absolventen präsentiert und Projekten der Universität Raum gibt. Die Galerie legt großen Wert auf die Präsentation von Design und dessen Kommunikation als identitätsstiftende Kunstform.

Projektvezetők

Hannes Böhringer (*1948) filozófus, 1975 óta főiskolai és egyetemi tanár (Westfalen-Lippe, Kassel, Berlin, Párizs, Budapest, Wisconsin), 1984-ben habilitált, Braunschweigban él. 1986-tól 1990-ig a *Daidalos* című építészeti folyóirat társkiadója. 1995 óta a Braunschweigi Művészeti Főiskola (HBK) professzora, számos művészeti kutatási projekt vezetője.

Tillmann József (*1957) filozófus, Budapesten él. Egyetemi tanulmányait történelem és esztétika szakon végezte Debrecenben és Budapesten.

A Moholy-Nagy Művészeti Egyetem tanára, a *Pannonhalmi Szemle* szekesztője. Írásai a hálón: www.c3.hu/~tillmann.

Viola Vahrson (*1968) kultúrakutató, kurátor, Berlinben és Braunschweigban él. A berlini Freie Universitäten művészettörténetet, filozófiát és szláv irodalmat tanult. Tudományos munkatársként a Braunschweigi Képzőművészeti Főiskolán (HBK) dolgozik, itt is doktorált. Több kulturális és kultúrakutatási projekt vezetője, illetve kurátora.

Szervezők

A **Hochschule für Bildende Künste Braunschweig** (HBK) nemzetközi irányultságú művészeti-tudományos főiskola. Képzési területei: szabad művészet, művészeti- és médiatudomány, kommunikációs design, ipari formatervezés. A tanárképzés területei: művészet, formatervezés és színház. A festészet, szobrászat és grafika mellett különösen hangsúlyos a művészfilm, a performansz és az új médiumok megismertetése. A HBK projektek révén és tanárain keresztül szoros kapcsolatot tart a nemzetközi művészeti és tudományos élettel.

1959-es alapításakor a **Kunstverein Wolfsburg** (Wolfsburgi Művészeti Egyesület) programja a modern művészet alkotásainak gyűjtése és bemutatása volt. 1999 óta a kortárs művészettel és a hozzá kapcsolódó diskurzust állítja tevékenységének középpontjába. A Kunstverein nemzetközi, kortárs művekből rendez kiállításokat, melyek java része e programok számára készült, vagy különleges kapcsolat köti őket Wolfsburghoz. A Kunstverein munkájának mind regionális, mind nemzetközi visszahangja kiváló. Az egyesület vezetője Justin Hoffmann.

A **Moholy-Nagy Művészeti Egyetem** (MOME) a művészkapzs mellett rajztanári képzéssel is hozzájárul a vizuális kultúra színvonalának emeléséhez, továbbá művészeti menedzsereket is képez. Az egyetem a művészeti ágak, illetve az alkalmazott és autonóm művészeteik határainak hagyományos merevségét az oktatás nyitottságával igyekszik feloldani, a MOME iparművészeti szellemi műhely is. A **MOME Ponton Galéria** ad helyet az egyetemen folyósokszínű művészeti munka eredményeinek, a MOME projektjeinek és a végzősök kiállításának. Emellett azonban önálló programjai is vannak. A galéria nagy figyelmet fordít a designra mint identitásformáló művészeti ágra.

Projektleitung D Projektvezetők
Viola Vahrson, Prof. Hannes Böhringer

Träger D Lebonyolító

Hochschule für Bildende Künste Braunschweig
Johannes-Selenka-Platz 1, 38118 Braunschweig
Vizepräsident **Alelnök**
Gerhard Baller
www.hbk-bs.de

Projektleitung H Projektvezető
Prof. Dr. Tillmann József

Träger H Lebonyolító

Moholy-Nagy Művészeti Egyetem (MOME)
(Moholy-Nagy University of Art and Design)
Zugligeti út 9–25., 1121 Budapest
www.mome.hu

Kuratoren Kurátorok

Viola Vahrson, Justin Hoffmann, Halasi Rita Mária
Weitere Institutionen Rész vevő intézmények
Kunstverein Wolfsburg, MOME Ponton Galéria

Reisende Forscher Utazó kutatók

Antal Barbara, Hannes Böhringer, Katharina Dörr, Lisa Domin, Ember Sarolta, Dunja Evers, Gyenis Tibor, Anke Hagemann, Thomas Kapelski, Katrin Koslowski, Kovács Alida, Barbara Sturm, Sugár János, Szatmári Gergely, Szörényi Beatrix, Tihanyi Dominika, Viola Vahrson
Schülerinnen des Theodor-Heuss-Gymnasium Wolfsburg, unter der Leitung von Swantje Kaulfers **A wolfsburgi Theodor Heuss Gimnázium tanulói** Swantje Kaulfers írányításával

Teilnehmer an der Podiumsdiskussion

A pódiumbeszélgetés résztvevői

Bakó Tíhamér, Bakos Gergely, Csányi Vilmos, Wessely Anna, Zeke Gyula, Zsótér László

Referenten des Symposiums A szimpózium előadói

Miriam Cahn, Alia Lira Hartmann, Tom Hodgkinson, Dieter Rammel, Eberhard Straub

Stolpersteine in Ungarn

Kunstaktion und Diskussion

Stolpersteine in Ungarn war ein Angebot zum kulturellen Dialog über den verantwortungsvollen gesellschaftlichen Umgang mit Erinnerung und Vergessen. Dazu erhielten die Initiatoren eine Förderung durch Bipolar.

Aus europäischen Städten und Dörfern verschwanden zwischen 1941 und 1945 Millionen von Menschen – Juden, Sinti, Roma und andere Verfolgte des Naziregimes – und sie verschwanden spurlos. Der Kölner Künstler Gunter Demnig macht durch seine engagierte Kunstaktion *Stolpersteine* Spuren der einzelnen Opfer wieder sichtbar: Auf kleinen Messingtafeln graviert er die Namen, die Geburts- und Todestaten der Deportierten und lässt sie in den Bürgersteig ein, direkt vor dem Hauseingang der letzten noch von ihnen selbst gewählten Wohnstätte. Indem sie den jeweiligen Ausgangspunkt der nationalsozialistischen Verfolgung markieren, werfen die *Stolpersteine* Fragen nach der Täter- und Mittäterschaft auf. Dennoch gründet das Projekt auf den Prinzipien der gesellschaftlichen Akzeptanz und des Engagements. Ein *Stolperstein* wird dann verlegt, wenn Einzelne oder Gruppen – etwa Schulklassen – eine kostenpflichtige Patenschaft übernehmen. Seit 1997 sind so rund 12.500 *Stolpersteine* verlegt worden.

Auf Initiative von Ágnes Berger hat die Budapester Galerie 2B Gunter Demnig eingeladen, die *Stolpersteine* in Ungarn vorzustellen. Eine Dokumentationsausstellung, ein Vortrag des Künstlers und Podiumsdiskussionen ungarischer und deutscher Experten bereiteten die Verlegung der ersten *Stolpersteine* in kleineren und größeren Orten in Ungarn vor. Nach 50 Steinverlegungen ist die Bilanz positiv: Vielerorts wurde die Recherche nach den Opfern und anschließend die Steinverlegung durch einzelne Personen vor Ort – Historiker, Lehrer, Archivare – und durch loka-

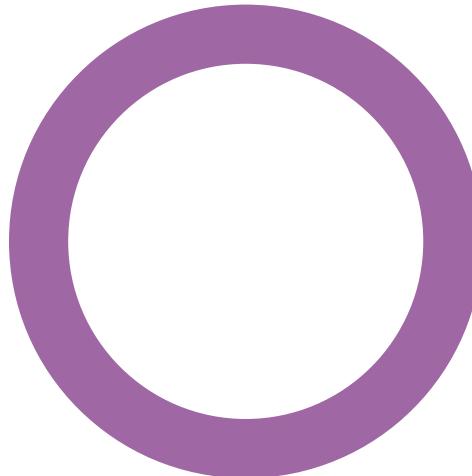
le Organisationen unterstützt. Die Regionalverwaltungen genehmigten die Steinverlegungen und wirkten vielerorts mit. Vor allem in kleineren Orten wie Újfehértó, Nagykőrös oder Makó erhielt die Aktion viel Beachtung, hier kam es bei den Steinverlegungen zu anregenden Begegnungen zwischen Zeitzeugen und jüngeren Menschen. Wo das Bipolar-Projekt aufhört, setzt nun eine zivilgesellschaftliche Initiative an. ☀

Stolpersteine – Emlékező macskakövek Magyarországon

Művészeti akció és dialógus

A projekt a társadalmi emlékezés felelősségéről folyó aktuális magyarországi vitába kívánt bekapcsolónyi, sazt új elemekkel gazdagítani egy német–magyar párbeszéd keretében.

Európa városaiból és falvaiból 1941 és 1945 között emberek milliói tűntek el – zsidók, romák és a nemzetiszocializmus más üldözöttei – szinte nyom nélkül. Gunter Demnig kölni művész kezdeményezése, a *Stolpersteine* (szó szerint «botlató» kövek), ezeket a hiányzó nyomokat teszi láthatóvá. Demnig betonkockára applikált rézáblákból vési az elhurcoltak nevét, születésük és deportálásuk időpontját, meggylkolásuk helyszínét. A macskakőhöz hasonlító *Stolperstein* emléktáblaként az áldozat utolsó lakhelyének

Termine Események

2007

26. April április 26.

Einführender Vortrag von Gunter Demnig, Podiumsdiskussion Gunter Demnig ismertető előadása, podiumbeszélgetés Goethe-Institut Goethe Intézet, Budapest

27. April április 27.

Erste Steinverlegung durch Gunter Demnig in Budapest Gunter Demnig elhelyezte az első Emlékező macskaköveket. Ráday utca, Budapest

27. April – 2. Juni április 27. – június 2.

Stolpersteine Emlékező macskakövek
Dokumentationsausstellung dokumentációs kiállítás

2B Galéria, Budapest

18.–22. Juni június 18–22.

Verlegung von *Stolpersteinen* durch Gunter Demnig in Ostungarn Gunter Demnig Emlékező macskaköveket helyezett el az Alföldön. Budapest, Nagykőrös, Szolnok, Kiskunhalas, Szeged, Makó, Újfehértó, Mátészalka, Kisvárda

27.–30. August augusztus 27–30.

Verlegung von *Stolpersteinen* durch Gunter Demnig in Westungarn Gunter Demnig Emlékező macskaköveket helyezett el a Dunántúlon. Balatonfüred, Nagykanizsa, Zalaegerszeg, Szombathely, Pécs

27. Oktober 2007 – 13. Januar 2008

Stolpersteine. Gunter Demnig und sein Werk
Gunter Demnig életműve
Dokumentationsausstellung dokumentációs kiállítás
NS-Dokumentationszentrum der Stadt Köln

Unser besonderer Dank gilt dem Historiker Dr. László Karsai für die ehrenamtliche fachliche Beratung des Projektes. Külön köszönet illeti Dr. Karsai László történészt, a magyarországi akció mentorát.

Publikation Publikáció

Emlékező macskakövek Magyarországon 2007. Dokumentáció.
Stolpersteine in Ungarn 2007. Dokumentation.
Ed.: Zsolt Urbancsok, Ágnes Berger & 2B Galéria, Budapest 2007
ISBN 978-963-86977-3-8

Der Künstler und die Projektleiter

Gunter Demnig (*1947), Bildhauer, initiierte und setzt das Erinnerungsprojekt *Stolpersteine* seit 1993 um. Studierte Kunstpädagogik, Freie Kunst und Industrial Design in Berlin und war danach im Bereich Denkmalsanierung, Planung, Bauleitung tätig. Zahlreiche Aktionen und Ausstellungen seit 1980.

Ágnes Berger (*1975), Psychologin und Kulturmanagerin, Initiatorin der Präsentation der Stolpersteine in Ungarn. Sie studierte politische Psychologie in Hamburg. Zurzeit arbeitet sie an künstlerischen und wissenschaftlichen Projekten am Berliner Collegium Hungaricum. Sie schreibt über nationale Identität, Erinnerungskultur und -politik in ungarischen und deutschsprachigen Publikationen.

László Böröcz (*1965), Galerist. Nach dem Abitur lernte er Glasermeister und nahm Gesangunterricht. Zwischen 1998 und 2006 sang er auf verschiedenen Bühnen die Tenorrollen in mehreren Opern. Von 2002 bis 2004 drehte er Dokumentarfilme. Seit 2002 ist er Leiter und Kuratoriumsvorsitzender der Galerie 2B in Budapest.

Werner Jung (*1954) studierte Geschichte, Germanistik und Psychologie in Köln und war danach als wissenschaftlicher Mitarbeiter des NS-Dokumentationszentrums der Stadt Köln tätig, dessen Direktor er seit 2002 ist.

Träger

Die **2B** Non-Profit-Galerie für zeitgenössische Kunst wurde 2002 vom Bruderpaar András und László Böröcz in einer Privatwohnung eröffnet. Im Oktober 2006 bezog sie ihre neuen Räumlichkeiten in der Ráday utca (Budapester Innenstadt). Die Betreiber glauben daran, dass kulturelle Erneuerung durch die Interaktion der Gattungen und aus Experimenten an den Grenzgebieten der Kunst entsteht. Im Programm spielen die thematischen Gruppenausstellungen eine herausragende Rolle. Sie bieten Künstlern aus verschiedenen Ländern und mit unterschiedlichen kultu-

rellen Hintergründen die Gelegenheit für Dialoge und gemeinsames Denken. Die Kunstausstellungen der Galerie berühren oft soziale, politische und erinnerungspolitische Themen, so die Ausstellungen *Waldsee 1944, Zigeunerportraits, Bildhauer – begrabene Bilder 1956*. Während der Laufzeit von Bipolar haben mehrere Projekte die Galerie als exponierten und engagierten Veranstaltungsort für sich entdeckt.

Das **NS-Dokumentationszentrum** zur Erforschung der Geschichte des Nationalsozialismus in Köln wurde im Jahr 1988 von der Stadt Köln eingerichtet. 1995 beschloss der Stadtrat den Umbau des EL-DE-Hauses, wo seit Juni 1997 die Einrichtung und insbesondere ihre Dauerausstellung Köln im Nationalsozialismus untergebracht sind. Das Haus ist nicht nur Ausstellung- und Veranstaltungsort, sondern auch eine Forschungs- und Bildungseinrichtung. Die sich aus dieser Funktion ableitenden Aufgaben und Angebote sind vielfältig und reichen von einer Spezialbibliothek über Medien- und Arbeitsräume bis hin zur wissenschaftlichen Dokumentation all dessen, was die NS-Zeit in Köln mit sich brachte. Das NS-Dokumentationszentrum begleitet das *Stolpersteine*-Projekt von Gunter Demnig durch die Dokumentation der Kölner Holocaust-Opfer und deren Gedenksteine seit über 10 Jahren.

A művész és a projektvezetők

Gunter Demnig (*1947) szobrászművész, a *Stolpersteine* művészeti akció és társadalmi dialógus kezdeményezője és kivitelezője 1993 óta. Művészpedagógiát, képzőművészettel és iparművészettel tanult Berlinben, majd műemlék-restaurátorként, építésvezetőként dolgozott. Nevéhez 1980 óta számos akció és kiállítás fűződik.

Berger Ágnes (*1975) pszichológus, kultúrmenedzser, az *Emlékező macskakövek (Stolpersteine)* magyarországi bevezetésének ötletgazdája és vezetője. Egyetemi tanulmányait a hamburgi egyetem politikai pszichológia szakán végezte. Berlinben él, művészeti és tudományos programok kurátora, szervezője. A nemzeti identitástudat, illetve az emlékezéskultúra téma körében kutat és publikál németül, valamint magyarul. Jelenleg a berlini Collegium Hungaricum munkatársa.

Böröcz László (*1965) galerista. Érettségi után üvegműves szakképesítést szerzett, majd énekelni tanult. 1998 és 2006 között több opera tenor szerepét énekelte. 2002 és 2004 között dokumentumfilmeket rendezett. 2002 óta a budapesti 2B Galéria vezetője, a 2B Alapítvány kuratóriumi elnöke.

Werner Jung (*1954) történelmet, germanisztikát és pszichológiát hallgatott Kölnben. Ezután a kölni NS-Dokumentationszentrum tudományos munkatársaként dolgozott. 2002 óta az intézmény igazgatója.

Lebonyolítók

A budapesti **2B** kortárs képzőművészeti galériát Böröcz András és Böröcz László alapította 2002 februárjában. A galéria 2006 júliusáig egy óbudai lakásban működött. 2006 októberében a Ráday utcába költözött. Programjában kiemelkedő szerep jut a tematikus magyar és nemzetközi csoportos kiállításoknak. Ezek lehetőséget nyújtanak a különböző országokból érkezett, változatos kulturális háttérrel rendelkező művészeknek a párbeszédre és együtt gondolkodásra. A Böröcz fivérek hisznek abban, hogy a kultúra folytonos fejlődésének, megújulásának egyik lehetősége útja a műfajok közti átáradás megeremtésekben, a művészletek határterületein létrejövő izgalmas, újszerű kísérletek integrálásában rejlik. A 2B kiállításai gyakran társadalmi, politikai, illetve emlékezéspolitikai téma körének érintettsége: *Waldsee 1944, Cigány portrék, Szobrászok – eltemetett képek 1956*. A Bipolar más projektekjei is partnerre, illetve kiállítóhelyre találtak a 2B Galériában.

A kölni **NS-Dokumentationszentrum** emlékhelyként, kutatási és oktatási központként működik, célja a nemzetiszocializmus kölön történetének kutatása. A centrumot 1988-ban alapította Köln városa. 1997-ben az átépített EL-DE házba (volt Gestapo börtön) költözött. Itt látható állandó kiállítása *Köln a nemzetiszocializmusban* címmel. A központ tevékenységi köré: dokumentálás, adatbázisépítés, saját kiadványok megjelentetése, oral history interjúk, fotók és dokumentumok gyűjtése, könyvtári szolgáltatások. Ezen kívül a kezdetektől kíséri Gunter Demnig *Stolpersteine* akcióját Kölnben, és dokumentálja a kölni áldozatok sorsát és emlékköveit.

Info Információk

Stolpersteine ist eine Kunstaktion von Gunter Demnig. A Stolpersteine Gunter Demnig művészeti kezdeményezése.

www.macsako.hu

Projektleitung D Projektvezetők

Berger Ágnes, Dr. Werner Jung

Träger D Lebonyolító

NS-Dokumentationszentrum der Stadt Köln

Appellhofplatz 23–25, 50667 Köln

www.museenkoeln.de/ns-dok

Projektleitung H Projektvezető

Böröcz László

Träger H Lebonyolító

2B Alapítvány

Ráth György u. 8. II. 3., 1123 Budapest

www.pipacs.hu/2b

Weitere Beteiligte További résztvevők

Vajda Júlia, Szabó Alida, Dörte Franke

Helfer vor Ort A kölötételeket elősegítették

Karsai László, Toronyi Zsuzsa (Budapest), Feldmájer Lívia,

Feldmájer Sándor (Nagykörös), Raáb András, Végső István (Kiskunhalas), Berman Dávid, Csósz László (Szolnok),

Jeney Ferenc, Nyéki Károly (Mátészalka), Juhász J. Pál, Lednitzky András, Markovits Zsolt (Szeged), Urbancsok Zsolt

(Makó), Daróczy Ágnes, Kovács Sándor (Újfehértó), Nagypál Béla, Néző István (Kisvárda), Pásztor Ágnes,

dr. Stark András, ifj. Vámosi Gyula (Pécs), Cserép László,

dr. Olti Ferenc, Zafir Dániel (Balatonfüred), Lévai Péterné,

dr. Székely István, (Nagykanizsa), dr. Balázs Edit, Eck-Varga

Zsuzsanna (Szombathely), Németh László, Preisz József, Siklósi Vilmos (Zalaegerszeg) –

sowie die jeweiligen Stadtverwaltungen

valamint az érintett városok önkormányzatai.

Weiterer Förderer További támogató

Nemzeti Kulturális Alap (Ungarischer Nationaler Kulturfonds)

Die ungarische Revolution von 1956

Kontext – Wirkung – Mythos
Internationale Konferenz

In der offiziellen Erinnerungspolitik der Ära Kádár wie auch in den anderen Ländern des Ostblocks wurden die Ereignisse von 1956 verdrängt, weitestgehend tabuisiert oder als Konterrevolution interpretiert. Gegen diese Deutung richtete sich die inoffizielle Tradierung des Aufstands innerhalb der ungarischen Emigration und der Opposition im Lande. Nach dem Umbruch von 1989/90 wurden die Ereignisse des Jahres 1956 in Ungarn zum Gegenstand heftiger innenpolitischer Kontroversen, die teilweise bis in die Gegenwart andauern.

Die internationale Konferenz *Die ungarische Revolution 1956: Kontext – Wirkung – Mythos* stellte neuere Forschungsergebnisse insbesondere zur Wirkungs- und Rezeptionsgeschichte dieses Schlüsselereignisses der ungarischen Geschichte vor. Die traditionelle politikgeschichtliche Perspektive auf die Ereignisse wurde durch sozial- und kulturgeschichtliche Ansätze erweitert. Die Tagung nahm den 50. Jahrestag des Aufstandes zum Anlass, um nach dessen Stellenwert in der europäischen Erinnerungslandschaft zu fragen. ☐

Pressestimmen

Eberhard Straub, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, über einen ideengeschichtlichen Wirkungsstrang: «In der idyllischen Bundesrepublik – die KPD war gerade verboten, auch zur Zufriedenheit der SPD und der Gewerkschaften – fand man sich im schroffen Antikommunismus bestärkt. (...) Über Umwege hängen die linken Diskussionen in Westeuropa gleichwohl mit Ungran 1956 zusammen. Denn ein Minister von Imre Nagy, der Philosoph Georg Lukács, wurde gleich nach 1956 im Westen wiederentdeckt.»

Cornelius Wüllenkemper, *Süddeutsche Zeitung*, schreibt zur Konferenz: «Im fünfzigsten Jahr nach dem Aufstand wird deutlich, dass die Ungarn bei der Aufarbeitung der eigenen Geschichte ganz am Anfang stehen. Es darf als Erfolg gelten, dass man in Berlin zu einem Dialog gefunden hat. Die verschiedenen Deutungsmuster des ungarischen Aufstandes werden heute dazu benutzt, das jeweils vertretene Welt- und Geschichtsbild zu rechtfertigen.»

Az 1956-os magyar forradalom

Kontextus – hatás – mítosz
Nemzetközi konferencia

A Kádár-korszak Magyarországán és a keleti blokk többi államában az emlékezés hivatalos doktrínája szerint minden megtettek, hogy a társadalom elfelejtse az 1956-os eseményeket. A forradalmat tabunak nyilvánították vagy ellenforradalomként kezelték. Ezzel az irányított folyamattal szállt szembe a magyar emigráció és a magyarországi ellenzék a forradalom emlékének ápolásával. Az 1989–90-es rendszerváltás után az 1956-os magyarországi események heves belpolitikai csatározások témájává váltak, és az akkor kezdődött viták ma is tartanak.

Az 1956-os magyar forradalom: kontextus – hatás – mítosz című nemzetközi konferencia új kutatási eredményeket ismertetett a magyar történelemnek erről a kulcsfontosságú eseményéről, elsősorban hatás- és befogás-történeti szempontból. Az előadások a hagyományos politikatörténeti perspektíván túl társadalom- és kulturtörténeti szempontból is vizsgálták az eseményeket. A konferencia az évforduló alkalmából kísérletet tett arra, hogy a forradalmat történelmi jelentőségének megfelelően helyezze el az európai emlékezkultúrában. ☐

Sajtóvisszhang

Eberhard Straub (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*) eszmetörténeti összefüggéseket regisztrált: «Az idillikus Nyugat-Németországban – a KPD épp be volt tiltva, az SPD és a szakszervezetek nagy megelégedésére – széles körben igazolásra talált a merev antikommunizmus. (...) Mindamellett a nyugat-európai baloldal vitáj kerülő utakon a magyar 1956-tal függnek össze: Nagy Imre egyik miniszterét, Lukács György filozofust ugyanis Nyugaton 1956 után fedezték fel újra.»

Cornelius Wüllenkemper (*Süddeutsche Zeitung*) írta a konferenciáról: «A felkelés ötvenedik évfordulóján világosan látható, hogy a magyarok a saját történelük feldolgozásában még a kezdeteknél tartanak. Sikernek tekinthető, hogy Berlinben párbeszéd alakult ki. A magyar forradalom különböző értelmézeit ma arra használják a vitázók, hogy saját világképüket és történelemfelfogásukat igazolják velük.»

2006

4. Oktober október 4.

Konferenzeröffnung – Podiumsdiskussion

A konferencia nyitó rendezvénye – podiumbeszélgetés

Prof. Dr. Kende Péter, Dr. Gerd Koenen, Dr. Adam Krzeminski

Moderation moderátor

Franziska Augstein

Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Berlin

5.–6. Oktober október 5–6.

Ungarn 1956: Kontext – Wirkung – Mythos

Konferenz konferencia

Französischer Dom, Berlin

Co-Veranstalter

Das **Zentrum für Zeithistorische Forschung (ZZF)** mit Sitz in Potsdam ging 1996 aus dem Forschungsschwerpunkt Zeithistorische Studien (FSP) hervor, der von einer Tochtergesellschaft der Max-Planck-Gesellschaft ab 1992 aufgebaut worden war. Im Mittelpunkt der wissenschaftlichen Arbeit des ZZF stehen die vergleichende Erforschung der Geschichte der Sowjetischen Besatzungszone und der DDR, der Diktaturenvergleich mit dem Nationalsozialismus und mit den Staaten Mittelost- und Osteuropas sowie die deutsch-deutsche Beziehungsgeschichte. Dabei kooperiert das Zentrum eng mit den benachbarten Hochschulen, insbesondere der Universität Potsdam. Das ZZF wird durch das Land Brandenburg (Grundausstattung und Personal) und die Deutsche Forschungsgemeinschaft (Projekte) finanziert. Das ZZF trägt über die Forschungsarbeit hinaus mit öffentlichen Vortragsreihen, Konferenzen und Workshops auch zur historisch-politischen Aufklärung und zur öffentlichen Diskussion um zeithistorische Themen bei. Das Institut gibt eine eigene Publikationsreihe *Zeithistorische Studien* im Böhlau-Verlag heraus (inzwischen 20 Bände). Darüber hinaus erscheint seit 1994 im ZZF das *Potsdamer Bulletin für Zeithistorische Studien*, in dem neben wissenschaftlichen Beiträgen auch Rezensionen und Nachrichten aus der Arbeit des Instituts publiziert werden.

Die **Stiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur** wurde 1998 auf Beschluss des Deutschen Bundestages als bundesunmittelbare Stiftung eingerichtet. Sie fördert und berät Projekte der gesellschaftlichen Aufarbeitung, privater Archive, der Wissenschaft und der politischen Bildung. Sie trägt zur Sicherung und Sammlung von Materialien und Dokumenten aus Widerstand und Opposition gegen die SED-Diktatur bei, fördert die internationale Zusammenarbeit bei der Aufarbeitung von Diktaturen und vergibt Stipendien und Preise. Die Stiftung meldet sich mit eigenen Publikationen und Veranstaltungen in der öffentlichen Debatte zu Wort. Ihre Geschäftsstelle versteht sich als Mittlerin zwischen gesellschaftlicher Aufarbeitung, Wissenschaft, Politik, Medien und Öffentlichkeit. In der Stiftung entstehen ein Archiv und eine wissenschaftliche Spezialbibliothek, in denen u.a. Zeugnisse von Widerstand und Repression gesammelt und als historisches Quellenmaterial zugänglich gemacht werden.

Partnerintézmények

A **Zentrum für Zeithistorische Forschung (ZZF)**, a potsdami székhelyű kortörténeti kutatóközpont, 1996-ban alakult a Max Planck Társaság 1992-ben alapított kutatási csoportjából önálló intézménnyé. A ZZF tudományos munkájának főbb területei: a szovjet befolyási övezet és az NDK összehasonlító történeti kutatása, a diktatúrák összehasonlító elemzése (összevetés a nemzeti szocializmussal, illetve más közép- és kelet-európai országokkal) és a két német állam kapcsolatainak története. Az intézmény fenntartója Brandenburg Tartomány, kutatási projekteit a Deutsche Forschungsgemeinschaft (német kutatási szövetség) finanszírozza. Az intézet szorosan együttműködik a környező egyetemekkel, rendezvényeivel (konferenciák, előadássorozatok, workshopok) hozzájárul egyes kortörténeti kérdések nyilvános vitájához, azok politikai vonatkozásainak megismeretéshöz. A Böhlau Kiadónál jelenik meg a ZZF kortörténeti tanulmányainak sorozata (immár 20 kötet). Rendszeres kiadványa, a *Potsdamer Bulletin für Zeithistorische Forschung* tanulmányokat, recenziókat és kutatási híreket közöl.

www.ungarn1956.de

Themen der Konferenz

[A konferencia téma](#)
Über die Schwierigkeiten, Revolutionen zu erinnern
[A forradalmakra való emlékezés nehézségeiről](#)
Kontext einer gescheiterten Revolution
[Egy elbukott forradalom kontextusa](#)
Medien und Aufstände [Média és felkelések](#)
Repression und Flucht [Elnyomás és menekülés](#)

«Normalisierung»/Restaurierung «Normalizáció»/Restauráció

Ungarn 1956 und die europäische Linke

1956 és az európai baloldal

Bilder – Literatur – Mahnmale [Képek – Irodalom – Emlékművek](#)
Wandel der Erinnerung an die Aufstandstraditionen

Változások a forradalmi hagyományok emlékezetében

[Wissenschaftliche Leitung](#) [Tudományos főmunkatársak](#)

Jürgen Danyel, Hans-Hermann Hertle, Ulrich Mährlert

Veranstalter

[Lebonyolító](#)
ZZF – Zentrum für Zeithistorische Forschung, Potsdam
Am Neuen Markt 1, 14467 Potsdam

www.zzf-pdm.de

Co-Veranstalter

[Partnerintézmények](#)
Stiftung Aufarbeitung der SED-Diktatur, Collegium Hungaricum Berlin

Referenten und Moderatoren

[Előadók és moderátorok](#)
Ulrike Ackermann, Federigo Argentieri, Franziska Augstein, Richard Cummings, Wolfgang Eichwede, Bernd Faulenbach, Fehéri György, Andrea Genest, Thomas Großböting, Mariana Hausleitner, Lukasz Kamiński, Kender Péter, Árpád von Klimo, Adam Krzeminski, Gerd Koenen, Heino Nyssönen, Andreas Oplatka, Pető Andrea, Patrice Potrus, Rainer M. János, Rasky Béla, Krzysztof Ruchniewicz, Martin Sabrow, Schmidt Mária, Werner Schwarz, André Steiner, Bernd Stöver, Stefan Troebst, Oldřich Tůma, Ungváry Krisztián, Hermann Wentker, Manfred Wilke, Zipernovszky Kornél

A **Stiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur** feleladata az NDK-beli diktatúra feldolgozásának elősegítése. A szövetségi szinten működő alapítványt 1998-ban törvényi rendelkezés alapján hozták létre. Civil társadalmi szervezeteknek, magánarchívumoknak, tudományos és politikai nevelési intézményeknek nyújt támogatást projektjeik megvalósításához, és támogatja a diktatúrák feldolgozását célzó nemzetközi együttműködéseket. Ösztöndíjjakkal és díjakkal ösztönzi a kutatást. Az alapítvány kiadványaival és rendezvényeivel aktívan részt vesz a társadalmi diskurzusban. Kapcsolati irodája kommunikációs és közvetítői szerepet lát el a nyilvánosság, a társadalmi szervezetek, a tudomány, a politika és a média között. Az alapítvány szakkönyvtára és archívuma többek közt az ellenállás és a represszió dokumentumait, forrásanyagat gyűjti és teszi hozzáférhetővé a történeti kutatás számára.

Deutsche in Ungarn – Ungarn in Deutschland

Europäische Lebenswege
Kulturhistorische Ausstellung

Weniger die Geschichte Ungarns und Deutschlands im Kontakt und Konflikt miteinander als vielmehr persönliche Geschichten standen im Blickpunkt der Ausstellung. Es waren die Lebenswege von 22 Menschen, vom Hochmittelalter bis zur Gegenwart, die veranschaulichten, dass das Wandern zwischen den Welten, Sprachen und Kulturen beides bedeutet: Lust und Last.

Die Ausstellung erzählte die Geschichte von Menschen, die ihr Glück im jeweils anderen Land suchten. So die des Mecklenburger Bonboniers Friedrich Stühmer. 1868 in Ungarn angesiedelt, besaß er 1883 schon die größte Schokoladenfabrik des Landes. Es kamen Wissenschaftler wie der Physiker Loránd Eötvös vor, die den Wechsel für ihr berufliches Fortkommen nutzten, oder Künstler wie László Moholy-Nagy, die ihre Chance in der Auseinandersetzung mit neuen Tendenzen außerhalb ihrer gewohnten Umgebung suchten und fanden. Oft waren es jedoch weltpolitische Ereignisse, die die individuellen Lebenspläne erschütterten.

Die Darstellung von Schicksalen, die von politischen Umbrüchen des 20. Jahrhunderts geprägt sind, führte zugleich mitten in aktuelle gesellschaftliche Debatten über Identität, Vertreibung und Ausgrenzung in Ungarn wie in Deutschland. Der spätere Filmproduzent Gyula Trebitsch wurde 1944 in ein KZ deportiert, ebenso Imre Kertész, Literaturnobelpreisträger von 2002. Beide überlebten; Trebitsch entschied sich für ein Leben in Hamburg, Kertész kehrte nach Budapest zurück. Die ungarndeutsche Bäuerin Elisabeth Müller entkam 1944 nur knapp der Russland-Deportation. Joschka Fischers Eltern wurden 1946 aus ihrem Heimatort bei Budapest vertrieben. In der Ausstellung standen diese Schicksale nebeneinander und wollen wahrgenommen und bewahrt werden. Doch sie sollten vor allem privat und öffentlich diskutiert werden.

Sieben Kulturinstitutionen Deutschlands und Ungarns konzipierten gemeinsam die Wanderausstellung, die in Ulm, Berlin, Budapest und in Pécs

zu sehen war. Die letzte Station im Süden Ungarns wurde zum letzten Verbleib der Ausstellung: Der Kunstverein Nikolaus Lenau übernahm die Schau und wird sie in seine Bildungs- und Aufklärungsarbeit integrieren. ☐

Németek Magyarországon – magyarok Németországban

Európai életutak
Kultúrtörténeti vándorkiállítás

A középkortól a jelenkorig nyolc évszázadon átívelő kultúrtörténeti tárlat egyéni sorsokat állított a középpontba. Huszonkét életúton keresztül ábrázolta az országok, kultúrák és nyelvek közötti migráció sokféle vetületét. A kiállítás németek és magyarok élettörnéseinél beszél el, akik a másik országban keresték és találták meg szerencséjüket, mint Friedrich Stühmer mecklenburgi cukrászmester, aki 1868-ban Budapesten telepedett le, és 1883-ra Magyarország legnagyobb csokoládégyárának tulajdonosa lett. Számos tudós és művész használta ki az átjárhatóság lehetőségeit. Eötvös Loránd fizikus, a nagy hagyományú budapesti egyetem névadója, 1870-ben Heidelbergben szerzett diplomát. Moholy-Nagy Lászlót mint a német Bauhaus művészét ismerte meg a világ.

Olyan életpályák bemutatásával, amelyeket drámaian meghatároztak a XX. század történelmi megárazkodtatásai, a kiállítás aktuális társadalmi viták közepébe vezetett. A későbbi filmproducer, Trebitsch Gyulát 1944-ben deportálták, éppúgy, mint a későbbi Nobel-díjas írót, Kertész Imrétt. Mindketten túlélték a holokausztot. Trebitsch 1945 után Hamburgban maradt, Kertész visszatért Budapestre. Elisabeth Müller, egy magyarországi sváb parasztasszony 1944-ben alig kerülte el a szovjet deportálást. A későbbi német külügymíniszter, Joschka Fischer szüleiit 1946-ban Németországba telepítették ki otthonukból, egy Budapest környéki kis településről. A kiállításon ezek és más élettörténetek kaptak helyet és figyelmet.

Az összeállítás vitára készítet és emlékezett. Többek között arra, hogy a nemzetállam keretei és korlátai között gondolkodásunk történetileg fiatal és nem magától értetődő. A hét német és magyar múzeum által közösen létrehozott tárlat Ulmot, Berlint és Budapestet érintő körútjának utolsó állomásán, Pécsen marad: a Lenau Ház kultúrtörténeti programjához nyújt segítséget az egyéni sorsokat történelmi kontextusba helyező gyűjtemény. ☐

Ausstellungstermine A vándorkiállítás állomásai

2006

9. Juli – 8. Oktober július 9. – október 8.
Donauschwäbisches Zentralmuseum (DZM), Ulm
27. Oktober – 7. Januar 2007 október 27. – 2007. január 7.
Museum Europäischer Kulturen, SPK, Berlin

2007

20. Januar – 20. März január 20. – március 20.
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
29. März – 17. Juni március 29. – június 17.
Janus Pannonius Múzeum, Pécs

Anschließend ist die Ausstellung in den ständigen Bestand des Lenau Hauses in Pécs übergegangen. A tárlat anyagát a pécsi Lenau Háznak adományozták a vándorkiállítást szervező múzeumok.

Deutsche in Ungarn. Ungarn in Deutschland. Europäische Lebenswege. Németek Magyarországon. Magyarok Németországban. Európai életutak. Ed.: Henrike Hampe, Stiftung Donauschwäbisches Zentralmuseum, Ulm, 2006. ISBN10 3-88294-369-6, ISBN13 978-3-88294-369-6

Koordination

Das **Donauschwäbische Zentralmuseum Ulm** (DZM), behandelt die Geschichte der Donauschwaben, beginnend mit der Ansiedlung deutscher Bauern und Handwerker im Ungarn des 18. und 19. Jahrhunderts. In 26 Abteilungen zeigt die Dauerausstellung *Räume, Zeiten, Menschen* das Leben der deutschen Minderheit in der Vielvölkerregion Südosteuropa. Das Museum präsentiert zudem wechselnde Ausstellungen zu einzelnen Themen und Regionen.

Beteiligte Museen

Das **Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa** wurde 1989 in Oldenburg gegründet. Seine Aufgaben sind die Erforschung, Darstellung und Weiterentwicklung von Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa sowie die Beratung der Bundesregierung. Das Bundesinstitut gibt seit 1992 eine wissenschaftliche Monographienreihe und ein Jahrbuch heraus.

Die **Direktion der Museen des Komitates Baranya, Janus Pannonius Museum** verwaltet ein Netz zahlreicher Museen in der Umgebung von Pécs und funktioniert als Forschungsstelle der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Zur Direktion gehören unter anderen: Zsolnay Museum, Vasarely Museum, Amerigo Tot Museum, Moderne Ungarische Gemäldegalerie, Csontváry Museum und die Ethnografische Sammlung.

Magyar Nemzeti Múzeum – das Ungarische Nationalmuseum, eröffnet 1847, beherbergt die bedeutendste historische Sammlung des Landes. Ab den 1870er Jahren wurden historische Fachsammlungen in neue Institutionen ausgewandert: So entstanden eigenständige Museen für Kunsthandwerk, Bildende Künste, Ethnographie, Naturkunde sowie die Nationalbibliothek.

Das **Museum Europäischer Kulturen** ging 1999 aus der Vereinigung des Museums für Volkskunde mit der Europäischen Sammlung des Ethnologischen Museums hervor, eine der weltweit größten Sammlungen

europäischer Kulturgeschichte (ca. 270.000 Objekte). Schwerpunkt: die europäische Alltagskultur vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Aktivitäten: Sonderausstellungen und jährliche Kulturtage zu einzelnen Regionen und Ländern. Am Museum ist eine Koordinationsstelle Mittel- und Osteuropa angesiedelt.

Das ungarische Museum für Technik, **OMM**, besteht seit über 30 Jahren ohne eigene Ausstellungsräumlichkeiten in Budapest. Sammlungen: Nachlässe bedeutender ungarischer Wissenschaftler, Forschungsinstrumente der experimentellen Physik und Chemie, Maschinen, Instrumente der Optik und Geodäsie, Consumer-Elektronik, Haushaltsgeräte. Das OMM verfügt über eine Fachbibliothek und ein Archiv mit Manuskripten, Diplomarbeiten und Katalogen.

PIM, das Petőfi Literaturmuseum, erbte bei seiner Gründung 1954 als Rechtsnachfolger des Forschungs- und Ausstellungszentrums Petőfi-Ház eine umfangreiche Sammlung. Die Tätigkeit des PIM umfasst die zeitgemäße Bearbeitung von literarischen Nachlässen sowie die Sammlung der Zeugnisse der ungarischen Gegenwartsliteratur: Dokumente der ungarischen Literatur in Ungarn und in den angrenzenden Ländern (Manuskripte, Briefe, Bücher, Objekte, Audiodaufnahmen) sowie der Emigrantenliteratur (Presse, Manuskripte, Bücher).

Koordinátor

A dunai svábot történetét feldolgozó **Donauschwäbische Zentralmuseum Ulm (DZM)** állandó kiállítása *Terek, idők, emberek* címmel a német kisebbség életét mutatja be a soknemzetiségi délkelet-európai térségen. Dunai svábnak azokat a német föld- és kézműveseket nevezik, akiket a Habsburg uralkodók a XVIII.-XIX. században telepítettek le a történeti Magyarország területén.

Részt vevő múzeumok

Az 1802-ben Európa harmadik nemzeti gyűjteményének alapított **Magyar Nemzeti Múzeum** épülete 1847-ben nyílt meg. A gyűjtemény egy részének leválásával vált önálló intézménnyé 1872-ben az Iparművészeti Múzeum, 1896-ban a Szépművészeti Múzeum, majd 1949-ben a Néprajzi és a Természettudományi Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár.

A berlini **Európai Kultúrák Múzeuma** a világ egyik legnagyobb európai kulturtörténeti gyűjteménye (kb. 270.000 tárgy). A kelet-berlini Néprajzi Múzeumból és a nyugat-berlini Etnológiai Múzeum európai

gyűjteményéből jött létre 1999-ben. Gyűjteményének és munkájának középpontjában az európai minden nap élet kultúrája áll – a XVIII. századtól napjainkig. A múzeum időszaki kiállításokat és egyes régiókat bemutató fesztiválokat szervez. Az intézményben közép- és kelet-európai koordinációs részleg is működik.

A **Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa** német szövetségi intézmény, amely a német kisebbségek kelet-európai történetét és kulturtörténetét kutatja, emellett a mindenkorai német szövetségi kormány tudományos tanácsadójaként működik. 1989-ben hozták létre. Kutatási eredményeit monográfia-sorozatban és évkönyvekben publikálja.

A **Petőfi Irodalmi Múzeum** (PIM) az 1909-től 1945-ig kiállításként és kutatóhelyként működő Petőfi Ház jogutódja, tekintélyes gyűjteményt örökít. 1954-ben hozták létre, 1957-ben költözött a Károlyi-palotába. A PIM feladata az írói és irodalmi hagyatékok korszerű feldolgozása, a jelenkorai magyar irodalom muzeális értékű dokumentumainak gyűjtése. Tevékenysége kiterjed a hazai és határon túli, magyar nyelven írott szépirodalomra, levelezésre, az irodalmi témaúj tárgyi, képzőművészeti és hangzó dokumentumokra, illetve az emigráns sajtó-, könyv- és kéziratgyűjteményekre.

Az **Országos Műszaki Múzeum** (OMM) több mint harminckét éve állandó kiállítóterem nélkül működik. Gyűjteményei: jelentős magyar tudósok – így Jedlik Ányos, Bláthy Ottó, Zipernowsky Károly, Kozma László – hagyatéka; fizikai és kémiai kísérleti eszközök, szerszámgépek és számítástechnikai berendezések, optikai és geodéziai műszerek, szórakoztató elektronikai készülékek és háztartási gépek. A technikatörténet fennmaradt és megőrzött tárgyain kívül rendelkezik szakkönyvtárral, kézirat-, diploma- és katalógusgyűjteménnyel.

A **Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága – Janus Pannonius Múzeum**, Pécs Magyarország legnagyobb vidéki múzeuma, a Magyar Tudományos Akadémia kutatóhelye. Önálló kiállítóhelyként nem működik, de kiállítóhelyek és múzeumok sokasága tartozik hozzá, többek között a Zsolnay Múzeum, a Viktor Vasarely Múzeum, az Amerigo Tot Múzeum, a Modern Magyar Képtár, a Csontváry Múzeum és a néprajzi gyűjtemény.

Info Információk

www.deutsche-ungarn.de

Veranstalter Lebonyolítók

DZM, Ulm, www.dzm-museum.de
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, www.mnm.hu
SPK Berlin/Koordinierung Ostmittel- und Südosteuropa
Museum Europäischer Kulturen
www.smb.spk-berlin.de

Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága – Janus Pannonius Múzeum, Pécs, www.jpm.hu

Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, Oldenburg, www.bkge.de

Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, www.pim.hu

Országos Műszaki Múzeum, Budapest, www.omm.hu

Projektleitung Projektvezető

Christian Glass (DZM, Ulm)

Konzeption, inhaltliche Koordination

Konцепció, szakmai koordináció

Henrike Hampe, Beate Wild

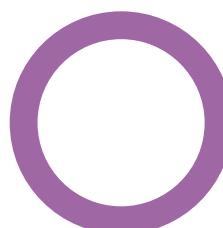
Die Ausstellung wurde gemeinsam entwickelt von

A kiállítás előkészítésében közreműködött

Aczél Eszter, Baji Etelka, Bartha-Wernitzer Júlia, Gál Vilmos, Gergelyné Héri Vera, Christian Glass, Konrad Gundisch, Henrike Hampe, Elke Leinenweber, Ihász István, Lengyelné Kiss Katalin, Nyerges Gabriella, Révész László, Sviták Róbert, Tomka Gábor, Tóth Endre, Vámos Éva, Török Dalma, Vajda László, Vándor Andrea, Walterné Müller Judit, Beate Wild

Weitere Förderer További támogatók

Oktatási és Kulturális Minisztérium, Beaumagistrater der Bundesregierung für Kultur und Medien, Land Baden-Württemberg, Stadt Ulm

Jury

Dr. Andreas Broeckmann (*1964), Kulturwissenschaftler, Kurator. Studium der Kunstgeschichte, Soziologie und Medienwissenschaft, Promotion 1995 in Norwich (GB). 1995–2000 Projektleiter am Rotterdamer Institut für Instabile Medien, V2. 2001–2007 Künstlerischer Leiter der *transmediale*, 2005–2007 Co-Leiter des Medienlabors Tesla, Berlin. Mitglied im Beirat Bildende Kunst des Goethe-Instituts, Mitbegründer der Medienninitiative mikro e.V. und des Netzwerks European Cultural Backbone.

Péter Eötvös (*1944), Komponist, international gefragter Dirigent. Er studierte Komposition in Budapest und Dirigieren in Köln. 1978–1991 Musikalischer Leiter des Ensemble InterContemporain am IRCAM, Paris. Als Komponist erhielt er zahlreiche Preise (u.a. Pro Europa Kompositionsspreis 2004, Frankfurter Musikpreis 2007), seine Musikstücke und Opern werden weltweit aufgeführt. Akademiemitglied: AdK Berlin, Széchenyi Akadémia Budapest. 1991 Gründung des Internationalen Eötvös Instituts.

Dóra Hegyi (*1972) Kunsthistorikerin und Kuratorin, seit 2005 Leiterin von Transit.hu, einer Kunstinitiative, die von der Erste Bank Gruppe unterstützt wird. In diesem Rahmen startete sie Projekte wie Free School for Art Theory and Practice sowie transitblog.hu. 1996–2004 Kuratorin am Ludwig Museum in Budapest. 1999 hat sie dort den Projektraum des Museums initiiert. Sie war Mitbegründerin der Initiative KMKK (Zwei Künstler, zwei Kuratoren) und der 2004 ins Leben gerufenen CAB (Curators' Association Budapest). Dóra Hegyi publiziert regelmäßig in ungarischen Kunstzeitschriften.

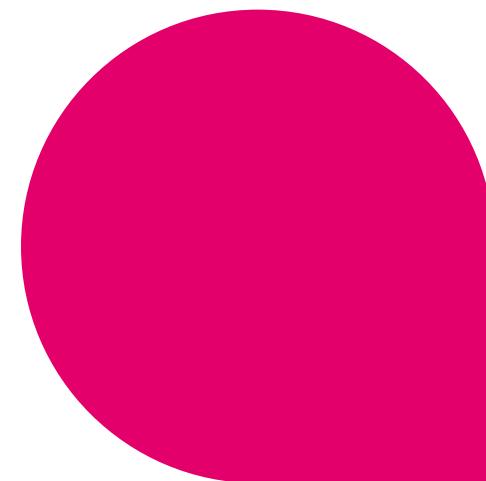
Prof. Jean-Baptiste Joly (*1951) gründete 1989 und leitet seitdem die Akademie Schloss Solitude in Stuttgart. Studium der Germanistik in Paris und Berlin. 1983–1988 Direktor des Institut Français de Stuttgart. Honorarprofessor an der Kunsthochschule Weißensee, Hochschule für Gestaltung, Berlin. Engagement u.a. bei Merkur Stiftung, Schader Stiftung, im Innovationsrat Baden-Württemberg.

Dr. László Karsai (*1950), Historiker, Professor am Institut für Zeitgeschichte der Universität Szeged, wo er seit 1975 lehrt. Seit 1994 Leiter der ungarischen Forschungsgruppe des Yad Vashem. 2003–2006

wissenschaftlicher Beirat der ständigen Ausstellung des Budapester Holocaust Dokumentationszentrums. Veröffentlichungen: *Holocaust* (2001, Monografie), zahlreiche Studien in internationalen Fachzeitschriften, Publizistik in ungarischen Kulturzeitschriften.

Kathrin Tiedemann (*1964) ist seit 2004 Intendantin am Forum Freies Theater Düsseldorf. Nach dem Studium der Theaterwissenschaft und Germanistik an der FU Berlin arbeitete sie u. a. für *Radio 100, Theater der Zeit* und *Freitag*. 1996–2003 Mitbegründerin und Kuratorin des Festivals *reich & berühmt* am Podewil, Berlin. 2001–2004 Dramaturgin auf Kampnagel Hamburg.

Dr. Anna Wessely (*1951), Soziologin, Kunsthistorikerin, leitet das Institut für Soziologie an der Eötvös Loránd Universität (ELTE) Budapest. Studium der Anglistik, Kunstgeschichte und Soziologie in Budapest, München und Marburg. Promotion 1983. 1996–1998 Lehrtätigkeit an der Central European University Budapest. Forschungsaufenthalte u.a. am Getty Institut und Robinson College UC, Boston. 2006 Gastprofessorin an der Humboldt-Universität, Berlin. Chefredakteurin von *BUKSZ, Budapest Review of Books* (seit 1992).

Zsűri

dr. Andreas Broeckmann (*1964) kurátor, művészettörténész, szociológiát és médiaelméletet hallgatott, 1995-ben doktorált Norwichban (UK). 1995-től 2000-ig a rotterdami Instabil Media Intézet, V2_Organisatie projektvezetője, 2001-től 2007-ig a berlini transmediale művészeti vezetője. 2005-től 2007-ig társvezetője volt a Tesla médialabornak. Tagja a Goethe Intézet Képzőművészeti Tanácsának. Társalapítója a berlini mikro e.V.-nek valamint a European Cultural Backbone-nak, egy európai intermediális központokat összefogó hálózatnak.

Eötvös Péter (*1944) zeneszerző és karmester. Zenei tanulmányait Budapesten és Kölnben végezte. 1978-tól 1991-ig az Ensemble Intercontemporain zenegazgatója volt Párizsban. Zeneszerzőként számos díjat kapott, többek között a Pro Europa zeneszerzői díjat (2004) és a Frankfurter Zenei Díjat (Frankfurter Musikpreis, 2007). Műveit a világ számos operaházból és koncertermében játsszák. Kossuth-díjas, a berlini Művészeti Akadémia és a budapesti Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja. 1991-ben megalapította a Nemzetközi Eötvös Intézetet.

Hegyi Dóra (*1972) művészettörténész és kurátor. 2005 óta a *transzit.hu*, az Erste Bank Csoport által támogatott kortárs művészeti kezdeményezés projektvezetője, amelynek keretében többek között életré hívta a szakmai és érdeklődő nyilvánosság számára egyaránt nyitott *Free School for Art Theory and Practice* szabadiskolát és a *transitblog.hu* fórumot. 1996-tól 2004-ig a budapesti Ludwig Múzeum kurátora volt, ahol 1999-ben újára indította a múzeum projektterét (project room). Alapító tagja volt a Két művész – Két Kurátor (KMKK) csoportnak, valamint a Curators' Association Budapestnek (CAB). Rendszeresen publikál magyar és nemzetközi szaklapokban.

Jean-Baptiste Joly (*1951) 1989-ben megalapította az Akademie Schloss Solitude-öt, amelynek azóta is igazgatója. Germanisztikát tanult Párizsban és Berlinben. 1983-tól 1988-ig a stuttgarti Institut Français igazgatója. Számos alapítvány elnökségi tagja, többek között a Merkur Stiftungnak, a Schader Stiftungnak, valamint az Innovationsrat Baden-Württembergnek. A Kunsthochschule Weißensee tiszteletbeli professzora.

dr. Karsai László (*1950) történész, egyetemi tanár. 1975 óta a Szegedi Tudományegyetemen tanít a Legújabbkorai Egyetemes Történeti Tanszéken. 1994 óta vezetője a Yad Vashem Archívum magyarországi kutatócsoportjának. 2003–2006: tudományos tanácsadója a Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény első állandó, magyar holokauszt-kiallítsásának. Rendszeresen publikál nemzetközi szaklapokban és kulturális folyóiratokban. 2001-ben jelent meg *Holokauszt* című monografiája.

Kathrin Tiedemann (*1964) 2004 óta a Forum Freies Theater intendánsa Düsseldorfban. A berlini Freie Universitäten szerzett diplomát színháztudomány és germanisztika szakon, majd szerkesztője és szerzője volt többek között a *Radio 100*-nak, a *Theater der Zeit* színházi, valamint a *Freitag* kulturális és politikai folyóiratoknak. 1996-tól 2003-ig a *reich & berühmt* színházi és performansz fesztivál kurátora a berlini Podewilben, majd 2001-től 2004-ig a hamburgi Kampnagel dramaturgia volt.

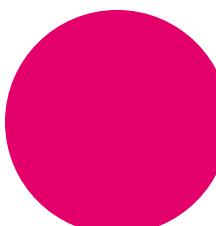
dr. Wessely Anna (*1951) szociológus, művészettörténész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kara Szociológia Tanszékének vezetője. Budapesten, Münchenben és Marburgban hallgatott művészettörténetet, történelmet és angolt, 1983-ban doktorált. 1996–98 a Central European University tanított. Több évet kutatott ösztöndíjaként külföldön, többek között Los Angelesben (Getty Research Institute), valamint Berlinben (Wissenschaftskolleg, 2001). 1992 óta főszerkesztője a *Budapest Review of Booksnak* (BUKSZ).

Das Bipolar-Team

Flóra Tálsi (*1970), Projektleitung. Sie studierte Geschichte, Germanistik (MA), Kulturmanagement (Dipl.) und Wirtschaftswissenschaft (MSc) in Budapest und Berlin, sie lebt seit 1995 in Berlin. 1996–2005 war sie bei der Berliner Kulturveranstaltungs-GmbH/Podewil – Zentrum für aktuelle Künste als Assistentin der Geschäftsführung und Programmmitarbeiterin tätig, beteiligt v.a. an Festivalprojekten wie *reich & berühmt* (1996–2003), ICMC – International Computer Music Conference 2000, *transmediale* (1999–2001), *Rencontres Internationales Paris/Berlin* (2003) sowie an vielen Kunst- und Kulturprojekten. Flóra Tálsi erarbeitete 2005 im Auftrag der Kulturstiftung des Bundes das Konzept für Bipolar. Sie leitet das Projekt bis zum Abschluss im Juni 2008.

Ildikó Jaruska (*1972), Projektkoordination. Sie studierte Übersetzen in Heidelberg und Brüssel und arbeitete längere Zeit als Übersetzerin für Englisch, Französisch und Ungarisch im Kulturbereich und in der freien Wirtschaft. 2002 bis 2005 bei der Kulturstiftung des Bundes als Assistentin der Künstlerischen Direktorin in Berlin tätig. Oktober 2005 bis März 2008 Projektkoordinatorin von Bipolar.

Emília Nagy (*1972), Organisation, Redaktion. Emília Nagy studierte Lehramt für Physik in Budapest sowie Germanistik und Kunst und Medienwissenschaft in Konstanz. Nach dem Abschluss durchlief sie mehrere Stationen der Journalisten-Ausbildung. Sie beteiligte sich an mehreren Literatur- und Tanzprojekten in Ungarn und in Deutschland. Ab 2003 war sie Redakteurin und Assistentin von *Kafka. Zeitschrift für Mitteleuropa*. September 2005 bis Juni 2008 Redakteurin und Programmmitarbeiterin bei Bipolar.

Harald Wiester (*1966), Öffentlichkeitsarbeit. Nach dem Studium (Dipl. Verwaltungswissenschaft) arbeitete er als Referent der Geschäftsführung bei der Stadtmarketing Konstanz GmbH. Schwerpunkte: Konzeptuelle und praktische Mitarbeit am Stadtentwicklungsprozess, Organisation und Öffentlichkeitsarbeit von bürgerschaftlich initiierten Kulturprojekten (z.B. Literatur in den Häusern der Stadt, Kunsnacht der Museen und Galerien). Januar 2006 bis Dezember 2007 Mitarbeiter für Kommunikation bei Bipolar, ab Januar 2008 beim Initiativprojekt Netzwerk Neue Musik.

Péter Máté (*1951), Projektrepräsentant in Ungarn. Nach seinem literaturwissenschaftlichen Studium in Debrecen und Budapest war er Regieassistent und Leiter des künstlerischen Betriebsbüros im Budapester Volkstheater. 1983–1989 war er im Theaterverband Ungarns tätig. 1992 bis 2002 war Péter Máté Mitarbeiter, 1996–2002 künstlerischer Leiter des Budapester Herbstfestivals (zeitgenössische Künste). 1996–2003 Leiter der Soros Studiotheater-Tage. Seit 2003 als Berater und Mitarbeiter bei unabhängigen Festivals tätig. 2003–2004 Kurator für Theater und Tanz der ungarischen Kulturtage in den Niederlanden. Gegenwärtig wirkt er beim Nationalen Theatertreffen in Pécs mit. September 2005 bis Oktober 2007 für Bipolar in Ungarn tätig.

Temporäre Mitarbeiter

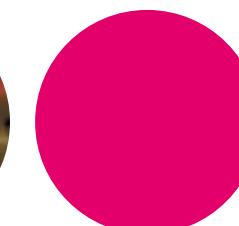
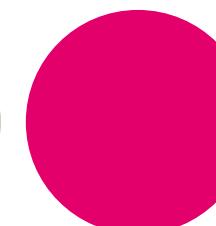
Berlin Katja Gehler, András Hecker, Christine Krause, Katja Krause, Pamela Mohácsi, Christian Möser
Budapest Enikő Csaba

A Bipolar csapata

Tálsi Flóra (*1970) programigazgató. Budapesten és Berlinben hallgatott történelmet és szerzett diplomát germanisztika (MA) és kulturális menedzser szakon (dipl.), valamint közgazdaságtudományból (MSc). 1996–2005 a Berliner Kulturveranstaltungs-GmbH/Podewil – Kortárs Kulturális Központ ügyvezető asszisztense és programszervezője, többek között a *reich & berühmt* performansz fesztivál (1996–2003), a Nemzetközi Komputerzenei Konferencia (ICMC 2000), a *transmediale* médiumúvészeti fesztivál (1999–2001), a *Rencontres Internationales Paris/Berlin* összművészeti fesztivál (2003), valamint számos kortárs művészeti projekt szervezője. 2005-ben a Kulturstiftung des Bundes megbízásából kidolgozta azt a konцепciót, amelynek alapján a Bipolar 2006–2007-ben megvalósult. A 2008. júniusi zárásig a program felelős vezetője.

Jaruska Ildikó (*1972) koordinátor. Fordító szakon szerzett diplomát, tanulmányait Heidelbergben és Brüsszelben végezte. Angol, francia és magyar fordítóként dolgozott kulturális területen és gazdasági vállalkozások számára. 2002-től 2005-ig a Kulturstiftung des Bundes művészeti igazgatójának asszisztense volt Berlinben. 2005 októberétől 2008 márciusáig a Bipolar munkatársa.

Nagy Emília (*1972) szervező, szerkesztő. Fizikatanárként végzett Budapesten, majd germanisztika, valamint művészeti- és médiatörténet szakon szerzett diplomát (MA) Konstanzban. Tanulmányai elvégzése után különböző médiumoknál dolgozott szabadfoglalkozású újságíróként. Részt vett több irodalmi és táncprojekt szervezésében és megvalósításában. 2003-tól szerkesztője és asszisztense volt a *Kafka. Középeurópai folyóiratnak*. 2005 szeptemberétől 2008 júniusáig a Bipolar munkatársa.

Időszakos munkatársak

Berlin Katja Gehler, Hecker András, Christine Krause, Katja Krause, Pamela Mohácsi, Christian Möser

Budapest Csaba Enikő

Beteiligte Institutionen

Részt vevő szervezetek

Die fettgedruckten Seitenzahlen verweisen auf weiterführende Informationen zu den beteiligten Institutionen.

A vastagon szedett számokkal jelzett oldalakon további információkkal szolgálunk egyes szervezetekről.

2B Galéria/2B Alapítvány 81, 206, 207
7 Stock 124, 125

A A38 Kulturális Kht. 120, 121

a42.org 77

ACC Galerie 132, 133

ACUD – Alternativer Kunstverein e.V. 48f,
142, 143

Akademie der Künste 111

Aktion Mensch/die Gesellschafter 177,
185

Albert-Einstein-Oberschule 185

ALICE Csoport 232

Allianz Stiftung 177

andcompany&Co. 50ff, 146, 147

Anthropolis: Antropológiai Közhasznú
Egyesület 198, 199

Art Forum Berlin 137

Artefakt Kulturkonzepte 232

Artpool Művészeti Központ (Artpool
Art Research Center) 194, 195

B Balázs Béla Studio 137, 195

Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága
– Janus Pannonius Múzeum, Pécs 214,
215

Bárka Színház 150, 151

Bayerischer Rundfunk 107

Beauftragter der Bundesregierung für Kultur
und Medien 215

Blasorchester Köpenick 91

blotto design 232

Budapest Music Center 106, 107

Budapesti Tavaszi Fesztivál (Budapester
Frühlingsfestival) 117

Budapesti Vándor Kórus 91

Bundesinstitut für Kultur und Geschichte
der Deutschen im östlichen Europa,
Oldenburg 214, 215

Bundeszentrale für politische Bildung 199

C C3 – Center for Culture and
Communication 62ff, 116, 117, 129

club transmediale/DISK e.V. 58ff, 94, 95

Centre d'art Passerelle Brest 22f, 136, 137

Collegium Hungaricum Berlin 6f, 22f, 111,
136, 137, 199, 211

Collegium Martineum 188, 189

Corvinus Universität Budapest/Budapesti
Corvinus Egyetem, Budapest 133

D die tageszeitung 79, 81

Die Zwiefachen 188, 189

DISK – Initiative Bild und Ton e.V. 94, 95

Diskoteater Metropolis 188, 189

Dokumentationszentrum Alltagskultur der
DDR 199

Dorottya Galéria/Ernst Múzeum 129

DPJW 159

Drei Raben/Három Holló 58f, 80, 81
Donauschwäbisches Zentralmuseum
(DZM) 214, 215

Eckermann Kávéház/Café
Eckermann 81

edition 8 GbR 80, 81

Élőkép Társulat (Living Picture
Company) 158, 159
Ensemble Mosaik 91
Ernst Múzeum 195

Ernst von Siemens Musikstiftung 91

Európai Kulturális Alapítvány (European
Cultural Foundation, Budapest) 80, 81
European Bridges Ensemble (EBE) 20f,
102, 103, 111

EYZ Media – Klipzona 194, 195

F Fachhochschule Lausitz Fachbereich
Musikpädagogik 173

FKSE – Fiatal Képzőművészek Studiója
Egyesület (Studio of Young Artists
Association) 132, 133
Fleetstreet e.V. 162, 163

Folkwang Musikschule Essen 173

forschungsgruppe_f 120, 121

G Galerie im Saalbau 185

Gedenkjahr 1956–2006/1956-os
Emlékév 137
General Public Berlin 194, 195

Globale Medienwerkstatt e.V. 184, 185
Goethe-Institut Budapest 6f, 48f, 147

gogh surround studio 155

H Halle für Kunst, Lüneburg 129

Hebbel am Ufer (HAU) 48f, 166, 167
Hints Művészeti Egyesület 124, 125

Hochschule für Bildende Künste

Braunschweig 202, 203

Hochschule für Musik Saar 173

Hochschule für Musik und Theater

Hamburg 102, 103

I IMPEX – Contemporary Art Provider,
Budapest 58ff, 77, 125, 129

Intercultural Orientation and the

RandomRoutines 77

Internationale Heiner Müller Gesellschaft

e.V. 146, 147

Internationales Literaturfestival Berlin 81

J Jelenkor Kiadó 172, 173

K KAFF – Kecskeméti Animációs

Filmfesztivál 184, 185

KanaTheater/Teatr Kana 158, 159

Kaposvári Egyetem/Universität

Kaposvár 176, 177

Katona József Színház, Budapest 166, 167

KÁVA Kulturális Műhely 48ff, 188, 189

Kecskeméti Ifjúsági Otthon (KIO) Képról-

Képre animációs filmröhely 184, 185

KÉK – Kortárs Építészeti Központ 124, 125

KIMI – Keleti István Művészetioktatási Iskola

és Művészeti Szakközépiskola 56ff,

180, 181

Kino in der Brotfabrik 195

Kosztolányi Dezső Színház, Szabadka

(Subotica, SRB) 143

Kulturstudium der Republik Ungarn

Stuttgart 81

Kulturstiftung des Freistaates
Sachsen 125

KUNSTrePUBLIK e.V. 58ff, 128, 129
Kunstverein Wolfsburg 202, 203

L Leskowskyi ütőegyüttes 185

LIGNA 77

Literarisches Colloquium Berlin 84, 85

Literaturhaus Stuttgart 81

Ludditák 95

Lumen Fotoművészeti Alapítvány 125,
128, 129

M+M 117

Magyar Komputerzenei Alapítvány
(Hungarian Computer Music
Foundation) 102, 103

Magyar Lettre Internationale 48f, 79, 80,
81, 83, 201

Magyar Nemzeti Múzeum 214, 215

Magyar SakkSzövetség 117

Magyar Szabadalmi Hivatal 117

Magyar Tudományos Akadémia (Ungarische
Akademie der Wissenschaft) 133

MASZK Egyesület 142, 143

Matthes & Seitz Verlag 81, 115

Maxim Gorki Theater Berlin 146, 147

Mediawave Nemzetközi Vizuális Művészeti
Alapítvány 98, 99

Medio Kiadó Kft. 162, 163

Ministerium für Bildung, Wissenschaft
und Kultur des Landes Mecklenburg-Vorpommern
151, 159

Ministerium für Wissenschaft, Forschung
und Kunst, Baden-Württemberg 117

Moholy-Nagy Művészeti Egyetem (MOME,
University of Art and Design) 202, 203

MOME Ponton Galéria 202, 203
Monostori Erőd Kht. (Fort Monostor) 158,
159

Móricz Zsigmond Színház 166, 167

Motorenhalle 124, 125

Műcsarnok (Kunsthalle) 22f 117, 129,
136, 137

Muffathalle 107, 154, 155

Műhely Alapítvány (Workshop
Foundation) 50f, 146, 147

Multimédia Studio – Budapesti
Lézerszínház 107

Museum Europäischer Kulturen 214

Music Forum Expo 103

National University of Arts,
Bucharest 177

Navrang 185

Nemzeti Kulturális Alap (Ungarischer
Nationaler Kulturfonds) 6f, 85, 95, 99,
117, 121, 125, 133, 143, 159, 177, 181, 185,
199, 207

neunplus – Fotogemeinschaft zur Förderung
der Autorenfotografie 176, 177

New Bulgarian University, Sofia 177

Nextlab – Digitális Kultúra Fejlesztéséért

Egyesület 76, 77

NOVOFLOT 90, 91

NS-Dokumentationszentrum der Stadt

Köln 206, 207

O OKB – Offener Kanal Berlin 185

Oktatási és Kulturális Minisztérium 117,
215

Országos Műszaki Múzeum 214, 215
Ostkreuzschule, Berlin 177

P Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) 214, 215

Pfau Verlag 171, 172, 173

PhonetikKemp Inc. 117

photodebut, London 177

picturetank, Paris 177

PowerBooks_UnPlugged 103

R REINIGUNGSGESELLSCHAFT 22f,
132, 133

Rejs e.V. 198, 199

relations e.V. 232

riesa efau 124, 125

robotlab 116, 117

Rotary Club Kecskemét 185

rundokino_modell – Salon des belles
Utopistes 124, 125

S Schaubühne am Lehniner Platz 48ff,
188, 189

Schlesische 27 – Verein zur Förderung der
interkulturellen Jugendarbeit e.V. 48ff,
188, 189

schloss bröllin e.V. 150, 151, 159

Schloss Trebnitz Bildungs- und
Begegnungszentrum e.V. 188, 189

Schulamt Neukölln 185

Sekretariat für Zukunftsforchung 76, 77

Seminar für Didaktik und Lehrerbildung –
Theaterpädagogik Meckenbeuren 173

Senatskanzlei des Landes Berlin – Abteilung
Kultur 91

SKART 77

Solistenensemble Ligatura Berlin 20f,
110, 111

Sophiensäle Berlin 90, 91

Soziales Zentrum Dresden 124, 125

SPACE 48ff, 146, 147

SPK Berlin/Koordinierung Ostmittel- und
Südosteuropa – Museum Europäischer
Kulturen 215

Sprache im technischen Zeitalter 83, 84

Stadtgarten/Initiative Kölner Jazz Haus
e.V. 98, 99

Stiftung zur Aufarbeitung der SED-
Diktatur 210, 211

stop and motion/Agentur für Bild und
Bewegtbild 232

Stuttgarter Kunstverein e.V. 120, 121

Szépirók Társasága 84, 85

Szerencsétájék Zrt. 117

Sziget Fesztivál/Sziget Kulturális Szervező
Iroda 154, 155

Színház- és Filmművészeti Egyetem
(Budapest) 167

T Technische Universität Dresden 133

The HUB 103

Theater an der Parkaue 48ff, 180, 181

Theaterhaus Mitte 91

Theatertage am See Friedrichshafen 173

Theodor-Heuss-Gymnasium 203

Trafó – Kortárs Művészletek Háza (Trafó –
House of Contemporary Arts) 58ff, 90,

91, 147, 155

U Ultrahang Alapítvány (Ultrasound
Foundation) 64ff, 94, 95

Ungarischer Akzent (Németországi Magyar
Kulturális Évad 2006–2007) 6f, 111,
117, 137

Universität für künstlerische und industrielle
Gestaltung Linz 177

Urban András Company, Szabadka
(Subotica, SRB) 143

Üzgin Üver 185

V V2_Institute for the Unstable Media,
Rotterdam 129

Ventiv Health Magyarország Kft. 133

Verein zur Förderung der Musikkultur
e.V. 172, 173

Verlag der Buchhandlung Walther
König 201

Verlag Silke Schreiber 119

W Warsaw School of Photography 177

West-Balkán 147

X Xtended Guitars 103

Z Zeitguised 77

ZKM – Zentrum für Kunst und Medien-
technologie, Karlsruhe 106, 107, 117

Zigmunt Wolski Theater, Berlin 143

ZZF – Zentrum für Zeithistorische
Forschung, Potsdam 210, 211

Teilnehmer/Résztvevők

Die fettgedruckten Seitenzahlen verweisen auf weiterführende Informationen zu den beteiligten Personen.

A vastagon szedett számokkal jelzett oldalakon további információkkal szolgálunk egyes résztvevőkről.

A A Shim Jin 185

Abele Anja 121
Abramović Velimir 77
Ackermann Ulrike 211
Ács Ildikó 133
Aczél Eszter 215
Aczel Richard 117
Adam Edith 163
Adamik Lajos 85
Adorján Gabriel 111
Aermes Carsten aka Phon.o 95, 199
Alföldi Róbert 151
Altörjay Gábor 162, 163
Anastas Ayreen 128, 129
Antal Balázs 199
Antal Barbara 203
Ardaí Petra 48ff, 146, 147
Arend Detlev 77
Argentieri Federigo 211
Artaker Anna 137
Augstein Franziska 211

B Babarczy Eszter 147

Babić Sava 163
Baecker Ralph 117
Bahrns Katrin 163
Baier Julia 80, 81
Baiersdorf Paul 142, 143
Baji Etelka 215
Baker Rachel 77
Bakó Tihámér 203
Bakos Gergely 203
Balázs Edit Dr. 207
Bálint Mónika 125, 180, 181
Balkay Fruzsina 77
Balla Zsófia 24f, 84, 85
Baller Gerhard 203
Balog József 142, 143
Balogh Janka 159
Balogh Julia 81
Balogh Máté 185
Balzer Carsten 133
Balzer 117
Bán Zsófia 77
Bánkuty Nóra 176, 177
Bányai Tamás 151
Baranyai Balázs 151, 155
Barda Beáta 147
Bark Sebastian 90, 91
Barletta Sven 195
Bársony Júlia 159
Bart Dániel 232
Bartha-Wernitzer Júlia 215
Bartis Attila 80, 81
Bartoli Sandra 76, 77

C Bartos András 167

Bashir Dina 163
Bata Rita 159
Batka Péter 159
Baur David 121
Baurhenn Oliver 58ff, 94, 95
Behrendt Andrea 184, 185
Behrendt Jens-Uwe 143
Behrmann Stephan 180, 181
Belle Guy van 77
Beloff Zoe 117
Beóthy Balázs 129
Bérczi Zsófia 158, 159
Béres Márta 143
Bereznayi Róbert aka Tigrics 95
Berganüs Lilott 163
Bergen Peter van 103
Berger Ágnes 206, 207
Bergmann Rupert 90, 91
Adamik Lajos 85
Bermand Dávid 207
Bertrand Michel 117
Bertalan Ilona 121
Bihari Balázs aka Hippikiller 95
Bijl Marc 143
Birghan Yvonne 181
Birne Torsten 124, 125
Biró Gabriella 159
Birtalan Ilona Liliána 189
Bishoff George 103
Bittner Jörg 91
Bizjak Gábor 91
Blaha Tamás 121
Blahó Györgyi 199
Blättler Andy 199
Bodó Balázs 32ff, 77
Bodó Viktor 166, 167
Bognár Attila 121
Böhrringer Hannes 202, 203
Bolz'n 95
Bori Viktor 188, 189
Böröcz László 206, 207
Bouwhuis Gerard 103
Brandi Nicoletta 159
Brech Christoph 155
Broeckmann Andreas Dr. 18f, 58ff, 218f
Broitman Jaroslaw 143
Brown Chris 103
Brümmer Lüdger 106, 107
Buda György 85
Buky Anna 85
Bünger Erik 77
Buob David 125
Burckhardt Martin 77
Burger Stefan 121
Busch Stefanie 125
Cahn Miriam 203
Campo Alberto de 103
Cantu Mari 163
Caredu Silvia 111
Carót Alex 103
Chalmers Martin 77
Cheng Hanna 77
Chimiak Bibianna 159

D Choloniiewski Marek 103

Chou Isoje Lyi-Ewelka 159
Cichocki Sebastian 77
Collinson Stewart 102, 103, 111i
Colomina Beatriz 77
Comani Daniela 77
Conrads Martin 58ff, 76, 77
Costache Ádrián 121
Creischer Alice 137
Cremonese Eleonore 167
Csaba Enikő 220f, 232
Csányi Vilmos 203
Csató Máté 125
Cseppekő Ádám 159
Csépregi Gábor 163
Csérép László 207
Csihar Attila 95
Csörgő Attila 117
Csörgő Barbara 163
Csörögí Gyula Attila 185
Csósz László 207
Csósz Máté 185
Csoszó Gabriella 80, 81
Csuday Gábor 199
Cuhorka Ádám 176, 177
Cummings Richard 211
Currid Brian 77
Czöndör László 185
Dalkılıç Nejla 121
Dalos György 85, 143, 147
Damjanov Jadranka 163
Dammbeck Lutz 146, 147
Dane Carsten 162, 163
Danyel Jürgen 211
Danziger Jason 77
Daróczy Ágnes 207
De Ritis Anthony 103
Dederling Jörg 232
Deitch Kim 117
Demnig Gunter 206, 207
Deschner Julia 185
Dezső Andrea 199
Didkowsky Nick 103
Dieckmann Wolf 143
Dieken Josef 163
Diele Kathrin 167
Dienes Tibor 133
Dietrich Nicole 199
Doerr Nicole 199
Doma Ákos 163
Domin Lisa 203
Dommashcke Heidi 199
Döring René 143
Dörr Katharina 203
Draeger Esther 199
Drescher Elisabeth 199
Droste Wilhelm 58ff, 80, 81, 85, 163
Dürker Ronald 77
Dúl Antal 162, 163
Dusche Tobias 91
Duwe Svea 125
E Echakhch Latifa 137
Eckhardt Frank 124, 125
Eck-Varga Zsuzsanna 207
Eichwede Wolfgang 211

Einhoff Matthias 128, 129

Eisenstein Adele 77
Elling Veronique 167
Ember Sarolta 203
Endrődi Julia Dr. 172, 173
Endter Stephanie 198, 199
Englert Yuri 163
Édővás Péter 20, 21, 111, 218f
Erdei Gábor 133
Erdély Andrea 143
Erdős Zsuzsanna 159
Erhardt Miklós 22f, 129, 132, 133
Erőss Nikolett 133
Eschler Jannee 159
Essl Karlheinz 103
Evers Dunja 203
F Faber Jan 103
Fábíán Gábor 167
Falkenberg Harald 163
Falska Magda 199
Farkas Csaba 77
Farocki Harun 117
Faulenbach Bernd 211
felugossy László 132, 163
Fehéry György 211
Feindl Ken 116, 117
Fejér Gyopárka 159
Fekete Ágnes 167
Felderer Brigitte 117
Feldmájer Lívia 207
Feldmájer Sándor 207
Felicella Elisabeth 77
Femerling Jens 159
Fernezelyi Márton 116, 117
Feser Ulrike 77
Fiáth Marianna Gréta aka MC Móki 95
Fiáth Titanilla Judit aka MCTita 95
Fikner Anna 159
Finta Sándor 125
Fischer Sibylle 90, 91
Flemming Heike 85
Föllmer Golo 103
Forgács Péter 117
Forrai Krisztán 95
Fowkes Maja 77
Fowkes Reuben 77
Franck Julia 24f, 84, 85
Frank Tina 95
Franke Dörte 207
Frenák Pál 151, 154, 155
Frida Balázs 199
Friedman Yona 77
Füri Anna 90, 91
G Gaál Gabriella 163
Gábor Adrienne 111
Gábor Ferenc 20f, 110, 111
Gabri René 128, 129
Gagyi Ágnes 199
Gál Vilmos 215
Galeta Ladislav 163
Gamal Sophia Mohamed 121
Gammiechia Francesca 121
Garaczi László 24f, 32ff, 77, 84, 85
Garbor Julia 159
Gathmann Moritz 199
Gaughan John 117
Geiger Arno 80, 81
Geiger Thomas 84, 85
Gelencsér Ágnes 136, 137
Genest Andrea 211
Gerdesits Ferenc aka Ferkó 95
Gergely Attila 155
Gergelyné Héria Vera 215
Gerlóczy Ferenc 32ff, 77
Gerő András Prof. Dr. 32ff
Gerzsenyi Bea 155
Giani Camilla 159
Giebler Katja 220f, 232
Gilges Simone 151
Gladigau Kai 167
Glass Christian 215
Gleiß Susanna 163
Gobeil Gilles 106, 107
Goldbeck Doreen 143
Goldmann Felix 48f, 142, 143
Gommel Matthias 117
Gömörögy Dorothea 185
Görgei Anna 167
Gosh Arup 163
Gőz László 106, 107
Gradtké Sabine 185
Grätzl Stephan 163
Gravenor Natalie 194, 195
Grecsó Krisztán 24f, 80, 81
Grecsó Zoltán 151, 155
Grencső István 98, 99
Gresham-Lancaster Scott 103
Greybe Eron 159
Grisey Raphaël 137
Gröschs Wiebke 128, 129
Gronau Anja 163
Großböltung Thomas 211
Grund Lisa K. 199
Grütter Martin 110, 111
Gryllus Dorka 167
Gryllus Samu 20f, 90, 91, 151
Gündisch Konrad 215
Gunter Lawrence 147
Günther Sarah 147
Guszav Jurij 163
Guthmann Thomas 185
Guttmair Ulrich 77
Gutschmidt Tast Frank 111
Gwk Nganeland Laurlene 77
Gyenis Tibor 203
Gyivicsán György 111
Gombolai Gábor 189
Győrfi Mónika 159
H Haas Ragani 121
Hagemann Anke 203
Hager Martin 80, 81
Hahne Sven 98, 99
Hahnle Ralph Dr. 133
Haítz Martina 117
Hajdu Georg Prof. Dr. 102, 103, 111i
Hajós Gabriella 81, 85
Halasi Rita Mária 203
Halasi Zoltán 150, 151
Halmos András 91
Hamilton Del 147
Hampe Henrike 215
Hänscheid Klaus 143
Haraway Donna 77
Hardt Ulrich 48ff, 188, 189
Hartmann Alia Lira 203
Hartyádi Jenő 98, 99
Hatházi László 199
Hatvani Ádám 125
Hatzius Achim 199
Hausleitner Mariana 211
Hecker András 220f, 232
Hecker Florian 95
Hegedűs Márk Sebestyén 185
Hegyi Dóra 22f, 32ff, 58f, 218f
Heidenreich Achim 107
Heller Kilian 185
Henze Nikola 121
Herrbold Gudrun 180, 181
Hermann Katja 167
Hertle Hans-Hermann 211
Hesse Fabian 121
Hévízi Farkas 185
Hidet Éva 133
Hilbig Larissa 163
Hinojosa Raúl 143
Hirt Erhard 103
Hock Ernő 99
Hodgekinson Tom 203
Hödl Franz Joseph 188, 189
Hoelzl Hannes 103
Hoffmann Anne 185
Hoffmann Justin 203
Hoffmann Karl 77
Höflich Conny 176, 177
Hofmann Severin 117
Holland Charles 77
Holm Sven 90, 91
Hoppe Julia 185
Horst Philip 58ff, 128, 129
Horváth Balázs 110, 111
Horváth Csaba 107
Horváth Julianna 103
Horváth Zsófia 121
Hubbes László 163
Hudacek László 154, 155
Huijzer Marlise 199
Hummel Claudia 180, 181
Husemann Karl 159
Husemann Katharina 151, 158, 159
Huszár Kata 121
I Ihász István 215
Ihaza Festus 159
Ikeya Tast Yoriko 111
Imai Shintaro 106, 107
Irimiás Balázs 77
Israel Aharon 159
Ivancheva Mariya 199
Izrael Daniel 159
Izsák Lili 151
J Jakab Zsolt aka DJ Nafta 95
Járuska Ildikó 6f, 220f, 232
Jávor Benedek 77
Jeney Ferenc 207
Jeney Zoltán 111
Jeszenszky Csilla 133

- Joly Jean-Baptiste Prof. 24f, 218f
 Jordá Sergi 103
 Jovánovics György 116, 117
 Józsa Katalin 185
 Juhász J. Pál 207
 Juhász Marcell 185
 Jung Claudia 167
 Jung Werner Dr. 206, 207
 Junod François 117
K Kaak Andrea 163
 Kálmán Rita 58ff, 117, 124, 125
 Kaltwasser Martin 128, 129
 Kalytyte Milda 159
 Kamiński Łukasz 211
 Kampen Jan-Kees van 103
 Kántor Kata 159
 Kapielski Thomas 203
 Kaposi József 181
 Karádi Éva 48f, 80, 81, 85
 Karasú Edvár 121
 Kardos Gábor 163
 Kardos János 188, 189
 Kardos József 155
 Karsai László 26f, 207, 218f
 Karschnia Alexander 146, 147
 Karwasz Stefan 133
 Kasteleiner Rolf 151
 Kaszap Katinka 185
 Katz Howard 143
 Kaufers Swantje 203
 Keel Yves 121
 Keil Martin 132, 133
 Kemenesi Zsuzsanna 176, 177
 Kende Carmen von 32ff, 58f, 198, 199
 Kende Péter 211
 Kenesei Edina 48f, 150, 151
 Kenyeres Attila aka Mike Rosoft 95
 Kerényi Szabina 198, 199
 Kerestés Szabolcs 103, 107
 Keresztes Tamás 167
 Kerites Peter 77
 Keserű Imre 180, 181
 Keserű Zsolt 133
 Ketterling Hans-Peter 117
 Kettner Katja 48ff, 150, 151
 Kézdy Luca 99
 Khan of Finland 95
 Khoór Lilla 80, 81, 137
 Kiczingher Gábor 125
 Kinkel Lutz 163
 Kiss Joseph 117
 Kiss Noémi 80, 81
 Kitzel Herbert 117
 Klein Manuel 143
 Klíma Árpád von 211
 Knauss Friedrich von 117
 Knobloch Andrea 125
 Knorr Daniel 22f, 128, 129
 Kobayashi Soichi 90, 91
 Köbberling Folke 128, 129
 Kodolányi Sebestyén 195
 Koenen Gerd 211
 Koerbl Jörg-Michael 147
 Kögler Nora 185
 Köhle Petra 121
 Kókényesi Ágnes 189
 Kolatan Ferda 77
 Kömlődi Ferenc 77
 Kondor Péter aka Párizs 95
 König Robert 167
 Konopka Hartl aka Hyner 95
 Konorska Anita 159
 Konrad Sigrid 172, 173
 Koops Anna 185
 Kopetzki Annette 163
 Köppen Grit 159
 Kormannhaus Ira 194, 195
 Kornitzer László 143
 Kornmann Thomas 143
 Koslowski Katrin 203
 Kosmarski Artjom 199
 Kostiušek Aleksandra 199
 Kostur Lisa 155
 Kószeghy Péter 110, 111
 Koteska Jasna 32ff, 199
 Kouzoupi Aspasia 77
 Kovács Alida 203
 Kovács Balázs 107
 Kovács Gergely 117
 Kovács Lehel 167
 Kovács Sándor 207
 Kovács Tibor 185
 Kovács Zsuzsa 133
 Kováts Stephen 129
 Krass Stephan Maria 117
 Krause Christine 220f, 232
 Krause Katja 220f, 232
 Krauss Annette 180, 181
 Krautschick Mari 159
 Kremeyer Ulrike 22f, 136, 137
 Krenn Marcus 121
 Krenn Rüdiger 121
 Kreszowiak Tadeusz 117
 Kretschmar Antje 133
 Kretz Johannes 102, 103, 111
 Kreutzer Michael 189
 Krizsán Alex 185
 Kroesinger Hans Werner 147
 Krutz Maximilian 159
 Krzeminski Adam 211
 Kubin Felix 163
 Kukorelli Endre 24f, 84, 85
 Kulcsár Alida 159
 Kulcsár Mihály 185
 Kurdi Imre 147
 Kurtág György jr. 106, 107
 Kyburz Hanspeter 111
L La Berge Anne 103
 Ladányi Andrea 107
 Lamm April Elisabeth 77
 Láng Annamária 167
 Lang Klaus 20f, 90, 91
 Lange Dirk 125
 Lange-Müller Katja 24f, 84, 85
 Langh Róbert 117
 Langhoff Matthias 147
 Larrañaga Vicente 90, 91
 László Gergely 117, 125, 128, 129
 Lauenstein Christine 159
 Lautenschläger Jürgen 181
 Lechner Géno 151
 Lednitzky András 207
 Lehni Jürg 117
 Lehr Thomas 24f, 84, 85
 Leinenweber Elke 215
 Lembcke Sophie 163
 Lemke Sascha Lino 20f, 110, 111
 Lengyel Anna 150, 151
 Lengyelfi Tamás 151
 Lengyelfi Miklós 107
 Lengyel-Nagy Kiss Katalin 215
 Leppin Yvonne 143
 Lerner Zohar 111
 Lévai Péterné 207
 Lilienthal Matthias 48f, 167
 Limberg Elisa 91
 Linden Silvan 76, 77
 Litván Péter 77
 Löbau Éva 163
 Lohmann Markus 129
 Loo Luc van 48ff, 146, 147
 Löser Claus 195
 Lovas Péter 143
 Lücking Oliver 125
 Ludwig Janine 147
 Lupfer Dietmar 155
 Lutz Frank 117
 Lütz Thorsten aka DJ Strobocop 95
 Lützen André 80, 81
M Maechtel Annette 129
 Maffei Milena 185
 Magyar Dezső 137
 Mählerl Ulrich 211
 Majer I. 117
 Major János 117
 Majoros Gyula 155
 Maliniewicz Marta 159
 Maltzahn Katrin von 117
 Mandlova Maas 77
 Mándoki Anna 77
 Mankovits Adrienne 107
 Mansfeld Johann Ernst 117
 Mán-Várhegyi Réka 32ff, 198, 199
 Marghescu Mária 163
 Marie François Joseph 117
 Markert Michael 116, 117, 121
 Markos Viktor 147
 Markov lassen 77
 Marković Milan 77
 Markovits Zsolt 207
 Martin Daria 117
 Martin W. Johann 117
 Márton Boglárka 185
 Márton David 48ff, 146, 147
 Márton László 24f, 84, 85
 Márton Péter aka Prell 95
 Massalongi Milena 147
 Máté Péter 6f, 10ff, 48f, 220f
 Materni Undine 133
 Mattyasovszky Bence 167
 Matysik Reiner Maria 77
 Mayer Henrik 132, 133
 Mayer Marita 185
 Mayer Teresa Isabella 159
 McKenzie Wark 77
 Mész Miklós 128, 129
 Meier Stefan 121
 Meinfelder Peggy 199
 Melián Michaela 77
 Meller Marius 85
 Mélyi József 58ff, 116, 117
 Mengdehl Martin 159
 Mennicke Christiane 124, 125
 Merck Hannes 163
 Merkata Myrto 143
 Merrx Luc 77
 Mesés Péter 85
 Mesterházy Ákos aka DJ Mesterházy 95
 Mészáros Árpád 143
 Mészáros Béla 167
 Metz Philip 121
 Metzger Frank 129
 Meyendorf Rona 151
 Mezei András aka Bandi 95
 Mezei Szilárd 143
 Michalke Reiner 99
 Mierau Ulrike 143
 Miersch Marco 125
 Mikes Imre Elek 143
 Miller John 117
 Mittich Boglárka 133
 Mo Aaron 77
 Mohácsi Pamela 220f, 232
 Moises David 117
 Moldvai László 143
 Mole J. Maitish 77
 Molnár Balázs 159
 Molnár Dániel 111
 Molnár Edit 129
 Mora Terézia 24f, 84, 85
 Morel Jean-Pierre 147
 Morikawa Eiko 90, 91
 Morimoto Seiji 143
 Möser Christian 220f, 232
 Motz Frank 133
 Mozsolits József Róbert aka MC Buppa 95
 Muche Matthias 98, 99
 Muhr Paula 199
 Müller Andreas 137
 Müller Fruzsina 199
 Müller Kerstin 91
 Münnzner Klaus 176, 177
 Mutti Claudio 163
 Myung-Jin Yu 121
N Nádori Lídia 85
 Nagy Beáta 188, 189
 Nagy Emilia 6f, 220f, 232
 Nagy Ildikó 98, 99
 Nagy Pál Béla 207
 Narkevičius Deimantas 137
 Négyesy János 103
 Néményi Róza 81
 Németh Gábor 24f, 84, 85
 Németh Hajnal 128, 129, 143
 Németh László 207
 Neubart Thomas 167
 Neudecker Christiane 80, 81
 Neumann István 85
 Neumann László 133
 Neupert Steffen 143
 Néző István 207
 Niermann Ingo 77
 Niggemann Kai 102, 103, 111
 Niklai Judit 151
 Nietzsche Sylvia 143
 Noelle Christopher 95
 Noite Roland 77
 Noite Stefan 147
 Nord Nicola 146, 147
 Nováczki Éva 121
 Nun András 48ff, 94, 95
 Nüsser Bernd 111
 Nyéki Károly 207
 Nyerges Gabriella 215
 Nyssönen Heino 211
O O'Donnell Heather 154, 155
 Obermayer Richard 111
 Oberschmidt Annemarie 198, 199
 Oehring Helmut 154, 155
 Oehrlein Franz 117
 Ognjanović Ivana 102, 103, 111
 Ogorzelski Anja 167
 Olti Ferenc Dr. 207
 Onnen Onno 117
 Oplatka Andreas 211
 Orosz Márton 121
 Osadzin Harald 151, 159
P Paizs Dóra 155
 Pál Rebeka 125
 Páldi Lívia 22f, 136, 137
 Páros Zoltán 159
 Parti Nagy Lajos 24f, 84, 85
 Pásztor Ágnes 207
 Pásztor Bence 185
 Patonay Anita 188, 189
 Pauer Gyula 117
 Paul Andreas 133
 Páva Rita 155
 Pescs Maresz 125
 Pehelemani Alexander 195
 Pehlke Wolf 117
 Peltier Jacqueline 163
 Penny Simon 117
 Péter Petra 147
 Peterák Miklós 103, 117
 Pető Andrea 211
 Pető Kata 167
 Petrányi Barna 155
 Petzold Stephan 111
 Phalibois Jean Marie 117
 Piantoni Cora 121
 Piesbergen Marc 176, 177
 Piroch Kata 199
 Plate Uta 48ff, 188, 189
 Plazonja Stella 163
 Plewka Jan 163
 Ploner Cuni 195
 Poenaru Florin 199
 Polyák Emese 77
 Polyák Levente 76, 77
 Polzin Kerstin 121
 Popara Maria 103
 Potrusz Patrice 211
 Preisz József 207
 Preuss Uwe 150, 151
R Puttkamer Lilli von 143
 Pylatiuk Christian 117
 Pyrké Detlef 163
Q Quickert Anja 147
R Raab András 207
 Raatzsch André 121
 Racknitz Joseph Friedrich Freiherr zu 117
 Rácz Judit 133
 Rainer M. János 211
 Rajk Judit 81
 Rajnai Edit 232
 Rákosi Péter 117
 Rammelmüller Marc 121
 Rammler Dieter 203
 Rasky Béla 211
 Rauwald Ute 163
 Ravasz András 147
 Recksi Carsten 121
 Reguera Nelson 155
 Rehm Patricia 163
 Reijerman Neeltje 199
 Relle Ágnes 81
 Remsei Anikó 181
 Reppe Sandro 124, 125
 Retteghy Gábor 163
 Révész László 215
 Rheinbay Janna 185
 Riches Martin 117
 Richter Angela 163
 Richter Frank 143
 Richter Peter G. Prof. 133
 Riechert Silke 125
 Rieger Aylin 84, 85
 Rischbieter Henning 147
 Rögglia Kathrin 77
 Rohrhuber Julian 103
 Römer Ádám 111
 Rózsa Gottfried 143
 Roth Magdalena 143
 Roth Sibille 143
 Rötzen Andreas 163
 Rowe Keith 103
 Ruchniewicz Krzysztof 211
 Rudolph Nils-Peter 163
 Ruhland Grit 125
 Rupaszov Tamás 195
 Rupprechter Hanns-Michael 121
 Ruschkowski Klaudia 146, 147
 Rüter Christoph 147
S Sabrow Martin 211
 Sachs Harry 128, 129
 Salas Marcela 121
 Salkovit Sonja 159
 Samu Bence 117
 Sapirico Far Severö 77
 Sárvári Zita 199
 Sáry Bánk 172, 173
 Sáry László 6f, 172, 173
 Sauer Thomas 107
 Savelberg Rob 143
 Schaber Ines 77, 137
 Schamoni Rocko 163
 Scheuermann Mario 163
 Schick Ignaz 95
 Schiesser Martina 163

- Schikowski Alexander 120, 121
 Schindel Robert 24f, 84, 85
 Schmidt Mária 211
 Schmidt Michl 121
 Schmundt Hilmar 77
 Schneemann Carolee 77
 Schoeller Anja 121
 Schönberger Ádám 167
 Schubert Alexander 106, 107
 Schulz Stefan 117
 Schumacher Katharina 151
 Schwarz Werner 211
 Schweitzer Karl-Heinz 163
 Sebő Ferenc 180, 181
 Seemann Jörg Frank 199
 Seiple Daniel 128, 129
 Sereglei András 188, 189
 Serexhe Bernhard Dr. 116, 117
 Ševíč Katarína 22f, 76, 77, 129
 Seydel Philine 185
 Shulgın Alexei 117
 Siegmund Judith 180, 181
 Siekmann Andreas 137
 Sierpiński Jarek 199
 Siklósi Vilmos 207
 Simon Katalin 129, 95
 Simpson Deane 77
 Sipos Bence 185
 Sipos Dániel 77
 Siska Ádám 102, 103, 111
 Smith Michelle 147
 Sófalvi Katalin 143
 Soós Katalin 180, 181
 Spanhel Claudia 121
 Specht-Ronique Verena 167
 Spreafico Andrea 121
 St. Auby (Szentjóby) Tamás 162, 163
 Staedler Julia 159
 Stake Alnis 199
 Stanovík Vladimír 199
 Stark András Dr. 207
 Steinbrenner Till 163
 Steinbruegge Bettina 129
 Steiner André 211
 Steinhaben Wiebke 167
 Steinweg Marcus 147
 Stelkens Jörg 103
 Stellmacher Michael 125
 Stichnoth Werner D. 81
 Stollmann Jörg 77
 Stolz Charlotte 188, 189
 Storch Wolfgang 146, 147
 Stöver Bernd 211
 Stövesand Hella 143
 Straub Eberhard 203
 Strouhal Ernst 117
 Sturludóttir Hanna Dóra 90, 91
 Sturm Barbara 203
 Sugár János 77, 203
 Sulimma Sascha 147
 Supka Mariel Jana 167
 Surányi Miklós 125
 Surányi Nóna 121
 Sütő Zsolt 163
 Svitek Róbert 215
- Szabó Alida 207
 Szabó Eszter Ágnes 125
 Szabó Evelin Dóra 185
 Szabó Gergely 155
 Szabó György 58ff, 91
 Szabó Hunor 99
 Szabó Kissanna 159
 Szabó Péter 99, 95
 Szabó-Benke Róbert 77
 Szacsavay Pál 143
 Szakács Gábor 163
 Szandtner Anna 167
 Szatmári Gergely 203
 Szegedy-Maszák Zoltán 116, 117
 Székely István Dr. 207
 Szelenzyeva Alexandra 95
 Szemán Béla 155
 Szenta Borbála 159
 Szigetvári Andrea 102, 103, 107, 111
 Szijj Ferenc 232
 Szilágyi Áron 184, 185
 Szilágyi Kornél 98, 99
 Szoboslay Péter 184, 185
 Szőke Sándor 133
 Szolnoki József 143
 Szörényi Beátrix 203
 Szővényi Anikó 125
 Tabert Detlef 151, 159
 Tábori András 121
 Takács Gábor 48ff, 188, 189
 Tál Mariann 133
 Tálasí Flóra 6f, 8f, 32ff, 48f, 111, 220f
 Talló Gergely 147
 Tammen Hans 103
 Tappert Ansgar 143
 Tatar Sándor 81
 Tchiba Martin 172, 173
 Telzerow Patrik 159
 Temesi István 133
 Terebessy Tóbiás 159
 Thaemitz Terre 77
 Tiedemann Kathrin 28f, 48ff, 218f
 Thies Michael 99
 Tihanyi Dominika 203
 Tillmann József A. Prof. Dr. 77, 202, 203
 Timár Gergely 176, 177
 Todoroff Todor 106, 107
 Tollas Hunor aka Coby Lens 95
 Tollmann Vera 77
 Toloczkó-Femerling Dorota 159
 Tomaschke Laura 143
 Tomka Gábor 215
 Tömösközi László 91
 Török Dalma 215
 Toronyi Zsuzsa 207
 Torre Brons Aimée 80, 81
 Tóth Endre 215
 Tóth Viktor 99
 Tragelahn B. K. 147
 Trayle Mark 103
 Trencséní Alexandra 199
 Troebst Stefan 211
 Trüby Stephan 77
 Tscholakowa Ginka 147
 Tubelli Giulia 77
- Tucker Jim 77
 Tuercke Florian 121
 Túma Oldřich 211
 Ubrankovics Júlia 151, 167
 Udovcic Domi 163
 Ungváry Krisztán 147, 211
 Urbán András 142, 143
 Urbancsok Zsolt 207
 Úri Attila 143
 Ušumović Neven 163
 Vadász Orsolya 125
 Vágvölgyi B. András 143
 Várhson Viola 202, 203
 Vajda Júlia 207
 Vajda László 215
 Vámos Éva 215
 Vámosi Gyula jr. 207
 Vándor Andrea 215
 Varga Henrietta 143
 Varga István 159
 Varga Tünde 143
 Várnagy Kristóf 155
 Vastag Gábor aka Vasti 95
 Vécsey Veronika 185
 Végső István 207
 Ventula Damien 111
 Veress Anna 166, 167
 Vető János 162, 163
 Vicei Zsolt 167
 Vidovszky György 180, 181
 Vincze Ivan 163
 Vinnai András 167
 Voemel Franziska 159
 Vogeler Boris 163
 Völckers Hortensia 6f
 Voswinckel Anna 199
 Votava Peter aka Pure 95
 Walde Theresia 151, 159
 Waliczky Tamás 116, 117
 Walterné Müller Judit 215
 Warneke Niklas 95
 Warner Ian 232
 Watkins Peter 137
 Way Matthew 163
 Weber Manuel 107
 Weigel Alexander 147
 Weimann Robert 147
 Weiβ Christian 121
 Weissenberg Ignác 117
 Weller Benja 176, 177
 Wendt Peter 121
 Wendt Lisze 163
 Wentker Hermann 211
 Werner Tilo 167
 Wessely Anna Dr. 16f, 203, 218f
 Wiederhold Lukas 133
 Wiegand-Uhl Ingeborg 163
 Wieser Renate 103
 Wiester Harald 6f, 58f, 220f, 232
 Wild Beate Dr. 215
 Wildfang Andreas 195
 Wilke Manfred 211
 Wilkie Richard W. 77
 Willenbacher Sascha 48ff, 180, 181
 Willinger Isabella 199

- Winter Georg 116, 117, 121
 Wishart Stevie 106, 107
 Witt Anne 121
 Wolff David 232
 Wollenweber Dominik 111
 Wolter Dörte 91
 Wolter Simone O. 143
 Wörle Marion 99
 Yilmaz Mehmet 167
 Yoshioka Yumiko 158, 159
 Zádor Éva 81, 232
 Zafir Dániel 125, 207
 Zajac Ladislav 121
 Zamirovskaya Tanya 199
 Zappe Jan 117
 Zeckau Hanna 199
 Zeke Gyula 203
 Zimmermann Robert 185
 Zipernovszky Kornél 211
 Zórán Ernő 117
 Zoubek Philip 99
 Zsótér László 203

Publikationsregister Publikációk

- Die Planung/A Terv** 75
Die Planung/A Terv No. 25, Juni/Juli 2011
 június/július. ISBN 978-963-06-2501-2
Die Planung/A Terv No. 117, Juni/Juli 2036
 június/július. ISBN 978-963-06-2502-9
Die Planung/A Terv No. 247, Juni/Juli 2048
 június/július. ISBN 978-963-06-2503-6
- Revisiting Memory** 79
 Wilhelm Droste, Martin Hager, Aimée
 Torre Brons: *Revisiting Memory.*
Gedächtnisspuren. Literarisch-fotografische Reisen in die Erinnerung. Sonderedition der Zeitschrift für ungarische Kultur *Drei Raben.*
 7. Jahrgang, Heft 12. MSB Matthes & Seitz Berlin, 2007.
 ISBN 978-3-88221-381-2, ISSN 1586-8583
Magyar Lettre Internationale.
 Frühling, Herbst/Tavasz, Ósz 2007
die tageszeitung vom 24. März, 5. Mai, 7. Juli, 1. September 2007
- Kreatives Vergessen Kreatív felejtés** 83
Sprache im technischen Zeitalter Nr. 183.
 September 2007, 45. Jahrgang. Begründet von Walter Höllerer, Hrsg. Norbert Miller, Joachim Sartorius. ISSN 0038-8475
Magyar Lettre Internationale.
 Sommer/Nyár 2007
- Music in the Global Village** 101
Music in the Global Village.
International Conference on Network Music Composition and Performance.
 Eds.: Georg Hajdu, Andrea Szigetvári. Conference reader. Budapest, 2007
- Kempelen. Man [in the] Machine** 115
Kempelen. Ember a gében. Man in the Machine. Eds.: József Mélyi, Rita Kalmán. C3 Alapítvány, Budapest, 2007.
 ISBN 978-963-06-2829-7
- Faulheit Restség** 201
Faulheit Restség. Eds.: Viola Várhson, Hannes Böhringer. Verlag der Buchhandlung Walther König, Köln, 2008.
 ISBN 978-3-86560-333-3
Magyar Lettre Internationale.
 Winter/Tél 2007
- Stolpersteine Emlékező** 205
Emlékező macskákővek Magyarországon 2007 Dokumentáció.
Stolpersteine in Ungarn 2007.
 Dokumentation.
 Ed.: Zsolt Urbancsok. Ágnes Berger & 2B Galéria, Budapest 2007.
 ISBN 978-963-86977-3-8
- Deutsche in Ungarn – Ungarn in Deutschland**
Németek Magyarországon – Magyarok Németországban 213
Deutsche in Ungarn. Ungarn in Deutschland. Europäische Lebenswege. Németek Magyarországon. Magyarok Németországban.
Európai életük.
 Ed.: Henrike Hampe, Stiftung Donauschwäbisches Zentralmuseum, Ulm, 2006.
 ISBN 10 3-88294-369-6,
 ISBN 13 978-3-88294-369-6

Fotoregister

Képjegyzék

Aus gestalterischen Gründen sind alle verwendeten Bilder nur in Ausschnitten dargestellt. *Az eredeti képeket grafikai okokból kizárolag részleteiben jelenítettük meg.*

Bilder jeweils von links oben nach rechts unten *Az képek sorrendje: minden oldalon balról jobbra és fentről lefelé*

6 Hortensia Völckers, Foto/Foto: Maria Ziegelböck

8 Tálasí Flóra
© blootto. Foto/Foto: Andreas Trogisch

10 Máté Péter
© Bipolar. Foto/Foto: Csécsei Pál

17 Wessely Anna, Foto/Foto: Jörg Dederling

18 Andreas Broeckmann, Foto/Foto: Csécsei Pál

21 Eőtvös Péter, Foto/Foto: Andrea Felvégí

23 Hegyi Dóra
© Bipolar. Foto/Foto: Csécsei Pál

24 Jean-Baptiste Joly
© Akademie Schloss Solitude

27 Karsai László, Foto/Foto: privat/privát

28 Kathrin Tiedemann
© Bipolar. Foto/Foto: Csécsei Pál

35 Gerlóczy Ferenc
© Bipolar. Foto/Foto: Csécsei Pál

39 Bodó Balázs
© Bipolar. Foto/Foto: Csécsei Pál

44 Jasna Koteska **2** Carmen von Kende
3 Garaczi László
© Bipolar. Foto/Foto: Csécsei Pál

45 Mán-Várhegyi Réka **2** Gerő András
© Bipolar. Foto/Foto: Csécsei Pál

51 Katja Kettner **2** Ardaí Petra
© Bipolar. Foto/Foto: Csécsei Pál

53 Utá Platet **2** Takács Gábor
© Bipolar. Foto/Foto: Csécsei Pál

55 Ulrich Hardt **2** Sascha Willenbacher
© Bipolar. Foto/Foto: Csécsei Pál

61 Szabó György **2** Martin Conrads
3 Kálmán Rita
© Bipolar. Foto/Foto: Csécsei Pál

64 Mélyi József **2** Szigetvári Andrea
© Bipolar. Foto/Foto: Csécsei Pál

67 Philip Horst **2** Oliver Baurhenn
© Bipolar. Foto/Foto: Csécsei Pál

74 Sandra Bartoli **2** Katarina Šević
3 Polyák Levente
© Bipolar. Foto/Foto: Csécsei Pál

75 Silvan Linden **2** Martin Conrads

76 Ulrike Feser: *Erwartungskrise/Expectancy Crisis*, 2007 aus:
Die Planung/A Terz 25, S. 79

78 André Lützen: *Großmutter*, Szegvár,
November 2006

79 Csozó Gabriella: *Revisiting Memories – Gedächtnisspuren*, Amrum, 2006.

2 Khoór Lilla *Without title*, Solt, 2007

82 Leninstalin/Léninstalín: *Kukorely*
Endre, Parti Nagy Lajos **2** Karádi Éva,
Kukorely Endre, Garaczi László

83 **1** Julia Franck **2** Katja Lange-Müller
© LCB

88 NOVOFLOT – Kommander Kobayashi III –
Aoihana darf nicht sterben

Foto/Foto: Elisa Limberg

89 **1-3** NOVOFLOT – Kommander Kobayashi III –
Am Ende, Foto/Foto: David Baltzer

90 NOVOFLOT – Kommander Kobayashi III –
Aoihana darf nicht sterben

Foto/Foto: Elisa Limberg

92 **1-2** Ultrahang Festival, Budapest 2007
3-4 CTM.07, María am Ufer, Berlin

93 Ultrahang Festival, Budapest 2007

95 **1** Mike Rosof aka Kenyeres Attila
2 Csihar Attila, CTM.07, Berlin

96 **1** Grencsó István, Matthias Muche
Foto/Foto: Jörg Dederling **2** Szilágyi
Kornél © Bipolar. Foto/Foto: Csécsei Pál

97 Sven Hahne
© Bipolar. Foto/Foto: Jörg Dederling

98 **1** Matthias Muche **2** Philip Zoubek
© Bipolar. Foto/Foto: Csécsei Pál

100 **1** Szigetvári Andrea **2** Ivana Ognjanović
3 Johannes Kretz **4** Stewart Collinson

5 Kai Niggemann **6** Siska Ádám
7 Georg Hajdu © EBE

104 **1-2** Klangdom/Hangkupa © ZKM

105 Hörbares Licht/Hallható fény © BMC

107 Szene aus/Színpadi jelenet Luderger
Brümmer: *Shine Tánzer/Táncosok:*

Ladányi Andrea, Horváth Csaba
© ZKM

108 **1** Ligeti György Quelle/Forrás:
www.schott-musik.de

2-4 Abschlusskonzert/Zárókonzert
Bipolar. Horváth Balázs,
Martin Grüter, Péter Kőszeghy

© Bipolar. Foto/Foto: Jörg Dederling

110 **1-2** Abschlusskonzert/Zárókonzert
Bipolar. © Bipolar. Foto/Foto:
Jörg Dederling

114 **1** Videoinstallation/Videoinstalláció:
Ken Feingold: *Box of Men*, 2007;

2 John Gaughan: Rekonstruktion
des Schachautomaten Kempelens
von 1769 (1989) **3-4** Waliczky Tamás,
Marionett/Marionettábuk, 2006

Computeranimation/
számítógépes animáció

118 **1** Eins zu eins Modell einer Überfahrt
Shedhalle Zürich **2** Moszkva Tér
Choreographies, Anne Witt:

*Als Kind träumte ich...
(Gyerekként arról álmodtam...)*

© forschungsgruppe_f

119 Moszkva Tér Choreographies, Anne Witt:
*Als Kind träumte ich... (Gyerekként arról
álmodtam...)* © forschungsgruppe_f

121 forschungsgruppe_f: *Stadtforschung
hinter dem Corvin Mozi/Városkutatás a
Corvin Mozi működt.* Budapest, 2007

© forschungsgruppe_f

122 Ausschnitt/részlet Salon des belles
Utopistes, West-Balkán/IMPEX,
Budapest 2007 © rundkino_modell

123 Krieg der Zahlen/Számháború,
Dresden/Drezda 2007 © László Gergely

125 **1-2** Sit-in Budapest © 7. Stock

126 **1** Mécs Miklós: *Shot Flags*,
Berlin Skulpturenpark 2007,
2-3 Folke Köbberling / Martin Kaltwasser:
Turn it upside down again

© Skulpturenpark Berlin_Zentrum

127 Folke Köbberling / Martin Kaltwasser:
Turn it upside down again

© Skulpturenpark Berlin_Zentrum

129 **1-2** Ševič Katarina: *Social Motion*
3 Németh Hajnal: *Truck Facig Eastwards*

© Skulpturenpark Berlin_Zentrum

130 REINIGUNGSGESELLSCHAFT & Erhardt
Miklós: *The Social Engine – Exploring
Flexibility*, 2007, Ausschnitt/részlet

131 REINIGUNGSGESELLSCHAFT & Erhardt
Miklós: *The Social Engine – Exploring
Flexibility*, 2007, Ausschnitt/részlet

132 **1-2** REINIGUNGSGESELLSCHAFT & Erhardt
& Erhardt Miklós: *The Social
Engine – Exploring Flexibility*, 2007,
Ausschnitt/részlet

134 Latifa Echakhch *Ohne Titel/Cím nélkül*,
2004

135 Film Still: Bódy Gábor in *Agitátorok/*
Agitato (R: Magyar Dezső, 1969)

137 **1-2** Ausstellung/Kiállítás *!Revolution?/*
!Forradalom?, Collegium Hungaricum
Berlin 2006 © Tina Brüsser

140 Brecht – The Hardcore Machine R:

Urbán András Foto: Molnár Édvard
2 His Masters Voice/Az interjú R: Paul
Baiersdorf **3** Die Verabredung/A

megbeszélés R: Felix Goldmann;
Foto/Foto: Rudolf Leppin

144 **1-3** Szenen/Jelenetek:
andcompany&Co.: *Playtime!*

3 im Bild/a képen: Markos Viktor
© andcompany&Co.

148 **1-3** Medea/Médea R: Uwe Preuss;
im Bild/a képen: **1** Uwe Preuss

2 Geno Lechner **3** Katharina
Schumacher, Ubránkovics Júlia

Foto/Foto: Bánya Tamás

149 Medea/Médea R: Uwe Preuss;
im Bild/a képen: **1** Uwe Preuss

2 Geno Lechner **3** Katharina
Schumacher, Ubránkovics Júlia

Foto/Foto: Bánya Tamás

152 **1-3** Instinct Choreographie/Koreográfia:
Frenák Pál; Tánzer/Táncosok: Baranyai
Balázs, Grecsó Zoltán, Nelson Reguera,
Várnagy Kristóf, Lisa Kostur,

Foto/Foto: Kozár Edit

154 Helmut Oehring © Astrid Ackermann

156 **1** Morpholand, schloss bröllin 2007

Foto/Foto: Jens Femerling

2 Morpholand, Fort Monostor 2007

Foto/Foto: Katharina Husemann

157 Morpholand, Fort Monostor 2007
Foto/Foto: Katharina Husemann

159 Morpholand, schloss bröllin 2007

Foto/Foto: Jens Femerling

160 Hamvas Béla 1968,

letzte Aufnahme von Hamvas/
Az íróról készült utolsó felvétel.

161 Legossy László: *Asche*

Foto/Foto: Vető János

164 **1&2** Erlebnisministerium, HAU1, R:

Bodó Viktor, Berlin 2007.

Foto/Foto: Claudia Esch-Kenkel,

360-berlin.de **2&3** Schock/Esztrád Sokk,
Móricz Zsigmond Színház Nyíregyháza,
R: Bodó Viktor

170 Sáry László Foto/Foto: Sáry Bánk

174 **1&2** Erlebnisministerium, HAU1, R:

Tímár Gergely

285 Foto/Foto: Benja Weller

3 Foto/Foto: Klaus Münnzer

177 Foto/Foto: Tímár Gergely

178 **1-2** Your Normal Freak, Winter-
akademie 2/2, Téli akadémia, Labor 7,
Leitung/művészeti vezetők:

2 Szoboszlai Péter mit Kursteil-

nemhern/ a műhely résztvevőivel

181 Nora Köglér, Kilian Heller, Philine
Seydel: *Flower Power*. Filmausschnitt/
Filmrészlet. **2** Szilágyi Áron mit
Kursteilnehmern/a műhely résztvevőivel

3 Szoboszlai Péter mit Kursteil-
nehmern/ a műhely résztvevőivel

186 Theaterworkshop/Színházi workshop

© Káva Kulturális Műhely **2-3** Nights hält
mich davon ab – Nem tarthat vissza
semmi attól, Die Zwiefachen/Schau-

bühne am Lehninger Platz, Berlin, Káva
Kulturális Műhely, Collegium Martineum,
Mánya, Foto/Foto: Heiko Schäfer

© Schaubühne

187 Ikarus/Ikarosz Theaterexpedition/Színházi
felfedezőút, Martovce/Martos,
Slowakei/Szlovákia.

© Schlesische 27, Berlin

192 **1** Spielverbot für die Klaus-Renfft-

Combo/Fellépési tilalom, Quelle/Forrás:
Peter Michael Gläser Privatarchiv/
privatarchivum **2** TV-Gerät Junost 402B/
Junost 402B tévkészülék,

Leihgeber/gyűjtőmény: DDR Museum
Berlin, Foto/Foto: Gereon Pilz

194 **1** klipzensored Ausstellungsphotos/

Fotók a kiállításról. Im Bild/A képen:
A ló (*Das Pferd*), 1983, R: **Gazsi** Zoltán,
Musik/Zene: **Vig Mihály**, Foto/Foto:

Gereon Pilz. **2** Buzi-e vagy?

(*Bist du schwul?*) video clip 2005,

Musik/Zene: Sickratman

196 Foto/Foto: Achim Hatzius

(costume design: Olaf Habelmann)

197 Urban Glasshouses.

Foto/Foto: Antal Balázs

200 Faulheit/Restség Ausstellung/Kiállítás

Kunstverein Wolfsburg, Im Bild/A képen:
Tillmann J. A. *Nur so sein*.

Foto/Foto: Claudia Mucha

201 Faulheit/Restség Ausstellung/Kiállítás

Kunstverein Wolfsburg, Im Bild/A képen:
Chiuso **2** Barbara Sturm: *Der Vogel-
beobachter (Madarlesen)*

Foto/Foto: Viola Vahrson.

204 **1** Stolperstein in Szeged/Emlékező

macskákör Szegeden (Szűcs u.)

2 Stolperstein-Verlegung durch Gunter

Demnig in Balatonfürdő.

Foto/Foto: Alida Szabó

205 Stolperstein-Verlegung durch Gunter

Demnig in Balatonfürdő.

Foto/Foto: Alida Szabó

208 Eröffnungspodium/Nyíltóbeszélgetés,

Berlin-Bandenburgischen Akademie
der Wissenschaften: **1** Gerd Koenen
und Kende Péter **2** Adam Krzeminski
und Franziska Augstein. Foto/Foto:

Jörg Dederling **3** Die gestürzte Stalin-
Statue, 23.10.1956 in Budapest/A
ledőntötő Szátilán-szobor Budapesten,
1956. október 23. © Magyar Nemzeti
Múzeum/Ungarisch Nationalmuseum

212 Deutsche in Ungarn – Ungarn in
Deutschland/Németek Magyarországon

– magyarok Németországban
Ausstellungsfoto/Foto a kiállításról

© Museum Europäischer Kulturen, Berlin

213 Karl Marx & Fogarasi György.

Deutsche in Ungarn – Ungarn in
Deutschland/Németek Magyarországon

– magyarok Németországban

Foto/Foto: privat/privát

214 Deutsche in Ungarn – Ungarn in
Deutschland/Németek Magyarországon

– magyarok Németországban

Ausstellungsfoto/Foto a kiállításról

© Museum Europäischer Kulturen, Berlin

220 Tálasí Flóra, Jaruska Ildikó, Nagy Emilia

221 Harald Wiester, Máté Péter

Impressum Impresszum

Bipolar deutsch-ungarische Kulturprojekte
Dokumentation 2006/2007
Bipolar német-magyar kulturális projektek
Dokumentáció 2006/2007

Bipolar ist eine Initiative der Kulturstiftung des Bundes
A Bipolar a Német Szövetségi Kulturális Alapítvány kezdeményezése

Die redigierten Beiträge von Werkstattgesprächen wurden nach Videoaufnahmen zusammengestellt.
Die Projektdarstellungen im Katalog basieren auf Texten, die der Redaktion durch die Projektleiter zur Verfügung gestellt wurden.
A műhelybeszélgetések szerkesztett anyaga videofelvételek alapján készült.
A projektismertetők a projektvezetők által a szerkesztőség rendelkezésére bocsátott szövegek felhasználásával készültek.

Redaktionsschluss: 1. Dezember 2007
A szerkesztés lezárása: 2006. december 1-jén.

Redaktion Szerkesztők
Flóra Tálasí, Emilia Nagy, András Hecker, Harald Wiester

Bildredaktion Képszerkesztő
Harald Wiester

Redaktionsmitarbeit Szerkesztő munkatársak
Lektorat/Korrektur Olvasószerkesztés/Korrektúra
 Péter Máté, Edit Rajnai (ungarisch magyar)
 ARTEFAKT Kulturkonzepte, Ildikó Jaruska, Christian Möser (deutsch német)

Ungarische Übersetzungen Magyar fordítás
 Ferenc Szűj, András Hecker, Dániel Bart (Vorworte und Diskussionstexte előszök és vitaanyagok)

Deutsche Übersetzungen Német fordítás
 Éva Zádor, András Hecker (Vorworte und Diskussionstexte előszök és vitaanyagok)

Gestaltung Grafika
blotto design, Berlin www.blottodesign.de

Druck Nyomdai kivitelezés
agitprint GmbH, Berlin

V.i.S.d.P. Felelős kiadó

Bipolar deutsch-ungarische Kulturprojekte
Flóra Tálasí, Projektleitung programigazgató
c/o Relations e.V., Blücherstraße 37/A, D-10961 Berlin
+49 (0)30 60 03 19-30 www.projekt-bipolar.net

Vertrieb Terjesztés
Bipolar deutsch-ungarische Kulturprojekte
c/o Relations e.V., Blücherstr. 37 A, D-10961 Berlin
pr@projekt-bipolar.net
+49 (0)30 60 03 19-32

Video- und Fotodokumentation
Video- és fotódokumentáció

Redaktion Szerkesztő
Harald Wiester

Produktion Produkción
David Wolff, Jörg Dederig
stop and motion/Agentur für Bild und Bewegtbild

Danksagung Köszönetszövetségi nyilvánítás

Es sei sehr herzlich gedankt für das persönliche Engagement:
Köszönnet illeti támogatásukért:

Hortensia Völkers, Alexander Farenholtz, Dr. Lutz Nitsche,
Friederike Tappe-Hornbostel, Lavinia Francke,
Ferdinand von Saint-André

Kulturstiftung des Bundes, Halle/Berlin

Katrin Klingan, Samo Darian, Karin Schopp, RA Bernd Hoffmeister
relations e.V., Berlin

Dr. Andreas Broeckmann, Péter Eötvös, Dóra Hegyi, Prof. Jean-Baptiste Joly, Dr. László Karsai, Kathrin Tiedemann, Dr. Anna Wessely, Hortensia Völkers

Fachjury von Bipolar Szakmai zsűri

Für die Presse- und Medienarbeit in Ungarn:

A program magyarországi kommunikációjáért:
Ilona Mélykuti, Gábor Szabó, Mónika Serbán, Huba Kiss
ALICE Csoport, Budapest

Für die Presse- und Medienarbeit in Deutschland:

A németországi sajtó- és médiamunkáért:
Stefan Hirtz, Celia Solf, Katja Wunderlich
ARTEFAKT Kulturkonzepte, Berlin

Für die Gestaltung/A Bipolar arculatáért:

Ian Warner, Florian Bungart, Maria Riesenhuber, Wolfgang Philipp
blotto design, Berlin

Für die Web-Entwicklung/A honlapunk programozásáért:
Eike Pierstorff

Dank gebührt ferner dem ungarischen nationalen Kulturfonds, NKA, für die Auflage eines speziellen Eigenanteilförderprogramms für ungarische Teilnehmer von Bipolar. **Továbbá köszönnet illeti a Nemzeti Kulturális Alapot (NKA) azért, hogy külön program keretében önrösztámogatásban részesítette a Bipolar számos résztvevőjét.**

Bipolar-Team

Bipolar-csapat

Projektleitung Programigazgató
Flóra Tálasí

Organisation Szervezők
Ildikó Jaruska, Emília Nagy (Berlin)
Peter Máté (Budapest)

Temporäre Mitarbeit Időszakos munkatársak

Katja Giehler, Christine Krause, Katja Krause, Pamela Mohácsi, Christian Möser (Berlin) Enikő Csaba (Budapest)

PR-Koordination PR-koordináció

Harald Wiester

PR Deutschland Németország

ARTEFAKT Kulturkonzepte www.artefakt-berlin.de

PR Ungarn Magyarország

ALICE Csoport www.alice-csoporthu

Trägerverein Lebonyolító

relations – Verein zur Förderung des Kulturaustausches im Osten und Westen Europas e.V.

Katrin Klingan (Vorstandsvorsitzende elnök)

Samo Darian (Geschäftsführung ügyvezető)

Adresse Cím

Bipolar deutsch-ungarische Kulturprojekte
c/o relations e.V., Blücherstraße 37/A, D-10961 Berlin
+49 (0)30 60 03 19-30 www.projekt-bipolar.net

Bipolar deutsch-ungarische Kulturprojekte ist das zweite Initiativprojekt der Kulturstiftung des Bundes, das die Entwicklung direkter Arbeitsbeziehungen zwischen der Kulturszene in Deutschland und den neuen EU-Mitgliedsstaaten unterstützt. Die öffentliche Ausschreibung von Bipolar motivierte zahlreiche Kulturschaffende und Organisationen des kulturellen Lebens sowohl in Ungarn als auch in Deutschland, gemeinsam Projekte für einen Zeitraum in den Jahren 2006 und 2007 zu entwickeln. Die Jury hat nicht alle Projekte berücksichtigen können, doch zeigte schon die große Anzahl der Bewerbungen, dass ein erstes Ziel erreicht wurde: Bipolar ist es gelungen, den deutsch-ungarischen Kulturbeziehungen neue Impulse zu geben. Dieser Katalog dokumentiert die Ergebnisse der zweijährigen Arbeit und stellt die realisierten Projekte und die Beteiligten vor.

Die Kulturstiftung des Bundes fördert im Rahmen der Kompetenzen des Bundes Projekte der Gegenwartskultur, die sich gesamtgesellschaftlich relevanten Themen widmen und internationale Ausrichtungen sind. In ihrem Programm *Mittel- und Osteuropa* hat die Kulturstiftung des Bundes dabei Projekte initiiert, die mit den Mitteln von Kunst und Kultur auf die Transformationsprozesse nach dem Ende des „Ostblocks“ reagieren. Die Kulturstiftung des Bundes wurde 2002 von der deutschen Bundesregierung gegründet und ist eine der größten öffentlichen Kulturstiftungen in Europa.

Im Rahmen des Programmreichs *Mittel- und Osteuropa* der Kulturstiftung des Bundes entwickelt der gemeinnützige Verein **relations e.V.** gemeinsam mit Kuratoren, Wissenschaftlern und Künstlern aus Ländern des östlichen Europa und Deutschland Kunst- und Kulturprojekte. Seit 2003 führte der Verein im Auftrag der Kulturstiftung des Bundes Kooperationsprojekte mit Künstlerinitiativen aus Städten des östlichen und südöstlichen Europa durch. Er fungierte bis Ende des Jahres 2006 als Träger des deutsch-polnischen Initiativprojektes Büro Kopernikus. Ebenso wurde Bipolar deutsch-ungarische Kulturprojekte in der Trägerschaft von **relations e.V.** durchgeführt.

A Bipolar német-magyar kulturális együttműködések program a második a Német Szövetségi Kulturális Alapítvány (Kulturstiftung des Bundes) által az EU bővítése nyomán útjára indított kétoldalú kulturális találkozások sorozatában. A Bipolar együttműködések projektek támogatásával kívánta erősíteni a közvetlen munkakapsolatot a két ország kulturális szcénái között. A program nyilvános pályázati kiírása számos művészett és a kulturális élet sok más szereplőjét indította arra, hogy közös projekteket dolgozzanak ki a másik országban élő partnerekkel. A benyújtott pályázatok száma is mutatja, hogy a Bipolar a kiírással elérte elsődleges célját: kezdeményezésével sikerült új impulzusokat adnia a magyar és német kulturális kapcsolatoknak. E katalógus a kezdeményezés eredményeit dokumentálja, és bemutatja a 2006–2007-ben megvalósult projekteket, valamint a résztvevőket.

A Német Szövetségi Kulturális Alapítvány (Kulturstiftung des Bundes), Európa egyik legnagyobb kulturális közalapítványát, 2002-ben hozta létre a Német Szövetségi Köztársaság kormánya. Az alapítvány fontos feladatainak tekinti, hogy aktuális társadalmi kérdéseket felvető és azokat nemzetközi összefüggésbe helyező kortárs művészeti és kulturális programokat támogasson. Közép- és Kelet-Európa keretprogramjában az alapítvány olyan projekteket kezdeményezett és indított útjukra, amelyek a művészet és kultúra eszközeivel járulnak hozzá a keleti blokk rendszerváltás utáni hosszú átalakulási folyamatához.

A **relations e.V.** közhasznú egyesület művészeti és kulturális projekteket dolgoz ki és bonyolít le 2003 óta a Német Szövetségi Kulturális Alapítvány megbízásából. 2003 és 2006 között az egyesület elsősorban kelet- és délkelet-európai művészeti szervezeteket támogatott együttműködési projektjeivel, ezeknél a 2006-ban lezárult német-lengyel bilaterális program, a Büro Kopernikus Lebonyolítója volt. 2005 óta az egyesület a Bipolar német-magyar kulturális együttműködések program jogi háttérét is biztosította.

